

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SOSYO-EKONOMİK VE EKOLOJİK
TEMELLİ BÖLGELEME:
OLANAK VE SINIRLARI

Mercan EFE

Eylül, 2009
İZMİR

**SOSYO-EKONOMİK VE EKOLOJİK
TEMELLİ BÖLGELEME:
OLANAK VE SINIRLARI**

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Doktora Tezi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

Mercan EFE

Eylül, 2009

İZMİR

DOKTORA TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

MERCAN EFE, tarafından PROF.DR.-ING. ŞENEL ERGİN yönetiminde hazırlanan “SOSYO-EKONOMİK VE EKOLOJİK TEMELLİ BÖLGELEME-OLANAK VE SINIRLARI” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr.-Ing. Şenel ERGİN

Danışman

Doç. Dr. Kemal ARI

Tez İzleme Komitesi Üyesi

Yrd. Doç. Dr. K. Mert ÇUBUKÇU

Tez İzleme Komitesi Üyesi

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Hüsnü ERKAN

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Cahit HELVACI

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Öncelikle **danışman hocam Prof.Dr.-Ing Şenel Ergin'e**, teşekkür ederim. Kendisi, yazmayı öğreneceksin dediğinde, her konuda olduğu gibi bunda da haklı çıkacağını biliyordum. Fakat, O bu cümleyi kurarken, kendisi gibi bir hocaya teşekkür etmeyi yazma eyleminden çıkarmış olmalı ki bunu yazmakta zorlanıyorum. Hocama, öğrenmenin ömür boyu sürdüğünü ancak “öğrenciliğin” doktor olduktan sonra bittiğini pek çok deneyimle yaşatarak öğrettiği; bir doktora çalışmasında yapılmak istenenin belli olduğunu ancak bunun yapılıp yapılamayacağını ve sınırlarının önceden belli olamayacağını gösterdiği; akademik alanda yürümenin ne demek olduğunu bir taraftan bana öğretirken bir taraftan da bu konuda destek olup önümü açtığı için teşekkür ederim. Ayrıca çalışma hayatında ve özel hayatta hem kurulan karşılıklı hukuklara saygının ve oluşturulan güvenlerin korunmasının hem de nezaketli ve zarif olmanın ne demek olduğunu gerek benimle olan ve gerekse tanık olduğum diyaloglarında doğrudan resmettiği için teşekkür ederim.

Tez izleme sınavlarında bilgilerini ve desteklerini sunan değerli hocalarım sayın **Doç Dr. Kemal Arı'ya** ve sayın **Yrd.Doç.Dr. K. Mert Çubukçu'ya**; savunma sınavımda değerli katkılarda bulunan hocalarım sayın **Prof.Dr. Ruşen Keleş'e** ve sayın **Prof.Dr. Hüsnü Erkan'a** teşekkür ederim. Ruşen Hocama ayrıca da teşekkür etmek istiyorum. Çünkü kendisiyle diyaloglarım bana çalışmanın ve enerjinin kullanımında yaşın bir engel olmadığı bilgisinin doğrudan örneği olmuştur.

Sevgili aileme çok teşekkür ederim. Onlardan coğrafya olarak uzakta olduğum gerçeğine rağmen gereksindiğim sevgi, ilgi ve desteği fazlasıyla sunmaları ve arkamda büyük bir güç olduğu hissini yaşatmaları “teşekkür etme” eylemi ve ruhuyla tanımlanamayacak güzellikleri içermektedir. Manevi alanda sunduklarının yanı sıra gerek duyup istediğimde veya gerek duymama rağmen maaşlı biri olduğumdan isteyemediğimde, “parası bitmiş olabilir” diyerek maddi destek gösterdikleri için de teşekkür ederim.

İzmir'e geldikten sonra tanıştığım ve tanıştıktan sonraki günlerimize sevgi ve emek ekleyerek iyi veya kötü tüm özel anlarda birbirimize dostluğumuzu ispatladığımız **sevgili dostlarım Elif Alan Aksoy, Mete Aksoy, Deniz Ükünç Soyaklı, Nevzat Soyaklı, Senem Şirin Deveci ve Ömer Deveci'**ye teşekkür ederim. İstediğim her zaman yanımda olmalarının yanı sıra, çalıştığım zamanlarda yanımda olmalarını istemesem de “kahkahanı veya çayını veya salçalı makarnanı özledik” diyerek kapımı çalmaları ve sevgilerini sunmaları bana dostluğun özel ve güzel anlarını yaşatmıştır.

Ayrıca “17:30'lar” için akguller.com.tr'ye, yani çalışma arkadaşım sevgili **İbrahim Akgül'e** ve tezimin haritalarının oluşturulmasında el emeğinden önce gönlüyle katkı koyan sevgili **Gözde Eksioğlu'na** teşekkür erim.

Doktora sürecimde **beni üzen insanlara da** teşekkür ederim. Onlar evet belki amaçlarına ulaşmış ve beni bir süreliğine üzmüşlerdir ancak bana bazı insanların kötü olabileceklerini ve üzebileceklerini öğretirken üzdükleri konularda nasıl davranmam gerektiğini öğrenmeme, güçlü olduğum konuları fark etmeme ve zayıf yanlarımın da güçlenmesine sebep olmuşlar ve dolayısıyla istemeyerek bana katkı sağlamışlardır. Onlar da sağolsun...

Mercan EFE

SOSYO-EKONOMİK VE EKOLOJİK TEMELLİ BÖLGELEME- OLANAK VE SINIRLARI

ÖZ

Şehir planlamada sosyolojik, ekonomik ve ekolojik her unsur önemsenmelidir ve sonuçta oluşan mekânlarda bu, görünebilir olmalıdır. Ancak, günümüz şehir planlama pratikleri, bu üç unsurun bir arada ele alın(a)madığını ortaya koymaktadır: **Geleceği belirleme/gelecek için karar alma** işi olan planlama, bunları **belirlenmiş** sınırlar içerisinde yapmamaktadır. Çünkü, ülkemizde süreklilik gösteren bölgeleme çalışması yoktur. Yapılan süreli bölgeleme çalışmaları, ağırlıklı olarak ekonomiye bağlıdır ve bu durum giderek TC'nin AB'ye uyum sürecinde de kendisini göstermiştir. Ancak, **bölgeleme** günün koşullarına göre kısa vadede geliştirilen çözüme yönelik bir çalışmanın ürünü değil; potansiyellerin, sorunların ve iç ilişkilerin ortaya konduğu bölge sınırı **belirleme/tanımlama işidir** (Bu başlıkta anlatılanlar, Efe, 2007'nin giriş kısmından derlenmiştir).

Bölgeleme çalışmaları önemlidir. Çünkü:

- Doğal ortam ve buna bağlı olan ekonomik etkinlikler ve etkinlikleri yürütenlerin kimler olduğu saptanır.
- Bölge sorunlarının ekolojik, sosyolojik ve ekonomik kaynaklı olma durumu ortaya çıkar.
- Kullanma bilinci, doğanın taşıma kapasitesine göre gelişir.
- Yatırımlar bölge potansiyeline göre gerçekleşir.

Bölgeleme, özellikle gelişmekte olan Türkiye'de daha da önemli görülmelidir. Dolayısıyla, Türkiye için genel geçerli bir bölgeleme çalışması gereklidir. Türkiye'nin temel planlama kurumu olan DPT'nin hazırladığı Kalkınma Planları incelendiğinde, her bir planda bir önceki planda belirlenen hedeflerin ne kadarının başarıldığının belirtilerek daha sonra yeni amaçların sıralandığı ortaya çıkmaktadır. Planlarda amaçlananların tümüne ulaşılamamasının nedeni, bu planların mekânsallaştırılamamasıdır. Özetle, **Türkiye geneli için belirleyici/yönlendirici bir plan paftası yoktur**. Dolayısıyla, plan kararlarının hangi sınırlar için ve ne

doğrultuda alınması gerektiği bilinmemektedir. Kalkınma planlarının amacına ulaşması ve hatta öncesinde amaçlarını dahi belirleyebilmesi için, sınırları belirlenmiş ve dolayısıyla **potansiyelleri ve sorunları tanımlanmış bölgeler gerekmektedir**. Bu bölgelerin sınırlarının belirlendiği harita ise, şehir planlama dilinde “halihazır harita” niteliğinde gerekli olup, kalkınma planlarının uygulanabilmesi için, doğrudan mekânlara yönelik amaçlar üretmeyi sağlayacaktır.

Potansiyelleri ve sorunları tanımlanmış bölge sınırlarının olmaması, bilgi toplama, bilgiler doğrultusunda karar alma ve/veya kararları uygulama konusunda da sorunlar yaratmaktadır. **Bu sorunların önemli bir kısmı, ekolojik dengeye etkileri nedeniyle çözülebilir/telafi edilebilir değildir.**

Dolayısıyla, tez, hem yeni ekolojik sorunların oluşmaması hem de sosyo-ekonomik ilişkilerin korunması ve güçlendirilmesi için, bölge sınırları saptamıştır.

Anahtar Sözcükler: Şehir planlama, bölge, bölgeleme, ulusal güvenlik, ekoloji, ekonomi.

SOCIAL, ECONOMIC AND ECOLOGICAL BASED ZONING POTENTIALS AND LIMITATIONS

ABSTRACT

For urban planning, every sociological, economic and ecological factor is very important, and this situation entails that the urban space should reflect this. Nevertheless, the current urban planning demonstrates that these three factors are not taken together. Planning which is the activity of **determining future/decision making for future** can not fulfill these tasks within the limits which are determined and which define the **existent**. Because there is no regioning in our country. The existing regioning projects heavily depend on economic criteria and this grows more and more apparent during the accommodation process of Republic of Turkey with European Union. Yet, regioning is not a consequence of a activity which is carried out for a short-term solutions; it is **an activity of defining and determining the limits** whose essential component consists in revealing the potentials, problems and inner relations. The studies and activities of regioning are important (What is presented here is gathered from the introduction of Efe, 2007).

Because:

- The natural surrounding, the economical activities depending on this surrounding and those performing these activities are determined.
- It is revealed that the regional problems derived from the ecological, sociological and economic factors.
- The consciousness of natural sources develops.
- Investments are made on the basis of regional capacities.

To regionalization, much more importance should be given especially for Turkey which is a developing country. Consequently, for Turkey, an inclusive and detailed regioning studies are necessary. When the plans conducted by DPT, which is the main planning institution of Turkey, are scrutinized, it is seen that in each plan, new target are set and how much of the determined targets are achieved are mentioned. The basic reason why the whole of the plan is not realized is that these planning could not conducted on the basis of spatial criteria. In sum, **there is no**

determining/guiding plan in Turkey. Thus, the limits and the directions of the plans are not exactly known. For the development plans to achieve their targets, or even for determining their targets, what is required is **the regions whose boundaries are exactly determined and thus whose potentials and problems are defined.** The map in which these boundaries are determined is necessary as a “scaled drawing”, and such a map plays an important role in determining the spatial ends which are the crucial factors to implement the regional development plans.

The lack of regional boundaries whose potentials and problems are exactly determined gives rise to the important problems in the issues of data gathering, decision-making based on data and putting these decisions in practice. **For the ecological balance, the important part of these problems can hardly be compensated.**

Thus, this thesis determines the regional boundaries with a view of both preventing the new ecological problems and protect the socio-economic relations.

Keywords: Urban Planning, region, regionalization, national security, ecology, economy.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

DOKTORA TEZİ SINAV SONUÇ FORMU.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vii

BÖLÜM BİR – GİRİŞ.....1

1.1 Amaç.....	1
1.2 Kapsam-Sınırlayıcılar.....	3
1.3 Yöntem.....	7
1.4 Yönlendirici Kavramsal Bir İrdeleme.....	9

BÖLÜM İKİ – BÖLGE VE BÖLGELEMeye YAKLAŞIMLAR.....16

2.1 Farklı Bilim Dallarının Yaklaşımları.....	16
2.1.1 Sosyoloji İçin Bölge.....	17
2.1.2 Ekonomi İçin Bölge.....	20
2.1.3 Ekoloji İçin Bölge.....	23
2.1.4 Bölge Tanımlamalarında ve Bölgeye Yaklaşımda Bilim Dallarının Durumu.....	27
2.2 Kurumsal Uygulama Farklılıkları.....	30
2.2.1 Dünyada.....	30
2.2.1.1 Birleşmiş Milletler (BM) Kapsamında Sürdürülen Çalışmalar.....	30

2.2.1.2 Avrupa Birliği ve Birlik Konseyi Tarafından Sürdürülen Çalışmalar.....	34
2.2.1.3 Bölgenin Literatürdeki Durumu ve Bölgeye Yönelik Çalışmalar.....	40
2.2.1.4 Uluslararası İlişkilerin Zorunluluğunda TC'nin Görmesi Gerekenler.....	51
2.2.2 AB'de Bölge ve Nuts Sistemi.....	54
2.2.2.1 Nuts'ın Yasal Süreci ve Durumu.....	55
2.2.2.2 Nuts'ın Özellikleri ve Getirileri.....	57
2.2.2.3 Nuts'ın Uygulanması.....	59
2.2.2.4 Nuts'ın Bölgeleme Açısından Önemi.....	60
2.2.3 Türkiye'de.....	61
2.2.3.1 Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi (Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi).....	62
2.2.3.2 Kalkınma Planları.....	64
2.2.3.3 Kalkınma Planları Dışında Yapılan Plan ve Programlar.....	76
2.2.3.4 Türkiye'de Nuts.....	78
2.2.3.5 Yeni Kurumsal Oluşum Arayışı- Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA).....	80
2.2.3.6 DPT'nin Kurumsal Çalışmalarına Eleştirel Bakış.....	83
2.3 Mevcut Bölgeleme Çalışmaları.....	94
2.3.1 Dünyada.....	94
2.3.2 Türkiye'de.....	99
2.3.2.1 Kurumsal Çalışmalar ve Bölgeleme.....	103
2.3.2.2 Akademik Çalışmalar ve Bölgeleme.....	105
2.3.2.3 Kurumsal ve Akademik Çalışmalara Eleştirel Bakış.....	106
2.4 Değerlendirme.....	110

BÖLÜM ÜÇ – SOSYO-EKONOMİK VE EKOLOJİK TEMELLİ

BÖLGELEME.....	113
3.1 Gerekçeleri.....	113
3.1.1 Tek Kültür Anlayışının Değiş(tiril)mesi Kapsamında Türk Milliyetçiliği ve Türk Milleti.....	113
3.1.2 Hükümet Programları ve Bunların Kalkınma Planlarına Paralel Yürü(tül)memesi.....	150
3.1.3 Planlamada Siyaset ve İdeolojilerin Ağırlıklı Olması.....	162
3.1.4 Değerlendirme.....	170
3.2 Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Öneri Modeli ve Tez Kapsamında Değerlendirilmesi.....	178
3.3 Bölgelemeyi Belirleyen Temel Alan Verileri.....	181
3.3.1 Ekolojik Veriler.....	184
3.3.2 Sosyolojik Veriler.....	185
3.3.2.1 Vergi Sistemi ve Toplumsal Yapı.....	185
3.3.2.2 Osmanlı Devleti ve TC’de Etnik Gruplar.....	192
3.3.3 Ekonomik Veriler.....	194
3.4 Öneri Sınırlar ve Uygulanabilirliği.....	205

BÖLÜM DÖRT-GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....210

KAYNAKLAR.....214

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1 Amaç

Türkiye Cumhuriyeti (TC), kuruluşundan bugüne önemli süreçleri yaşamıştır. Fakat özellikle son yıllarda bunlardan iki tanesi öne çıkmaktadır. İlki, cumhuriyet ülkesi olarak kendisini **bir bütün olarak tanımlaması**, diğeri ise Avrupa Birliği (AB)'ne üyeliği kapsamında bütününe değil onu oluşturan **parçaların öne çıkarılmasıdır**. Görüldüğü gibi ülke birincisinde, kendi inisiyatifleri ile bir seçim yapmıştır, ikincisinde ise kendisine uygun olup olmamasına bakılmaksızın dayatılanları seçmek zorunda bırakılmıştır.

Dolayısıyla ikinci sürecin gereklerini yerine getirmek için başta ekonomi, hukuk ve siyaset olmak üzere pek çok alanda uyum/reform üzerine kurulu değişiklikler ve yenilikler gerçekleştirmektedir. Ancak konu alanı ne olursa olsun, süregelenler **toprakta** planlanmakta ve eyleme dönüştürülmektedir. Dolayısıyla, toprağın doğa, insan ve ülke için önemi tüm kararlar ve uygulamalarda göz önüne alınmalı, bir başka deyişle kararlar ve uygulamalar **toprak için** olmalıdır.

Toprak bir üretim faktörü olarak ekonomik araç niteliğinin yanı sıra;

- flora ve faunaya yaşama alanları sunması,
- tarihi beraberinde taşınması,
- bireysel özgürlüğün ilk koşulu olması,
- sosyo-ekonomik ilişkilerin oluşum ve sürdürülme ve buna dayalı olarak kimliğin üretim alanı olması,

gibi önemli fonksiyonları taşımaktadır.

Bunlara ek olarak toprak, küresel siyasette, jeo-politik önem taşımaktadır: **Devletin erk alanı** olduğu gibi diğer uluslara karşı **egemenlik alanıdır**. Devletle ilişkili bir diğer özelliği ise, gerek üretim faktörü (tarım vb.) ve gerekse üzerindeki kültürel yaşamın devamlılığına karşılık olarak vergilendirme unsuru (gelir, emlak

vb.) olmasıdır. Bir başka deyişle, toprağa verilen rol, üzerindeki yaşamı şekillendirdiği gibi ondan elde edilen geliri de belirlemektedir. Dolayısıyla **toprak planlanmalıdır**. Planlama, disiplinlerarası bir meslek alanı olarak tanımlanmakta ve bir eylem alanı olarak üst ölçekten alt ölçeye doğru kararlar alarak bunları uygulamaya çalışmaktadır¹. Özellikle Beş Yıllık Kalkınma Planlarında (BYKP) üst ölçek olarak “bölge”nin seçildiği görülmektedir. Ancak bu planlarda dikkat çeken, her bir planın yanı sıra bir planın kendi içinde de farklı özellikleri olduğu gözlenen² alanları bölge olarak nitelendirmesidir. Dolayısıyla **Türkiye’nin, verileri güncellenebilir ve genel geçerli planlama bölgeleri yoktur**. Özellikle 1960’da Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulmasından sonra ilk zamanlar amaçlandığı gibi beş yıllık, daha sonra ise uyum sürecinin koşullarına uymak için kimi zaman yıllık ve sonuncusunda olduğu gibi yedi yıllık olarak tasarlanan planların hemen hepsinde ekonomiye öncelik verilmesi, amaçlananların çoğunun gerçekleştirilememesi ve mekânsallaştırılamaması şeklinde ortak özellikler görülmektedir. Bunlara ek olarak, ekonominin öncelikli olması sonucu ekolojik ve sosyolojik yapının göz ardı edildiği bir planlama biçimi sürdürülmektedir.

Bu tezin amacı, aktarılan biçimi, yanlışlarını ve bunların sonuçlarını ortaya koyarak planlamanın gereksindiği planlama bölgelerinin sınırlarını oluşturmaktır. Bu yapılırken, olması gereken haliyle ekolojik, sosyolojik ve ekonomik veriler bir arada kullanılmış, ancak mevcutta olduğu gibi ekonomiden yana değil ekolojiden yana taraf olunmuştur. Ek olarak, yukarıda verilen kapsamda **toprak önemsendiğinden bir yüksek şehir plancısının ehliyet sınırları kapsamında ulusal prestij ve ulusal güvenlik gözetilmeye çalışılmıştır**.

¹ Bölüm 2.2.3.2’de inceleneceği gibi özellikle Beş Yıllık Kalkınma Planlarının her biri öncelikle plan amaçlarını belirtmekte ancak bunların büyük bir kısmı gerçekleştirilememektedir. Bu nedenle planlama “uygulamaya çalışmaktadır” denmiştir.

² Belirlenmiş kriterlere göre planlama bölgeleri bugüne kadar oluşturulmadığından ve/veya bölge olarak verilen alanın nasıl belirlendiği o planda açıklanmadığından gözleme dayalı yorum yapılmıştır.

1.2 Kapsam-Sınırlayıcılar

Bu tezin kapsamını yukarıda verilen haliyle toprak üzerinde alınan kararlar, bunların görünen ve olası sonuçları ve alınması gereken kararlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla, TC sınırlarında bölgeler belirlenerek, bunların planlama literatüründe “halihazır pafta” olarak nitelendirilen alt çalışma paftaları olarak kullanılması hedeflendiğinden **ülke sınırları, çalışmanın mekânsal sınırıdır.**³

Verilen sınırlarda ekoloji, sosyoloji ve ekonomiye dayalı olarak incelemeler ve bunlara bağlı olarak değerlendirmeler yapılmıştır. Her bir inceleme alanının kapsamı, sınırlayıcı faktörleriyle birlikte aşağıda verilmiştir.

Ekoloji kapsamında tez, bilimsel bir gerekliliğin yerine getirilmesi ve dolayısıyla doğal bir gerçekliğin kabul edilmesi temelinde, insanın bugüne kadar saptayabildiği doğa sınırlarından en kapsamlı olan **su havzaları sınırlarını veri almıştır**. Belirtilen gerekçelerin yanı sıra su havzası sınırlarının veri alınabilirliği/alınması akademik çalışmalarda ispatlanmış, bunun yanı sıra kurumsal çalışmalarda da önemine değinilmiştir⁴. Şöyle ki 2006 yılında tamamlanan iki doktora çalışmasından (Sılaydın, “Şehir Planlamanın Paradigmat Sorgulanması ve Ekolojik Dengenin Korunması Bağlamında Yeni Bir Süreç Önerisi-Kuramsal Bir Deneme ve Çelik, “Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi”) ilki, kent planlamanın **kaynak paradigması** temelinde su havzalarına dayalı olarak planlanabileceğini, ikincisi ise kentin kırı yadsıyamayacağını ve kırım da su havzalarına dayalı olarak planlanması gerektiğini ispatlamıştır. **Tez, kendinden önce tamamlanan bu iki çalışmanın sonuçlarını doğrudan kabul etmiştir**. Buna ek olarak ülkenin resmi planlama kurumu olan DPT de özellikle son yıllardaki çalışmalarında havza sınırlarının önemine ilişkin gerçekliği gözetir açıklamalarda bulunmaktadır. Bu nedenle tez, tamamlanmış iki akademik çalışmanın ispatlanmış

³ Burada ve Bölüm 1.4’te anlatılanlar, Planlama Dergisinin 2008/3 sayısında “Çözümü Kendinde Olan Bir Sorun Alanına Yeniden Bakmak: Bölgesel Eşit(iz)lik Anlayışı ve Bölgelemenin Potansiyellere Göre Tanımlanması” başlıklı makale olarak yayınlanmıştır (Bkz. adı geçen dergi, ss.61-69).

⁴ Değinilen bu çalışmalar Bölüm 2.3.2’de ayrıntılı anlatılmıştır.

doğrularını ve DPT tarafından da kabul gördüğü gözlenen bu doğrunun eyleme geçirilme biçimini bölgeleme kapsamında ele almaktadır.

Sosyoloji kapsamında tez, ekonomiyi de ilgilendiren bir kabulle yola çıkmıştır: Toplumsal-ideolojik yapının biçimlendirdiği mekânla doğrudan ilişkili olan planlama, bu kapsamda üst ölçekli tüm karar mekanizmalarının etkisindedir. Planlama, bu etkiyle, hem doğal hem de kültürel (yapılı) çevreyi ve bunlarla bağlantılı olarak sosyal ve ekonomik yapıyı biçimlendirmeye çalışır/biçimlendirir. Dolayısıyla, belirtilen **üst ölçek kapsamında yaşanan uluslararası ilişkiler ve/veya bir sürecin sonuna bağlanmış birliktelikler** (TC'nin AB'ye üyelik süreci) **planlamanın temel eylem alanlarında uyumu gerektirmektedir.**

Günümüz siyasal coğrafyasında yaklaşık 220 devlet bulunmaktadır ve bunların her birinin siyasal ve yönetsel yapıları birbirlerine göre farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklara rağmen, devletler doğrudan (oluşturma/devam ettirme) ve/veya dolaylı (ilişki içinde olma) olarak modern kurguda bir fonksiyona sahiptir. Modern kurgu, **benzerlerin/aynıların** üzerine kurulu olduğundan varlık gösterebilmek ancak birbirine benzeyenlere benzemekle mümkündür. Dolayısıyla, birey-toplum-devlet-devletler ilişkisinde karşılıklı bir dönüşüm/dönüştürme söz konusudur. Bu durum, son yıllarda uluslararası ve ulusal ölçekte özerklik, devletin küçülmesi, adem-i merkezîyetçilik ve federasyon gibi kavramların tartışılmaya açılmasında da kendisini göstermektedir: Dönüşüm ve/veya dönüştürme, uluslararası alanda,

- benzer eyleme biçimlerinin benzer yöntemlerle uygulanmasını,
- bu sayede meslek kollarının soruna ve çözüme yaklaşım biçimlerinin aynılaştırılmasını,
- ve işlemin, ulusal ölçekte mevcut kurum ve kuruluşlarca uygulanmasını sağlar.

Burada, ağırlıklı modern kurgunun aktarılan, benzeyenlere benze(t)me temel düşüncesinin yanı sıra, modernizme paralel yürüyen uluslararası siyaset ve politikalar da etkili olmaktadır. Değinen bu siyaset ve politikaların, modernizmin aktarılan temel ilkesi ile ilişkisi;

- a) örneği varsa uygulanabilirliğinin desteklenmesi,
- b) modernizmin ad değiştirmiş hali post-modernizmle⁵ yerelliklerin öne çıkarılması,
- c) ekonomisi güçlü ülkelerin çeşitli uluslararası birlik, kurum ve kuruluşlar aracılığıyla ekonomisi zayıf olan ülkeleri “ekonomilerini kalkındırabilmeleri amacıyla” yönlendirebilmeleri ve bunun yanı sıra bu birlik, kurum ve kuruluşlara üyelik şartları sunarak iç ilişkilerine/politikalarına müdahale etme hakkı bulması⁶

konularında ortaya çıkmaktadır.

Modern dünyada politik ve ekonomik alanda süregelen değişimler kaçınılmaz olarak Türkiye’de de etkili olmakta ve özellikle AB’ye giriş sürecinde, ekonomi, yerel yönetimler, insan hakları, demokrasi, eğitim, sağlık ve kentleşme politikaları gibi hemen her alanda ortaya çıkartılan sistemin yeniden yapılandırılması konusunu gündeme getirmektedir. Çünkü ilişkiler, uluslararası hukuk içerisinde yürütülmektedir. Bu ilişkilerde, hiç bir ülke tek başına değildir; bir ülkenin diğeri üzerinde müdahale, sorgulama vb. hakları bulunmaktadır. **Dolayısıyla kişi-toplum-millet-devlet ilişkisi uluslararası hukuk ve siyasete taşınmıştır.** Hukuk ve siyaset, çeşitli oluşumlar (grup, sendika, dernek, parti vb.) üzerinde etkili olurken, bu oluşumların kurulma amacı da siyasete ve hukuka kendilerinin lehine yön vermektir.

Ülkemizde son yıllarda AB’ye üyelik süreci doğrultusunda yaşanan gelişmeler ve siyasi alanda yapılan reformlar da bu kapsamda ele alındığında, belirtilen sürecin önemli bir parçası olan “bölgeleme”nin nasıl yapıldığı ve bununla birlikte nasıl yapılması gerektiği üzerinde durulmalıdır. Çünkü bölgeleme, ekolojik özellikleri açısından mekânı; mekâna aidiyetleri ve mekânda üretim biçimleri açısından sosyo-kültürel grupları kapsamaktadır. **Fiziki planlamanın sınırlarla çalıştığı hatırlanacak olursa, aktarılan kapsamdaki tüm veriler bölge sınırlarının**

⁵ Bölüm 3.1.1’de modernizm konusuna değinilirken, bugün postmodernizmin onun isim değiştirmiş hali olduğu savunulacaktır. Buna göre, küreselleşme postmodernizmin bir söylemidir ve postmodernizm de yerellikleri öne çıkarmaya çalışan özelliği nedeniyle insanın topluma yabancılaşmasını hoş görmemektedir.

⁶ Burada kastedilen, AB’ye giriş sürecinde Türkiye’de sürdürülmekte olan bölgeleme çalışmaları [İstatistiki Bölge Birimleri (Nuts)] ve sosyo-ekonomik ve politik alanda yeni düzenlemelerdir.

belirlenmesinde birer etkidir. Dolayısıyla uluslararası ve ulusal önem nedeniyle ve yukarıda belirtilen bütünün parçalarının öne çıkarılması kapsamında **TC'nin etnik yapısı nüfusları, ekonomideki uğraş alanları ve yaşadıkları iller** düzeyinde araştırılmıştır. Tezin bu kapsamda bir diğer kabulünü ve aynı zamanda araştırma kapsamını, buldukları uluslararası ilişkilerde ve konu edildikleri uluslararası siyasi arenada **etnik grupların TC kültürünü oluşturan ve onu tanımlayan parçalardan biri olmaları oluşturmaktadır.** Bu konuya ilişkin yapılan incelemeler ilgili bölümde verilen kaynakçanın ötesine geçememiştir. Çünkü, devletin resmi istatistik kurumu olan Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUIK) yanı sıra ilgili bakanlıklar olan İç İşleri Bakanlığı'ndan yaşadıkları illere göre nüfuslarına; Maliye Bakanlığı ve Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliğinden de ekonomik uğraş alanlarına ilişkin bilgiler alınmamıştır. Dolayısıyla **konu,** elde edilebilen bilgiler ışığında **ağırlıklı olarak etnik grupların yaşadıkları/bağlı hissettikleri/talepleri olduğu sezilen coğrafyada yaklaşık nüfuslarına göre ele alınmıştır.**

Etnik grupların yanı sıra sosyoloji kapsamında, **kimlik ve millet gibi kavramlar** (ve aynı zamanda oluşumlar) **tek kültür yaklaşımıyla incelemiştir.** Bu incelemede son günlerde sıkça tartışılan “Türkiyeli” ve “demokratikleşme” söylemleri **gerek kültürün ve gerekse yönetim biçiminin ve dolayısıyla ulusal bütünlüğün korunması ve devam ettirilmesi kapsamında bir şehir plancısının kullanabileceği dil ölçütünde değerlendirilmeye çalışılmıştır.** Burada önemsenen, yaşanan coğrafyaya ait üretim biçimleri ve dolayısıyla tarihsel bağlılıkların bölgeleme ile ilişkisini gösterebilmektir.

Ekonomi kapsamında tez, vergi ve sektörel yapılanma olmak üzere iki unsuru incelenmeyi gerekli görmüştür. Vergi, hem devletin yönetim yapısıyla hem de kişi ve/veya toplumun yaşama biçimi ve mekânıyla (refah veya yoksul) ilişkili olması; sektörel yapılanma ise sektörlerin mekânda konumlanmaları ve dolayısıyla mekânın sahip olduğu/olabileceği altyapıya bağlı olması nedeniyle önemsenmiştir. **Yapılan değerlendirmeler, mekânı kullanmanın ve mekânda gerekli görülen yeni yapılanmaların süregelen/alışık olunan yaşama biçimlerine ve doğanın taşıma kapasitesine uygun olup olmadığı kapsamındadır.** Bu doğrultuda tamamlanan tüm

çalışma ve değerlendirmeler, sosyolojide olduğu gibi ilgili bölümde verilen belge ve literatürle sınırlı kalmıştır. Tez, ekonomik alandaki incelemesine etnik grupların üretimde çalıştığı ve/veya gelenekselleştirdikleri sektörel verileri de eklemek ve böylelikle bir mekânın kimliği haline gelen iş ve üretim kollarını belirlemek istemiştir. **Gelenekselleşen iş ve üretim kollarının giderek yok olmasının tek kültürün bir parçasının yok olması** sayan tez, yukarıda verilen kurumların hiç birinden istediği bilgilere ulaşamamıştır. Dolayısıyla oluşan sektörel yatırım sınırları sadece istihdam ve kullanılan coğrafyaya göre çizilebilmiştir.

Ulaşılamayan bu verilere ileride ulaşılması bu tezde belirlenen sınırlarda uygulanabilir ve gerçekçi kararların alınmasını sağlayacaktır. Bir başka anlatımla, tezin belirlediği sınırlar değil, bu sınırlar içerisinde planlanan gelecekle ilgili kararlar güncellenmeye açıktır. Çünkü tez, bölge sınırlarını TC'nin ulusal ve uluslararası ilişkilerini düşünerek ve ekolojiyle doğrudan ilişkisini kurarak belirlemiştir.

1.3 Yöntem

Bu tez, bölgeleme kapsamında adında geçen üç unsuru, elde ettiği bilgi ve belgeler doğrultusunda düşünsel düzeyde değerlendiren bir çalışmadır. Bu nedenle elde ettiği **sayısal verileri** de ilgili bölümlerde verilen yöntemlerle kullanarak, **yapılan değerlendirmelerin mekânsal sınırını belirlemekte bir araç olarak kullanmıştır.** Dolayısıyla **tez, bölge sınırlarını belirlemekte analitik yöntem veya yöntemlere oturan bir çalışma değildir; bölgelemede günün güncel siyasi, sosyolojik ve ekonomik koşullarında görünür hale gelen öncelikli unsurların, nasıl bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.** Bu noktada tarihsel unsurları gözetmenin yanı sıra planlama eylemi öncesinde, verilerin toplanacağı sınırları yani bölgeleri belirleyen bir çalışmadır.

Bu doğrultuda, tez, doğadan yana taraf olarak, doğanın ekolojik dengesinin bozulmasını, somut bir veri olarak almıştır. Sınırların belirlenmesi aşamasında, konuyla ilişkisi doğrudan ve/veya dolaylı her düzeyde mevcut veri ulusal ve

uluslararası boyutları incelenerek, yeniden yorumlanmıştır. Tezin ilgili bölümlerinde hangi bakış açısının ve hangi yöntemlerin kullanıldığı ve gerekli bilgilerin hangi kurumlardan ve nasıl elde edildiği anlatılmıştır. Bununla birlikte, **tezin temel yöntemi ulusal sınırlarda, ulusal bütünlüğün ve dolayısıyla toprağın korunması bakış açısını ortaya koyan ve üçüncü bölümde gerekçeler başlığıyla verilen unsurlardan oluşmaktadır.** Ek olarak yatırım sınırlarının belirlenmesinde Yer Bölümü [Location Quotient (LQ)] Yöntemi kullanılmış, vergilerin hesaplanmasında ise temel matematiksel işlemler yapılmıştır.

Tezi sonuçlandıran tüm veriler, bölgelemenin gerekliliği üzerinden mevcutta kullanılan ve yorumlanan haliyle verilmiş, ardından olması gereken biçimleriyle yeniden değerlendirilmiştir.

Tez, 1. maddesinde çevre düzeni planlarının **varsa bölge planlarına göre yapılmasını öngören** 01.05.2003 tarih ve 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 2. ve 10. maddeleri ile 09.08.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 9.maddesine dayanılarak hazırlanan ve 11.11.2008 tarih ve 27051 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelik'in öngördüğü bölgeleri oluşturmaya çalışmaktadır. Çünkü, Yönetmelik ülkemizde sınırları belirlenmiş bölgelerin ve bunların planlarının olmadığını görmezden gelerek, çevre düzeni planlarının varsa bölge planlarına göre yapılmasını şart koşmakta ve çevre düzeni planlarını ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkân veren planlar olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla, bilinen planlama anlayışı içerisinde ve doğaya ve sosyal yapıya göre belirlenmiş bölge sınırlarının olmaması durumunda bu iki karar ekseninin de uzlaştırılmayacağını yadsımaktadır. Yönetmeliğin 4. maddesinde,

“j) Havza: Bir akarsu kaynağını besleyen yüzey ve yeraltı su kaynaklarının tabii su toplama alanını kapsayacak biçimde, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne belirlenmiş olan alanlar,

k) Bölge: Coğrafi, sosyal, ekonomik, fiziksel nitelikleri açısından benzerlik gösteren alanları ve/veya Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca belirlenmiş olan istatistikî bölge (düzey 2) birimler,

1) Planlama alanı: Havza ve/veya bölge sınırlarını kapsayan alanı veya mekânsal, yönetsel ve kentsel fonksiyonlar açısından bütünlük gösteren alanlar dikkate alınarak belirlenen alan” olarak tanımlanmıştır.

Bu tez kapsamında havza tanımı j maddesinde olduğu haliyle kabul edilerek k maddesinin ilk bölümünde verilen bölgelerin sınırları belirlenmiştir.

6. maddede planlama alanı,

“a) Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ve Çevre Kanunu kapsamında; Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) tarafından belirlenen büyük akarsu havzaları veya Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından belirlenmiş istatistikî bölge birimleri (düzey 2) ile birlikte idari sınırları da dikkate alınarak, en az iki il sınırını içerecek şekilde” belirlenir denmektedir.

Bu tez kapsamında planlama alanı, bölge sınırlarını hali hazır pafta olarak kullanan ve il sınırlarıyla örtüşen alandır.

Yönetmeliğin 15. maddesinde, 3194 sayılı İmar Kanununun 9 uncu maddesi çerçevesinde yapılacak yatırımlara ilişkin 1/50.000 – 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planlarına ilişkin değişiklikler Çevre ve Orman Bakanlığının uygun görüşü alınmak suretiyle Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca yapılır, denmektedir. Bahsedilen 9. madde incelendiğinde, yatırım kararlarına bağlı değişikliklere ve dolayısıyla plan tadilatlarına açık olduğu gözlenmektedir.

Bu tez, bölge sınırlarını belirlerken, yukarıda verilen yatırımların öncelikli tutularak **ekolojinin ve sosyal yapının arka plana atıldığı açıklamanın tersine, önceliği doğadan yana olmaya vermiştir.**

1.4 Yönlendirici Kavramsal Bir İrdeleme

Tez, bölümlerinde çeşitli kavramları ele alıyor olmakla birlikte özellikle **bölgesel eşitsizlik** kavramına duyarlı olmuş ve görüş geliştirmiştir. Kavram aşağıda iki madde halinde ele alınmıştır. Birincisinde, ülkemizde güncel sorun alanı olma özelliğini

kaybetmeyen “bölgesel eşitsizlik” olgusuna mevcut ve gerçekte olması gereken yaklaşımlar, ikincisinde ise “potansiyellerin eşitsizliği” durumunun bölgeleme ve bölge sınırı için bir ölçüt olarak kullanılması gereken yönü aktarılmıştır.

1. Bölge Eşitsizliğinin Problem Olarak Görülmesi ya da Eşitsizliğin Kendisinin Çözüm Olması: Siyasi, ekolojik, ekonomik, kültürel vb. her bağlamda bölge bir mekânı niteler. Bu mekân ise doğal çevre ve bunu dönüştüren kültürel-yapılı çevreden oluşmaktadır. Dolayısıyla, bölgelerin incelenmesi ve/veya birbirleriyle karşılaştırılması bu iki unsurun ele alınış biçimine bağlıdır.

Ülkemizde, coğrafi, ekolojik, geri kalmış vb. şekilde tanımlanarak oluşturulmuş bölgeler arasındaki eşitsizlik, ekoloji, coğrafya, sosyoloji gibi bir çok ana bilim dalı tarafından saptanmış bir durumdur. Yani bölgeler, belirtilen bilim dallarının kendi veri tabanlarına göre değerlendirilerek çeşitli **farklılıklar baz alınarak tanımlanmaktadır ve bu tanımlamaların ortak yönü, bölgelerin eşit olmadığını belirtmesidir.** Dolayısıyla, her bilim dalının eşitsizliğe ilişkin verileri ve eşitsizliği ele alış biçimi değişmektedir. 2007’de tarafımdan gerçekleştirilen bir çalışmanın⁷ sonuçlarına göre ülkemizde;

- ekoloji ve coğrafya alanlarında yapılan çalışmalar, doğal çevre,
- ekonomi alanında yapılan çalışmalar ise kültürel-yapılı çevre

unsurlarının mekândaki eşitsizliklerini veri alıp, bu eşitsizliklere dayalı bölge sınırları tanımlamaktadır.

Dolayısıyla, **ülkemizde doğaya ve üretilen mekânlara ait eşitsizliklerin kabul edilip bir arada değerlendirildiği bölge(ler) bulunmamaktadır.** Çünkü, ülkemizde bölgeleme çalışmaları yoktur. Bu nedenle, gerek kurumsal gerek akademik olarak, tamamlanmış bölgeleme olarak adlandırılan çalışmaların sonuçları ise;

⁷ Bu konu, Bölüm 2.3.2’de verilmiş olup aynı zamanda Bkz. Efe, M., (2007), “Sosyo-Ekonomik ve Ekolojik Temelli Bölgeleme: Olanak ve Sınırları”; S.D.Ü., 15. Yıl Mühendislik ve Mimarlık Sempozyumu, Bildiri Kitabı s.251-260, Isparta.

- a) ekonominin kriterlerine bağlı olmaksızın yapıldıklarından akademik çalışmalar, bir başka akademik çalışmaya katkı sağlayacak referanslar,
- b) “mekândaki eşitsizliği giderme amaçlı” kurumsal çalışmalar ise, ekonomik kriterlere göre hazırlanan raporlar (BYKP’ları vb.),

olarak kalmaktadır. Dolayısıyla, çalışmalar mekâna indirilememektedir.

Özellikle AB’ye üyelik sürecinde bölgelere ve eşitsizliklerine verilen önem artmıştır. Yukarıda verilen b maddesi kapsamına giren ve üyelik için gerekli koşullardan birinin yerine getirilmesi için hazırlanan **Nuts** ise yine ekonominin verilerine göre eşitsizlikleri baz alarak illeri kümeleyen bir çalışmadır. Devletin planlama ve istatistik bilimleri konularında iki erk noktası (DPT ve TÜİK) tarafından hazırlanan bu çalışma ile 12 adet Düzey 1 (Nuts1), 26 adet Düzey 2 (Nuts 2) ve 81 adet Düzey 3 (Nuts 3) bölge birimi oluşturulmuştur. **İstatistiki bölge birimleri, bölgeleme kapsamında geçerli tek kurumsal çalışma olmasına karşın;**

- şimdilik sadece istatistiki bilgi toplama ve kullanma amaçlıdır,
- mevcut biçimiyle, ileride gerçekleştirilecek bölge planlarının ön çalışması niteliğindedir.

Bununla birlikte, DPT’nin 2006 yılında tamamladığı bir başka çalışma “İllerde Öne Çıkan Sanayi Sektörleri”dir. Adından da anlaşıldığı gibi, her ilde öne çıkan sanayi sektörlerini veren çalışma;

- ortak sektörlerle sahip illeri kümeleyen ekonomi içerikli bir bölgeleme niteliği taşımamakta⁸,
- illerde öne çıkan sanayi sektörlerinin, il gelişmişlik sıralamasına etkisini tartışmamakta,
- öne çıkan sektörleri vererek yatırımcılara rehberlik etmekten öteye geçememektedir.

Görüldüğü gibi ülkemizde bu mevcut durum kapsamında,

- bölgelerin eşitsizliği,
- eşitsizliğin giderilememesi,

⁸ Hangi illerde hangi sektörlerin temel sektör olduğu, tez süresince, Haziran-2007’de PhD.698 Reserch dersi için bir araştırma olarak hazırlanmış, çalışma “Geographical Distrubition of All Sectors İn Turkey And Their Relationship With Ecology” başlığıyla, Mart 2009’da 21. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresinde sunulmuş (Bkz. bildiri kitabı ss. 504–511) ve burada Bölüm 3.3.3’te verilmiştir.

- ve bunlara ek olarak eşitsizliğin varlığının ve nedenlerinin sadece ekonomi temelinde açıklanması ve dolayısıyla çözümlerin de yine bu temele dayalı olarak sunulması

birer sorun alanı olarak durmaktadır.

Bu noktada, iki durumdan bahsedilerek gerçek sorun alanını ortaya koymak mümkündür:

- Verilenlerden ilk ikisi, doğa ve ekoloji ile ilişkili olarak, olması gereken reel durumdur. Çünkü, öncelikle doğal ve ardından başka unsurların yanı sıra doğal yapıyla da ilişkili olan kültürel-yapılı çevreler farklılık göstermektedir. **Bu durum, yukarıda aktarılan ve yürürlükte olan bilinen/üzerinde konuşulan bölgeler için olduğu gibi, doğal ve kültürel unsurların bir aradalığına dayanarak oluşturulması gereken bölgeler için de geçerlidir.** Dolayısıyla, **bölgelerin eşitsizliği bu çerçevede bir sorun alanı değildir.**
- Sonuncu madde, kapitalist üretim ilişkilerine bağlı olarak belirli üretim kollarının önem kazanmasıyla oluşan bölgelerin farklılığı ve dolayısıyla eşitsizliğiyle ilişkilidir. Çünkü, **her bir üretim kolu doğal ve kentsel altyapıyla ilintili olarak mekânı ve sosyo-ekonomik yapıyı dönüştürmekte/farklılaştırmaktadır.** Sosyo-ekonomik yapının farklılığını oluşturan ve/veya bu farklılıkları niteleyen ise modernizm kurgusuna oturan **geçerli sosyo-ekonomik yapı kriterleridir.** Mekâna kendisini bir varlık alanı olarak görmek için bakan sistem, bunu da güçlü ekonomileri kültürel çevrede görünür hale getirerek yapmaktadır. Dolayısıyla her zaman gündemde olan bölgelerarası eşitsizlik, bu kapsamda sorun olup, **mental yapıdan kaynaklanan ve mekâna içselleştirilen eşitsizliktir.**

Ekonominin gündeme getirdiği, şehir planlamanın çözmeye çalıştığı bölgeler arası eşitsizlik yukarıda verilen ikinci durumun kapsamına girmektedir. Durum, ekonomiyle ilişkili olduğundan, “**ekonominin bağımlı değişkeni olan şehir planlama**” (Ergin ve Çukur, 2007:24-25) **eşitsizlik tanımını bölgelere uyarlamaktadır.** Sonuçta, DPT **eşitlik kapsamında geri kalmış mekânları,** mekânın kendisinden bağımsız biçimde bölge projeleri, kalkınma planları ile

geliştirmeye/kalkındırmaya çalışmaktadır. Kurum, bunu yaparken alanın kendi potansiyellerini, iç ilişkilerini değil ekonominin geçerli gelişme kriterlerini kullanmaktadır. Merkezde bu kurguya göre üretilen üst ölçekli planlar, yerelde de (bayındırlık il müdürlüğü, belediyeler), hem kurumsal anlayışların benzerliği ve hem de alt ölçekli planların üst ölçeklere uymak zorunda olması nedenleriyle aynı anlayışla hazırlanmaktadır. Dolayısıyla, alana ilişkin bu projelerde doğa ve sosyal yapı (yaş, cinsiyet, etnisite, özgün üretim ilişkileri vb.) göz ardı edilmektedir. Sonuçta, gerek merkezin kalkınma planları ve gerekse yerelin imar planları, uygulanamayan ve yeni amaçlarla revize edilen raporlar olarak kalmaktadır.

Eşitsizliğin kendisi reel ve olması gereken bir durumdur. Dolayısıyla, yukarıda verilen eşitsizlik kapsamı düşünülmezsizin **bölgeler arası eşitsizliğin kendisi yeniden tanımlanmalıdır**. Çünkü, her mekânın potansiyelleri farklıdır ve aktarılan kurguda zayıf olarak nitelendirilebilen bir yön, potansiyellerin değerlendirilmesiyle o mekâna ait bir güce dönüşebilir. Bu bakış açısına göre, **geleceği belirleme/gelecek için karar alma işi olan planlamanın etkinliği, bölgelerin eşitsizlik kurgusuna dayalı olarak oluşturulmasına bağlıdır**. Bu bölgelerin sınırları ise, ekolojik, sosyolojik ve ekonomik unsurların bir arada ele alındığı bir bölgeleme anlayışı ile tanımlanabilir. Buna göre, fiziki plan, ekonominin dayatmalarına göre değil doğanın taşıma kapasitesine göre biçimlenir. Bu biçimlenme de **eşit** değil ama **adil/yerin koşullarına uygun** olacaktır. **Yere özgü** planlar ancak tanımlanmış bölgelerin ekonomilerindeki farklılığın olağan karşılandığı bu planlama ile üretilebilir ve üretilen planlar da uygulanabilir olur. **Sonuçta, yere ait ekonomiler, yere ait sosyo-ekonomik yapının varlığını mümkün kılar ve kültürel mekânda görünen eşitsizlik değil, farklılık olarak algılanır. Bu farklılıklar da doğanın taşıma kapasitesi düşünülerek bilinçli olarak üretilmiş olur.**

2. Potansiyellerine Göre Bölgeleme Gerekliliği: 1923'te farklı etnik grupların bir araya gelmesiyle kurulan **TC Devleti**, AB'ye üyelik sürecinde de yine **bu gruplarla birlikte/bu grupların toplamıdır**. Ancak, bu birliktelik önemli siyasi ve ekonomik sorun alanları haline dönüş(türül)müştür. Bu sorunların çözümü, potansiyellerine göre bölgeleme yapılması halinde olması gerekenler ile isteklerin bir

araya getirilebilmesine bağlıdır. Şöyle ki, siyaset-kültür-ekonomi ve mekânların (yer) bir arada değerlendirilmesi ve elbette bu değerlendirmede ekolojik verilerin de kullanılması, mekânın kültürünü, kültürün dile getirildiği siyaseti, her ikisinden etkilenen ve her ikisini de etkileyen ekonomiyi görünür ve verimli hale getirecektir. **Ülkemizde bugün asıl yaşanan sorun görünürlüktür.** Görünürlükle ilişkili sorunların çözümü;

- doğal çevrenin taşıma kapasitesinin mekâna yansması,
- kültürel (yapılı) çevrenin, oluşturulduğu kültürü nitelemesi,
- ait hissedilen topraklarda yaşama isteğinin gerçekleşmesi,
- kültüre ait üretim ilişkilerinin bilinmesi ve mekânsallaştırılması,
- tüm bunları içeren bir siyasetin hayata geçirilmesi

ile mümkündür.

Dolayısıyla, **mekânların kimliklendirilmesi gerekmektedir.** Ancak **bu kimliklendirme, bir bütünün parçalarının tanınması, görevlendirilmesi ve bu sayede doğal ve ekonomik yapının verimliliğinin ve işlerliğinin sağlanması içindir.** Bununla birlikte, amaç bütünü ayırmak değil, bütüne hizmet ederek güçlendirmektir. **Bir başka deyişle, bütünün gücü her bir parçanın bütüne yönelik işlevsel toplam gücüdür.** Bu gücün kazanılması parçaların, yerle (doğa ve kültür) doğrudan ilişkili üretim yapısı/ekonomisi belirlenerek olabilir. Ancak potansiyelleri, sorun alanları ve iç ilişkileri sınırlarla belirlenmiş bölgeler için yapılabilecek bu eylemde, her grup doğal ve kültürel çevreyle ilişkileri içinde değerlendirilmelidir. Bu sayede, yukarıda belirtilen görünürlük konuları önemli veri alanlarına sahip olacaktır.

Diğer taraftan, ülke kalkınma planlarının ancak sınırları belirlenmiş alanlarda gerçekleşebileceği bilinmektedir.⁹ Dolayısıyla, sınır çiziminde temel bağlayıcı olan ekoloji verileridir. Ardından sosyo-ekonomik ilişkiler gelmektedir. O halde mekânı seçen ve/veya seçmek zorunda olan gruplar ile bu grupların ekonomideki rolleri ekolojik veriler doğrultusunda sınıra yansıtılmalıdır. Ancak bu noktada, talepler de olası ulusal ve uluslararası sonuçları göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

⁹ Bkz. Dipnot 7.

Dolayısıyla, ülkemizde ekolojik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik unsurların bir arada ele alındığı bir bölgeleme yapılmalıdır. **Siyasetin ve uluslararası hukukun kapsamında gerçekleşecek bu bölgeleme emek birlikteliğine dayandırılmalıdır.**

Her bir emek unsurunun,

- bütündeki yeri ve önemi belirtilirken,
- kendi/özgün potansiyelleri işler ve verimli kılınmalıdır.

Çünkü verili (doğuştan gelen) ve verilen (sonradan edinilen) kimlik ve dolayısıyla kültürün ekonomideki önemi yadsınamaz: Sosyo-kültürel grupların, bildikleri ve/veya alıştıkları üretim biçimlerini gerçekleştirmeleri, daha kolay olacaktır. Bununla birlikte, bütünde kendilerine ait bir yer hissetmeleri, gerek bütün için gerekse kendileri için önemli hale gelecek ve toplumsal deneyim ilişkileri artacaktır.

Görüldüğü gibi, 1960'lardan itibaren beş yıllık kalkınma planlarının hedef/uygulama alanı olarak seçtiği bölge, ekonominin kabülleri/öngörülerini kapsamında günün koşullarına göre her bir plan döneminde geri kalmış/kalkındırılmaya çalışılan sınırları nitelemiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar da mekâna yansıtılmadığından, her bir planda amaçların ne kadarına ulaşıldığı belirtilerek yeni amaçlar sıralanmaktadır. Dolayısıyla, **kalkınma planları tamamen uygulanamayan raporlar haline gelmektedir.** Bu sorunun çözümü, ekolojik ve sosyo-ekonomik unsurların bir arada ele alındığı bir bölgeleme anlayışına bağlıdır. Bu bölgeleme,

- verilen üç unsurun benzerlikler gösterdiği bütünü bölge sınırı sayar,
- ancak bu sınırdaki benzerliklerin, bir diğer benzeme alanı ile benzeşemeyeceğini kabul eder ve veri olarak alır.

Çünkü, bu tezin kapsamını oluşturan düşünceye göre, bölgelerin eşit olmaması bir sorun oluşturmaz. Tam tersine, potansiyellerin tanımlanmasını ve bu sayede farklılıkların planlanmasını içeren bir çözüm alanını gösterir.

BÖLÜM İKİ

BÖLGE ve BÖLGELEMEYE YAKLAŞIMLAR

2.1 Farklı Bilim Dallarının Tanım ve Yaklaşımları

Planlama, inter-disipliner bir meslek alanı olarak bilinmektedir. Bu nedenle, farklı bilim ve meslek alanlarında mekâna ve insana yönelik üretilen bilgileri kullanmak durumundadır. Bir başka anlatımla, planlama üst ölçekten alt ölçeye kendi kademelerinde karar verirken ekolojik, sosyolojik ve ekonomik her unsuru önemsemeli ve plan uygulamaları bunu göstermelidir. Dolayısıyla planlamadan beklenen, bunları eyleme dönüştürmesidir. Ancak planlamanın yapması gerekeni sınırlayan bir etken **-ekonomi-** vardır. Hatta **ekonomi**, izleyen bölümlerde de verileceği gibi zamanla **planlamanın mekânı biçimlendirmekte kullandığı belirleyicilerden biri olmaktan çıkıp doğrudan planlamayı belirleyen bir etken haline gelmiştir**. Özellikle Türkiye için bu durum “gelişmekte olan ülke” olmak yerine “gelişmiş ülkeler” kapsamına girmek için amaç edinilmiş olmasının yanı sıra yine buna paralel AB’ye uyum çalışmaları kapsamında doğru kabul edilmektedir.

Aktarılan doğrultuda, günün koşullarına ve ekonominin kabullerine göre bazı alanlar “bölge” olarak adlandırılmakta ve planlama bu bölgeleri ekonominin komutu gereği “kalkındırmaya” çalışmaktadır. Bu anlayışın zemini ise ne yazık ki “doğüstü düşünce geleneğinin reddi, doğal tanımının insanoğlu ve eylemlerinin korunmasına indirgenmesi, bilgi aracılığı ile insanın doğadan bağımsız kılınması, bilimin teknik aracılığıyla doğa üzerinde insan egemenliğinin kurulması, mühendislerin saygınlık kazanması, bilimin örgütlenmesi”dir (Ergin, 1996, s.32). Bunların sonucunda da doğanın taşıma kapasitesi aşılmakta/göz ardı edilmektedir. Konu, Ergin’in (1996) bir sorun alanı olarak tanımladığı ve kendi ifadesiyle **meta paradigması** ile ilişkilidir. Dolayısıyla, bu bölümde mekân ve insanla ilişkili diğer bilim dallarının bölgeyi tanımlama ve/veya bölgeye yaklaşımları incelenirken bunları ekonominin etkileme biçimine değinilecektir.

2.1.1 Sosyoloji İçin Bölge

Sosyoloji¹⁰, toplum bilimi, sosyal olayların bilimi veya sosyal örgütlenme ve sosyal değişimler bilimi olarak da bilinmektedir. Aslında sosyoloji, sosyal hayatta var olan sosyal gerçekleri (sosyal olaylar ve olgular), insanların meydana getirdiği grupları, grupların davranışlarını ve sosyal kurumları olduğu gibi inceleyen pozitif bir sosyal bilim dalıdır: **Sosyoloji, birtakım varsayımlardan çok, var olan gerçekleri ortaya koymaya çalışan, sosyal gerçeğe eğilen bir ilimdir** (Seyyar, 2006).

Görüldüğü gibi sosyoloji, insanların birbirleriyle kurdukları sosyal ilişkileri birey, grup ve kurumlar kapsamında inceleyen bir bilim dalıdır. Ancak **bu inceleme, adlandırılmış/tanımlanmış mevcut bir durum üzerinde gerçekleşmektedir**. Öne çıkan özellikleri ile farklı görülen bir grup ve bu grubun kendi ve diğer kişi ve/veya gruplarla ilişkileri incelenmekte zamanla bu incelemeler de detaylandırılmaktadır. Dolayısıyla, sosyolojinin gelişmesiyle inceleme için seçilen konular ayrıştırılmıştır¹¹. Toplumun yapısını inceleyen sosyolojide bu alanlar **bütünün bir parçası olmalarının yanı sıra sosyal bir incelemede ele alınacak konuları ortaya koymaktadırlar**. Özetle, bunlar toplumun alt ve üst yapısında sürdürülen ilişki çeşitleridir ve **sosyolojinin çalışma konularını oluşturur**.

Sosyoloji toplumu önemser ve bir toplum varlığını sürdürmek, hedeflerine ulaşmak, uyumlu olmak ve bütünleşmek için (Giddens, 2000, ss.325–497); **ekonomi** (uyumu sağlama), **politika** (hedeflere ulaşma), **akrabalık** (örüntü sürdürme), **topluluk ve örgütlenmiş din** (bütünleşme) ve **kültür** unsurlarını kullanır. **Bu unsurlar, sosyal bir yapıda kendiliğinden oluşmuş ve/veya zamanla oluşturulmuş olup karşılıklı etkileşim içindedirler. Diğer taraftan, bunlardan**

¹⁰ Sosyolojiye göre bölge incelenirken, bu alanda eğitim verenlerle görüşmeler de yapılmıştır. Bunun nedeni, literatür taraması sırasında tezin sınırlarını belirlemeye çalıştığı “bölge”nin sosyolojinin eylem alanında olmadığı ve sosyolojinin mevcut bölgeleri (coğrafi ve/veya herhangi bir zamanda o adla anılan alanları) kullandığının anlaşılması ve birebir görüşmelerde bunu netleştirmektir.

¹¹ Birer sosyolojik disiplin olan bu konular şunlardır (Seyyar, 2006): Ahlâk, askeri konular, beden, bilgi, bilim, (endüstriyel) çalışma, din, eğitim, folk, gender, hukuk, iktisat, insan ekolojisi ve demografi, kent (şehir), köy (kırsal), kurumlar, küçük gruplar, kültür, medikal, natüralizm, sağlık, sanat, sanayi, siyaset, sosyal psikoloji, sosyolojik teori, tarih, tatbikî sosyoloji ve vergi.

ekonomi, toplumsal uyumu sağlamada fonksiyonel rolüyle öne çıkarılmıştır ve planlama pratiklerinde de bu durum gözlenmektedir. Oysa ki, aktarılan her bir unsura eşit ağırlık verilmesi ve bu kapsamda ele alınması ekonomiye nasıl yön verileceğini kendiliğinden belirleyecektir. Çünkü, kabullenilmek ve dolayısıyla işler olmak ekonominin doğrudan amacıdır.

Ancak, her bilim alanında olduğu gibi sosyoloji de kendisine öncelikli çalışma alanları seçmiştir. Genel olarak bakıldığında, sosyoloji, sanayi devrimi ve onun getirdiği modernitenin çeşitli ölçeklerde neden olduğu dönüşümlerle ilgilenmiştir. Birçok etkenle dönüştürülen, tanımlanan zaman ve mekân artık sanayi üretiminin ve aydınlanma idealleri tarafından belirlenen modern yaşam tarzının arka planı olarak değişime uğramaktadır: **Zaman ve mekânın düzenlenmesinin üretimi ve üretimin gerektirdiği sosyal hayatı oluşturacağına inanılmaktadır.** Dolayısıyla sosyoloji bilimi de kendisine yer, mekân anlamında bir çalışma alanı seçmek istemektedir. Bu noktada yine planlamada olduğu gibi öncelikle bölge olarak nitelendirilen bir alan seçilmektedir. Ancak¹², Özgen'e göre "sosyoloji bu tarz bir çalışmayı etik olarak doğru bulmamaktadır". Yine de bir bölge tanımlaması getirilecek olursa, Erdoğan'a göre "bölge, içinde yaşayan nüfusun belirli ölçütler temelinde farklılaştığı, heterojenlikler gösterdiği yerdir" Tatlıdil'e göre, "kentsel yaşam alanlarıdır (işçi mahalleleri, yüksek gelir gruplarının yaşadığı alanlar vb)".

Sosyoloji, bölgesel analiz veya bölgesel kalkınma kavramlarını çalışması gerektiği durumlarda Kalaycıoğlu'na göre, demografik yapı (yaş, nüfus, göç), sosyo-ekonomik durum (istihdam, sektörel durum, eğitim, gelir dağılımı), siyasi kriterler (idari bölünme, yönetsel kriterler, siyasi katılım göstergeleri ve siyasi hareketler), kültürel yapı (etnik kimlikler, kültürel değerler ve normlar, semboller, öğeler) ve toplumsal cinsiyet ölçütleri (kadın ve erkeğin bölge içinde farklılaşan sosyal, ekonomik ve siyasi göstergeleri) gibi göstergeleri kullanmaktadır.

¹² Sosyolojinin bölge tanımlamaları için karşılıklı görüşmelerin yanı sıra, mail yolu ile de bilgi alınmıştır. Bunlar; Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Neşe Özgen ile görüşme 03.11.2005; Ege Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nihat Erdoğan ile görüşme 11.11.2005; Ege Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ercan Tatlıdil ile görüşme 11.11.2005 ve 24.11.2005; Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölüm Başkanı Prof.Dr. Sibel Kalaycıoğlu 27.10.2005, Re:Soru adlı mail.

Sosyolojinin bu yaklaşımı veya çalışma konularını ele alış biçimi, incelemesini yapacağı bir alanı yer (bölge) olarak seçtiğini göstermektedir¹³. Bu noktada ilgi çeken, alanın yani incelenecek alanın nasıl seçildiği konusudur. Günümüzde sosyoloji, ya daha önce bir yerde (bölge) yapılmış çalışmayı geliştirmeye ya da herhangi bir ekonomik gelişme ile bir yerin sosyal değişimini incelemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla ilk etapta çalışılan yer, o çalışma için **bölgedir**. Pratikte görülen durum, sosyolojinin bu bölgelerin içinden ayrışan ya da benzer özellik göstererek farklı bölgeler oluşturan araştırmalara inmediğini göstermektedir.

Sosyolojinin bu tarzı benimsemesindeki etken modernizm ve küreselleşmeye uyum göstermesinden/uyum göstermek zorunda kalmasındandır. Ekonomi ön planda tutulmakta, **sosyoloji** yaptığı çalışmalar ile **ekonomiye** yön vermekte/ona **malzeme üretmektedir**. Bunun önemli nedeni ekonominin bugün almakta olduğu şekil, yani küreselleşmedir. Dolayısıyla, **ekonomi farklı sosyal yapıları görmezden gelmekte/benzer görmektedir ve sonuçta ekonominin amaçlarına hizmet eden mekânlar ve toplumlar yaratılmaktadır**. Küresel ekonomik bütünleşme süreci politik ve sosyal dağılmayı hızlandırmaktadır. Aile bağları kopmakta, yerleşik otoriteler sarsılmakta, yerel toplum bağları zorlanmaktadır. Uluslar da tıpkı hücreler gibi bölünerek çoğalmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme süreci hızlandıkça her biçimiyle yöreselliğin etkilerinin arttığı görülmektedir. **Dünyanın her tarafındaki insanların büyük kısmı için bir yere bağlı olmak her zamanki kadar önem taşımaktadır. Kimlikleri bir yere bağlı olan ve başka bir yerde yaşamayı düşünemeyen bu insanlar yaşamak için belli bir toprağa ve kendilerini daha iyi hissetmek için kendi kültür ve dillerine dayanma gereği hissetmektedir**. Her ne pahasına olursa olsun ekonomik gelişme hedeflenirken, sosyal gelişmenin ve adaletin göz ardı edilmesi eşitsizlik, yoksulluk ve dışlanma sorunlarının uluslararası boyut kazanmasını hızlandırmaktadır.

¹³ 02.06.09 tarihli ve “Radikalizm ve Aşırıçılık” konulu Neden Programında da Sosyolog Prof.Dr Nur Vergin’in, tartışma sırasında kullandığı “Çünkü bir zeminin var üstünde konuşabileceğin, yazı yazabileceğin” cümlesi de bu kapsamdadır.

Modernizm, sosyal yapıyı değiştirirken toplum yapısının ve örgütlenme biçiminin yeni bir şekil almasına neden olmaktadır. Özellikle ulus devletin üniter devlet modeli ülkeyi ve ülke topraklarında yaşayan topluluğu bütüncül bir yapının içinde bir araya getirirken aynı zamanda toplumsal farklılıklar, **ülke içindeki etnik, coğrafi, idari ayrımları ve ekonomik duvarları ortadan kaldırmak, homojen, türdeş bir yapı oluşturmak istemiyle ortaya çıkmaktadır.** Bu amaç doğrultusunda güçlü, her yere girebilen ancak siyasal merkezietçiliğin korunması temel düşüncesi çerçevesinde organize olmuş bütüncül bir idari yapılanma oluşturmaya çalışmıştır. Bu yapılanma modelinde ülke içinde işlev gören farklı hukuki rejimlere sahip merkezi yönetim ve taşra örgütleri, yerel yönetimler, yerinden yönetim kuruluşları, kamu kuruluşları, bağımsız idari otoriteler bir bütünün parçalarını oluşturur.

Görüldüğü gibi, sosyoloji de modernizmin etkisi ile bölgesel çalışmalarında modernizmin aradığı farklılıkları bulmaya çalışmaktadır. Çünkü bu farklılıklar modern yapılanma kapsamında benzeştirilmesi/homojenleştirilmesi gereken hedef alanlardır. **Bu verilerin elde edilmesi için çalışılan alan da bölgeyi oluşturmaktadır.**

Sosyolojinin ana çalışma konularından yalnızca etniklik ve din faktörleri için dahi ülkemizde sosyal bölgelemede kullanılabilir birçok veri bulunmakta, ancak yine yukarıda da değinildiği gibi yeni sosyoloji anlayışına böyle bir bölgeleme çalışması etik olarak doğru gelmemekte, ancak modernizmin öngörülerini kabul eden sosyoloji zaten bu tür arayışlara da girememektedir.

2.1.2 Ekonomi İçin Bölge

Gelişmekte olan ülkemiz için her ekonomik adım önem taşımaktadır. Çünkü, kişi, toplum ve bunları temsil eden kurumlar, ulusal ekonomi içerisindeki yerini belirleyerek yaşama biçimini ve yaşama alanını şekillendirmektedir. Bir başka anlatımla pratikte süregelenler göstermektedir ki ekonomi, sosyal yapıyı ve mekânı kendi kabul ve önceliklerine göre şekillendirmek istemekte/şekillendirmektedir. Dolayısıyla, **ekonomi üst ölçekte kararlarını kendi tanımlaması kapsamında**

bölgelere göre verdiğinden onun bölgeyi nasıl algıladığı ve bölgeye nasıl yön vermek istediği anlaşılmalıdır.

Bölge kavramı dünyada olduğu gibi ülkemizde de açık değildir. Kavramın karşılığı olan mekân biriminin boyutu ve içeriği sözcüğün kullanıldığı bağlama göre değişmekte veya aynı bağlamda da farklılaşmaktadır. Örneğin, AB’de “planlama bağlamında bölgeler kent ve metropol alandan, çok geniş kırsal bölgeye kadar çeşitli boyutlardadır. Bir kısmı ekonomik, sosyal, kültürel açıdan homojen mekân parçası iken bir kısmı işlevsel açıdan bütünlük gösteren birimlerdir. Ekonomi perspektifinden değerlendirildiğinde, bir planlama ve analiz birimi olarak bölgenin ne kent kadar küçük, ne de ülke kadar çok geniş alan parçası olması uygun görülmektedir. Son onlu yıllarda yaşanan küreselleşme ve bölgeselleşme (bölgesel birliklerin oluşumu), Post-Fordist üretime geçiş, postmodernizm, bilginin yükselen değeri, vb. ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimler geleneksel bölge kavramını da tartışılır kılmıştır. Geleneksel anlayışta bölge, yan yana gelmiş yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birimdir. Küresel anlayışta ise bölge, ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birimdir. İlişkiler ağının niteliği ve ilişkilerin yoğunluğu yerelin, dolayısıyla bölgenin gelişmişliğini belirler. Bu durumda yerel/yerel dinamikler ekonomik kalkınmanın ve bölgesel gelişmenin itici gücüdür (Yerel, küresel ekonomide bir aktör olarak, kırsal bir sanayi bölgesi olabileceği gibi, geniş bir nüfus-hizmet-üretim yığılmasına sahip bir metropoliten de olabilir)” (DPT, 2000, s.7). Dolayısıyla mekân, kalkınmanın önemli bir bileşeni durumundadır. Günümüzde yerelin, küresel düzeyde üstlendiği ekonomik ve siyasi rol, **onu bir gelişme aktörü konumuna getirmiştir**. Ancak bu, geleneksel bölgenin/bölgesel organizasyonun önemini yitirmesi değil, tersine, bölgesel organizasyonun, “**vizyon oluşturarak**”, bölge içinde, yönetsel eşgüdümü sağlamada, bölge dışında, bölgelerarası (ulus içi ve uluslararası) rekabette daha fazla söz sahibi olması demektir. **Özet olarak, ekonomi için bölge, planlama amaçlı bölge (plan bölge) olup kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen,**

yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimidir ve bu birim ekonominin koşul ve çıkarlarına göre belirlenir.

“1970’li yıllara dek çeşitli ülkelerin benimsedikleri bölge planlama yaklaşımları ülkelerin sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarına göre çeşitlenmekle birlikte, hemen hepsinde görülen ortak amaçlar; kaynakların optimum kullanımı, ekonomik yararın olabildiğince arttırılması ve yararın bölgeler arasında hakça/dengeli dağılımı olmuştur. Bunlara, 1980’li yıllardan bu yana sürdürülebilirlik/çevrenin ve yaşam kalitesinin korunması da eklenmiştir” (DPT, 2000, s.19). Dünya ekonomisinde gerek sermaye gerek mal ve hizmet akımları, ülkelerarası etkileşim ve bağımlılıkları gittikçe arttırmaktadır. Bölgesel politikalar bu mekanizmanın etkisi altındadır. Bu mekanizmaya uyum araştırılırken de ekonominin verilerine göre bazı yerleşimler çeşitli isimlerle “bölge” olarak nitelendirilmiştir:

Homojen Bölge: “Ekonomik, coğrafik, sosyal ve politik özelliklerinden biri veya bazıları açısından benzerlik ve yakınlık gösteren coğrafik birimler, homojen bölge olarak tanımlanmaktadır” (Erkan, 1987, s. 56) veya “Aynı gelişmişlik düzeyinde olan komşu iller, gelişmişlik düzeyi yönünden homojen bölgeyi oluştururlar” (Erkan, 1987, s.64). Homojen bölge, **bir ülkede bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması politikasına başlanırken başvurulan bir bölgesel ayırmadır.**

Kutuplaşmış (Nodal/Polarize) Bölge: “Farklılaşmış mekân unsurları arasındaki fonksiyonel ilişkiler ön planda tutulmaktadır. Burada ilgi, öncelikle bölge içi ilişkilere yönelmekte, fakat benzer fonksiyonel ilişki ve farklılaşmalar bölgeler arası alanda da dikkate alınmaktadır. Örneğin, bir bölge içinde merkez-çevre ilişkileri ortaya çıkarken, bu merkez birim, bölgeler arası düzeyde farklı bir merkez-çevre ilişkisi içinde yer almaktadır. Böylece bölgeler arasında ve bölge içinde farklı merkez-çevre ilişkileri oluşmaktadır. Merkez-çevre veya bağımlılık ilişkileri, ülke düzeyinde hiyerarşik bir sistem oluşturmaktadır” (Erkan, 1987, s. 57). Bir başka tanımlamaya göre kutuplaşmış bölge, “Tanımlanmış bir fonksiyonun merkezinden çevresine doğru yayılan ve etki alanının sınırlarınca belirlenmiş olan, diğer

fonksiyonların etki alanları ile sonlanan bölgedir. Polarize bölge kavramı fonksiyonel bölge tanımının bir türevidir” (ŞPO, 2004). Bir yerleşme merkezi ne kadar genişse, yani ne kadar çok yerleşme merkezini etkisi altına alıyorsa, o denli büyük bir polarize bölge oluşturur.

Dolayısıyla, **ekonominin bölgeleri, ekonomi açısından gelişmiş olma ve/veya bir diğer yerleşimi etkisi altında tutma kriterlerine göre belirlenmektedir.** Türkiye’de yapılan planlama çalışmalarında bölgeler bu veriler doğrultusunda belirlenmektedir. Yukarıda verilen sistem düşünüldüğünde, **Türkiye’nin**, ekonomi politikalarında **bu yapılanma içerisinde yer bulma amacıyla böyle bir bölgeleme anlayışı taşımamasının nedeni anlaşılabilir. Bununla birlikte, Türkiye’nin örnek aldığı sistemi tam olarak uygulayarak ekolojik ve sosyolojik unsurları da gözetmesi gerekmektedir. Çünkü, ülkenin resmi planlama kurumu olan DPT’nin oluşturduğu bölgeler, tamamen ekonomiye göre şekillenmektedir. Bu durum, kurumun bir raporunda net olarak görünmektedir: “Planlama bölgeleri bölgesel sorunlar için gelişme planlamasının tasarımı ve uygulamasına uygun coğrafi bir bölgedir ve bu bölgeler işsizlik oranları, işgücüne katılım oranları, istihdam, sektörel faaliyet oranları, kamu gelirleri, kamu yatırımları, göç eğilimleri, kentsel fonksiyonlar, ulaşım vb. temel göstergeler ve bölge gelişme hızına bakılarak tanımlanabilirler. Plan bölge saptanırken, bölge sınırı, merkezi idarenin taşra teşkilatının sınırlarına dayandırılırsa, teknik hizmetlerin planlanmasında sorunlar ortaya çıkmayacaktır” (DPT, 2000, ss. 64, 65).**

Görüldüğü gibi, ekonomi kendine hizmet eden alanları bölge kabul ederek çalışmalar yapmak istemekte, Türkiye de bu koşulu yerine getirir bölgeler tanımlamaktadır.

2.1.3 Ekoloji İçin Bölge

Ekoloji için bölgenin ne ifade ettiğini saptayabilmek için öncelikle ekolojide kullanılan ve bir gruplamayı ifade eden terimlerden söz etmek gereklidir. Bunlar, habitat, biyoçeşitlilik, havza, doğa koruma alanları, eko-bölgeler, ekosistemler,

taşıma kapasitesi vb.'dir (Akdeniz Üniversitesi, 2005). **Bunlar, sosyolojide anlatıldığına benzer biçimde ekolojinin inceleme alanlarını (bölgeleri) oluşturmaktadır.** Kimi zaman ulusal sınırları aştığı için de öncelikle ekolojik bölgeler önemsenmektedir.

“Bugün Dünya'da doğa koruma birimi olarak ulusal sınırlardan daha çok kabul gören **ekolojik bölgeler**; ortak türlere, ekolojik dinamiklere ve çevresel koşullara sahip geniş kara ya da su parçalarıdır. Dünya haritası dikkatlice incelendiğinde, ekolojik açıdan olağanüstü öneme sahip ekolojik bölgelerin birden fazla ülke tarafından paylaşıldığı görülmektedir” (WWF, 2006). Ekolojinin öneminin gündemde olduğu son yıllarda sürdürülebilir kalkınma anlayışı, 1992 Rio Zirvesi'nde 172 ülkenin katılımı ile “gelecek nesillerin doğal kaynaklara olan gereksinimlerinden ödün vermeden, bugünün gereksinimlerini karşılayabilme” anlayışı olarak protokolde kabul görmesine rağmen hâlâ **uygulamaya geçirilmeye çalışılmaktadır.** Sürdürülebilir kalkınma, insanın, parçası olduğu ve varlığını sürdürebilmesi için temel desteği sağlayan ekosistemlerle uyumlu ve denge içinde yaşam kalitesinin yükseltilmesini ve geliştirilmesini içerir. Bu anlamda, ekonomik olarak yapılabirlik, sosyal eşitlik ve çevresel sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleridir.

Ekoloji bölgeye önem vermektedir. Çünkü ekolojinin bölge anlayışını benimsemesi ya da bölgelemede ekolojinin kullanılması;

- Doğal kaynakların daha etkin korunması ve yönetilmesini,
- Türlerin ve yaşam alanlarının daha iyi korunması için koruma ve yönetim politikalarının uyumlaştırılmasını,
- Bir taraftaki korumadan sorumlu kurum ve kişilerin diğer taraftaki ilgili kurum ve kişilerle bir araya gelerek güç kazanmalarını,
- Özel alanların miras kabul edilerek korunmasını,
- Yasadışı avcılığın denetimi için işbirliği yapılmasını,

sağlar.

Bugün verilerine ulaşılabilir olan temel ekolojik bölgelerden biri akarsu havzalarıdır. Üretim/tüketim ilişkileri açısından havza taşıma kapasitesine göre planlama yapmak, kaynakların korunarak kullanımını sağlar. Ancak, taşıma kapasitesi son 30 yıldır planlamanın gündeminde olsa da hâlâ uygulanmamaktadır. Ülkemizde ekolojiyi dikkate alarak bir bölgeleme çalışmasının yapılmadığı/yapılmadığı bilinen bir gerçektir. Ancak ülkemiz, ekolojik bölgeler anlamında bir servet taşımaktadır. Bu durumu değerlendirmesi halinde, uzun vadede ekonomiyi ve sosyal yapıyı istediği biçimde şekillendirebilecek ve birçok dünya ülkesine göre kazançlı çıkacaktır. Çünkü, “Türkiye, Avrupa kıtasında bulunan bitki türlerinin % 75’ini barındırmaktadır ve bunun üçte birini endemik bitkiler oluşturur. Anadolu faunası 80.000’in üzerindeki tür zenginliğiyle de dikkati çekmektedir” (ÇOB, 2006a). Ekolojik açıdan önemli alanlardan olan “Özel Çevre Koruma Bölgeleri Bakanlar Kurulu Kararı ile saptanmaktadır. Bu bölgeler tabiat, tarih ve kültür değerleri bakımından zengin, biyolojik ve ekolojik dengesi bozulmamış ve gelecek vadeden bölgelerdir. Özel Çevre Koruma Bölgeleri tarihi, doğal ve kültürel değerler açısından bütünlük gösteren ve gerek ülke, gerekse dünya ölçeğinde” (ÇOB, 2006b) önemlidir. Özel çevre koruma bölgeleri dışında, “ekolojik bölgeler temelinde, Akdeniz, Doğu Karadeniz ve Batı Karadeniz ormanları ekoloji bölgeleri olarak gruplandırılabilir” (ÇOB, 2006a).

Elbette ülkemizde ekolojik açıdan önem taşıyan alanların korunmasına yönelik uluslararası programlar¹⁴ benimsenmekte bu kapsamda bir çok kurum¹⁵ çalışmalar yapmaktadır. **Ancak, bilinen ve görünen odur ki, bu projeler ve kurumlar, ekonomiye dayalı olarak gelişen bölge planlama anlayışının zarar ve yanlışlarını görerek, çevrenin korunması gerektiğini sisteme hatırlatan ve bu konuda zorlamaya çalışan unsurlar olarak durmaktadır.**

¹⁴ Akdeniz Eylem Planı (1975), Karadeniz Çevre Projesi (1992).

¹⁵ Türkiye’de Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD), Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKD), Çevre ve Kültür değerlerini Koruma Vakfı (ÇEKÜL), Kırsal Çevre ve Ormanlık Derneği, Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı (TEMA), Deniz Temiz Derneği (TURMEPA), Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV), Türkiye Çevre Vakfı, Kuş Araştırmaları Derneği (KAD), Sualtı Araştırmaları Derneği-Akdeniz Foku Araştırma Grubu (SAD-AFAG).

Proje ve kurumların yanı sıra ülkemizde çevrenin korunması amacıyla hazırlanmış çok fazla yasa¹⁶ da bulunmaktadır. Sayıca fazlalıktaki ilk neden,

- ekolojiye önem verilmeye çalışılması, ancak bunun gerçekleştirilememesidir: Belirli zaman aralıklarında ekonominin taleplerinin kapsamını genişletmesi ve her bir kapsam için isteklerini artırması ekolojiden yana olabilmeyi engellemiştir. Sonuçta ise, bu duruma en azından karşı koymaya çalışmak için ya yeni bir yasa oluşturulmuş ya da eski bir yasa güncellenmiştir.

İkinci neden ise,

- farklı hükümetlerin farklı programlarla mekânı dönüştürmek istemesidir: Hükümetler, seçim sonuçlarında tekrar hükümet edebilmek/erk kazanabilmek için mekâna görünür donatılar eklemek istemektedirler. Bunun gerçekleştirilmek istendiği mekân ise her zaman için ekolojiye ve/veya mevcut yasalara göre doğru seçilmiş olmayabilir. Dolayısıyla, erki elinde tutan, amacına yönelik yasal düzenlemeler yapmaktadır.

Verilen bu iki neden ve aslında problem alanı, **sağlıklı bir bölgeleme yapılması gerekliliğini, aksi durumda yasa sayısının amaçlarına ulaşmamakla birlikte artacağını da göstermektedir.** Dolayısıyla, ekolojiyi de kapsayan bir bölgeleme yapılmalıdır. Çünkü, **ekolojik bölgeler, doğrudan ekoloji kapsamında belirlenecek bölgelerin sınırlarını vermektedir ve bu nedenle planlama çalışmalarında gözetilmeleri gerekir.**

Görüldüğü gibi ekolojinin bölgeleri, bir bölgeleme çalışmasında gözetilmesi gereken alanların kendisidir. Yani, **ekoloji için bölge, kendi bilgi alanının o güne kadar bulduğu/belirlediği alanlardır.** DPT'nin de önemini vurguladığı ekolojik bölgeleme zaten ülkemizin doğal kaynaklarının korunması için bir gereklilik iken, ekonominin amaçlarına ulaşmasında da ekonomik açıdan bir araç konumundadır. Böyle bir bölgeleme çalışması, ülkemiz gibi birçok doğal zenginliği hemen tüm bilgileriyle elinde bulunduran bir ülke için önceliklidir.

¹⁶ Ülkemizdeki çevre ile ilgili yasalar (ŞPO, 2005)'den bulunabilir.

2.1.4 Bölge Tanımlamalarında ve Bölgeye Yaklaşımında Bilim Dallarının Durumu

Ülkemizde bölge konusunda bilimsel literatürde yer alan mevcut bilgiler Türkiye boyutunda ayrıntılı çalışma yapmaya ve harita üzerinde göstermeye henüz yeterli değildir (Erol, 1993). **Çünkü bölge hâlâ, tanımlanmaya çalışılan ve/veya günün koşullarında kabul edilen doğrulara göre sınırları verilen bir kavramdır.** Bölge Bilimi Uluslararası Kurumu'nun (The Regional Science Association International, RSAI) 1955 yılından günümüze yayınladığı makaleler, bölgenin ekolojiden ayrı tutularak kurgulanamayacağını/planlanamayacağını gösterirken bölge kapsamında yapılan çalışmalarla ilgili olarak iki durumu da netleştirmektedir:

- Her bilim dalının bölgeye yaklaşımı farklıdır.
- Kabul edilen sınırlar kapsamında bölgedeki değişimler, özellikle ekonomik yönüyle incelenmektedir.

Dolayısıyla bölge, tanımı netleştirilen bir kavram değildir¹⁷. Bölgeyi ve bölge bilimini tanımlamada ilk çalışmayı veren kişi olarak kabul edilebilecek¹⁸ Isard (1956), bölgenin insan ve onun etkileşim kurduğu çevre olarak yalnızca insanı veri olarak tanımlanamayacağını; fiziksel çevrenin tüm koşullarıyla birlikte değerlendirildiği bir alan olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak bölge konusunda modeller öneren Lösch, Christaller ve Vining'in çalışmalarının kendi içlerinde tutarlı

¹⁷ Akademik ve bilimsel çalışmalarda verilen bazı bölge tanımları şöyledir. “Ulusal kalkınma, doğal ve beşeri kaynakların özelliklerine göre benzerlik gösteren ve bu benzerliklerle bütünlük kazanan bölge, alt-bölge ve yörelerin planlanmasıyla gerçekleşir. Genellikle birkaç ili kapsayan bir alana, bir mahalleye, herhangi bir kente veya onun hinterlandına bölge adı verilebilmektedir. Bölge planlama uzmanları da bölgeyi, şehirsal alanın ötesindeki alanları içine alan, yani şehirden daha geniş, bir ülkenin tümünden daha dar mekân parçaları olarak tanımlamaktadırlar” (Mutluer, 1989, s.135-137). “Konum, jeolojik yapı, jeomorfoloji, iklim unsurları, doğal bitki örtüsü, toprak, nüfus, yerleşme şekilleri, sosyal ve ekonomik yapı vb. gibi elemanların birliği coğrafi bölgeyi oluşturur. Bu açıdan coğrafi bölge, kompleks bir mekân ünitesi karakteri taşır” (Mutluer, 1989, s. 136). Bölge, “iklim, yüzey şekilleri, beşeri ve ekonomik etkinlikler açısından kendine özgü benzerlik sağlayan en büyük coğrafi birimdir” (Atalay ve Mortan 2002, s.8). “Mekânın tanımlanması, açıklanması, sınıflandırılması, birbiri ile karşılaştırılması ve mekâna yönelik politikaların geliştirilmesinde bölge her zaman özel bir yere sahip olmuştur. Ancak bölge kavramı net bir tanıma sahip olmayıp, açıklanmaya çalışılan olaya, konuya, bu konunun ölçeğine, geliştirilecek mekânsal politikanın niteliğine göre farklılık gösterebilir. Kentin bir kısmı, ülke içinde birkaç ilin birlikteliği ile tarif edilen bir alan ya da uluslar arasında birkaç ülkenin bir aradalığı sonucu oluşan bir bütünlük bölge olarak isimlendirilebilmektedir” (Ecemiş, 2004, s.44).

¹⁸ Bu yorum, Bölüm 2.2.1.3'te verilen Philip McCann, Daniel Shefer'in (2005) çalışmasına dayanarak tarafımdan yapılmıştır.

olmasına rağmen bu çalışmalarda coğrafi koşulların göz ardı ettiğini, modellerini mekân üzerindeki insanın etkileşimlerine dayalı olarak kurduklarını vurgulamaktadır.

Isard'in belirttiği bu durum, bugün hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bir başka anlatımla, yere ve dolayısıyla bölgeye insanın üretim ve tüketim alanı olarak bakılmaktadır¹⁹. Bu durum, Ergin'in 1996 yılındaki çalışmasında da doğrulanmıştır. Ergin'in çalışmasının kuramsal zemini, doğal kaynakların "meta" kavramı içerisinde eritilmesine ve buna yönelik eleştirilerine dayanmaktadır. Bu sorunun çözülmesi için de meta paradigmasının değişmesini ve yerine "kaynak" teriminin kavramsallaştırılarak "kaynak kavramına" temellenen ekonomik yeniden yapılanmaya hedeflenen kaynak paradigması'na dayalı yeni bir planlama etiği kurulmasını önermektedir: "Kaynak kapsamında ifade edilen doğal bir öge, günümüz kültürel/ideolojik yapısı içinde potansiyel olarak metalaştırma edimi dışında tutulamaz. Bu reel durumun felsefe düzlemindeki anlamı ise, Kaynak Terimi'nin Meta Kavramı içinde eritilmiş olduğudur. Böylece Kaynak Teriminin Bilim Evreni'nde kavramlaşması/kavramlaştırılması ketlenmektedir; Kaynak Kavramı'na dayanan kuramsal bilgi, planlama kuramları ve teknikleri ile üretilemez.... Bilim Evreni'nde Kaynak Teriminden Meta Kavramına dolaysız geçiş engellenmeli; Kaynak Teriminin kavramsallaştırılması çalışmalarına hız verilmeli ve Kaynak Kavramına dayanan yeni bir Planlama Etiği kurulmalıdır", (s.53). "Toprak, su ve bitki örtüsü gibi doğal oluşumlar Meta Kavramı bağlamında ele alınmamalı; dolayısıyla mülkiyet konusuna nesne edilmemeli ve düşünsel bazda (bilinç düzeyinde) canlılığın işlevsel öğeleri olarak değerlendirilmelidir. Bu anlayışın mekana yansıtılması sonucunda, elbette meta kavramına temellenen ekonomik bir yapılanmadan uzaklaşılacaktır.... Araştırma sonucunda, Meta Kavramı yerine Kaynak Kavramı getirilmekte ve Kaynak Kavramına temellenen ekonomik bir yapılanma önkoşul olarak önerilmektedir. Böyle bir ekonominin mekâna yansıtılmasında araçsal bir konumda bulunan kent planlama çalışmaları için de bir paradigma değişimi zamanla gündeme gelecek ve Kaynak Kavramına temellenen bir paradigma bağlamında üretilen yeni kavram ve kuramlar ile araştırma yöntem ve teknikleri işlevsellik kazanacaktır" (s.100).

¹⁹ Bu yaklaşım son yıllarda değiştirilmeye çalışılmaktadır. İzleyen bölümde bu kapsamdaki uluslararası yapılanmalar ve bunların çalışmaları anlatılacaktır.

Isard ve Ergin'in önemini belirttiği ve hatta Ergin'in nasıl bir düşünce zeminiyle gerçekleştirilebileceğini anlattığı durum, DPT'nin söylemlerinde geçmeye başlamıştır: Kurum, planlama pratiklerinde ekolojiye önem verilmesi gerektiğini Sekizinci BYKP Raporu'nda, "sınırları sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişen bölgeler yerine, doğal sınırları değişmeyen havza ölçeğinde yapmak, öncelikle doğal dengeleri sürdürülebilirlik açısından daha anlamlı bir yaklaşım" (DPT, 2000, s.72) şeklinde belirtmektedir. Kurum tarafından söylenen ancak tezin diğer bölümlerinde verileceği gibi hâlâ belirlenemeyen **bölge sınırı önerisi bu tezde verilmektedir**. Bölge sınırlarının belirlenmesi, kültürel mekânı biçimlendiren ve sınırlarla çalışan planlamanın eylemlerini doğru yapması için gereklidir Çünkü planlama, " toplumsal, çevresel ve ekonomik gelişmeye yönelik olanak ve kullanışlar arasında eşgüdümü ve eldeki kaynakların verimli kullanımını sağlayan bir yönetim" (DPT, 2000, s. 9) aracıdır. Zaman boyutunda esnek olmakla birlikte sürekli ve iç tutarlılığı olan bir eylemdir. Dolayısıyla, bu eylemin ekonomiye ağırlık veren yönünün değişmesi gerekmektedir. **Çünkü insan ve ekonomi, doğa kendi döngülerini gerçekleştirebildiği sürece vardır.**

Isard'in (1956), bilim dallarının doğaya yaklaşımı konusunda söyledikleri coğrafya dışında hiç birinin ekolojiye bütün olarak bakmadıklarını, sadece insan ve çevresi olarak doğayla ilgilendiklerini göstermektedir. Siyaset biliminin insan odaklı olduğunu belirten Isard, sosyoloji ve ekonomide fiziksel ortamın sadece çevresel olduğunu ve antropolojinin de insanın yerle ilişkisini geçmiş ve bugünüyle kültürel özellikleri kapsamında incelediğini belirtmektedir (s.15-18). Bilim dallarının yaklaşımlarını veren Isard ardından, **her şeyden önce kendi özüne sahipliğini vurguladığı bölgeleri** (ss.17, 19),

- insan zihninin genelleştirmeleridir;
- çekirdekleri ve sınırları, içsel yapılarının ve hiyerarşik düzenlemelerinin, vs. seçimi incelenecek olan belirli probleme bağlıdır;
- işleyen mekânsal toplanmalar dizisidir,

şeklinde tanımlamakta ve bölgeleri birbirinden ayırmak zor olsa da, genel kültürel, sosyal, politik ve ekonomik modellerin egemen olduğu alanların ayrıştırılabileceğini ve bölgelerin insan ırkı için önemli geniş coğrafi alanlar olduğunu söylemektedir.

Ülkemizde bölge planlama kavramının mekânsal temeli ve örgütsel yapılanması henüz oluşturulmamıştır. Ek olarak bölgeleme alanında dünyada ekolojiye önem verilen uygulamalara geçilmeye çalışılıyor olmasına karşın bu, ülkemizde hâlâ söylemde kalmaktadır. Çünkü **ülkemiz ekonominin öngörülerine uygun eyleme biçimlerini bırakmamaktadır**. Bu tezde, yukarıda Isard'ın belirttiği kendine özgülük ve kültürel, sosyolojik, politik ve ekonomik özellikleriyle ayırt edilebilen durumu olan bölgeler ekolojiyle uyumlu biçimde belirlenecektir.

2.2 Kurumsal Uygulama Farklılıkları

2.2.1 Dünyada

Dünyadaki değişimleri görmezden gelmek ve ayak uydurmak gerek **küreselleşmenin etkileri** ve gerekse **uluslararası ilişkilerin biçimlenmesi açısından** mümkün değildir. Bu kapsamda, aşağıda dünyanın yere/mekâna yaklaşımı ve bunun etkisiyle bölgeyi ele alışı, kurumsal, örgütsel ve literatür açısından incelenmiştir. Kurumsal ve örgütsel düzeyde yapılanlar ve amaçlananların incelenmesi, AB'ye uyum sürecinde olan ülkemizin neleri önemsemesi gerektiği; literatürün incelenmesi ise bölgeye yaklaşımın, bu konuda nelerin araştırıldığının ve ülkemizin bu açıdan nerde olduğunun gösterilmesi açısından önemli görülmüştür.

2.2.1.1 Birleşmiş Milletler (BM) Kapsamında Sürdürülen Çalışmalar²⁰

Aşağıda BM'nin 1970'li yıllardan itibaren uluslararası resmi bir kimlikle, tüm eylemlerde çevreye duyarlılığı savunma süreci anlatılmıştır.

BM İnsani Çevre Konferansı: 1972'de Stockholm Bildirgesi ile sürdürülebilir gelişme kavramının temelleri atılmış ve insan ve çevre ilişkilerine, devletlerin

²⁰ Bu bölümde anlatılanlar, Kasım 2008-Mayıs 2009 dönemini kapsayan ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın güdümünde gerçekleştirilen Kentleşme Şurası dokümanlarından biri olan Kentges (2008), Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi Dokümanı Araştırma Raporu'ndan derlenmiştir. Bu dokümanlar, Şura'nın 2009'da tamamlanacak olması nedeniyle güncel bilgiyi vermelerinin yanı sıra, ülkemizdeki bakış açısını da göstermeleri açısından önemsenmiştir.

ekonomik gelişme sorunlarına, çevrenin korunması konusunda uluslararası işbirliğinin önemine değinilmiştir. İnsanların sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkı, bu bildirmede kabul edilmiştir.

BM Kanada Habitat I Zirvesi: 31 Mayıs–11 Haziran 1976'da Kanada'da İnsan Yerleşimleri Üzerine Vancouver Deklarasyonu düzenlenmiş ve bu ilk Uluslararası BM Konferansı olmuştur. Konferansın gündemini, yerleşme, konut ve şehirleşme oluşturmuş ve hükümetlerin bu konularda uygulayacakları politika ve programlar üzerinde durulmuştur.

BM İnsan Yerleşimleri Programı (BM-HABITAT): 1978 Yılında sosyal ve çevresel olarak sürdürülebilir yerleşimleri teşvik etmek için BM Genel Kurulu tarafından BM-HABITAT kurulmuştur. Bu, BM sistemi içinde iskân konuları ile ilgili faaliyetlerin eşgüdümünün kuruluşu olup, Habitat Gündemi'nin izlenmesi, değerlendirilmesi ve uygulanmasının odak noktasıdır. Habitat Gündem 21'in yerleşimlerle ilgili bölümlerindeki işlerinin yanında Habitat Gündemi'nin ve 2020'ye kadar 100 milyon gecekondulunun yaşamlarının iyileştirilmesini öngören Binyıl Kalkınma Hedefi'nin uygulanmasında yerel yönetimler, özel sektör ve hükümet dışı kuruluşlar dâhil olmak üzere tüm ortakların işbirliğini sağlamaktan da sorumludur. Program bugüne kadar BM ön adıyla İnsani Çevre Konferansı, Kanada Habitat I Zirvesi, Yeryüzü Zirvesi, İstanbul Habitat II Zirvesi, Binyıl Zirvesi ve Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi şeklinde 6 önemli konferans düzenlemiştir.

Brundtland Raporu (Ortak Geleceğimiz): 1987 Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanmış ve Komisyon başkanının adını almıştır. Raporunda Sürdürülebilir Kalkınma, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma olarak tanımlanmaktadır. Rapor, **ekonomik büyümenin durdurulmasının gerekli olmadığından hareketle sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının, az gelişmişlik ve yoksulluk sorunlarının ancak gelişen ülkelerin geniş bir şekilde rol aldığı ve geniş bir fayda sağladığı yeni bir büyüme dönemi ile çözülebileceğini savunmaktadır.** Ek olarak rapor, devletlerin zorunlu yönünü işaret ederek ticaret,

finans ve yardım faaliyetlerinin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmekte ve **hiçbir ülkenin diğer ülkelerden soyutlanarak kalkınamayacağını ileri sürmektedir.**

BM Yeryüzü Zirvesi (BM Çevre ve Kalkınma Konferansı): 179 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları ile birlikte, binlercesi resmi olmak üzere 35 binin üzerinde sivil toplum kuruluşu temsilcisinin katılımıyla 1992 yılında Rio Zirvesi düzenlenmiştir. Konferans sonucunda, Gündem 21 başlıklı bir küresel eylem planı kabul edilmiştir. Sosyal ve Ekonomik Boyutlar, Çevre Koruma ve Kaynak Kullanımı, Temel Grupların Rollerinin Geliştirilmesi gibi 40 bölümü içeren belgenin özellikle “sürdürülebilir insan yerleşimleri gelişmesinin desteklenmesi” başlığı altındaki bölümü son derece önemli hükümler içermektedir. Bu bölümde, insan yerleşimlerinin **sosyal, ekonomik ve çevresel kalitesinin geliştirilmesi** ve tüm insanların (özellikle kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan yoksulların) yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Yerel Gündem 21, insanların temel gereksinimlerinin karşılanması, yaşam standardının iyileştirilmesi ve güvenli bir geleceğin sağlanması yönündeki öncelikleri, **ekosistemlerin “taşıma kapasitesi”nin dikkate alınması** ve gelecek nesillerin haklarının korunması yönündeki küresel taahhütlerle harmanlaması nedeniyle, özünde çevre ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi projesidir.

BM İstanbul Habitat II Zirvesi: Konferans, 3–14 Haziran 1996’da İstanbul’da düzenlenmiş olup en önemli dokümanı, temel politik doküman olarak kabul edilen Habitat Gündemidir. Gündem 21’in özellikle “Sürdürülebilir İnsan Yerleşimleri Gelişmesinin Desteklenmesi” konulu 7. Bölümü, Gündem’in yapıtaşdır. Bu bağlamda, Gündem’in “Herkes için yeterli konut sağlanması” ve “Kentleşen dünyada sürdürülebilir yerleşmeyi gerçekleştirmek” şeklindeki iki ana hedefi, Gündem 21’e bağlıdır. Konferansta, Habitat ilkelerinin uygulanmasındaki en güçlü mekanizma olarak Yerel Gündem 21 gösterilmiş ve sürdürülebilir kalkınmanın, temel insan haklarına ve kentsel haklara uzanan geniş bir çerçevede ele alınması vurgulanmıştır.

BM Bin Yıl Zirvesi: 6–8 Eylül 2000’de BM’in New York’taki Genel Merkezi’nde, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 189 ülkenin Devlet ve Hükümet

Başkanları, “yeni bir binyılın başlangıcında” yapılan liderler zirvesinde, günümüzün en güçlü ve öncelikli küresel taahhüt belgelerinden biri sayılan BM Bin Yıl (Milenyum) Bildirgesini imzalamış ve 21. yüzyılın uluslararası ilişkileri açısından zorunlu görülen temel ilkelerini “**özgürlük, eşitlik, dayanışma, hoşgörü, doğaya saygı ve ortak sorumluluk**” olarak sıralamıştır. Bildirge’de bu ortak değerlerin yaşama geçirilmesinde kalkınmaya ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak 2015 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere Bin Yıl Kalkınma Hedefleri²¹ belirlenmiştir.

BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi: 21. yüzyılın ilk küresel konferansı olup 26 Ağustos–4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde düzenlenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma başlığının ilk kez küresel bir konferansa adını verdiği bu Zirve, kendisinden 10 yıl önce düzenlenen 1992 Rio Zirvesi sonrasında dünyada Gündem 21 uygulamalarının değerlendirilmesini hedeflemesi nedeniyle, Rio+10 adıyla da anılmaktadır. Zirve, “Uygulama Planı” ve “Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi” şeklinde iki dokümanı benimsemiştir. Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi’nde, “sürdürülebilir kalkınma” hedefine yönelik küresel taahhüt yinelenmekte, ortaklıkların önemi dile getirilmekte ve uygulamanın güçlendirilmesi gereği vurgulanmaktadır.

Kuruluşu olan 1978’den 1997’ye kadar olan dönemde insanların üçte ikisi kırsal alanda yaşadığından kentleşmeyi ve etkilerini problem olarak gündemine almayan Habitat, 2000’lerde nüfusun yarısının kentlerde yaşamaya başlamasıyla beraber ağır kentsel büyümeden doğan problemleri önlemek ve düzeltmek için savaşmış ve sürdürülebilir kentsel büyüme önceliklerini tanımlamaya başlamıştır.

Sürdürülebilir Kentler Programı (The Sustainable Cities Programme-SCP):

1990 başlarında, kent yerel otoriteleri ve onların ortaklarını hedef alarak geniş bir katılımı, kentsel çevre planlama ve yönetiminde kapasite geliştirmek için BM

²¹ Bunlar: Hedef 1: Aşırı yoksulluğun ve açlığın azaltılması, Hedef 2: Evrensel temel eğitimin sağlanması, Hedef 3: Cinsler arası eşitliğin sağlanması ve kadınların yapabilir kılınması, Hedef 4: Çocuk ölümlerinin azaltılması, Hedef 5: Ana-çocuk sağlığının iyileştirilmesi, Hedef 6: HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi, Hedef 7: Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve Hedef 8: Kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesidir.

Habitat/UNEP birlikteliği ile kurulmuş bir harekettir. İlk aşaması 2001’de tamamlanan ve ikinci aşaması 2002–2007 dönemini kapsayan Program ve kardeş programı Yerel Gündem 21, bugün 30 ülkeyi kapsamaktadır.

Görüldüğü gibi, bugün 192 üye ülkesi olan BM, çevreye duyarlı olunması konusunda 35 yıldır ısrarlı ve geniş kapsamlı bir çalışma sürdürmektedir. Üyelerden biri olarak Türkiye de, çevre ve dolayısıyla bölge ile ilgili tüm pratiklerinde BM’in de kararlarını görünür kılmalıdır.

2.2.1.2 Avrupa Birliği ve Birlik Konseyi Tarafından Sürdürülen Çalışmalar

AB’nin pek çok planlama politikası gayri-resmidir ve işbirliği esasına dayanarak gelişmiştir. Örneğin AB’nin bölge ve çevre politikaları 1970’lerin başında antlaşma dışında gelişmiştir (Rivolin ve Faludi 2005’ten aktaran Demirci ve Genç, 2007, s.55). Kent planlama ve arazi kullanım konularının belge bazlı gündeme girmesi ise 1992 yılında Maastricht Antlaşması’nın 130. maddesiyle gerçekleşmiştir. Bu antlaşma, AB’nin adını koyması ve yeni hukuksal düzenlemeler yapmasıyla da önemlidir (İKV, 2009). Aşağıda Avrupa’nın mekâna yönelik kararlarının, kurumsal örgütlenme biçimi ve bunların amaçları anlatılmaktadır.

Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi: Avrupa Konseyi’nin temel organlarından biridir ve yerel ve bölgesel yönetimleri temsil eder. Kongre, Avrupa Konseyi’nde, Avrupa belediyeleri ve bölgelerinin sesidir. Yerel yönetimlerle işbirliğini sağlamakla görevli Kongre’de, her yıl, Avrupa’nın belediye başkanlarıyla yerel yönetim temsilcileri bir araya gelmekte, sorunlarını uluslararası düzeyde tartışmakta ve gelişmeleri ülkelerinde değerlendirmektedir. Kongre, kentsel ve bölgesel gelişme konusunda üye ülkeler için ortak strateji belgeleri üretmiştir. Mekânsal gelişimin fiziksel, sosyal, ekonomik ve yönetsel boyutlarına yönelik olarak geliştirilen bu belgeler arasında, Avrupa Bölgesel ve Mekânsal Planlama Şartı (1983), Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (1985), Bölgeselleşme Şartı (1988), Avrupa Kentsel Şartı (1992), Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Hayata Katılımlarına İlişkin Sözleşme (1997), Avrupa Bölgesel Yönetimler Özerklik Şartı

Taslağı (2002) ve Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (2003) öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir mekânsal gelişme yönünde stratejiler, henüz bu isimle anılmaya başlanmadığında dahi, bu yaklaşım Konsey'in daha 1980'li yılların başlarında ürettiği belgelerde görülmektedir.

İrdelenen belgeler içinde doğrudan bölgeyle ilişkili olarak görülenler şöyledir:

Avrupa Bölgesel ve Mekânsal Planlama Şartı, 1983 yılında kabul edilmiştir. Şart, bölgelerde dengeli sosyo-ekonomik gelişmeyi, günlük yaşam koşullarının iyileştirilmesini, doğal kaynakların rasyonel yönetimini ve çevrenin ve ulusal arazilerin korunmasını amaçlamıştır (Kentges, 2008, s.16).

Bölgeselleşme Şartı, AB parlamentosunca 18 Kasım 1988'de tavsiye niteliğinde onaylanmış olup uyulması zorunlu bir belge niteliğinde değildir. Şartın amacı, Avrupa'yı bölgeselleştirme yoluyla bütünleştirme, sınırları daha kolay aşılabilir yapma ve devletler üstü işbirliğini kolaylaştırmadır. Şartta bölge, 'coğrafi yönden nüfusu kimi ortak özellikler taşıyan ayrı bir birim ya da kendine yeterli bir yapı oluşturan yöreler ya da yörelerin birlikte oluşturdukları bütüncül yapılar' olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım açısından **önem taşıyan ortak özellikler dil, kültür ve tarihsel geleneklerdir**. Üye devletler arasında Bölgeselleşme Şartı konusunda bir uzlaşma yoktur. Örneğin, Fransa federalizmi dayattığını savunarak, bazı devletler de anayasalarına aykırı olduğu gerekçesiyle Şartı kabul etmemektedir. Belirtilen itirazlar akılda tutularak Şart'ın incelenmesi, AB düzeyinde bölge yönetimi sorununun nasıl ele alındığının anlaşılmasını sağlayacaktır:

Bölgeselleşme Şartı'na göre, bölgeler, yukarıda sözü geçen özelliklerin sonucu olan özgül kimlikleri ile korunmalıdır. Şartta, **bölgelere tüzel kişilik verilmesi, sınırlarının saptanmasında bölge halkının isteklerinin dikkate alınması ve sınırlarında değişiklik yapılması gerektiğinde de, bunun demokratik yöntemlerle ve bölgede yaşayanların görüşü alınarak gerçekleştirilmesi zorunlu sayılmakta** ve bölge yönetimi, yasama ve yürütme organının bulunduğu bir yapı olarak öngörülmektedir. Üyeleri seçimle belirlenen bölge meclisi ulusal meclisin

belirleyeceği sınır ve koşullar içinde, yasama erkine sahip olup yetkisi bölge anayasalarında gösterilecektir. Böylelikle meclis, bölge bütçesini onaylayacak ve bölgenin yürütme organını denetleyebilecektir (Özdiñ, 2007, ss.60, 61).

Görüldüğü gibi Şart, özerk bölge yönetimi düşüncesinin çok açık bir şekilde anlatıldığı bir belgedir.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı yerel halka günlük yaşamda etkili olan kararların alınmasında katılım fırsatları vererek ve onlara daha yakın olan yerel yönetimlerin haklarını koruyan ortak düzenlemeler yaparak daha iyi bir yerel yönetim örgütlenmesi sağlamakla görevlidir. Bu şart, özerk yerel yönetim kavramının tanımlandığı birinci bölüm ve Şart'ı onaylayan devletlerin yükümlülükleri ve sorumluluklarıyla, uygulama ve yürürlük koşullarına ait kuralları içeren ikinci ve üçüncü bölümden oluşmaktadır. Özerk yerel yönetim kavramı, 3. maddede “Yerel makamların, kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkânı” (Kentges, 2008, s.17) olarak tanımlanmaktadır. Bölgeselleşme Şartı, bu şartın uyulmasını zorunlu tutmaktadır (Özdiñ, 2007, s.67).

Türkiye, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı 1988 tarihinde imzalamış ve 3723 sayılı yasa ile Parlamento tarafından ve 06.08.1992 tarihli kararla Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe sokmuştur.

Konu, Türkiye için 2 açıdan önemlidir:

1. Verilen **özerk yönetim tanımı ülkenin üniter yapısına uygun değildir.**
2. TC, **henüz sınırlarını belirlemediği bir alanın yani bölgenin yönetimiyle ilgili bir karara imza atmıştır.**

Avrupa Kentsel Şartı, 1992 yılında kabul edilmiştir. Şart diğerlerinden farklı olarak merkezi hükümetlerin değil yerel yönetimlerin imzasına açılmıştır. **Türkiye'de Temmuz-2009 itibariyle anlaşmayı imzalayan bir belediye henüz olmamıştır.** Şart'ta, fiziki kentsel çevrenin ve mevcut konut stokunun iyileştirilmesi,

yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların yaratılması ve toplumsal kalkınma ve halk katılımının yaratılması biçiminde dört temel konu vurgulanmıştır (Kentleşme Tematik Grubu 1. Raporu, 2007, s.13):

Avrupa Kıtasının Sürdürülebilir Mekânsal Gelişmesi İçin Rehber İlkeler, 2000’de Avrupa bölgesel planlamadan sorumlu bakanların Hannover’de yaptığı konferansta kabul ettiği tüm Avrupa kıtası için planlamaya rehberlik edecek ilkeleri ortaya koyan ilk resmi belgesi, Bölgesel Planlamadan Sorumlu Bakanlar Konferansı (CEMAT) ise Avrupa Konseyi’nin bu alandaki etkinliklerinin teknik ve politik yönlendirici organıdır. Konferans, 1970 yılından itibaren, her iki ya da üç yılda bir, üye ülkelerin konuyla ilgili bakanları düzeyinde toplanmaktadır. (Kentges, 2008, s.16, 18). **Belgede verilen amaçlar ağırlıklı doğal çevrenin korunmasıyla ilgilidir.**

Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi²² [AMGP, European Spatial Development Perspective (ESDP)], 1999’da AB’ye üye devletlerin Planlama Bakanlarının yaptığı bir Konsey toplantısı sonucu kabul edilmiştir. Bu çalışmada, AB içerisinde kentlerin tek tek öne çıkmaktansa belli bir sistem ya da ağ etrafında, sürdürülebilir ve çevresel olarak iyi korunmuş ilişkiler içerisinde ama çok merkezli gelişme göstergelerini teşvik edecek şekilde yapılandırılmanın daha rasyonel olacağı kabul edilmiştir. Resmi bağlayıcılığı olmayan bir belgedir (EC, 1999).

AB’de kent–bölgelerinde temiz bir çevre oluşturmak, daha iyi istihdam olanaklarına kavuşmak, ayrımcılığa maruz kalmamak, sağlıklı şehirlerde yaşamak, kültürel ve eğitsel fırsatlardan eşit şekilde yararlanmak ve rahatça seyahat etmek için kentsel politikalara gerek olduğu görülmüştür.

Bu amaçla çeşitli plan ve programlar geliştirilmiş ve fonlardan yararlanma olanakları belirlenmiştir. Ayrıca 1997–1998 tarihli Bildirgeler ve bu bildirgelerin ekseninde URBAN I, URBAN II ve URBAN AUDIT programları oluşturulmuştur²³.

²²ESDPnin önemi, Bölüm 2.2.2.4’de verilecektir. Ayrıntılar için Bkz (EC, 1999).

²³ Bu programlar kentlerde ortaya çıkan sorunların çözümü ve yaşam kalitesini artırma hedefine odaklanmıştır. Bölgesel Kalkınma Fonu ve bu fonun altında yapılandırılan ve ihmal edilmiş kentsel

AB, sürdürülebilir kentsel gelişme konusunda 1998’de oluşturulan AB’de Sürdürülebilir Gelişme için Eylem Planı, Bütünleşme Politikasına ilişkin AB Raporları ve Bütünleşik Kentsel Gelişme Planları ile **sosyal, ekonomik ve çevresel ilkeleri birlikte yürütmeye çalışmaktadır.**

AB ile müzakere sürecinde mevzuatın uyarlanması ve uygulanmasında yapısal fonlar ve teşvik programlarından oluşan mekanizmalar kullanılmaktadır.²⁴ Uygulamada fonlar, ekonomik önceliklere göre dağıtılmakta²⁵ ve uygulamaları gerçekleştirmek için kullanılan araçların içeriği farklılaşmaktadır²⁶. Projelerden biri olan TERRA ise, AB içinde sosyo-ekonomik açıdan riskli, hassas bölgeleri kapsamakta ve yerel düzeyde ESDP’nin uygulama laboratuvarı olarak ESDP’nin önceliklerini, uygulamada sınamaktadır. Proje, farklı coğrafyalara, konulara ve yönetsel yapılara hizmet verecek şekilde düşünüldüğünden farklı planlama sektörlerindeki güçlükleri belirlemeye uygun projeler seçilmektedir. Bunların başında Öncelik I grubunda olan kıyı alanları, nehir kıyıları, kırsal alanlar ve ulaşım gücü olan bölgeler, erozyon riski taşıyan bölgeler ve doğal ve kültürel değerlere sahip bölgeler gelir. **Program**, yere/yerele özgü sorunların çözümünde bütüncül yeni yaklaşımlar üretilmesini sağlamaya çalışır. Böylece **birbirine yakın özellikler taşıyan Avrupa alanını oluşturmaya yönelik bölge planlama yöntem ve araçlarını geliştirmeyi, stratejik bölgesel vizyonun oluşturulmasında özel**

alanların geliştirilmesine yönelik URBAN I programı 2000-2006 yılları arasında sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması amacıyla taşıyan URBAN II programına dönüştürülmüştür. Sürdürülebilir kentsel gelişmenin temel amaçları, doğal kaynakları bilinçli kullanmak, doğal kaynak kullanımını azaltarak yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik tanımak, toplumsal ilişkiyi destekleyecek fiziksel çevre kalitesini yaratmak, ekonomiyi sürdürülebilir kılmak, yeşille bütünleşmiş ve refah seviyesi yüksek bir çevre yaratmak ve toplumsal halk katılımını destekleyerek kentte yönetim anlayışını geliştirmektir. Bunlara ek olarak, en iyi uygulamalarda iletişim ağları oluşturulmasını teşvik eden URBACT programı da vardır (Kentges, 2008, s.23; Kentleşme Tematik Grubu 1. Raporu, 2007, s.19).

²⁴ Bunlar **PHARE** (Phare programı Orta ve Doğu Avrupa aday ülkelerini üyeliğe hazırlık çalışmalarında destekleyen ve AB tarafından finansmanı sağlanan üç araçtan birisidir), **ISPA** (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession, Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı) ve **SAPARD** (Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Eylem Programı)’dır. Değişim ve dönüşümünde etkili olan programlar, Ortak Tarım Politikası, INTERREG, LEADER, TERRA, TEN, Urban Environment – Environmental Action’dır (Kentsel Çevre ve Çevre Eylem) (DPT, 2007, ss.37, 38).

²⁵ Örneğin, 2000–2006 Döneminin öncelikleri geri kalmış bölgelere yardım, çöküş sürecindeki sanayi bölgelerinin eski durumlarına dönüştürülmesi, işsizlikle mücadele ve gençlere istihdam alanı yaratılması olmuştur.

²⁶ Örneğin, INTERREG III, sınırlar ve bölgeler arası işbirliğini güçlendirmek; URBAN II, kentler ve mahallelerde yenilikçi stratejileri desteklemek; LEADER, kırsal gelişmeyi desteklemek ve EQUAL ise işgücü piyasasında eşitsizliği engellemek için kullanılmaktadır (Clement ve Bradley, 2004, s.7).

tedbirlerin alınmasını ve böylece bölge planlamaya deneysel araştırmalarla destek olmayı amaçlamaktadır.

AB Bölgesel Politikalarını ve Yapısal Araçlarını anlaşma ve belgelerle kesinleştirmiştir. Bunlar, Roma Antlaşması (1958), Avrupa Tek Senedi (1987), Maastricht Antlaşması (1992), Yapısal Fonlar [Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF), Avrupa Sosyal Fonu (ASF), Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF)], Avrupa Yatırım Bankası (AYB) ve Uyum Fonu (UF) ve Teşvik Programlarıdır (Kentges, 2008, s.24-27). AB’de 2007–2013 yeni döneminde, 11 Temmuz 2006 tarihli 1083/2006 numaralı Konsey Tüzüğü ile yapısal fonlar ve uyum fonu ile ilgili hedef bölgeler, bunlardan yararlanmak için gerekli kriterler, finansal kaynaklar, katılım, programlama, değerlendirme, yönetim, izleme ve değerlendirme konularında ilke ve kurallar ve üye ülkelerle Komisyonun sorumluluklarının paylaşımını yeniden tanımlanmıştır.²⁷

AB, kentsel gelişme politikalarını bir dizi toplantıyla sürdürmüştür. Bunlar, Lizbon Stratejisi (2000), Lille (2000), Göteborg (2001), Rotterdam (2004, Urban Acquis-Kentsel Mevzuat), Bristol (2005), Lappeenranta (2006) ve Leipzig 2007’dir (Kentleşme Tematik Grubu 1. Raporu, 2007, s.15).

Bunların tümünde genel olarak, AB’nin dünyada dinamizmini ve rekabet gücü en yüksek bilgi toplumu olma hedefini sağlayacak, ekonomik ve sosyal reformları gerçekleştirme, kentleşmenin bütünleşik sürdürülmesi, tüm AB’de Sürdürülebilir Gelişme Stratejisi ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerinin bir bütün olarak ele

²⁷ 2007–2013 döneminde, 2000-2006 döneminin amaçlarının yerine geçen, Yakınsama (Uyum) Hedefi (Convergence Objective), Bölgesel Rekabet Gücü ve İstihdam Hedefi (Regional Competitiveness and Employment Objective) ve Avrupa Bölgesel İşbirliği Hedefi (European Territorial Cooperation Objective) üç yeni amaç belirlenmiştir. Yakınsama Hedefi, kapsamında Nuts dikkate alınarak, üye devletlerin geri kalmış bölgelerinin kalkınma ve istihdam açısından AB ortalamasını hızlı yakalamaları amaçlanmaktadır. Bu hedefin temel finansal kaynakları ABKF, ASF ve UF’dır. Son katılım öncesinde Hedef 1 alanı içinde olmasına rağmen katılım sonrasında AB ortalamasından istatistikî olarak düşerek Hedef 1’den çıkan bölgelerin, fonlardan alacakları yardım miktarının düşürülmesi şartıyla Yakınsama Hedef alanı içinde kalmaları sağlanmıştır. Fonlarda da yenilik ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Örneğin, ABKF ve ASF’de düzenleme yapılmış; ATYGF’nin kapsamı ve niteliği değiştirilerek Avrupa Tarım Fonu ve Kırsal Kalkınma (ATFKK) ve Balıkçılık Yönlendirme Yapısal Aracı da yenilenerek ABF adını almıştır. Yapısal Fonların dışında olmasına rağmen önemli bir finansal kaynak olan UF’de yenilenmiştir (Kentges, 2008, ss. 34, 35).

alınması, başarılı olan ülkelerin kentsel politikalarının örnek alınması, çevreye duyarlı ve herkese adil kentsel çevrelerin oluşturulması, rekabetin artırılması ve bunun politik alanda yapılacak yeniliklerle desteklenmesi, kentsel gelişim politikalarının bütünlüklü ve sürekli uygulanması kararlaştırılmıştır. AB, Avrupa Komisyonu Tüzüğü ile fonların kullanımını belirlemiş²⁸ ve 2007–2013 dönemi için ekonomik ve sosyal birleşmeyi dengeli, sürdürülebilir ve uyumlu sürdürmeyi amaç edinmiştir. Bunun yanı sıra, aynı dönem için Topluluk Stratejik Rehberleri (The Community Strategic Guidelines) oluşturularak kırsal ve kentsel alanlardaki gelişmenin bütünleştirilmiş bir yöntemle sürdürülmesi planlanmıştır.

Görüldüğü üzere, BM’de olduğu gibi AB de bölgeler konusunda kapsamlı, kararlı ve geriye dönük çalışmalarının değerlendirmesini yaparak ilerlemektedir.

2.2.1.3 Bölgenin Literatürdeki Durumu ve Bölgeye Yönelik Çalışmalar

TC’nin bölge konusundaki durumunu netleştirmek ve aynı zamanda kıyaslama yapabilmek için yurt dışı literatürde bölgenin nasıl ele alındığına ve bu kapsamda nelerin araştırıldığına bakmak gerekli görülmüştür. Bu literatür taraması için akademik çalışmaları kurumsal düzeyde yayınlayan ve bölge konusunda uluslararası literatürde otorite kabul edilen Bölge Bilimi Uluslararası Kurumu’nun (RSAI) ilk eserlerini yayınladığı Ocak 1955’ten Mart 2009’a kadar olan tüm yazıları incelenmiştir. Ancak, bu tez kapsamında ilgili görülebilecek yalnızca 18 makale bulunabilmiştir.²⁹ Tez, konusu gereği politik alanla da ilgilendiğinden Political Geography dergisinin de yayınlarına bakılmış ve burada ise sadece bir makale teze ilişkili görülmüştür.

Makaleler aşağıda tek tek verilecektir. Ancak, saptanan üç durumu öncelikle belirtmekte yarar vardır:

²⁸ Türkiye, aday ülkelerin yararlandığı yukarıda verilen fonlardan henüz destek alamamaktadır. Buna ek olarak AB ile müzakereler askıya alınmıştır.

²⁹ Isard’ın (1956), çalışması yukarıda incelenmişti.

- Bir önceki bölümde de görüldüğü gibi yurtdışında bölge olarak kabul edilmiş sınırlar vardır. Yaklaşık 50 yıllık bir sürede BM ve AB kapsamında bu sınırlarda oluşan sorunların sebepleri üzerinde durulmakta, çözümü için mekânsal ve kurumsal olarak bütünlüklü bir yaklaşım izlenmekte ve uygulama kararlarının gerçekleştirilmesi konusunda kararlı davranılmaktadır. **Akademik çalışmalarda görülen ise sınırları bilinen bölgelerde çeşitli modeller kullanarak bölgeler arasındaki farklılıkların sebeplerini bulmak, sorunların başka faktörlerle ilişkisini kurmak ve/veya gelecekle ilgili kestirimlerde bulunmaktır.**
- Bu çalışmalardan hiç birinde **bir bölgenin sınırlarının belirlenmesine ilişkin bir modele rastlanmamıştır.** Kullanılan modeller, bölgeler arasındaki farklılıkları açıklamak içindir.
- Aşağıda kronolojik incelemede görüleceği gibi, eski çalışmalar daha çok bölgeyi tanımlamaya çalışmakta, ancak **yeni çalışmalar tamamen kabul gören bölgeleri incelemektedir** ve bu çalışmaların her biri geçmişte kullanılan yöntemleri test etmekte ve/veya geliştirmektedir. Dolayısıyla, sınırları belirli olan bölgeler arasındaki farkları araştırma konusunda dahi **mutlak doğru kabul edilen bir model bulunmamaktadır.**

İncelenen çalışmalar kronolojik olarak şöyledir:

Daniel A. Griffith (1999) çalışmasında, Krugman'ın (1995) bölgesel bilim tanımını vermiştir: Henüz iyi bir kuramı oluşturulmamış ve bu oluşturuluncaya kadar, mekânsal konulardaki problemler için pratik bir cevaba gereksinen kişilere yardımcı olabilen bazıları kaba bazıları ise oldukça sofistike olan araçların bir toplamı kabul edilebilir. Bölgesel bilimin işi de coğrafi olarak referans verilen (mekânsal olarak işaretlenmiş) fenomenlerin açıklanmasına ve tahmin edilmesine izin vererek, bunlar arasındaki ilişkiyi ve uyumlu oldukları genel modeller ya da düzenleri tanımlayarak organize bir açıklamasını sunmaktır. Makale, harita üzerinden çalışmanın doğru olduğunu ve tanımlanamayan pek çok konunun

haritalama ile görünür olduğunu vurgulamakta³⁰ ve çalışmalarda Box'ın ünlü "tüm modeller yanlıştır, ama bazıları faydalıdır" sözünün de akılda tutulması gerektiğini belirtmektedir (ss.21-45).

Elisenda Paluzie (2001), İspanya örneği üzerinden, ticaret politikalarının bölgesel eşitsizlikler üzerindeki etkisini incelerken, kullandığı model sonucunda serbest ticaretin bölgesel eşitsizliği artırdığını ispatlamıştır. Çünkü İspanya, endüstrileşme sürecindeki korumacı ticaret politikalarını 1986'da AB'ye üye olması sonrasında bırakmış ve ülkenin bölgelerarası eşitsizliği artmıştır. Bu durum, İspanya'nın uyum fonlarını aldığı tarihten başlamaktadır. **Makale buna benzer durumun AB ülkelerinin hemen hepsinde olduğunu belirtmekte** ve AB'de kültürel ve dilsel engellerle üye ülkeler arasında işçilerin serbest dolaşımının engellenmesi sürdükçe bölgeler arası eşitsizliğin artmaya devam edeceğini söylemektedir (ss.67-85).

Anil Rupasingha, Stephan J. Goetz, David Freshwater'in (2002) makalesi, ABD'de sosyal ve kurumsal değişkenlerle kişi başına düşen gelir arasında ilişki kurarak bunun mekânsal bağımlılık üzerindeki etkisini araştırmıştır. Verilerine etnik çeşitliliği de ekleyen yazarlar, bunun ekonomik büyümeyle ilişkili olduğunu savunmuştur. **Yazarlar, bölgesel eşitsizlik, sosyal sermaye, etnik yapı ve ekonomiyi birlikte alan bir çalışmanın bugüne kadar yapılmadığını da vurgulamıştır.** Makale, referans verdiği çalışmalarla kendini destekleyerek **toplumun kutuplaşması ve sosyal çatışma derecesinin politik kararları belirleyen kilit faktörler olduğunu, kutuplaşmanın etnik yapı ve gelir**

³⁰ Makale, Gould'u (1985) kaynak vererek üç haritanın, haritalamanın önemini dünyaya ispatladığını belirtmektedir: Bunlardan en ünlüsü, Londra'da kamusal Broad Sokağı su pompasını çevreleyen ölümcül Asya kolerası vakalarının Snow tarafından 1855 yılında hazırlanan haritasıdır ve bu harita pompanın etrafında merkezlenmiş olan kurbanların nebula benzer kümesini göstermektedir. Salgın hastalıklar bilimi alanında bir öncü olan Snow bu haritayı çizerek ve daha sonra inceleyerek kolera'nın enfeksiyonlu su şebekeleri tarafından yayıldığı önsezisini desteklemiştir. Bu, su kaynaklı hastalığın kaynağının Broad Sokağı pompası (Golden Meydanı) olduğunun doğruluğunu ortaya koyabilmiştir; pompa kapatıldığında kolera salgını bitmiştir. 1909 yılında dişçiler topluluğu tarafından yapılmış bir diğer ünlü kartografik gözlem ise, Colorado Springs'in sularında doğal olarak meydana gelen floridin, yani CO'nun, o topluluğun dişlerini çürümeye karşı güçlendirdiği olmuştur. Bu coğrafi gözlemin sonucu da kırk yıl içinde belediyenin içme sularına yaygın bir şekilde florid katması olmuştur. Üçüncü harita ise tarihi-politik coğrafyada merkez tezi desteklemiş olan Mackinder tarafından oluşturulmuştur. Bu harita, Nazi Almanya'sının agresif tasarımları için bir özür olarak hizmet etmek ve desteklemek için Haushofer'in jeopolitik sahte biliminin kreasyonuna yardım etmiştir (s.25).

eşitsizliğinden kaynaklandığını ve etnik çeşitliliğin kamu mallarının sağlanması konusundaki uzlaşmayı engellediğini belirtmektedir. Makale, ırksal kutuplaşmanın ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu vurgulamakta ve literatür örnekleriyle **daha yüksek ve eşit gelir düzeylerinin güven ve vatandaşlık duygularını güçlendirdiğini** belirtmektedir (ss.139-155).

Antoine Bailly, Lay James Gibson'ın (2004) çalışması, **bölge biliminin; coğrafya, ekonomi, planlama ya da diğer sosyal bilimlerin bütününe ele almasının en iyi yöntem olduğunu, ancak kimi zaman bunlardan bazılarının perspektiflerine göre hareket ettiğini söylemektedir.** Bölge bilimine, eğitimi verilen bir alan olarak bakan çalışma, bu bilime yaklaşımın eğitim yoluyla mezunlara da geçtiğini belirtmektedir. Bölge biliminde çalışmanın çekiciliğini, bu bilimin kısmen problem çözmeye yönelik mekânsal yaklaşımlara yaptığı vurgudan ve bölgesel bilim insanlarının kendi geleneksel disiplinlerinin ötesine uzanacakları ve sosyal bilimler, doğa bilimleri, ticaret ve mühendislik olmak üzere diğer alanlardan perspektifleri ve yaklaşımları birleştirecekleri beklentisinden kaynaklandığını belirten makale, memuriyet, emir komuta zincirleri, vs. nedeniyle bölge biliminde çalışanların bu konuda istediklerini gerçekleştiremediklerini vurgulamaktadır. Makalede, hâlâ bir disiplin halini almadığından bölgesel bilimin sıkıntıda olduğu, planlamaya da yaşamsal katkıları olan bir alan olarak bakılmadığı söylenmektedir. Yazarlar, bölge biliminin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki olaylardan destek aldığını ve **savaşların** ve Marshall Yardımı'nın da **bölgeler üzerine kurgulandığını belirtmektedir.** 1950–1970 arasının bölgesel bilim için verimli yıllar olduğu, fakat 1980'lerde bölgesel düşünmenin yerini global düşünmenin; mekânsal planlamanın yerini ise liberalizmin aldığı ve tüm bunların da üniversitelerdeki eğitime yansıdığı makalede vurgulanmıştır. Kârlı işlerin yaşadığını, bunun tersi durumdakilerin ise yok olduğunu belirten yazarlar, bölge bilimini kârlı hale getirmeyi ve bölge bilimine üniversitelerde önem verilmesini istemektedir. Bölge biliminin 50 yıllık sürecinde insanları bölgesel farklılaşma ve ulusal kimlikler de dahil olmak üzere mekânsal problemleri ele almaya kendini adadığını belirten yazarlar, bölgesel bilim kuramlarıyla ilgili olarak Sorensen'in (1997) belirttiği üç noktayı özetlemektedir:

1. Birçok ekonomik model, bağlamsal olarak uygulayan kimselerin hareket ettiği dünyadan uzaktır.
2. Liderlik, buluş, yenilik, girişimcilik, ağ oluşturma, sosyal değerler ve güven de dahil olmak üzere gelişim için gerekli olan değişkenleri küçümsemektedirler.
3. Bilimsel bilgiyi eyleme geçirmeyi sağlayan politik ve bürokratik süreçleri anlayışı zayıftır.

Yazarlar, üniversitenin katılımı olmayan bir bölge bilimini reddetmekte ve buna ek olarak Thomas ve diğerleri (1977) tarafından savunulduğu gibi, sadece metodolojilerimize uyan problemleri değil **gerçek problemleri çözmeye yardımcı olacak metodolojiler araştırılmasını da önermektedir** (ss.127–138).

Philip McCann, Daniel Shefer'in (2005) çalışması, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) üye ülkelerde 1990'dan bugüne teknoloji, bilgi, iletişim ve ulaştırma konularında kurumların ve resmi karar vericilerin pazar veya organizasyon konularında koordinasyonunu geliştirmesiyle ilişkilerinin de arttığını belirtmiştir. Buna ek olarak, büyük şehirlerin ve endüstriyel kümelerin ekonomik sistemin eskiden beri varolan bir unsuru olduğunu, **eşit olmayan faaliyet dağılımının rastgele bir sürecin sonucu olmadığını**, konunun ölçek ekonomileriyle ilişkili olduğunu vurgulayan yazarlar, coğrafi ekonomi için Isard'ın 1956'daki argümanları konusunda bugün neyin değiştiğini sorgulamakta ve iki türlü yanıtlamaktadırlar:

1. Modern şehir için yürütülen mantık yok olmakta, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ilerlemesiyle bilgi ve yüz yüze temas birbirinin ikamesi değil tümleyeni olmaktadır.
2. Uluslararası kentleşme oranlarından da anlaşılabilceği gibi kentsel alan çok daha önemli hale gelmiştir. BM'in 1997 raporlarında da özellikle gelişmekte olan ülkelerde son 30 yılda kentlerde yaşayanların arttığı görülmektedir.

Yazarlar, büyük yerleşmelerin kentleşme, küçük yerleşmelerin ise yerelleşme etkileri altında olduğunu söylemiş ve ek olarak, çeşitli çalışmaları referans vererek belirli bir şehrin içine, bitişiğine, yanına ya da oldukça uzağına firmaları

yerleştirmenin ekonomik sonuçlarının literatürde henüz tanımlanmadığını; hem teorik hem de ampirik literatürün bir firmanın organizasyonunun yerel alanın toplanma avantajları ile doğası gereği ilişkili olduğu anlamına geldiğini vurgulamıştır. Yazarlar, toplanma, ekonomik coğrafya ve bölgesel büyüme arasındaki bağlantıları daha iyi belirlemek amacıyla araştırma sayısının artması gerektiğini belirtirken kamu politikasının da etkisinin de altını çizmekte ve **ekonomik gelişme ile kamu politikaları arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesini çünkü kamu politikasının, ilişkileri istenen veya istenmeyen yollarla şekillendireceğini** söylemektedirler (ss. 301-309).

Christopher Berry ve Edward Glaeser'in (2005) makalesi, beşeri sermaye ve kentleşme arasındaki ilişki üzerinde odaklanarak, başlangıçta daha yüksek beceri seviyelerine sahip kentlerin zaman içinde göreceli olarak daha becerikli hale geldiğini ve sonuçta nitelikli işgücünün de bu şehirlere yöneldiğini söylemektedir. Makale, bunu ispatlamak için bir model geliştirerek, kentsel alanlardaki becerikli girişimcilerin becerikli insanları istihdam etme biçimlerini yenilediğini ve ampirik analizinin sonucunda bu eğilimin zamanla arttığını göstermektedir (ss.407-444).

RSAI, 2006'nın 1. sayısında, Alan W. Evans'ın 2004'te basılan kitabı "Economics and Land Use Planning" (Ekonomiler ve Arazi Kullanım Planlaması) üzerinde durmuştur: Arazi kullanım planlaması (örneğin imar, büyüme kontrolleri ve yeşil kuşaklar gibi arazi kullanım kontrollerinin etkinliği ve sürdürülebilirliği) politikalarının amaçları hakkında pek çok şey yazıldığını, fakat farklı kamu politikalarının karmaşık etkileşiminin ve çeşitli politikaların arazi piyasaları ve arazi kullanım modelleri üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin yapılan analizleri zorlaştırdığını belirten kurum, kitabın **ekonomik değerlendirme ve politik karar verme arasındaki mevcut gerilimi** vurguladığını belirtmiştir. Örneğin, verilen bir politik kararın tüm tarafların memnuniyetini amaçlamasına karşın pratikte gerçekleşenin planlanan amaç olamayacağı ve kazananlarla kaybedenlerin sayısının dengelenemeyeceği belirtilmiştir (ss. 165–167). Kurum aynı yılın 2. sayısında, Oedzge Atzema, Piet Rietveld ve Daniel Shefer'in 2005'te basılan "Regions, Land Consumption and Sustainable Growth" (Bölgeler, Arazi Tüketimi ve Sürdürülebilir

Büyüme) kitabını anlatmıştır. Kurum, editörlerin, kitabın kamu ve özel sektörün araziye ve bölgesel ekonomileri ilgilendiren kararlarda sürdürülebilirliği nasıl etkilediğini incelediğini belirttiğini, kitabın temel olarak İsrail, Hollanda, ABD (Chicago), Kanada ve Avrupa’da hükümet düzenlemeleri, piyasa başarısızlıkları, serbestleşme ve özelleştirme gibi konuları araştırdığını belirtmiştir. Bu temalar endüstriyel gruplar, kara taşımacılığı, iskân, açık alanların korunması ve havacılık ağlarıdır. RSAI, kitabın yeni yayınlanmış olmasına karşın kullanılan verileri ve değerlendirmeleri 10 yıl önce hazırlanmış gibi bularak yetersiz ve hatta, ekonomi, ekoloji ve coğrafyada analiz kapsamında çalışan öğretim görevlilerini bu konulardaki temel kuram ve yöntemleri tekrar gözden geçirmeleri konusundaki ricalarının yer aldığı sonuç bölümünü de kitapla ilişkisi olmayan bir ekleme olarak gereksiz bulmaktadır. Bunlara ek olarak **1987 Brundlant Raporu’ndan beri bölgelerde sosyal, ekonomik ve çevresel koşulların birlikte değerlendirilmesinin söylenmesine karşın**, bölgelerin bunu reddettiğini belirten RSAI, kitabın bu gerçeklikten haberi yokmuşçasına Nijkamp ve Ubbles tarafından yazılmış olan Bölüm 2’nin 26. sayfasında, “[E]konomik potansiyelin gelişimi tek başına arzu edilmeyen bir şeydir” demesini de eleştirmektedir. Sürdürülebilirlik araştırmasındaki önemli konulardan bir tanesinin global toplumda kurumların rolü olduğunu belirten kurum, bunların, **kamusal ya da özel alanların bağlamlarının dışında işleyen dışsallaştırıcı makineler olarak nasıl işlev gördükleri üzerinde durulması gerektiğini, çünkü istemeleri halinde sürdürülebilirliğin temel konularını tamamen hiçe sayma gücüne sahip olduklarını vurgulamaktadır** (s.333–335).

Mario Polèse, Richard Shearmur (2006) makalelerinde, göçün ekonomik sektörlerin dağılımıyla ilişkisini vurgulamıştır. Yazarlar, girişimciler, politikacılar, finansörler, araştırmacılar vb. şeklinde verdiği aktörlerin doğru örgütlenerek bir bölgeyi geliştirebileceğini belirtmektedir. Makale, **pazara yakın olan konumun bölgesel gelişme açısından önemini belirtirken pazara yakın olan illerin gelişmesinin reel ve doğal bir sonuç olduğunu ispatlamakta, coğrafyaya ve dış güçlere bağlı olarak bazı bölgelerin gerilediğini ve gerileyeceğini de belirtmektedir** (ss.23-46).

Andrew E.G. Jonas, Stephanie Pincetl (2006) çalışmalarında, California'nın yeni bölgeciliğini tartışmakta ve bunun küreselleşmenin yeni teritoryal yakınsamanın bir parçasını mı yoksa daha yerel ve yerinde bir doğanın ideallerini, çelişkilerini ve gerilimlerini mi yansıttığına odaklanmaktadır. Sonuç olarak bu yeni bölgeciliğin, fonksiyonel küresel ekonomik bölgeler oluşturmaya yönelik olarak bölgesel politikalar ve teritoryal ideolojileri içerdiğini söyleyen yazarlar, **alt-ulusal teritoryal yönetimi yeniden örgütlenme çabalarının daha önceki politik reformların etkisinde kaldığını bir başka anlatımla, devletin, geçmişine sünger çekmek için verdiği tüm çabalarda mali ve fonksiyonel yetersizliklerini kusursuz bir biçimde yeni bölgesel yapılara ekleyebildiğini belirtmektedir. Bunun, yerel çıkarlar için fonksiyonel olma amacıyla değil yerel olmayan ekonomik ve politik zorunluluklara tepki vermek amacıyla yeni bölgecilikle tasarlandığını** vurgulayan yazarlar, yapılan birkaç çalışmayı örnek göstererek, **bölgelerin fonksiyonel olmalarıyla değil mali yetersizlikleriyle tanımlandığını ve bunun da devletin kendisiyle çelişen bir yönü olduğunu** söylemektedir. Makale bölgenin artık coğrafi kapsamının olmadığını, sosyal ve ekonomik özellikleriyle öğrenmeye ve rekabete açık bir alan olduğunu belirtmektedir. Makale, genel olarak ABD tarzı Yeni Bölgeciliğin, metropol-bölgesel seviyede devam eden parçalanmış hükümetin ekonomik canlılık sorunu ve kentsel biçim ve yaşanabilirlik ile ilgili bir endişesini birleştiren, yeni kentleşme ve akıllı büyüme hareketleri ile bilgilendirilmenin yapıldığı ve oldukça değer yüklü bir içeriği olduğunu da eklemektedir. Bölgeciliğin mekânları (yeni vatandaşlık iddialarının ileri sürüldüğü ve yeni politik hareketlilik biçimlerinin meydana geldiği yer) ve bölgesel mekânlar (bölgesel kurumların ekonomik küreselleşmenin karmaşıklıklarına cevabın yerinde gelişmiş olduğu yerler) arasında bir ayrım yapan Jones ve MacLeod'un (2004) yeni bölgeci süreçlerini destekleyen, ekonomik ve politik dürtülerin üzerinde düşünülmesi ve birlikte araştırılması gerektiğini belirten ve California'nın bölge sınırlarını veren makale³¹, bu sınırların 1962'de ekosistemle ilişkili olarak belirli türlerin yaşadığı veya doğal yaşam alanları düşünülerek belirlenen 10 temel biyo-bölge olduğunu

³¹ Çalışmada verilen harita, bölge sınırlarının büyüklüklerinin birbirinden çok farklı olduğunu göstermektedir. Bu durum, sınırlarını ekosistemle ilişkili kuran California bölgelerinde olduğu gibi TC'nin sınırlarında da gözlenebilir. Bir başka anlatımla, havza sınırlarına dayalı bir bölgelemede oluşan bölgelerin büyüklüğü de havzaların birbirinden farklı büyüklüklerine bağlı olacaktır.

vurgulamaktadır. Makale, California Bölgesel Liderlik Merkezi'ne göre Yeni Bölgeciliğin, kamu, özel ve kâr gütmeyen bir çok farklı sektörün yeni şekillerle bir araya geldiği; her bir bölgenin kapsamı ve burayı etkileyen konularda kendini örgütleyen ve tanımlayan bir yapısı olan; vatandaşlarının geleceği hakkında geniş ve bilgilendirilmiş ilişkilere girdiği bir içeriği olduğunu belirtmektedir (ss.482-505).

Frank G. van Oort (2007) makalesinde, bilgi transferi ve büyümede sektörlerin toplanmasının ve coğrafi olarak yakınlığının önemli etkisi olduğunu, Hollanda örneği üzerinden ispatlamaktadır (ss.5-30).

Vincent Dupont'un (2007) çalışması, bölgesel farklılıkların azaltılmasının dünyanın bazı kesimlerinde önemli bir konu olduğunu, AB'nin Amsterdam Anlaşması 158. madde ile 'Topluluk, kırsal bölgeler dâhil olmak üzere en az gelişmiş bölgeler ya da adaların geri kalmışlığı ve çeşitli bölgelerin gelişim seviyesi arasında farklılıkları azaltmayı amaçlamaktadır' diyerek açık bir sosyal uyum amacı taşıdığını, Anlaşmanın XVII. başlığının 'Ekonomik ve Sosyal Uyum'a ayrılarak, Topluluğu geniş kapsamlı uyumlu gelişmeye teşvik etmenin amaçlandığını belirtmektedir. Makale bölgesel farklılığı azaltmak için oluşturulan bir politikanın bireysel eşitsizliğin azaltılmasında kesinlikle başarılı olamayacağını söylemektedir. Bireysel eşitlik ve bölgesel fark konularının tamamen ters istikametlerde geliştiğini ve bunun Birleşik Krallık örneğinde de görüldüğünü belirten makale, **ekonominin gelişirken sosyal ve mekânsal eşitsizlikler yarattığını ve buna ek olarak bölgesel fark ve bireysel eşitsizliğin doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Yerleşmiş dışsal ekonomilerden dolayı, coğrafi toplanmanın büyümeyi beslediği ve dolayısıyla coğrafya ile gelirin bağlantılı olduğu, bunun da giderek büyümeyi arttırdığı da makalede belirtilmektedir.** Özetle, bölgesel farklılığın hem gelir hem de endüstrilerin yer seçimi açısından giderek kuvvetlendiği söylenmektedir. Makale, karar vericilere de, **yayılmayı teşvik eden politikaların ekonomik büyümeyi zedeleme ve bireysel eşitsizliği artırma olasılığı** olduğunu unutmamaları için öneride bulunmaktadır. Buna ek olarak büyümenin coğrafyayı etkileyebileceğinin dikkate alınmasını öneren makale bunu, ekonomik açıdan

toplanmanın görüldüğü alanlarda öğrenmenin arttığını ve dolayısıyla ekonomik toplanmaların olumsuz değerlendirilmemesi gerektiğini söylemektedir (ss. 192-213).

Kurt Geppert, Andreas Stephan'ın (2008) makalesi, AB bölgeleri arasındaki farklılıkların hem ekonominin hem de politikanın ilgi odağı olduğunu belirtmektedir. Adlarını sıraladığı pek çok çalışmanın, **AB'nin ülkeler düzeyinde gelir yaklaşması gösterdiğini bulmasına karşın bölgeler arası farklılığın devam ettiğini belirten makale, yine adlarını sıraladığı pek çok çalışmanın ekonomilerin toplanmadığı alanlardaki maaşların diğer bölgelerden düşük olduğunu gösterdiğini de belirtmektedir. Çalışma, analizlerinde Nuts bölgelerini**, veri olarak da ulusal düzeyde birçok faktörün net etkilerini elinde tutan etkenler olarak verdiği ülkeye özgü şoklar ve makro koşullar, ulusal kurumlar (örneğin eğitim), alt yapılar ve politikalar, ulusal ve alt ulusal ağlar, ülkeye özgü tercihler, kültürler ve davranışlar ve AB yapısal politikalarının etkileri olarak belirlemiştir. **Çalışma, sonuçlarından biri olarak metropoliten alanlardaki gelirle kırsal gelir arasındaki farkların giderek azaldığını ve artık fazla olmadığını ve buna ek olarak metropoliten alanların diğer alanlara karşı liderlik pozisyonlarını sürdürdüklerini bulmuş** ve internet ve bilgi teknolojileri için mekânın giderek önemsizleşebileceğini ancak mekânsız olabileceklerini gösteren hiçbir unsurun da hâlâ olmadığını söylemiştir (ss.193-217).

RSAI, 2008'in 3. sayısında, Bernhard Fingleton'in (ed) 2007'de basılan "New Directions in Economic Geography" (Ekonomik Coğrafyada Yeni Yönler) adlı kitabını tanıtmıştır. Kitap, ekonomistler ve ekonomiyle ilgilenen coğrafyacılar arasındaki işbirliğine katkı koymak amacıyla hazırlanmış olup daha çok Avrupa'dan ve özellikle İngiltere'den veriler kullanan ampirik çalışmaların derlemesi niteliğindedir. Kitap kendisinden 17 yıl önce ileri sürülen varsayımları reddetmek için hazırlanmıştır. **RSAI, coğrafyadaki kültürel değişimi incelememesi ve verdiği bilgilerde araştırma sayısının az olması gerekçeleriyle kitabı yeterli bulmamıştır** (s.481, 482). Aynı sayıda kurum, Giuseppe Arbia, Bernard Fingleton'in kaleminden "New Spatial Econometric Techniques And Applications In Regional Science" (Bölge Biliminde Yeni Mekânsal Ekonometrik Teknik ve Uygulamalar) başlıklı

metin ile bu sayıda çıkan tüm makalelere ilişkin bilgi vermiştir³². Bu makaleler kurum tarafından, Cambridge’de (UK) 12-14 Temmuz 2008 tarihinde düzenlenen, First International Conference of the Spatial Econometrics Association’da (Birinci Uluslararası Mekânsal Ekonometri Topluluk Konferansı) sunulan bildirilerden seçilmiştir. Makalelere yapılan yorumlar mekân üzerindeki ekonomik değişimleri inceleyen model sayısının her geçen gün arttığını ve hatta bu konuya yönelik bir ‘ilgi patlaması’ olduğunu vurgulamaktadır (ss. 311-317).

Alicja Olejnik’in (2008) makalesi, Nuts 2 bölgelerini kullanarak bölgesel gelir düzeyleri araştırması yapmakta ve bu bölgelerin gelir düzeylerinin birbirine yakınsadığını bulmaktadır. Yazar, **bir zaman diliminde kullanılacak bir dinamiğin ekonomiye güç kattığını** ileri sürmektedir (ss.371-384).

Raffaella Santolini (2008) çalışmasında, benzer siyasi ideolojilere sahip yerel yönetimlerin vergi düzenlemelerindeki davranışlarının benzerliğini ispatlamaktadır. Makale, ideolojinin, siyasi eğilim olarak bahsedilen taklit davranışını üreterek aynı parti içindeki politikacıları aynı yöne doğru ilerlettiğini ve aynı partiye bağlı politikacılar arasındaki pozitif mali etkileşimin onların ortak ideolojisinin bir sonucu olduğunu anlatmaktadır (ss.431-454).

RSAI, 2008’in 4. sayısında Philip Cooke ve Luciana Lazzeretti’nin (eds) “Creative Cities, Cultural Clusters and Local Economic Development” (Yaratıcı Şehirler, Kültürel Kümeler ve Yerel Ekonomik Kalkınma) adlı kitabını tanıtmaktadır: Büyüme ve bölgesel gelişme açısından kültür, yaratıcılık ve modern gelişme rolleri arasındaki tartışmayı harekete geçirmeye odaklanan kitap, özele karşı standart ve genele karşı özel erişilebilir kuruluşları ve diğer aktörlerle ağ kurma yeteneğindeki üretim çeşitlerini savunmaktadır. **Kültürü sadece bir jenerasyondan diğerine sembollerin başarılı aktarılmasının bir sonucu** olarak tanımlayan kitap, **ekonomik göstergelerde kültürün etkisinin gösterilmesini** önermektedir. Kültürü yaratıcılığın başlangıcı olarak gören ve kültürel kümelenmelerin gelişme

³² Verilenlerden yalnızca Olejnik’in ve Santolini’nin makaleleri konuyla ilgili görüldüğünden ayrıca incelenmiştir. Diğerleri için kurumun kendi değerlendirmeleriyle birlikte verdiği özet bilgiler kullanılmıştır.

kümelenmeleri yaratmasına vurgu yapan kitap, ekonomi, ekonomik coğrafya ve daha kültürel odaklı alanların içerisinde doğrulanmış alan olmak için daha fazla bilgiye ve tartışmaya gerek olduğunu belirtmektedir (ss.626–628).

2.2.1.4 Uluslararası İlişkilerin Zorunluluğunda TC'nin Görmesi Gerekenler

AB Süreci Açısından: Daha çok ekonomik bir bütünlük kurmak ve bu yönde gelişme sağlamak amacıyla kurulan AB, 50 yıllık geçmişi olan bir birlikteliktir. Bu nedenle, **sürecinin verdiği deneyimle kurumsal yapısını geliştirerek değiştirmekte ve güçlendirmektedir.** Dolayısıyla, eksik gördüğü alanlara yönelmekte ve/veya çalıştığı alanlardaki sorunları çözmektedir. Son on yılda **çevre ve sosyal yapı**, AB'nin önemseydiği ve öncelikli gördüğü alanlar haline gelmiştir. Yani AB, ekonomik çalışmalarında gösterdiği deneyimleri **bu alanlarda da uygulamaya koymuştur.** “AB, bölgesel çeşitliliğin korunması ile ekonomik bir birlikten, çevresel ve sosyal bir birliğe doğru yavaş yavaş gelişecektir” (Kentges, 2008, s.37). Bunun anlamı, **aday ülkelerin eş veya en azından benzer durumda temelleri sağlam bir örgütlenme biçimine sahip olması gerekliliğidir.** Dolayısıyla AB'nin Türkiye'den de beklentisi budur. Ancak, Avrupa Konseyi düzeyinde yürütülen bölge çalışmaları TC'nin şu anki yönetsel yapısına uymamaktadır. Çünkü yerel birimlerin özerkliği üzerine yapılan çeşitli faaliyetleri ve hazırlanan belgeleri göstermektedir ki AB, bölgelerin daha çok siyasal ve yönetsel boyutuyla öne çıkmasına çalışmaktadır. Konsey çalışmalarında, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve üzerinde henüz uzlaşmamış olan Bölgesel Özerklik Şartı önemli görülmekte; yerel ve bölgesel yönetimler, Avrupa'nın bütünleşmesi ve demokratikleşmesi yönünde önemli bir temel olarak ele alınmaktadır.

TC, Bölgeselleşme Şartı'nın koşullarından biri olan Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na imza atma işini gerçekleştirmiştir. Görüldüğü gibi TC, **adaylık sürecinde mevcut yönetim biçimine ve çalışma alanlarına uygun olmayan bir yolun içindedir. AB bünyesindeki oluşumlara katılmanın yanı sıra kendisine uyum koşulları olarak sunulan yeni yapılanmaları kurgulamaktadır.** Bu biçimde bir yaklaşım ve eyleme, mevcut ve yeni oluşumlar arasında çakışan görevlere ve

dolayısıyla çözülemeyen sorunlara/yeni sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Oysa ki TC, üyelik sürecindeki koşulları kendine göre yorumlamalı ve bu sürece öyle eklenmelidir. Çünkü, bugün ülkede **demokratikleşme** söylemleriyle bir altyapı oluşturulmaktadır. Sürece uyumda, bu altyapının olası tehlikeleri gözetilmelidir.

Literatür Açısından: Paluzie'nin (2001), İspanya örneğiyle verdiği bölgeler arası eşitsizliğin AB'ye üyelikle birlikte artması, TC'nin önemle üzerinde düşünmesi gereken bir durumdur. Çünkü, şu an görünür olan bir durumun şiddeti daha da artacaksa -Doğu ve Güneydoğu ile diğer iller arasındaki gelişmişlik durumu arasındaki fark artacaksa- konu, şu an bu bölgelerin dengelenmeye çalışılan sosyo-ekonomik problemini çözümsüz hale getirebilir.³³ Çünkü verilen bu bölgelerde ekonominin tanımları kapsamında bir geri kalmışlık olmasının yanı sıra etnik bir kümelenme söz konusudur. Anil Rupasingha, Stephan J. Goetz, David Freshwater'in (2002) makalelerinde belirttiği etnik kümeleşmenin ekonomik büyümeye engel olması kabulü, TC'nin bu bölgelerinin geri kalma nedeni olması açısından tartışmalı bir konu olmakla birlikte, bu makalenin vardığı sonuç bu bölgelerde geçerlidir. Dolayısıyla TC, bu makalenin ve Bailly ve Gibson'ın (2004) çalışmalarının belirttiği bir eksikliği gidermelidir; **literatürde henüz bulunmayan ve ekolojik, sosyal, ekonomik ve etnik koşulları dikkate alan bir bölgeleme yapmalıdır.** Bu sayede, etnik gruplaşmanın olduğu bölgenin ekonomik problemlerine çözüm arayacaktır.³⁴ Buna ek olarak, **herhangi bir etnik grubun bulunduğu coğrafyaya bağlılığı ve geleneksel bir üretim biçimi varsa bu geliştirilmeli, desteklenmelidir.** Olejnik'in (2008) de dediği gibi bu, o bölgenin ve dolayısıyla ülkenin ekonomisine destek olacaktır. Ayrıca, eşit ve yüksek gelirin güven ve vatandaşlık bağının güçlendiğini ortaya koyan makalenin bu düşüncesi kabul edilerek **adil gelir düzeyi için vergi konusu önemsenmelidir.** Bu noktada Bailly ve Gibson'ın (2004), savaşların bölgeler üzerinden yapıldığını aktarması konusu da önem kazanmaktadır: TC'nin Kurtuluş Savaşı tarihine ve Doğu ve Güneydoğu'nun pek çok ulus için önemine

³³ Belirtilen çözümsüzlük TC için söylenmiştir. Çünkü, TC için sorun olan bir durum, başka kurum veya örgüt için çözümün kendisi olabilir.

³⁴ USIAD, 2006 tarihli "Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları Açısından Türkiye" adlı kitabının 5. sayfasında, Doğu ve Güneydoğu'nun geri kalmışlığının etnik bir grupla ilişkilendirilmemesini söylemektedir.

bakıldığında bu bölgelerin ekonomik kalkınması ve etnik gruplaşması konularına verilmesi gereken önem ortaya çıkmaktadır.³⁵

Ülkemizde var olan bir gerçeklik, Mario Polèse, Richard Shearmur (2006); Andrew E.G. Jonas, Stephanie Pincetl (2006); Frank G. van Oort (2007) ve Dupont'un (2007) makalelerinde verilenlerin ve bu tezin Bölüm 1.4'te incelediklerinin sonucunda kabul edilmelidir. Açık bir ifadeyle, bazı bölgelerin coğrafi ve ekolojik konumları, onları yürütülen ekonomik ilişkiler kapsamında diğer bölgelerden farklı bir kalkınma sürecine götürmüştür. Ülkenin doğusu ve batısı arasındaki ekonomik farklılıkların nedenlerinden biri bu kapsamda pazara yakınlık ve sektörel altyapı çeşitliliğidir. Hatta Polèse ve Shearmur (2006), kalkınmış bölgelerin daha çok kalkınacağını ve geri kalmış bölgelerin daha da geri kalacağını belirtmektedir. Dolayısıyla, **TC bölgeye yalnızca ekonomik yaklaşmamalıdır**. Philip McCann, Daniel Shefer'in (2005) belirttiği gibi, Isard'in bölge konusunda söyledikleri bugün gerçekleşmemektedir. Çünkü, kentsel alanın bugün değeri artmıştır. Konu TC, için de geçerlidir. Bu noktada kentsel alanın ekonomik değerinin yanı sıra ideolojiler ve siyaset açısından da önemi belirtilmelidir. Çünkü hükümet edenlerin, yerel düzeyde ideolojilerini görünür kıldıkları en önemli mekân kentlerdir ve bunun kapsamını oluştururken ve gerçekleştirirken ekolojiyi arka plana atmaktadırlar.

Dolayısıyla TC, Griffith'in (1999) de belirttiği gibi **problem çözen ve ihtiyaca cevap veren bölgeleme işini en kısa sürede gerçekleştirmelidir**. Bunu yaparken de yine bu makalede de belirtilen harita okuma konusuna önem vermelidir. Çünkü bugün, doğu ve batı arasındaki konuyu ele almanın ve oluşabilecek durumları kestirmenin önemli bir yolu, harita üzerinde gerek sosyolojik ve gerekse ekonomik açıdan görülenlerin tarihsel ve politik açıdan değerlendirilmesine bağlıdır.

³⁵ Tekeli (2008), kitabında ülkemizdeki problemlerden birinin Doğu+Kürt olduğunu, kelimelerden birinin çıkarılmasının doğru zeminde tartışmayı engelleyeceğini ve konunun her yanında bulunanların her birinin ciddi bir değerlendirme yaparak yeni stratejiler izleme noktasına geldiklerini belirtmektedir (s.313).

TC için önemli noktalardan biri de Bailly ve Gibson'ın (2004) belirttiği **eğitim konusudur**. Bugün TC'de şehir plancıları, ağırlıklı olarak belirli bir ideolojinin yerel yönetim alanı³⁶ olan belediyelerde çalışmaktadır. Dolayısıyla, plancı aldığı eğitimin doğrularını değil, maaş aldığı kurumun öngörülerini yerine getirmek zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte, TC'nin bölge planlama eğitimi veren üniversite sayısının azlığı ve kurumsal olarak bölge planlama konusundaki karmaşa, planlanacak alanın bölgesiyle birlikte değerlendirilmesini engellemektedir.

Aşağıda, **üst ölçekli tüm çalışmalarını bölge üzerinden kurgulayan AB'nin** bölge konusuna yaklaşımı ve uygulamaları anlatılmaktadır. Çünkü TC, AB sürecinde yürürken bu konuda da Birlik uygulamalarını örnek almaktadır.

2.2.2 AB'de Bölge ve Nuts Sistemi

AB'nin bölgesel politikalarının gelişimi,³⁷ merkezîyetçi planlamanın, imalat sektörünün ve fiziksel sermaye yatırımlarının bölgesel kalkınmanın temeli olarak kabul edildiği 1980 öncesi; 1980 sonrasında başlayan ve 1988'de bölgesel politikalara ilişkin reformlarla hız kazanan ve son olarak günümüz bilgi ekonomisinde bölgesel gelişmeyi sağlayacak bileşenlerin esas alındığı yeni dönem olmak üzere üç dönemde incelenebilir (DPT, 2006a, s.16). AB, bölgelerine bu süreçlerin etkisiyle yön vermiştir. Bölge, arazinin bir parçası olarak ulus-devlet düzeyinde yönetsel sınırları gösteren bir parçadır. **Bölgeler**, peyzaj (dağlar, kıyı, orman vb.), iklim (kuru, çok yağışlı), dil (Belçika, Finlandiya ve İspanya'da olduğu gibi), etnik orijin (İsveç'in kuzeyi ve Finlandiya'da olduğu gibi) veya paylaşılan tarih gibi **belirli göstergeleri olan bir kimliktir**. Nüfus ve arazi büyüklüğünün sağlanması halinde bölge³⁸, yerel ve yönetsel bir birim oluşturur. Bu haliyle bölge ülkenin kurumsal bir parçası olup yönetsel güce ve bütçeye sahiptir. Eğer bu göstergeler yönetsel (gerçekte

³⁶ Tez, Bölüm 3.1.3'de belediye ve planlama arasındaki ilişkiye yönelik bir öneri sunmaktadır.

³⁷ Bu bölümde anlatılanlar ağırlıklı olarak (Eurostat, 2008; EC, 2008a; EC, 2008b ve EC, 2008c'den derlenmiş olup bu kaynaklar, AB'nin Regio-Info@ec.europa.eu adresine 17.04.2008'de gönderilen "question" adlı maile verilen 23.04.2008 tarihli "Re:question" adlı maile önerilmiştir.

³⁸ Tekeli (2008) kitabının 179-181 sayfalarında, bölge büyüklükleri için kullanılan 4 yöntem adı (Discriminant Analysis, Poligon Çizimleri, Mesafe Minimize Eden Fonksiyonlar ve Graf Theory Yaklaşımı) vermiştir. Ancak, yapılan incelemelerde dünyanın hiçbir yerinde bu formüllere göre oluşmuş veya oluşturulması düşünülen bir bölge görülmemiştir.

istatistiksel) bir amaçla kullanılacaksa, bölge sınırlarının kesin ayırıcıları vardır ve bunlar aşağıdakilerden birine temellenir (Eurostat, 2008, s.2,3):

- a) **Ulusal Sınırlar:** Coğrafya unsurları (nehir, dağ, deniz, geniş ağaçlık araziler vb), fiziksel engeller oluşturarak toplulukların mekânda bölünmesini sağlar.
- b) **Tarihsel Sınırlar:** Avrupa'nın büyük kısmı geçmişte dükükler, krallıklar, özgür şehirler gibi yönetsel alanlardan oluşmaktaydı. Günün modern haritaları da geçmişle bağlantılı olarak oluşmuştur.³⁹
- c) **Yönetsel Sınırlar:** Yönetsel sınırlar doğal ve tarihsel bölgelerden oluşmakla birlikte ağırlıkla keyfi olup **il ve ilçelerde olduğu gibi sınırlarında değişim yaşanabilir**. Bu değişime etken, politik düşünceler veya nüfus eğilimleri olabilir.

Bir bölge için gerekenler, uygun büyüklük, yönetim için uygun sayıda kişinin varlığı, homojenlik/anlamalı birim olma ve zaman aralıklarında veri birikiminin oluşumuna olanaklılıktır. Küçük bölgeler, geleneksel olarak ulus-devletin daha büyük bölgelerinin parçası olarak yönetilir. Burada politik güç, merkezileşmiş olabileceği gibi bölgelerin kendisine de bırakılmış olabilir⁴⁰ (Eurostat, 2008,, s.2, 3).

2.2.2.1 Nuts 'ın Yasal Süreci ve Durumu

Nuts 30 yıl önce, AB bölgelerinin bölgesel istatistiklerinin tek model üretilmesi için oluşturulmuştur. Bir süre üye devletler ve AB İstatistik Ofisi (Eurostat) arasında bir dizi "Centilmenlik Anlaşması" ile yürütülmüştür (Eurostat, 2008,, s.4) ve 1988'den beri Topluluğun yasalarında kullanılmaktadır⁴¹. Bununla birlikte bunlar, Avrupa Parlamentosu Düzenleme Konseyi tarafından ancak 2003'ten sonra kabul edilmiştir⁴². Düzenlemenin amacı, **üye ülkelerin yönetsel yapılarında meydana gelen değişimlerden doğabilecek sorunları azaltarak ortaya çıkan değişimlerin**

³⁹ Örneğin Kuzey İspanya'da karmaşık yönetsel sınırlar Aragon ve Navarre Krallıklarının ayrılmış halidir; Fransa'nın yönetsel birimleri Napolyon Yönetimi'ne uyarlanmıştır; Almanya'nın ve İtalya'nın kendi içlerinde birleşmesi sırasında birçok güçlü olmayan politik birim ortadan kalkmış ve daha güçlü birimler ise yeni ulus-devlette bölgeler olarak fonksiyon almıştır.

⁴⁰ Güç kendisine bırakılan yani politika yapan bölgesel yönetimler; İspanya, Almanya ve Belçika'da görünmektedir.

⁴¹ Konsey Tüzüğü (EEC) NO:2052/88, Yapısal Fonların Hizmetleri, 15.07.1988 Tarihli Resmi Gazetede ilan edilen 185 Sayılı Yasa.

⁴² İstatistikler İçin Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 1059/2003 No'lu Düzenleme Kararı (EC), Ülkesel Birimlerin Sınıflamasının Kuruluşu, 21.06.2003 Tarihli Resmi Gazetede ilan edilen 154 sayılı Yasa.

karşılaştırmalarını kolaylaştırmaktır. Birliğe yapılan eklemeler bu amacın önemini yaşamsal kılmaktadır. EU-25 için Nuts sisteminin 2003 versiyonunun ilk üç yıllık gözden geçirme işlemi 2006'da tamamlanmış ve 1 Ocak 2008'de Resmi Gazetede ilan edilerek yürürlüğe girmiş⁴³ ve bu sayede, yeni 10 üye için kurallar uygulanabilir hale getirilmiştir. Nuts Sınıflamasındaki değişiklikler için komisyon, bölgelerin sosyal ve ekonomik durumu ve kalkınmasına yönelik periyodik bir raporun üç yılda bir (üç yıldan daha sık olamaz) hazırlanması gerektiğini belirtmiş ve bu Konsey Düzenlemesinin 1083/2006 No'lu yasasının 31. maddesi ile kesinleştirilmiştir. Nuts sınıflamasında değişiklik yapılması konusunda Parlamento ve Konsey, değişikliklerin 1 Ocak 2008'den itibaren geçerli olmasına karar vermiştir. Kabul edilen tüm değişiklikler, AB'nin aynı tarihli yayınında mevcuttur (EC, 2008a; EC, 2008b; EC, 2008c). Aktarılan süreçte, 14 Temmuz 2004 önemlidir. Çünkü AB bu tarihte, yapısal eylemleri içeren politik reform uyumu konusunda kendi yasal önerilerini koymuştur. Bunlar AB'nin stratejik önceliklerinin uygulanması, Avrupa'da öngörülen değişiklikler sırasında, en küçük bölgelerin uygun hale getirilmesi ve desantrilize, şeffaf ve verimli uygulamalar yapılmasıdır. Bu öneri, birliğin peyzajı konusunda dayanışma, ekonomik küreselleşme ve bilgi temelli ekonomi bağlamında temel veridir. Strateji ve uyum politikasının kaynakları, yapısal eylemler için öncelikli görülen yakınsama, rekabet ve istihdamda işbirliği amaçları için bir araya getirilmiştir⁴⁴. Bu öneriler, komisyonun sadece o yılki kararlarına göre değil, çalışmalarına üç yıl önce başlanan ve Şubat 2004'te yürürlüğe giren "Üçüncü Ekonomik ve Sosyal Uyum Raporu"na ve Mayıs 2004'te sonuçlandırılan Üçüncü Uyum Forumu'na bağlı oluşturulmuştur. Konsey'in Yapısal Fonlar Çalışma

⁴³ 1059/2003 Düzenleme kararlı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin aldığı karara 01.02.2007'de Komisyon Düzenleme Kararı ile ek yapılması, 10.02.2007 Tarihli Resmi Gazetede ilan edilen 39 sayılı Yasa. 1 Mayıs 2004'ten sonra 10 yeni üyenin, 1 Ocak 2007'den sonra ise Bulgaristan ve Romanya'nın Birliğe katılmasıyla 1059/2003 sayılı düzenlemede 20.02.2008'de 176/2008 sayılı Düzenleme kararı alınmış ve 05.03.2008 Tarihli Resmi Gazetede 061 sayılı Yasa ilan edilmiştir.

⁴⁴ Önerilen önemli yenilikler ve basitleştirmeler, şunları içerir (EC, 2008d): Avrupa önceliklerinin süreç boyunca gerçekleştirilmesinden emin olunması için Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesini içeren Konsey'in üye devletlerle yıllık stratejik görüşmeler yapması; Alanlarda doğal engellere ve kent boyutuna dikkat edilmesi için bilgi ve finansın artırılması; Üye devlet ve bölgelere kontrol ve finans denetimi içerecek biçimde, yaygın sorumluluk verilmesi; Uyum konusunda finansal araçların sayısının (3 ile 6 arasında) azaltılması; Üye devletlerin ve bölgelerinin eylemsel programlarına günümüz KENT ve DENK Toplum inisiyatifleri gibi yenilikçi eylemlerin eklenmesi; Yapısal Fonlarda olduğu gibi, Uyum Fonunda da çok yıllık programlama ve benzer düzenleme yapılması; Belirli durumlara göre ayarlanmış yeni uyum politikalarının bazı dezavantajları olsa da Birlik toprakları ve vatandaşları için uygulanması.

Grubu'nda ve Avrupa Parlamentosu'nun yeni komitesi olan Bölgesel Politika'da (REGI) düzenli tartışmalar devam etmektedir. Konsey 2005'in ortalarında, sunulan önerilere göre 2007–2013 periyodundaki finans perspektifini ve yeni düzenlemeleri belirleyerek, tüm eylemlere 2007'de başlamayı amaçlamıştır (EC, 2008d).

Görüldüğü gibi AB, bölgeye ilişkin çalışmalarına tamamlanmış olarak bakmamakta, onu uzun vadede düşünülen, sürekli geliştirilen ve denetimi yapılan bir eylem alanı olarak sürdürmektedir.

2.2.2.2 Nuts'ın Özellikleri ve Getirileri

Nuts,⁴⁵ ulusal toprakları bölgelere ayırmakta kullanılan bir sistemdir. Bu ayırmada farklı kriterler kullanılabilir, ancak genellikle kuralcı ve analitik olmak üzere iki kapsamda değerlendirilen kriterler kullanılmaktadır:

Kuralcı bölgeler: Bunlar bir politik iradenin ifadesidir. Belirlenmeleri, topluluklara düşen görevler ve bu görevleri yerine getirmek için gerekli olan nüfus büyüklüklerine dayanmakta ve tarihsel ve kültürel faktörler de etkili olmaktadır.

Analitik (Fonksiyonel) Bölgeler: Bunlar analitik gereksinimleri tanımlar ve hepsi coğrafik kriterlere (örneğin, rakım veya toprak türü) göre düzenlenebilecekleri gibi sosyo-ekonomik kriterlere (homojenlik veya kutupsallık) göre de düzenlenebilir.

Nuts sınıflandırması, verileri kullanılabilir yapmak için üye devletlerde öncelikle kurumsal bölümlenmelere, yani kuralcı bölgelere göre oluşturulmaktadır. Nuts'ın aşağıda verilen özellikleri, aynı zamanda oluşturulmasının gerekçeleri niteliğindedir:

a) Nuts, kurumsal veri dökümünü sağlar: Nuts, bölgesel istatistiklerin toplanmasını, geliştirilmesi ve uyumlaştırılmasını sağlamaktadır. Böylelikle ekonomi için bölgesel hesaplar geliştirilmiş ve hatta toplumlar bölgesel olarak ayrılmıştır.

⁴⁵ Bu başlıkta anlatılanlar, EC, 2008a; EC, 2008b ve EC, 2008c'den derlenmiştir.

b) Nuts, genel bir karakterin bölgesel birim olmasını kolaylaştırır: Eylemlerin alanlarını (maden, çiftlik bölgeleri, emek piyasası bölgeleri vb.) veren birimler bazen üye devletlerin sınırları olarak kullanılır. Ayrıca, **Nuts, ekolojik bir bölge tanımlanırsa bunun bölgesel birim olması için diğer unsurları göz ardı eder.**

c) Nuts üçlü hiyerarşik bir sınıflamadır: Nuts, üye devletleri, önce Nuts 1, bunları Nuts 2 ve son olarak Nuts 3 bölgelerine ayırmaktadır. Komisyonun 1961’de gerçekleştirdiği Bölgesel Ekonomiler Hakkında Brüksel Konferansı’nda Nuts 2 (Temel Bölgeler) oluşturulmuştur. Bunlar, **günümüzde AB’ye üye devletlerin bölgesel politikalarını uygulamasının genel çatısıdır ve bölgesel-ulusal problemlerin analiz ölçeğidir.** Nuts 1 (Temel sosyo-ekonomik bölgeler), ulusal sınırlarda etkili olabilecek durumların bölgesel analizi; Nuts 3 ise bölgesel analizler için gerekli kesin verilerin toplanması ve ölçülmesi için gerekli görülmüştür.

Bölgesel olarak üye devletlerin yönetim yapıları (belediyeler hariç) genellikle⁴⁶ ikiye ayrılır. Her üye devlet Nuts’ın 2 düzeyini belirlemelidir.⁴⁷ Nuts bölgelerinin maksimum ve minimum nüfusları aşağıda verilmiştir.

Tablo 2.1 Nuts bölgelerinde minimum ve maksimum nüfus büyüklükleri

Düzye	Minimum	Maksimum
Nuts 1	3 milyon	7 milyon
Nuts 2	800.000	3 milyon
Nuts 3	150.000	800.000

⁴⁶ Almanya’da ülke ve metropol il ve çevresi; Fransa’da bölgeler ve bölümler; İspanya’da özerk bölgeler ve iller; İtalya’da bölge ve iller vb.

⁴⁷ Bununla birlikte Fransa, İtalya, Yunanistan ve İspanya’da Nuts 1; Almanya’da Nuts 2 ve Belçika’da Nuts 3’de olduğu gibi belirlenen düzeylerden biri, düzeyi daha az önemli veya görünmeyen yönetsel yapıya uyar. Daha detayda ilçe ve belediyeler “yerel yönetim birimleri (LAU)” olarak adlandırılırlar, ancak Nuts sınıflamasının bir unsuru olarak kullanılmazlar.

2.2.2.3 Nuts'ın Uygulanması

Nuts, yönetsel olmayan bölgelerde, nüfusunun standart büyüklüğünden düşmesi durumunda değişikliğe açıktır.⁴⁸ Sistemin uygulanması için Eurostat başlangıç bilgilendirmesini yapar ve üye devletlerin ulusal istatistik kurumları uygulamayı sürdürür.⁴⁹

Yapısal fonlardan yararlanmak için seçim yapılırken, gelişmiş ve geri kalmış bölgeler Nuts 2; diğer önceliklere göre seçilen alanlar ise Nuts 3 düzeyinde sınıflandırılır. Bazı Nuts bölgeleri çeşitli düzeylerde görünebilir (Örneğin Lüksemburg'un bir ülke olarak ve 1, 2, 3 düzeylerinde de görünmesi gibi).

Bölgeler benzer olsa da farklı düzeylerde sınıflandırılabilirler. Üye devletlerde sınıflamanın uygulanmasında çeşitlilikler vardır. Öncelikle ülkenin yönetsel yapısı analiz edilir. Ardından, genellikle kullanılan bölgelerin bölgesel verileri kontrol edilir. Çeşitli mevcut yönetsel birimlerin ortalama büyüklüğünün

⁴⁸ Belçika'da Almanca konuşan bir topluluğun ayrılmasıyla Bir Nuts 3 düzeyi ikiye ayrılmış; Çek Cumhuriyeti'nde İki Nuts 3 Düzeyi küçük oldukları için Tek Nuts 3 düzeyinde birleştirilmiş; Danimarka'da yeni yönetsel sınırların oluşturulmasıyla Nuts 2 bölgeleri oluşturulmuş ve Nuts 3 düzeyinde ise 15 yönetsel bölge iptal edilerek 11 yönetsel olmayan bölge oluşturulmuş; Almanya'da Nuts 2 bölgelerinde üçü tek bir bölgede birleştirilmiş ve Nuts 3 düzeyindeki 24 bölge ise 14 yeni bölge olarak sınırları ve isimleri ile değiştirilmiş; İspanya'da iki Nuts 3 düzeyinde bölge tek bir bölgede birleştirilirken bir bölge ise ikiye ayrılmıştır; İtalya'da Nuts 3 düzeyindeki dört bölge 8 bölgeye ayrılmış; Hollanda'da Nuts 3 düzeyinde 2 bölge iki belediyenin etkisi altında kaldığından yönetsel olmayan bölgelere dönüştürülmüş; Polonya'da Nuts düzenlemesi gereği duyularak Nuts 3 düzeyinde 21 yeni bölge oluşturulurken 22'si değiştirilmeden bırakılmış; Slovenya'da İki bölge tek bir belediye düzeyinde Nuts 3 düzeyinde birleştirilmiş; İsveç'de büyüklük kriteri göz önüne alınarak Nuts 1 düzeyinde yönetsel olmayan 3 yeni bölge oluşturulurken Nuts 3 düzeyindeki bir sınır biraz ötelenmiştir; İngiltere'de Nuts 2 ve Nuts 3 düzeylerinde bazı sınırlar ötelenmiş, bu durum Nuts 2 ve 3 düzeylerini etkilemiş ve bazı bölgelerin adları değiştirilmiş; Bulgaristan'da Nuts 1 düzeyine denk gelen 2 bölge AB'ye girişle nüfus kriteri göz önüne alınarak sınırları ötelenmiş ve Nuts 2 düzeyinde bölge sayısı olan 6 aynı kalmakla birlikte bunlardan 5'inin sınırında nüfus kriteri nedeniyle değişiklikler olmuş; Romanya'da ülkenin büyüklüğü nedeniyle 4 Nuts 1 bölgesi tanımlanmış Nuts 2 düzeyinde ise bazı bölgelerin isimleri değiştirilmiştir. Üye ülkeler arasında Eurostat'a katılmış ve Nuts 2 Düzeyinde 1, Nuts 3 düzeyinde 8 bölge kullanmaktadır. Türkiye birkaç yıldan beri 3 düzeyli istatistiksel bölge kullanmaktadır. Hırvatistan ise 2007'nin başlarından beri istatistiksel bölgelere sahiptir. İzlanda 3 düzeyinde 2 bölgeye sahip olup bunlardan biri başkent, diğeri ise ülkenin geri kalan kısmıdır (Eurostat, 2008, ss.8-11).

⁴⁹ Eurostat, veri toplamada oldukça deneyimli bir kurum olup ilk çalışmalarında ABD ve Japonya'dan bölgesel istatistikler toplamıştır. Bu bölgeler yönetsel olup, ABD'de 51 ve Japonya'da 10 temel bölgedir.

(genellikle nüfus) Nuts hiyerarşisinin hangi düzeyine uyduğuna bakılır. Bu noktada iki sonuç vardır (Eurostat, 2008, s.6, 7):

1. Ortalama büyüklük aşağı yukarı tutuyorsa değiştirilmeksizin kullanılır.
2. Yönetimsel yapının, büyüklüğe hiç uymadığı durumlarda, bölgeler “geçici yönetimsel birimler” olarak adlandırılır ve mevcut küçük yönetimsel birimlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Bu noktada hiçbir tarihsel düzenleme yoktur ve bölgeler nüfusu baz alacak biçimde oluşturulur.⁵⁰

Verilerin, istatistiksel veri tabanına aktarımında iki yol izlenir. Birincisinde, veriler Eurostat’ın istatistiksel veri tabanının ilgili bölümlerine eklenir. İkincisinde ise Nuts 3 düzeyinde işgücü istatistikleri de vardır ve bu seçenekte bilgiler doğrudan Eurostat’ın bölgesel takımına gönderilir ve eğer onaylanırsa Eurostat’ın istatistiksel veri tabanının bölgesel tanım kümesine aktarılır (Eurostat, 2008, s.12).

2.2.2.4 Nuts’ın Bölgeleme Açısından Önemi

Nuts, ekonomik durumun karşılaştırılmasını sağlamak için kullanılan kolaylaştırıcı bir yöntemdir. Bunun yanı sıra izleme ve değerlendirme sonuçlarına göre karar verileceğini bildiğinden, sınırlarını oluştururken sosyal ve ekolojik yapıyı da gözlemlemektedir. Bu durum Nuts’ın, 1999’da oluşturulan ESDP ile de uyumlu yürütüldüğünü göstermektedir. Çünkü bu belge⁵¹,

- Mekânlar arasında, sosyo-ekonomik uyumu gerekli görmektedir.
- Doğal ve kültürel mirasın korunarak kullanılmasını savunmaktadır.
- Yere bağlı potansiyellerin göz ardı edilemeyeceğini vurgulamaktadır.
- Geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasını (bir önceki madde kapsamında) amaçlamakta bununla birlikte bir etnik yapının olması halinde bu bölgenin önemle ele alınmasını önermektedir.

⁵⁰ Üye devletlerin yürürlükteki 2006 versiyonuna göre (1 Ocak 2008’den geçerli olan) Nuts bölgelerinin detayı için Bkz. Eurostat, 2008, s.7. Nuts’da 2009’da yapılacak değişiklik 1 Ocak 2011’de uygulanacaktır. Veriler düzenli olarak güncellenmekle birlikte gösterimler aylık değildir (Eurostat, 2008, s.19).

⁵¹ ESDP, EC, 1999’dan elde edilmiş, kaynağa bulunan kitabın tümü çevrilerek yapılan genel değerlendirme burada verilmiştir.

Ayrıca, Bu belgede de Nuts'da olduğu gibi “bölge ve bölgeleme” için genel geçerli bir tanım yapılmamaktadır. Bu doğrultuda AB, tüm çalışmalarını bir öncekiyle uyumlu yürüttüğünden ESDP'de belirttiği, yere ve kültüre önem verilmesi konusunu Nuts'da uygulamaktadır. Dolayısıyla, **Nuts sistemi sosyo-ekonomik ve ekolojik unsurların tanınması ve bunlara bağlı olarak sınırları belirlemesi açısından, yapılan bölgelemenin verilen üç unsura ilişkin tüm kaynaklarının doğru ve sağlıklı kullanılması ve yönlendirilmesi kapsamında önem taşımaktadır.**

2.2.3 Türkiye’de

Planlamanın Türkiye’deki resmi kurumu olan DPT 1982’de, “Planlı kalkınmanın ve bölgeler arası dengeli gelişmenin sağlanabilmesi, ekonomik hayatın düzenlenmesini sağlayan sanayileşme, şehirleşme, tarımda modernleşme, vergi ve teşvik politikalarının birbirleriyle uyumlu ve başarı ile uygulanabilmesine bağlıdır” demiştir. Kurum 1960’dan beri varlık göstermektedir, ancak hâlâ ülkemizde planlı bir büyüme olmadığı gibi, belirlenmiş bölgeler de bulunmamaktadır. **Yaklaşık 50 yıldır, çeşitli dönemlerde farklı içeriklerle bölgeler belirlenmiş ancak, bunlar için amaçlananlara ulaşamadığı gibi saptanan bölgelerin sınırları da kendi dönemlerinin koşullarının değişmesine bağlı kalmıştır.** Kısaca, geçmiş yıllarda, bu yılların sosyo-ekonomik koşulları kapsamında bölgeler belirlenmiş ve öncelikli tutulan her zaman ekonomi olmuştur. Oysa ki her koşulda ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması amaçlanıyorsa yine her koşulda doğal ve sosyal kaynakların etkin ve verimli kullanılması gerekmektedir. Böyle bir kullanım için;

- devlet yönetimi/uygulamaları (yasal ve yönetsel durum),
- sosyo-ekonomik yapı

arasındaki karşılıklı uyum önemlidir. Çünkü, ülke topraklarının **ekolojik yapı, mekân ve üretim açılarından potansiyelinin saptanması ve etkin kullanımı,** kaynak israfının önlenmesi ve yerleşmeler arasında dengeli (hem ekolojik açıdan hem de kişi ve toplumlara karşı adil olma açısından) kalkınmanın sağlanması için gereklidir. Böyle bir planlama anlayışında her mekânın özellikleri/potansiyelleri ve sosyal yapısı ile etkileşimi bilinmelidir. Bugüne kadar ülkemizde, bölgeyi farklı

açılardan ele alan ve çizdikleri kapsamlarda bölgeleme yapan birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlar Bölüm 2.3.2’de ayrıntılı anlatılacaktır. Burada ise, ulusal ve uluslararası çalışmalarda bölgeleme açısından tanınan resmi bir üst kurum olması nedeniyle kalkınma planlarını yapan ve bunlara ek olarak şehir ve bölge planlama gibi disiplinlerarası bir çalışma alanını yönlendiren DPT’nin bölgeleme üzerine yaptığı çalışmalar incelenecektir.

Ülkemizde bölge konusu ile ilgili çalışan/çalıştırılan en yetkili kurum DPT’dir. Kurum, ekonomik kalkınmada etkinliği ve dengeli gelişmeyi sağlamak için **bölgeleme** metodunu kullanmakta ve çalışmalarını (ilke, karar ve uygulamalar) bölgeler üzerinden gerçekleştirmektedir. Kurumun pek çok çalışması bölge ve illeri daha iyi tanımak ve bunların iç ilişkilerini saptamak üzere olduğu gibi (örneğin 1982 çalışması, BYKP’ları vb) uluslararası alanda da **günün gereklerini yerine getirmek** için çalışmalar yapmaktadır (Örneğin, Nuts). Bunlar aşağıda anlatılmıştır.⁵²

2.2.3.1 Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi (Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi)

Türkiye’de yerleşme merkezlerinin kademelenmesinin belirlenmesi için 1973 Yılında başlanan çalışma Mart 1982 yılında tamamlanarak basılmıştır. Çalışma iki aşamada gerçekleşmiştir:

1. **İlk Metot Uygulaması:** Ön araştırmaların yanı sıra pilot alanlarda anketler yapılarak çalışmanın uygulanabilirliği denenmiştir⁵³.
2. **Kesin Metot Uygulaması:** Merkezlerin kademelerini ve etki alanlarını saptamaya yönelik olarak mal ve hizmet akışlarını ve merkezler arası yatay ve düşey bilgileri kapsayan çalışmalar ile birlikte merkezlerdeki tesis sayıları,

⁵² Kurumun, sektörlere yönelik 2006 tarihli çalışması tamamen ekonomik bir inceleme olduğundan bölüm 3.3.3’te verilecektir.

⁵³ 67 il, 572 ilçe, 35 997 bucak merkezi ve köy olmak üzere toplam 36 636 yerleşme merkezi araştırma kapsamına alınmıştır. Ancak, bazı köy altı yerleşmelerinin de anket çalışmalarına alınması (özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde) ve bazı köy ve ilçe merkezlerinde anket yapılamamış olması nedenleriyle 64 il, 555 ilçe, 34 433 bucak ve köy merkezi ve 414 yeni köy olmak üzere toplam 35 466 yerleşme merkezinde anket yapılmıştır. İstanbul, İzmir ve Ankara’da ise anket yapılmamış, bunların etki alanları yapılan anketlerle saptanmıştır.

çeşitliliği, bu merkezlerde çalışan vasıflı ve vasıfsız işgücü, yani merkez fonksiyonları ve bu fonksiyonlara ilişkin bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma kademelenmenin saptanmasını önemsemiş ve gerekli görmüştür.⁵⁴ Temelde kentsel yerleşimlerin gerek kendi içlerindeki ve gerekse etki alanlarına aldıkları kırsal kesimlerle ilişkilerini çözen ve geliştirmeyi amaçlayan çalışma, bu kapsamda çok detaylı amaçlar taşımaktadır.⁵⁵ Çalışmada etki alanları kriterleri, ticaret, pazar, ulaştırma, eğitim, sağlık, mevsimlik göç, haberleşme ve yayın ilişkileridir.

DPT'nin bu çalışmasında 16 il merkezi, 5 ve daha üst kademe merkez fonksiyonları taşımaktadır. Tablo 2, araştırmanın kabulüne göre, 5. kademe merkez fonksiyonlarında gerçek ekonomik ve sosyal ilişkiler sistemine göre oluşan etki alanlarının fonksiyonel bölgelerini ve bunların merkezlerini göstermektedir.

Tablo 2.2 DPT'nin 1982 tarihli çalışmasına göre fonksiyonel bölgeler

Bölge Merkezi	Bağlı Bölgesine Giren İller
Adana	Adana, Hatay, İçel.
Ankara	Ankara, Çankırı, Çorum, Kırşehir.
Bursa	Bursa.
Diyarbakır	Diyarbakır, Bitlis, Hakkari, Mardin, Siirt, Van.
Elazığ	Elazığ, Bingöl, Tunceli.
Erzurum	Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Muş.
Eskişehir	Eskişehir, Bilecik, Kütahya.
Gaziantep	Gaziantep, Adıyaman, Urfa, Kahramanmaraş.
İstanbul	İstanbul, Bolu, Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ, Zonguldak, Kastamonu.
İzmir	İzmir, Afyon, Antalya, Aydın, Burdur, Denizli, Isparta, Manisa, Muğla, Uşak, Balıkesir.
Kayseri	Kayseri, Nevşehir, Yozgat.
Konya	Konya, Niğde.
Malatya	Malatya.
Samsun	Samsun, Amasya, Giresun, Ordu, Sinop, Tokat.
Sivas	Sivas.
Trabzon	Trabzon, Artvin, Rize, Gümüşhane.

Kaynak: DPT, 1982, Cilt 1, s.68.

⁵⁴ Bu konuda, “Kademeli bir merkezler sistemi kalkınmayı hızlandırması yanında, kalkınmanın ve yeniliklerin gelir etkisini daha adil dağıtacak, fiziki altyapının kurulacak endüstrilere göre atıl kapasite veya darboğaz yaratmadan gerçekleştirilmesini sağlayacak ve ülke mekânının tek veya ancak birkaç ana merkezli olmaya devam etmesi halinde mal ve hizmet arzı veya talebinde meydana gelebilecek tıkanmaları önleyecektir. Ülke mekânının kademeli bir düzen içinde çoklu bir merkez-çevre ilişkisi içine girmesi ekonomik ve sosyal etkinliklerin ortadan kalkmasında en belirgin faktör olacaktır” (DPT, 1982, Cilt I, s.V), şeklinde bir açıklama da yapılmıştır.

⁵⁵ Ayrıntılar için Bkz. DPT, 1982, Cilt I.

Resmi planlama kurumunun, **yaklaşık 8 yıllık bir emekle belirlediği bu bölgeler yine aynı kurum tarafından kalkınma planları da dahil olmak üzere, hiçbir amaçla kullanılmamıştır.** 1982 tarihli çalışma, Türkiye’deki bölgeleme arayışlarını gösteren örneklerden biridir. Önemli bir diğer örnek uluslararası siyasetin zorunluluğundan oluşturulan Nuts’dır. Ancak, **Türkiye hâlâ bölge ve planlaması açısından genel geçerli bölgelere sahip değildir.**

Türkiye’de bölgenin sürekli değiştirilmeye konu olan özelliği kalkınma planlarında yaşanan süreçle de aşağıda ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.2.3.2 Kalkınma Planları

Bugüne kadar bölgesel düzeyde rekabet gücünün tanımı ve ölçümüyle ilgili bir görüş birliğine ulaşılamamıştır, ancak bir bölge veya şehrin, ulusal ve özellikle de küresel ihraç pazar payında, diğer bölge veya şehirler ile yaptığı rekabetteki başarısı ile birlikte, yüksek ve sürdürülebilir bir gelir ve istihdam düzeyi sağlayabilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Kitson vd 2004, Gardiner, 2003 ve EC, 1999’dan aktaran DPT, 2006b, ss.51,52). Aşağıda kalkınma planları incelenerek, DPT’nin belirli zamanlarda bölge olarak nitelendirdiği alanlara ilişkin kararlarını, tanımladığı rekabet gücüyle ilişkili olarak verdiği ortaya konmaya çalışılacaktır.⁵⁶

Türkiye’deki bölgesel gelişme çalışmaları, planlı dönem öncesi ve planlı dönem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aşağıdaki her iki dönem için ayrı incelemeler verilmiştir.

Planlı Dönem Öncesi: Planlı dönem öncesinde, yatırımlar genelde Marmara bölgesi dışındaki bölgelerde belirlenen yoğunlaşma alanlarına yönelmiş ve bunların öncelikle İstanbul ve Ankara ile ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesine çalışılmıştır: Temel politika, yatırımların belli merkezlerde toplanması ve bu merkezlerin Ankara ile bağlantılarının kurulmasıdır. Ayrıca, 1950–1960 arası devletin yol, baraj ve enerji altyapı yatırımlarına önem verdiği, kamu yatırımlarının

⁵⁶ Kalkınma Planları incelenirken, www.dpt.gov.tr’den planlar okunmuş, ayrıca farklı yorumların da ortaya konması için, bunlara yönelik değerlendirmelerin olduğu kaynaklardan da yararlanılmıştır.

büyük yerleşim yerleri dışında gerçekleştirildiği ve özel sektör yatırımlarının İstanbul başta olmak üzere Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaştığı dönem olarak kabul edilir (Dinler, 1978 ve MGK 1993'den aktaran DPT, 2006a, s.26).

Planlı Dönem: 1960 yılından itibaren planlı döneme geçilmiş ve bölgesel gelişmeye ilişkin politikalar BYKP'larıyla belirlenmiştir. BYKP'ları, planlı dönem süresince bölgesel politikaların belirlendiği temel dokümanlardır.

1. BYKP (1963–1967), ülkenin farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip alt bölgelerini, potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler, büyük şehir bölgeleri (metropoliten bölge) başlıkları altında sınıflandırmıştır. Bölge kalkınma ve planlamasıyla ilgili çalışmaların gerçekleştirilmesi için, merkezde ve bölgelerde yetkili personelin bulunması konusundaki soruna o yıllarda da değinilmiştir (Kentleşme Tematik Grubu 1 Raporu, 2007, s.51). Plan, kentsel ölçekte ilgili sorunları ayrı başlık olarak belirlemediği gibi mekânla ilgili sorunları da doğrudan şehirleşme başlığında değil, “Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması)” (DPT Kalkınma Planı 1. Beş Yıl (1963–1967) s. 101–105) ve “Bölge Planlaması ve Kalkınması” (DPT Kalkınma Planı 1. Beş Yıl (1963–1967) ss. 471–476) başlıklarında ele almıştır. Raporda, “Bu plan, kalkınmanın bölgelerarası dengesizlikleri önleyici bir yönde olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynakları olan bölgelerin düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayacaktır” (DPT Kalkınma Planı 1. Beş Yıl (1963–1967) s. 471) denmiştir.

2. BYKP (1968–1972), mekâna ilişkin konuları, birinci plandan daha genel ele alarak, “Toplumun Yurt Üzerinde Yerleşmesi ve Barınması, Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Sorunu” başlığı altında vermiştir. Plan, şehirleşmeyi ekonomiyi iten bir güç ve bir gelişme aracı olarak benimsemektedir. Sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşme, gelişmek için birbirinden ayrı düşünülemez üç unsur olarak tanımlanmaktadır. Bunların politika kararlarında birlikte ele alınması ön görülmekte; herhangi birinin bağımsız olarak geliştirilmesinin kaynak israfına yol açacağına dikkat çekilmektedir. Şehrin gelişmesi tek başına olmayacağından

sorunlarının çevre ve bölgesi içinde düşünülmesi gerektiği söylenmektedir. Planda, şehir planlaması, arazi kullanım denetimi ve güzel şehir kavramının ötesinde bir gelişme aracı olarak görülmekte ve tek tek kararlara karşı, bütünlüğün korunması gerekliliğinin altı çizilmektedir. **Planların, her bir parsel için ayrı kararlar veren ve bina şekillerine kadar inen ayrıntılı tutumdan kurtarılacağı, kullanışların fonksiyon ve niteliklerinin genel ve açık hükümlerle sınırlandırıldığı bir belge niteliği alacakları belirtilmektedir.** Şehirlerin gelişme alanlarında kamu tarafından arazi stoku yapılarak, arazinin altyapısının tamamlanacağı ve yükselen değerlerle isteyenlere kiralanacağı söylenmekte ve **kamu elindeki arazinin satılmayacağı belirtilmektedir.** Planda, kamu elindeki arsa stoğunun artırılması, bunların tek elden ve ucuz konut yapımını destekleyecek şekilde toplumun kullanımına sunulması, gerektiğinde kiralama sisteminden yararlanılması ön görülmektedir (DPT, 2007, s.18 ve Kentleşme Tematik Grubu 1. Raporu, 2007, s. 51, 52).

İlk iki BYKP döneminde, bölgeler arasında dengeli gelişme politikasının önemi üzerinde durulmuş, büyüme merkezleri önerilmesi ve kaynakların bu merkezlerde yoğunlaştırılması ve bu sayede özel sektörün de bu bölgelerde yatırımının teşvik edilmesi temel politika olarak belirlenmiştir. Ayrıca, gelişme merkezlerinin sektörel öncelikleri ile birlikte anılması da söz konusu dönemin karakteristiği olarak belirtilebilir (Antalya'nın turizm, Doğu Marmara'nın sanayi bölgesi olarak öngörülmesi gibi). Bölge planlama ve geri kalmış bölgelere yönelik vergi indirimi temelli teşvik uygulamaları düşüncesi de 1960–1975 döneminin önemli bölgesel gelişme politikalarıdır. Dönemin bir diğer önemli özelliği, Organize Sanayi Bölgesi (OSB) düşüncesinin gündeme getirilmesidir. OSB'lere yönelik destek politikaları sonraki dönemlerde de devam etmiş özellikle 90'lı yıllardan sonra OSB ve Küçük Sanayi Sitesi (KSS) politikaları üzerinde önemle durulmuş ve bunlar bölgesel gelişmenin önemli araçları olarak kabul edilmiştir.

3. BYKP (1973–1977), kentsel gelişmeyi “Yaşama Düzeyinde Gelişmeler” genel başlığının “Yerleşme” alt başlığında ele almıştır. Burada Türkiye’de yaşanan demografik şehirleşmeye dikkat çekilerek, bunun nüfus yığılmaları biçiminde gerçekleştiği ve sonuçta kırsal nüfusun azaldığı belirtilmektedir. Plan’da şehirleşme

konusu “Uzun Dönemde Hedefler ve Amaçlar” başlığı altında “Yerleşme Sorunları” alt başlığı içinde tekrar irdelenmiş ve kırsal yerleşmelerin sorunlarına da değinilmiştir. Mahalli idarelerin il, belediye ve köylerin ihtiyaçlarını karşılayamadığına değinilerek, bunun nedeni kısmen mahalli idarelerin kaynaklarının yetersizliğine kısmen de bunların önceliklere göre kullanılamamasına bağlanmıştır. Merkezi ve yerel yönetimler arasındaki görev paylaşımının net olmadığını da belirten plan, 1995’e kadar uzanan bir perspektifle, şehirlerin mekânsal düzenlenmesi ve yönetimine özel önem vermiştir (DPT, 2007, ss.7, 18).

3. Plan, önceki dönemlerde yatırımların yer seçiminin neden olduğu dışsal ekonomilere dikkati çekerek, **şehir planlama ve kalkınma planları arasındaki ilişkinin kurulamamasını eleştirmektedir.** Plan, ilk iki planın vurguladığı dengeli kalkınma ilkesinin ekonomik yönden etkin olmayacak kaynak dağılımına yol açabileceğini ve ülke genelinde kalkınmayı yavaşlatabileceğini vurgulamış ve **bölgesel dengesizliklerin bölgelerin içsel potansiyellerinin geliştirilmesiyle ortadan kalkacağını öngörmüştür.** Aynı dönemde, geri kalmış bölgelerin devlet yardımları temelli teşvik politikaları ile kalkınmasını sağlamaya yönelik olarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) politikası öne çıkmıştır (DPT, Üçüncü BYKP, 1973-1977). KÖY politikası kapsamında teşvik uygulamaları, çalışanların ücretlerini nispi olarak iyileştiren uygulamalar, tarımsal ve mesleki amaçlı kredi destekleri, Kamu Ortaklığı Fonu’ndan yatırımlara sağlanan finansman desteği ve DPT bütçesinden KÖY’lerdeki yerel idarelerce sürdürülen projelere sağlanan finansal destekler gerçekleştirilmiştir (DPT 2000 ve DPT 2003’den aktaran DPT, 2006a, s.27). Bu plan ve buna ek olarak hazırlanan 1978 Ara Programı ilk kez çevreyi geniş bir bölüm olarak ele almış ve bu konudaki sorunları saptamıştır. 1972 BM İnsan Çevresi (Stockholm) Konferansı’nın etkilerinin açıkça görüldüğü bu planda “**çevre sorunlarını ileri sürerek kalkınma çabalarının yavaşlatılmasını istemenin mümkün olmadığı**” konusunun altı çizilmiştir. Özetle, 3. BYKP, her ne kadar ayrıca bir “çevre” başlığı taşıyor olsa da **temel ilke olarak, kalkınma ve sanayileşmeye zarar verecek politikaların benimsenmemesini istemiştir.**

4. **BYKP (1979–1983)**, mekânsal gelişim konusunu “Bölgesel Gelişme ve Yerleşme” başlığı altında incelemiştir. Plan, **bölgeler arası dengesizliğin Birinci Plan’dan itibaren ele alındığını, ancak giderilemediğini belirtmektedir**. Üç plan döneminde geri kalmış bölgelerin kamu yatırımlarından giderek daha az pay alması ve özel kesimin bu bölgelere yönltilmemesi, dengesizliğin artmasının önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Kentleşme konusu ise “Yerleşme” alt başlığı altında irdelenmektedir. Kentleşmeye ilişkin temel sorunlar arasında, kent topraklarının kötüye kullanılan özel mülkiyete konu olması, üst düzeyde alınan yatırım kararlarının mekân boyutunun önceden kestirilememesi, imar planlarının var olan yapılarıyla kentlerin sorunlarına yanıt getirmekten ve mekânsal gelişmeyi düzenlemekten uzak ve büyük ölçüde oluşmuş düzensiz gelişmeyi yasallaştırmaktan başka bir işlev göremez durumda olması, yerel imar planları için ülke çapında fiziksel planlama kararlarının olmaması nedeniyle, bir bütünlük içinde değerlendirilememesi, kamu kesiminin konut yapımında çok yetersiz kalması, petrole ve özel taşımacılığa dayalı ulaşım politikasının kentlere yansımaları, kent içi ulaşım ve trafik sorunlarının özellikle büyük kentlerde giderek yoğunlaşması, kentsel alanlarda doğal ve tarihi çevrenin devamlı olarak yıkıma uğraması ve yeşil alanların geliştirilememesi sayılmaktadır. Plan, spekülasyon kazanç aracı olmaktan çıkarmak üzere kentsel arsa üretiminin artırılmasını ve arsa kullanımının kamu denetimine bağlanmasını ön görmektedir (DPT, 4. BYKP, 1979–1983).

Planda “kentsel alanların yönetimiyle ilgili ilke ve politikalar ayrıntılı olarak yer almış, bu yıllarda karşılaşılan ekonomik darboğazlar ve piyasa ekonomisindeki sıkıntılar nedeniyle belediyelerin iktisadi girişimlerine, temel tüketim malları ve fiyat politikasına, ulaşım ve çevre sorunları gibi konulara ağırlık verilmiştir” (DPT, 2007, s.18). Plan, kentsel yerleşmelerin niteliklerine göre farklılaştırılmasını ve özellikle **metropolitan alanlarda kendilerine özgü yerel yönetim birimlerinin kurulmasını amaçlamıştır**. 4. BYKP, planlama kararlarının mekânsal yansımalarının olması gerektiği üzerinde durmuştur. Söz konusu dönem (1979–1983) Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) de ilk olarak gündeme geldiği dönemdir. Ayrıca bu dönemde DPT tarafından 1970’li yılların ortasında başlatılan “Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışması 1982 yılında sonuçlandırılmış ve yayımlanmıştır. **4. Plan,**

Yerel Yönetimlerin çevre konularında yetkilendirilmesi ve çevre sorunlarının oluşmadan önlenmesi şeklinde ilk kez ele alınan politikaları içerdiğinden Türkiye’de çevre politikalarının belirlenmesinde önemlidir.

5. BYKP (1985–1989), kentsel gelişme konusunu “Yerleşme-Şehirleşme” başlığı altında irdelemiştir. Daha önceki planlarda olduğu gibi, 5. Plan da ekonomik yatırımların yerleşmelerin dağılımını etkilediğini belirtmekte ve yatırımlarda yer seçimi kıstaslarına uyulmasına önem verileceğinden söz etmektedir. Şehirleşmenin mekânda dengeli dağılımını sağlamak amacıyla ekonomik potansiyele sahip orta büyüklükteki şehirlere ekonomik faaliyetlerin yönlendirileceği, büyük şehirlerde bu kapsamda caydırıcı tedbirler alınacağı ve ayrıca şehirlerde paket proje yaklaşımının destekleneceği söylenmektedir (DPT, 5.BYKP, 1985-1989). Buna ek şehirlerin potansiyelleri dikkate alınarak ve belirli fonksiyonlara ağırlık verilerek aralarında uzmanlaşma sağlanması, şehir imar planlarının modern şehircilik gereklerine uygun hızla tamamlanması ve imar planı değişikliklerinde sınırlandırıcı düzenlemeler yapılması, tarım arazilerinde dağınık yapılaşmaya izin verilmemesi, OSB’lerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve bunların sanayi potansiyeli ve ulaşım olanakları bulunan yerleşme merkezlerinde kurulması, ihtisas OSB’lerin ve tamamlayıcı KSS’lerin kurulması önerilmiştir (DPT, 2007, ss. 7, 8). Plan, sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması ve muhtemel kirliliğin önlenmesi konularında değil, gelecek kuşakların da yararlanabilmesini sağlayacak kaynaklara yönelik yeni politikalar gerektiği yönünde de değerlendirmeler yapmıştır (Talu, 2007, s.11).

Bununla birlikte, plan döneminde 16 bölge dikkate alınmadığından bunlara yönelik herhangi bir politika da üretilmemiştir. Bu planla yeni bir yaklaşım olarak bölge ve alt bölge düzeyinde bir planlama yapılması, polarize bölge saptama çalışmalarının sürdürülmesi ve bölgesel gelişme şemaları çerçevesinde kararların yönlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Özetle, 3194 sayılı İmar Kanunu ile bölge planı yapma-yaptırma yetkisini tamamen üzerine alan DPT, bölge arayışına devam etmiştir.

6. BYKP (1990–1994), kentsel gelişme konusunu “Çevre ve Yerleşme” başlığı altında ele almıştır. Plan’da, yerleşme kademelenmesinin ülke çapında dengeli dağılımı için orta büyüklükteki şehirlerin gelişmesinin desteklenmesi gerekliliği vurgulanmakta ve planlama standartlarının, yerleşme yapısına ve özelliklerine uygun olarak belirlenmesi ilke kabul edilmektedir (DPT, 6.BYKP, 1990–1994). Görüldüğü gibi bu planın da **kentsel gelişme konusunda daha önceki planlardan daha kapsamlı bir bakışı yoktur.** 6. Planda, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin sürdürülmesinde, beşeri ve doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunmasının esas alınması benimsenmiş ve böylece planın temel amaç ve politikalarında sürdürülebilir kalkınma anlayışının yer alması sağlanmıştır. Yani, çevre konusunun diğer sektör politikalarında ve stratejilerinde dikkate alınmaya başlaması ve bu yöndeki çalışmalar ilk kez 6. Plan kararlarıyla birlikte Türkiye’nin gündemine girmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri açısından bakıldığında, 6. Planın, Türkiye’de 1994 ekonomik krizinin etkileri ve AB üyelik süreci ile birlikte Gümrük Birliği Anlaşması’nın politik-ekonomik kararları belirlediği bir kesitte şekillenmiş olması da önemlidir. Gümrük Birliği sürecinde **Türk özel sektörü**, uluslararası rekabet gücüne sekte vurulmasını önlemek amacıyla uluslararası çevresel taahhütlere önem vermeye başlamıştır. Bu da, 6. Plan döneminin çevre ve ekonomi politikalarında iç içeliğin, özel sektör açısından önemle ele alınmaya başladığı bir dönem olmasını getirmiştir. Plan dönemindeki dört Hükümet Programına bakıldığında, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın onaylanması, Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler arasında koordinasyon sağlayacak bir bakanlık kurulması çalışmaları ve Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler arasında görev, yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımına ilişkin Çerçeve Yasa çalışmaları olmak üzere üç önemli adım atılmıştır.

Dönemin bir diğer karakteristik özelliği 1990 yılında Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı’nın (KOSGEB) kurulmuş olmasıdır (DPT, 1995 ve DPT 2000’den aktaran DPT, 2006a, s.28).

7. BYKP (1996–2000), yapılırken dünyadaki hızlı yapısal değişimler, bunların sonucu olan rekabet ortamı ve uluslararası bağımlılık sürecinde Türkiye’nin konumu değerlendirilmiştir. Türkiye’de çağı yakalamak için köklü yapısal değişim ve

toplumsal dönüşümlere gereksinilen böyle bir dönemde hazırlanan plan ekonomik ve sosyal sektörlerin gelişme hedef ve politikalarında **yapısal değişikliklerin kapsamlı ele alındığı ilk kalkınma planı olarak değerlendirilebilir** (Talu, 2007, s.12).

Plan mekânsal konuları “Bölgesel Dengelerin Sağlanması” üst başlığı içinde irdelemiştir. Bu başlık altında “Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama” ve “Metropollerle İlgili Düzenlemeler” şeklinde iki alt başlık yer almaktadır. Plan, kalkınma planları ve kentsel gelişme planları arasında görülen plan kademeleri eksikliğine vurgu yapmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi 6. Plan döneminde benimsenmiş, ancak bu yöndeki öneriler 7. Plan’da daha somut biçimde yer almıştır. Plan, **bölgesel gelişme çalışmalarının ve fiziki planların, ekolojik dengelerin korunmasını da amaçlayan sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde hazırlanacağını ve bunların kademeli planlama yapısı içerisinde Kalkınma Planları ile uyum içinde olacağını söylemektedir.**

Planda, ülkedeki dengesiz yerleşme düzeninin ve kentlerin aşırı fiziki büyümesinin ve yoğunlaşmasının önlenmesi için, alternatif kentsel yerleşmelerin desteklenmesi gereğinin arttığından söz edilmektedir. Büyük kentlere verilen sanayi teşviklerinin sınırlandırılmasında, fiziki ve mali teşviklerin diğer yörelere ve orta büyüklükteki kentlere yönlendirilmesinde etkili olunamadığının altı çizilmektedir. 7. Plan, yerleşmelerin planlanmasında, planlama-uygulama-denetim süreçlerinin bütünleştirici ve yönlendirici şekilde yeniden düzenleneceğinden; kentlerdeki yaşam kalitesinin geliştirileceğinden, göçün metropoller yerine bölge merkezlerine, orta büyüklükteki kentlere ve merkezi nitelikteki diğer yerleşim birimlerine yönlendirilmeye çalışılacağından, bu kentlerin sanayi teşvikleri, altyapı, hizmet ve konut yatırımları ile destekleneceğinden söz etmektedir (DPT, 7. BYKP, 1996–2000). Planın ilkelerinden biri, hizmet üretiminde etkinliğin artırılması ve kaynakların akılcı kullanımı amacıyla kamu hizmetlerinin yerinden karşılanması ilkesi çerçevesinde, demokratik yapılanma ve bölgesel kalkınmanın temel taşları olan mahalli idarelerin yeni bir yapı ve çalışma düzenine kavuşturularak güçlendirilmesidir (DPT, 2007, s.9). Bu plan döneminin ortası olan 1998’de bölgesel gelişmeyi sağlamak üzere Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) ve

yatırımcıların desteklenmesi için KOSGEB bünyesinde Bölgesel Kalkınma Enstitüsü kurulmuştur (Kentges, 2008, s.51). 7. BYKP’de sürdürülebilirlik ilkesi temelinde bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi vurgulanmış ve bölgesel gelişme, fiziki planlama, il gelişme planları ve görece gelişmiş bölgelerin sorunlarına yönelik bir yaklaşımla, metropollerle ilgili düzenlemelere öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1995 ve DPT 2000’den aktaran DPT, 2006a, s.28).

Bu plan döneminde çevre meselelerinin ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonu yönünde önemli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, DPT 1998 yılında Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı’nı (UÇEP) hazırlamış ve bu, çevre politikalarının sektörel politikalara entegrasyonu için strateji, politika ve eylem planı içeren ilk politika belgesi olmuştur. Plan, Mart 1995’te düzenlenen BM Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi’nde benimsenen, toplumsal politikaların sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla ele alınması konusundan etkilenmiştir (Talu, 2007, s.12).

8. BYKP (2001–2005), aşağıda değinilecek olan Uzun Vadeli Stratejinin ilk beş yıllık dönemidir. Türkiye’de yapısal sıkıntıların devam ettiği bu dönemde dünyada köklü ekonomik ve sosyal değişimler yaşanmıştır. 8. Planın temel amacı, Türkiye’nin dünya hâsılasından daha çok pay alması, AB üyeliği perspektifinde dünya ile bütünleşmenin hızlandırılması ve toplumun yaşam kalitesinin artırılması olarak özetlenebilir. Burada esas olan Plan döneminde kesintisiz bir büyüme sürecini gerçekleştirmektir. Ayrıca Planda çevre ile ilgili alınacak önlemlerin, ilk kez ekonominin rekabet gücünün artırılması ile ilişkilendirildiği ve bölgesel gelişmenin ayrı bir başlık altında incelendiği görülmektedir (DPT, 8.BYKP, 2001-2005). AB’ye uyum sürecine denk geldiğinden üyelik amacıyla hazırlanan planda, program ve strateji dokümanlarının öncelikleri Yıllık Programlara yansımıştır. Bu çerçevede, kuruluşların AB Mali İşbirliği kapsamında değerlendirilmesinde söz konusu projelerde Ön Ulusal Kalkınma Planı’nın (ÖUKP) öncelikleri esas kabul edilmiştir. **AB katılım öncesi mali yardımlarınca desteklenen bu projeler, ağırlıklı olarak Bölgesel Kalkınma Programları içinde yer almıştır** (Talu, 2007, s.14). 8. Planla, yerel düzeyde hizmetlerin karşılanmasında etkinliğin artırılmasını sağlamak amacıyla, ‘mahalli idarelerin merkezi idareye bağımlılıklarının azaltılması’ esas

olarak belirlenmiştir. Raporda, ekonomi alanında yatırımların üst plan kararlarından bağımsız olarak günlük kararlarla yürütülmesinin genelde doğal çevre, özelde korunması gerekli tarım alanları, kıyılar, tarihi ve kültürel miras, toplumsal yapı, sosyal çevre (kimlik, yaşam biçimi, vb) ve teknik altyapıyı olumsuz etkilediğine vurgu yapılmıştır (DPT, 8.BYKP, 2001–2005). 8. BYKP’de, **AB bölgesel gelişme politikalarına uyum çalışmalarına hız verileceği ilk defa** belirtilmiştir. Ayrıca, **bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik bölge planı çalışmalarının gerekliliği**⁵⁷, bölge planları ile uyumlu il gelişme planı çalışmalarının⁵⁸ başlatılacağı, sektörel uzmanlaşma temeli olan OSB ve KSS politikalarının devam edeceği ifade edilmiştir. 8. BYKP’nin Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda, sürdürülebilirlik, yaşam kalitesi, sosyo-ekonomik denge, fırsat eşitliği ve katılım ilkelerine yer verilmesi önemsenmiştir. 8. Plan döneminde ekonomi, toplum ve çevre bileşenlerini tüm sektörlere yansıtan temel bir politika görülmemiş, plan döneminde sürdürülebilir kalkınma prensiplerine aykırı uygulamalara da rastlanmıştır. Özetle, 8. BYKP döneminde sürdürülebilir kalkınmanın sektörlere entegrasyonunda, politika oluşturma açısından bütünlük bir bakışın yer aldığı; ancak, ekonomi-çevre-toplumsal bileşenler açısından dengenin yansıtılmadığı görülmektedir⁵⁹. Ayrıca geri kalmış yörelerde tarımsal faaliyetlerin ve

⁵⁷ Kalkınma planlarında belli dönemlerde atıfta bulunulan ve özellikle 90’lardan sonra önemi net olarak vurgulanan bölgesel gelişme politikalarının temel araçlarından biri olarak değerlendirilebilecek bölge planlama konusunda Türkiye’deki deneyimler, planlı dönem öncesinde başlayan ve ilk iki plan döneminde çalışmaları devam eden; Antalya Bölgesi Projesi, Marmara Bölgesi Projesi, Zonguldak Bölgesi Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi ve Keban Projesi ile birlikte, 80’li yıllarda başlayan ve günümüzde bir kısmının uygulamalarının halen devam ettiği Zonguldak-Karabük-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Marmara Planlama Projesi, GAP, DAP, DOKAP ve Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi olarak sunulmuştur (DPT, ÖİK, 2000, ss.24–30 ve DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı Yerleşme ve Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, 2007, s.11).

⁵⁸ İl Gelişme Planlarının sadece bir kaç ilde gerçekleştiği DPT, 2007, ss.53, 54’de belirtilmiştir.

⁵⁹ Örneğin bu plan döneminde “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu (5403 Sayılı Kanun, 19.07.2005 tarih ve 25880 sayılı Resmi Gazete) temelinde toprağın korunmasına ve sürdürülebilirlik ilkesine uygun olarak planlı arazi kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirliyor olsa da Kanunun Geçici 1. Maddesi ile tarım alanlarında tarım dışı amaç taşıyan kaçak yapıların buldukları arazi 5YTL koşuluyla affedilmektedir. Yine 2007 Şubat ayında yürürlüğe giren 5578 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 5578, 09.02.2007 tarih ve 26429 sayılı Resmi Gazete) 5403 sayılı kanunun belirtilen geçici maddesinde verilen 6 aylık başvuru süresinin uzatılması yönünde geçici madde yürürlüğe koyarak değişiklik yapılmıştır Madde 6 ile geçici madde eklenmiştir (Talu, 2007, ss. 89, 90).

gelirin artırılması yoluyla refahın yükseltilmesi amacına yönelik olarak kırsal kalkınma proje faaliyetleri yürütülmüştür.⁶⁰

9. BYKP'nın (2007–2013) hazırlanması için oluşturulan tüm komisyonların⁶¹ çalışmaları sonucunda, bölgesel gelişme politikalarının bir taraftan bölgelerin verimliliğini yükselterek ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama diğer taraftan da bölgeler ve kır-kent arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmaya hizmet edeceği öngörülmüştür (Kentges, 2008, s.54).

Plan yeni bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Planın vizyonu, istikrar içerisinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye olarak belirlenmiştir. Planı diğerlerinden ayıran önemli özelliklerin ilki 7 yıllık bir süreç için hazırlanmış olması diğeri ise kalkınma politikalarını sektörel ayrımlarla değil, Türkiye'nin temel sorun alanlarını ele alarak belirlemesidir. Bu amaçla, Planda yer alan 5 temel gelişme eksenini⁶² çerçevesinde ekonomik ve sosyal sektörler için uygulanacak politikalar, bu gelişme eksenlerinin altında ve çapraz ilişkiler dikkate alınarak saptanmıştır. Burada, daha önceki kalkınma planlarındaki ekonomik sektörler ve sosyal sektörler olarak yapılan belirgin ayırımın ortadan kalkmasıyla, yıllardır çevre sorununun, kalkınma planlarında sosyal sektörler içinde yer almasının da bir ölçüde önüne geçildiği ve sürdürülebilir kalkınma prensipleri açısından bir adım ileri gidildiği düşünülebilir. Ayrıca, diğerlerinden farklı olarak DPT bünyesinde, bir Plan İzleme ve Yönlendirme Komitesi'nin oluşturulması ve söz konusu komitenin yılda en az bir defa toplanarak Plan uygulamalarını

⁶⁰ Tamamlanan ve yürütülen kırsal kalkınma projeleri; Çankırı-Çorum, Erzurum, Bingöl-Muş, Yozgat ve Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi'dir. Söz konusu planlar içerisinde uygulamaya doğrudan geçmiş olan tek proje, Master Planı 1988 yılında DPT tarafından başlatılan çalışmalar sonucunda hazırlanan ve uygulamalarının GAP İdaresi tarafından yürütüldüğü GAP'tır. Projenin uygulanabilir oluşunun temel sebebi; bölgede ilgili bir kurumsal yapılanmanın gerçekleştirilmiş olması ve projenin entegre ve operasyonel nitelikli bir proje olması olarak yorumlanabilir. Ayrıca Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi'ne ilişkin çalışmalar DPT koordinasyonunda yürütülmektedir ve henüz tamamlanmamıştır (DPT 2000'dan aktaran DPT, 2006a, s.30).

⁶¹ Bunlar, Bölgesel Gelişme başlığı altında üç, Kırsal Kalkınma başlığı altında iki özel ihtisas komisyonu ve ayrıca kurulan Yerleşme ve Şehirleşme özel ihtisas komisyonudur.

⁶² Bunlar, Rekabet gücünün artırılması, İstihdamın artırılması, Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın artırılması, Bölgesel gelişmenin sağlanması ve Kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılmasıdır (Talu, 2007, s.102).

değerlendirmesi ve yıllık plan ilerleme raporlarını hazırlayarak Bakanlar Kuruluna sunması öngörülmektedir (DPT, 9.BYKP, 2007-2013). 9. Plan, AB'ye uyum süreci ile paralellik açısından Türkiye'nin en güncel kalkınma politika belgesidir.⁶³ AB'nin yasal, kurumsal ve daha da önemlisi mali düzeneklerine uyumlu olması dikkate alınarak 2007–2013 yıllarını kapsayacak Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance-IPA) temel alınmıştır. 9. Kalkınma Planı, AB'ye üyelik sürecinin gerektirdiği “Katılım Öncesi Ekonomik Program ve Uyum İçin Stratejik Çerçeve” ile birlikte, başta Orta Vadeli Program (2007–2009) olmak üzere diğer ulusal/bölgesel plan ve programlar ile sektörel ve kurumsal strateji belgelerinin de temel dayanağını oluşturmaktadır (Talu, 2007, ss. 99, 103).

9. Plan Dönemi'nde Türkiye ekonomisinde, **yapısal reformlar ve uygulanacak sektörel politikalar** sonucunda üretimin sektörel kompozisyonunda değişimler beklenmektedir (Talu, 2007, s.16, 17): Plan döneminde **tarım** sektörünün katma değer içindeki payının azalması öngörülmektedir. Tarım sektöründe sulama projeleri hızlandırılarak mevcut stok azaltılacak ve böylece sulanabilen arazi miktarı artırılabilecektir. Tarım sektöründen ayrılan istihdamın ağırlıklı olarak hizmetler sektörüne kayması beklenmektedir. **Enerji sektöründe** öngörülen serbestleşme politikalarına paralel olarak, kamu sektörünün enerji yatırımları içindeki payı azaltılacaktır. Arz güvenliğinin sağlanması ve ithal kaynak bağımlılığının asgari düzeyde tutulmasına yönelik politikalar da belirlenmiştir.⁶⁴ **Bilimsel ve teknolojik gelişme** için Ar-Ge çalışmaları en temel unsurların başında yer almaktadır. Bu amaçla Ar-Ge harcamalarının gayri safi yurt içi hasılâ içindeki payı ve bunun içindeki özel sektörün payı artırılacak, üniversite-sanayi işbirliği güçlendirilecek ve risk sermayesi oluşturulacaktır. **Kamu sektörünün** üretim sektörleri içindeki payının giderek azalması sonucunda, madencilik ve imalat sanayi sektörlerindeki kamu yatırım payları azalacaktır. Buna karşılık, içme suyu, kentsel altyapı, çevre, adalet

⁶³ Verilen kaynak, TBMM Kararı, 01.07.2006 tarih ve 26215 Mükerrer sayılı Resmi Gazeteden aktarmaktadır.

⁶⁴ Bunlar, elektrik dağıtım ve üretim özelleştirmelerinin yapılması ve rekabetçi bir serbest piyasanın oluşumunun tamamlanması, enerji kaynakları ve orijin ülke bazında dengeli bir çeşitlendirmenin sağlanması, nükleer dahil yeni üretim yatırımlarına başlanması, enerji ticaretinde transit ülke konumunun geliştirilmesi ve petrol ve doğalgazda yeterli depolamanın sağlanmasıdır.

hizmetleri ve e-devlet yatırımları gibi kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılmasına yönelik diğer kamu hizmet yatırımlarının payı artırılabacaktır.

Planın temel ilkelerinden biri olan, doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış için de korunması ilkesi, gelişme eksenlerinden “Rekabet Gücünün Artırılması” kapsamında değerlendirildiğinde, her ne kadar temel ekonomi politikalarıyla ilişkilendirilmiş⁶⁵ olsa da çevre politikalarının Planda, daha çok kentsel altyapının geliştirilmesi amacına yönelik olduğu görülmektedir.

2.2.3.3 Kalkınma Planları Dışında Yapılan Plan ve Programlar

Uzun Vadeli Strateji (2001–2023) ve Sürdürülebilir Kalkınma:⁶⁶ 11 Aralık 1999 AB Konseyi Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirisi, Türkiye ve AB ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Çünkü, Helsinki’de AB’nin genişleme ve geleceğini ilgilendiren politikalar çerçevesinde alınan kararlar, aday ülkeleri de doğrudan ilgilendirmektedir. Dolayısıyla, Türkiye için önemli bir eşik de, üyeliğe talebi ve bu çerçevede yaşanan gelişmelerdir. Bu doğrultuda, **Türkiye’nin en başta ekonomi politikalarını olmak üzere sosyal politikalarını da AB’nin gündeminde olan alanları** (Genişleme, Siyasi Birlik, Euro, Demokrasi, Tek Pazar ve Uluslararası Rekabet Gücü, ABD ile ilişkiler ve Bilgi Toplumu) **dikkate alarak belirlemesi gerekmiştir**. Sonuçta, siyasi kriterler-demokrasi ve insan hakları kriterleri (Kopenhag Kriterleri), ekonomik reformlar, mevzuata uyum, idari ve konumsal uyum ile uygulama, Türkiye’nin öncelikle ele aldığı konular olmuş ve bunlar geleceğe yönelik hazırlanan ulusal kalkınma strateji ve politika belgelerine yansımış/yansımaktadır. Bu çerçevede hazırlanan ve 2001–2023 dönemini kapsayan Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi, zaman dilimini iki dönemde tanımlamıştır. Buna göre Türkiye’nin,

1) AB’ye tam üyelik sürecinde ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanması ve bilgi toplumuna dönüşerek, 2010’lu yıllarda bölgesel güç olarak etkinliğinin daha da artması ve

⁶⁵ Bu bakış açısı AB’nin Rekabetçilik ve Yenilikçi İcatlar Çerçeve Programında (2007–2013 Dönemi) da yer almaktadır.

⁶⁶ 2.2.3.3 başlığındaki bu planlar, DPT, 2006a, s.6, 7, 32-34. sayfalardan derlenerek yorumlanmıştır.

2) 2020'li yıllarda küresel düzeyde etkili bir dünya devleti olması amaçlanmıştır. Stratejide, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına temel unsurlar verilmiş ve 2023'e kadar değişim amaçlanmıştır.

2004–2006 ÖUKP: ÖUKP'nın hazırlanmasının gerekliliği ilk kez 2002 AB İlerleme Raporu'nda belirtilmiştir. ÖUKP, AB'nin ekonomik ve sosyal politikalarına uyumda katılım öncesi mali yardımların programlanmasına stratejik bir çerçeve oluşturmak üzere, DPT'nin sorumluluğunda ve koordinasyonunda hazırlanan, **Türkiye'nin AB Uyumlu Kalkınma Stratejisi** olarak tanımlanabilecek bir politika belgesidir. ÖUKP, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmada makro politikalar, bölgesel kalkınma politikaları, sektörel programlar ve yatırımlar arasında çok yönlü ve çapraz ilişkiler kuran ve ilk kez gelişme eksenleri⁶⁷ çerçevesinde bu konuları ele alan bir kalkınma planı modelidir. Bu modelin 2006 Yılı Programında resmen ilk kez ve daha sonra 9. Kalkınma Planında da yeni bir kalkınma planı tasarımı olarak esas alındığı görülmektedir. Planın özelliği, çevresel sürdürülebilirlik açısından çevrenin tek başına bir gelişme eksenini olarak ele alınması ve diğer gelişme eksenleri gibi makro politikaların uygulanmasında çapraz kesen bir alan olarak kabul edilmesidir.

2006 Yılı Programı: 8. Plan 2005'de süresini tamamladığından ve 9. Planın hazırlanması, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ve AB'nin yeni mali takvimi dikkate alınarak bir yıl ertelendiğinden, 2006 iki plan dönemi arasında geçiş yılı olmuştur.⁶⁸ Program, Uzun Vadeli Strateji ve Orta Vadeli Program çerçevesinde, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmada makro politikaları, bölgesel kalkınma politikalarını ve sektörel programları ve yatırımları bir arada ele almış ve yapısal reformların tamamlanmasını amaçlamıştır. Programın diğerlerinden farkı, çok yönlü ve çapraz ilişkiler gerektiren politikaların farklı başlıklarla birer gelişme eksenini⁶⁹ olarak tanımlanmasıdır. Programda, her ne kadar sektörel politikalar geleneksel anlayışla

⁶⁷ Bunlar, işletmelerin rekabet gücünün artırılması, bölgesel gelişme ve kırsal kalkınma, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve istihdamın artırılması ile altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çevrenin korunması olmak üzere dört tanedir.

⁶⁸ 2006 yılında, Türkiye'de tarım sektöründe de yeniden yapılandırma çerçevesinde önemli yasal düzenlemeler olmuştur.

⁶⁹ Bölgelerin ekonomik gücünün artırılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal kalkınmanın hızlandırılması gelişme eksenini kapsamında değerlendirilmiştir.

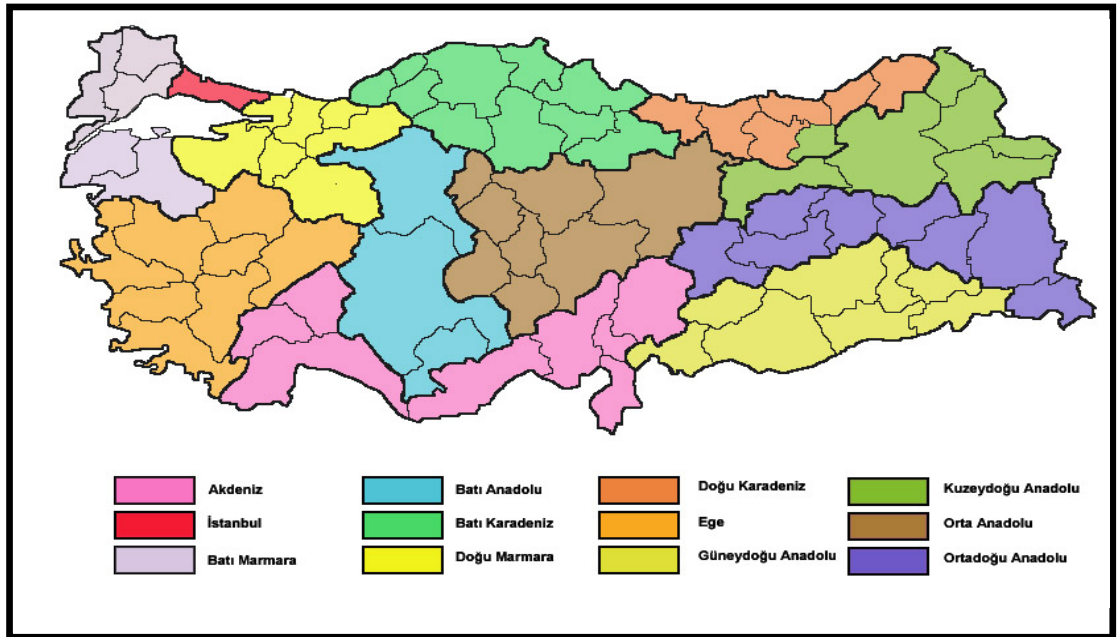
yine ayrı bir bölüm olarak değerlendirilmiş olsa da **2006 yılı Programı yazımının, salt gelişme eksenleri odaklı hazırlanan 9. Kalkınma Planı için önemli bir alıştırma zemini oluşturduğu görülmektedir.** Programda, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını bir sistem bütünlüğüyle strateji, plan ve programlarla bütünleştirmek için Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur.

2007–2013 Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı: Programda, Tarım ve Kırsal Kalkınma ile Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlıkları altında kısa, orta ve uzun vadede yapılacak olan birincil ve ikincil düzenlemeler belirlenerek, bu konularda Türkiye'nin AB müktesebatına uyum yol haritası belirlenmiştir. Tarım ve Kırsal Kalkınma başlığı altında mekânsal planlamayı etkileyecek olan kurumsal yapılanmalara yer verilirken, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlığı altında gerek bölgesel politikalar, gerekse kentleşme politikaları konusunda somut önermeler bulunmaktadır. Bu kapsamda, bölgesel politikalar alanında, Düzey 2 İstatistikî Bölge Birimlerinde Kalkınma Ajanslarının kurulmasına dair yasal düzenlemeler önemlidir. Kentleşme politikasında ise, 22.1013.3.02 referans numarasıyla IV.2010–2013 yılları arasında çıkarılması öngörülen ikincil düzenlemeler başlığı altında ulusal düzeyde bütünleşik kentsel gelişme stratejisinin oluşturulması kararı yer almaktadır. Bu stratejinin oluşturulmasında DPT ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın yanı sıra Çevre ve Orman Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı da sorumlu kuruluşlar olarak belirlenmiştir

2.2.3.4 Türkiye'de Nuts

Türkiye, çoğunlukla düşünce ve/veya karar aşamasında kalan bölgesel çalışmalarını sürdürürken, AB, 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin üyeliğe aday bir devlet olduğunu açıklanmış ve ardından Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum için yapması gerekenleri, AB Müktesebatına uyum yükümlülüklerini, katılım öncesi süreçte sağlanması beklenen mali yardımları ve üyelik için gerekli kısa ve orta vadeli öncelikleri içeren ve AB Konseyi'nce onaylanan Katılım Ortaklığı Belgesi'ni (KOB), 24 Mart 2001 tarihinde Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde yayınlamıştır (EC, 2005 ve DPT, 2003'den aktaran DPT, 2006c, s.31). AB

Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programda, kısa vadede yapılacak işler arasında tanımlanan AB kriterlerine göre hedef/kriter bölgeler ve Nuts'ların belirlenmesi çalışmasını Türkiye'de DPT ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) gerçekleştirmiştir. Bu çalışmayla, bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amaçlanmıştır. Ülke çapında Nuts'ın tanımlanmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararının yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığı'nın 12.08.2002 tarihli ve 1400 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu tarafından 28.08.2002 tarihinde kararlaştırılmış ve 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Harita 2.1 Nuts 1 istatistiki bölge birimleri sınıflandırması⁷⁰

⁷⁰ Nuts ile ilgili bilgiler, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına İlişkin Bilgi Notu'ndan elde edilmiştir. Bölgeleri ve bunların kapsamına giren illeri veren I Sayılı Cetvel ise 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 28.08.2002 tarih ve 2002/4720 sayılı kararname ekinden alınmıştır.

Harita 2.2 Nuts 2 istatistiki bölge birimleri sınıflandırması

Belirlenen Nuts 2, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin 2002 yılı İlerleme Raporu'nda belirtildiği gibi, bölgesel gelişme amaçlarına yönelik ileride entegre bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında ve öncelikli bölgesel yardımların AB rekabet kuralları ile uyumlu tanımlanması amacıyla kullanılacaktır.

Görüldüğü gibi Nuts, AB'ye üyelik şartlarından birini yerine getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda yine şartın bir gereği olarak bölgelere yapılacak yardımlar için önceliklerin belirlenmesi ve bunların da AB kurallarıyla uyumlu olabilmesi amaçlanmaktadır. Özetle, Nuts'ın belirlenmesindeki tüm kaygı AB ile sürdürülen uluslararası ilişkilerden kaynaklanmıştır. Bunun ispatı, DPT'nin kuruluşundan bugüne geçen yaklaşık 50 yıllık süreçte ülkenin kendine özgü koşullarına göre belirlenmiş bölgelerinin olmamasıdır.

2.2.3.5 Yeni Kurumsal Oluşum Arayışı – Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)

BKA, belirli bir coğrafi alana özgü, sektörel bazda veya genel anlamda mevcut sorunları tanımlamaya ve bu sorunları aşmak için en verimli yöntem ve projeleri geliştirmeye yönelik bir yapıdır. Her ne kadar BKA'ları genel bir tanıma sokmak zor olsa da Avrupa Komisyonu'nun talebi üzerine hazırlanan raporda, bu yapıların ortak ilgi ve görev alanları; coğrafi ve bölgesel potansiyeli aktifleştirmek ve geliştirmek,

yabancı yatırımı bölgeye çekmek ve ekonomik gelişimin sosyal ve kültürel yönünü de hesaba katmak olarak tanımlanmıştır. BKA'lar, sorumlu oldukları coğrafi bölgedeki kolektif yarar ve çıkarları, diğer kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde savunan ve yürüten özerk bir yapı olarak da tanımlanır. Bu anlamda bir BKA'nın kuruluş amacına hizmet edebilmesi için; coğrafi bölge sorunlarını ve potansiyelini iyi saptayabilmesi, sorunları çözmeye yönelik kalkınma projelerini hayata geçirebilmesi, kendi kararlarını bağımsız olarak alabilecek yetkiye sahip olması, bölgedeki diğer ekonomik, sosyal ve politik aktörler için değil, onlarla işbirliği içinde çalışması ve teknik kadrosunun kendini bölge için yeni iş alanları ve fırsatlar yaratmak gibi somut sonuçlara adanmış olması gereklidir (DPT, 2004, s.10).

Dolayısıyla kalkınma ajansları genel olarak, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirip canlandırmak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini tamamen veya kısmen kamunun finanse ettiği kurumlardır (DPT, 2004, ss.12,13). Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA), BKA'ları, bölgesel düzeyde sektörel ve genel kalkınma sorunlarını çözen, bunun için gerekli yolları ve olanakları saptayan ve bu çözümleri geliştiren projeleri destekleyen kurumlar olarak tanımlamaktadır⁷¹ (EURADA, 2008). BKA'ların yasal statüsü ülkeden ülkeye değişmektedir. **Genel olarak, finansman ve personel yönetimindeki esneklikleri nedeniyle, BKA'ların, özel kanunlarla kurulmuş kamu kuruluşları oldukları söylenebilir.**

Özetle BKA'lar, özel kanunlarla (Fransa, İspanya, Belçika'daki BKA'lar), devlet tarafından (Shannon Development, Welsh Development Agency, Scottish Enterprise,

⁷¹ Politik ve coğrafi şartlar ve öncelikler göz önüne bu ajansların ülkelere göre aldığı isimler şöyledir: Belçika: Wallonia: Belediyeler arası ajans ve Flanders: Ayrı ve yeterli kanuni kişiliğe haiz kamu hukuku organizasyonları (Public Law Organisations); Bulgaristan: Kâr amacı gütmeyen birlikler/organizasyonlar; Almanya: Sınırlı sorumlu şirketler ve Kamu hukuku organizasyonları; Danimarka: Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; İspanya: Kamu /özel hukuk kuruluşları; Fransa: Kâr amacı gütmeyen birlikler ve Karma ekonomi şirketleri; İngiltere: Limited şirketler; Yunanistan: Kamusal sınırlı sorumlu şirketler, Kamu sektöründe kamusal sınırlı sorumlu şirketler ve Belediye İştirakleri; Macaristan: Kâr amacı gütmeyen birlikler; İtalya: Kamusal sınırlı sorumlu şirketler; İrlanda: Kamusal sınırlı sorumlu şirketler (Yarı kamu şirketi); Litvanya: Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; Hollanda: Kamusal sınırlı sorumlu şirketler; Portekiz: Kamu-özel hisse ortaklık şirketleri; Polonya: Ortak hisse şirketleri; Romanya: Vakıf; İsveç: Limited şirket; Slovakya: Ortak hisse şirketleri; Ukrayna: Kâr amacı gütmeyen birlikler (DPT, 2004, ss.13-15).

Highlands&Islands) veya Çerçeve Kanunlara başvurulması (Belçika, Almanya, Yunanistan, Danimarka) yoluyla kurulmaktadır.

Kamu kuruluşu niteliğinde olan ajansların, kamu sektörü ile olan ilişkilerinde kamu; üçüncü şahıslarla olan ilişkilerinde ise özel hukuk kuralları geçerlidir. Ajansların amaçları incelendiğinde ağırlıklı olarak ekonomiye temellendirildiği, bilgi ve iletişim bazlı yeni sektörlerin oluşmasını teşvik etmek istediği görülmektedir (DPT, 2004, s.15,16). Ajanslar görev ya da amaç edindikleri faaliyet açısından da farklı nitelikler gösterebilir: Sadece bölgeye dışarıdan yatırım çekme amacını taşıyan ajanslar zayıf; bu amaca ek olarak bölge ekonomisinin gelişmesi, kentleşme ve çevrenin düzenlenmesi, istihdamın artırılması gibi amaçlar taşıyan ajanslar kuvvetli ajans olarak adlandırılmaktadır (DPT, 2000, s.194). BKA'ların başarılı olabilmesi için gerekli ön koşullardan biri⁷² kurumlar arası bölgesel çalışma çerçevesi içinde kendi kararlarını almakta bağımsız olmasıdır (özerklik) (DPT, 2004, s.27). Bu, TC'nin yönetsel yapısı kapsamında kaygı verici bir özelliktir.

Görüldüğü gibi BKA, AB ile ilişkilerin ve projelerin, AB politikalarıyla uyumlu gerçekleştirilmesi ve bu amaçla yapısal fonların aktarılması için kurulmuştur. **AB kaynaklarını harcamanın ön koşulu olarak, tüm yardım alan bölgeler için, Nuts sınıflandırması temelinde bölgesel gelişme planları hazırlanması gerekliliği getirilmiştir** (DPT, 2004, s.31). Bu durum Türkiye için aşağıda anlatılmıştır.

Türkiye'de BKA⁷³: Türkiye, AB'ye adaylığının açıklanmasının ardından, 2003 yılındaki KOB'da, katılım öncesi mali yardım programından yararlanabilmek için Nuts'la ilişkili olarak BKA'ların kurulmasını öngörmüştür.

8. BYKP'nında (2001-2005), BKA, "(Madde 546) Planların, Programların ve Bölgesel Planların hazırlık, uygulama, koordinasyon ve izleme aşamalarının etkinliğini artırmak üzere, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca ihtiyaç duyulan

⁷² Diğerleri için Bkz. DPT, 2004, s.27.

⁷³ BKA'lar, ülkemizde 25.01.2006'da kabul edilen ve 08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun kapsamına girmekte olup, yasaya ilişkin son durum Bölüm 2.2.3.6'da verilmiştir.

merkezlerde birimlerin oluşturulması için düzenlemeler yapılacaktır.” şeklinde vurgulanmıştır. Ayrıca, görece az gelişmiş yöreler için bugüne kadar yapılan birçok bölge planında⁷⁴ da **Kalkınma Ajanslarının** kurulması önerilmiştir. Yeni bir öneri gibi durmakla birlikte Türkiye’de geçmişte BKA denemeleri olmuş, ancak çoğu proje aşamasında kalmış ya da uygulamanın başında çıkan sorunlar sebebiyle sona ermiştir.⁷⁵

2.2.3.6 DPT’nin Kurumsal Çalışmalarına Eleştirel Bakış

Yukarıda anlatılan çalışmalar ayrı ayrı irdelenmiştir.

a) Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi Çalışması: 1982 çalışmasının yöntemi incelendiğinde **ekonomiyi araştırdığı ve bulduğu sonuçlara göre sadece kalkınmışlığa karar verip, yeni kalkınma alanlarını belirlemek istediği görülmektedir. Çalışma üzerinden 27 yıl geçmesi nedeni ile bugün güncelliğini kaybetmiştir.** Bunun önde gelen gerekçesi, o dönemlerde ilçe olan bir çok yerleşmenin günümüzde il olması ve idari yapısının değişmesiyle etki alanları da dahil olmak üzere sosyo-ekonomik yapısının değişmesidir. Ancak DPT çalışmasını, tamamladığı/güncel olduğu zamanda da hiçbir biçimde kullanmamıştır.

b) Kalkınma Planları: İlk kalkınma planında “Bölge Planlaması ve Kalkınması” başlığı bulunmaktadır. Bunun anlamı, ilk kalkınma planından bugüne Türkiye için **bölge** arayışına girilmesidir. Bu plan, bölgeler arası dengesizlikleri önlemeyi, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerini çözmeyi amaçlamıştır. 2. Planda, **şehirleşmenin ekonominin gelişme aracı olduğu** açıkça belirtilmiştir. Ayrıca planda kamu arazilerinin satılmayacağı, sadece kiralanabileceği belirtilmiştir. Oysa ki, o gün önemi bilinen ve bu kapsamda uygulamalar yapılması düşünülen kamu arazileri günümüzde özelleştirmeler kapsamında elden çıkarılmakta, **toprağa yaklaşım biçimi günün koşullarıyla değişmektedir.** İlk iki kalkınma planının ortak özelliği, bölgenin önemini belirtmesine rağmen herhangi bir bölgeleme önermeksizin büyüme

⁷⁴ Zonguldak Bölgesi Projesi (ZBK), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP) ve Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi’dir (YHGP).

⁷⁵ Bunlar, GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM), Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı, Mersin Kalkınma Ajansı ve Doğu Anadolu Projesi Ekonomik Kalkınma Ajansı Önerisidir.

merkezleri önererek özel sektörün buralara çekilmesini amaçlaması ve bunun yanı sıra **geri kalmışlığı** önlemek için, yine herhangi bir üst ölçekli karar almadan ve olası yerleri göstermeden OSB'ler teşvik etmeleridir.

3. Plan, mahalli idarelerin sorunları çözememe nedenini kaynak yetersizliği ve **kaynakların önceliklere göre kullanılmamasına** bağlamaktadır. Oysa aşağıda nedenleri sunularak anlatılacağı gibi **mahalli idarelerin görevlerinden, planlama işi çıkarılmalıdır**. Çünkü Türkiye'nin resmi bir planlama kurumu (DPT) vardır.

4. Plan, **ilk plandan beri bölgeler arası gelişmişlik farkının ele alındığını, ancak bu sorunun çözülemediğini belirtmiştir**. Plan, 16 fonksiyonel bölge oluşturmuştur. Dolayısıyla planın, asıl sorunun bölgeleme yapılmaması olduğunu fark ettiği söylenebilir. Ancak 5. Planda bu bölgelerin dikkate alınmaması, ülkedeki durumu, yine belirlenmiş bölgeler olmaksızın bölge ile ilişkili kararlar almaya götürmüştür. Hatta 5. Planda, ikinci planda olduğu gibi ekonominin mekânı şekillendirmesi amaçlanmış ve bu kapsamda yatırımların orta büyüklükteki şehirlere yönlendirilmesi öngörülmüştür. Aynı amaç, 6. Planda da güdülmüştür. Bu haliyle 6. Plan kendi içinde çelişki taşımaktadır. Çünkü, bir taraftan da planlamanın yerleşmenin yapısına ve özelliklerine uygun yapılmasını istemektedir. Bir başka anlatımla **bu plan, yerleşmenin yapısına ve özelliklerine uygun planlamanın, orta büyüklükteki kentlere yatırımların teşvik edilmesini dayatarak yapamayacağını görmemektedir**.

7. Plan, kalkınma planları ile kentsel gelişme planlarının kopukluğuna değinmiştir. Amaçlanmasına rağmen gelişmenin orta büyüklükteki kentlere gitmediğini belirtmesi, verilen kopukluğa örnek gösterilebilir. Bu plan da, **belirlenmiş bölgeler varmışçasına, bölgeler arası gelişmişlik farkının giderilmesini amaçlamıştır**.

8. Plan, 3. Planda olduğu gibi mahalli idareler konusuna değinmiş ve bunların gücünün artırılmasını önermiştir. Bunun yanı sıra **il gelişme planları** yapılması ilk kez bu planda öngörülmüştür. Rapor bir ilki daha yapmış ve AB bölgesel gelişme

politikalarına hız verileceğini açıklamıştır. Ekonominin üst plan kararlarından bağımsız hareket etmesi sorununa bu raporda da değinilmiştir. Plan yapılmış bazı planları, bölge planı olarak sunmuştur. **Ancak bunlar incelendiğinde, bir coğrafi bölgeyi kapsamı açısından GAP'ın, bir havza olması nedeniyle YHGP'nin dışındakilerden hiç birinin, kriterlere dayanan/kriterleri varsayılabilecek bölgeler olmadığı görülmektedir.**

9. Planın satır aralarında olması gerekenlerin yapılamadığına ilişkin itiraflar vardır: Örneğin, planların merkez ve yerel arasında koordinasyonunun sağlanması öngörülmektedir. Görüldüğü gibi **plan, amaçlananların yerel düzeyde uygulanamadığını ve raporların yazılı metinler olarak kaldığını, dördüncü planın yaptığı gibi açıklamıştır.** Bunların yanı sıra plan, tarımın birinci sektör olmamasını, kamunun maden ve imalat sektörlerinden çekilmesini sağlayacak kararlar önermiştir. Bu, 2001–2023 Uzun Vadeli Planın kapsamı gereği amaçlanmış olup, yine aynı plan nedeniyle tarım ve hizmet sektörlerinde istihdam değişikliği öngörülmüş ve hizmet sektörü istihdamına tarım sektörü istihdamından geçiş olsun istenmiştir. Bu planda, DPT bünyesinde Plan İzleme ve Yönlendirme Komitesi oluşturulmuştur. Yukarıda görüldüğü gibi, 2006 programında da Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur. Dolayısıyla, **Türkiye'nin yeni arayışlarını devam ettirdiği, mevcut kurumlarını kullanmaktansa yenilerini oluşturduğu ve bununla birlikte kurumlar arası işbölümü konusunda sorunlar yaşadığı** gözlenmektedir. Planlar böylesi bir sorunu çözmeye çalışırken, sorunun devamını sağlayacak yeni oluşumlar aranmaktadır.

Görüldüğü gibi kalkınma planları mekânı biçimlendirmek için hazırlanmaya başlanmış olmakla birlikte, giderek **yapılması gelenekselleşen bir işin sürdürülmesine dönüşmüştür.** Hatta AB'ye uyum süreci kapsamında 1990'lı yıllardan sonra kalkınma planları tamamen üye olma kaygıları ile Birlik'in önerileri ve/veya olası istekleri kapsamında hazırlanan raporlar haline gelmiştir. 8. Planın süresinin 2005'te tamamlanmasına rağmen, **Birlik'in mali takvimine uymak için** 9. Planın 2007'de hazırlanması bu durumu net biçimde göstermektedir. Çünkü, **2006'yı doldurmak üzere hazırlanan 2006 Programının, bir programın düşünülmesi,**

hazırlanması ve uygulamaya geçirilebilmesi süreleri düşünüldüğünde, yazılı bir dokümandan ileriye geçemeyeceği ve sonuçta geçemediği ortadadır.

c) **Nuts:** Yukarıdaki açıklamalara göre, Nuts ya ekolojik ve/veya sosyo-ekonomik bir bütünü ya da yönetimsel bir sınırı karşılamalıdır. Yani, Nuts, **doğal bölgelerin öncelikle veri alındığı**, gerektiğinde mevcut yönetimsel ve/veya belirli özelliğiyle öne çıkan bölgelerin kullanıldığı bir sistemdir. AB incelendiğinde⁷⁶;

- Tüm AB bölgelerinden Nuts 1 bölgelerinin %54'ünün, Nuts 2 bölgelerinin %35'inin ve Nuts 3 bölgelerinin, %27'sinin,
- Toplam ülke sayısı veri alındığında ise, ülkelerin %48'inin Nuts 1; %44'ünün Nuts 2 ve Nuts 3 bölgelerinin

yönetimsel olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla, **Nuts'ın kriterleri yazılı olarak kalmamakta, uygulamada gözlenmektedir.** Şöyle ki, **Nuts'ın özellikleri yönetimsel birimlerin uygulamayı kolaylaştırıcı olduğunu, ancak doğal ve/veya sosyo ekonomik homojenliklerin önemsendiğini vurgulamaktadır.** Bölgelerin tümünün yönetimsel olmaması, önemsenilen kriterlere uyulduğunu ortaya koyarken, uygulamada kolaylıktan çok önceliklerin göz önüne alındığını da göstermektedir.

Nuts sistemi, Eurostat'ın istatistiksel veri tabanında “bölgeler” tanım kümesinde “koleksiyonlar” olarak adlandırılan, Tarımsal istatistikler, Demografik istatistikler, Ekonomik sayımlar, Eğitim istatistikleri, Çevresel (kamunun geçerli saydığı) istatistikler, Bilim ve teknoloji, Bölgesel işgücü istatistikleri, Bölgesel işgücü maliyet istatistikleri, İşletme yapısı istatistikleri, Sağlık istatistikleri, Turizm istatistikleri ve Taşıma istatistikleri şeklinde 12 veri setinden oluşmaktadır.

Bu veri seti, **toplanan verilerin önemini ortaya koyduğu gibi, Nuts sisteminin de değerini vurgulamaktadır.** Çünkü, **Nuts'ın herhangi bir bölgesine ilişkin böyle bir bilgi birikiminin varlığı ve kullanımı planlamanın eylem olarak bölgesel açıdan doğru kararlar almasını sağlayacaktır.** Çünkü, verilen bu set,

⁷⁶ Verilen rakamlar, güncellenme tarihiyle birlikte Dipnot 50'de verilen Eurostat, 2008 adlı kaynağın 7. sayfasında verilen bilgilere göre hesaplanmıştır.

planlama öncesinde elde edilmesi gereken bilgi alanlarının kendisidir. Dolayısıyla Nuts, bilginin toplanması ve yerinde/gerektiği gibi kullanılmasını sağlayan bir sistem olarak durmaktadır. O halde, aşağıda anlatıldığı gibi Türkiye’de AB’ye uyum sürecinde yapılandırılmakta olan Nuts sisteminin öncelikle doğru bölge kararları almış olması gerekmektedir.

AB, bölgenin gelir düzeyi farklılıklarını da sınırları kadar önemsemektedir. Bunu temel olarak üç unsur ile açıklamaktadır (EC, 2004’den aktaran, DPT, 2006d, s.4.):

1. Bölgeler arasında ekonomik gelişmeyi destekleyen etmenlerin dağılımındaki farklılıklar,
2. Bölgenin yerel işgücünün ve tüketici tabanının yapısı,
3. Gelir düzeyi yüksek bölgelere çevre bölgelerden yapılan göç ve bunun yarattığı negatif dışsallıklar.

Görüldüğü gibi oluşturulan sınırların ekonomik devamlılığı önemli görülmekte, bölgenin ekonomik sorununun çözümü amaçlanırken, yeni sorunların oluşmaması ve/veya sorunsuz bir bölgenin sorunlu hale gelmemesi istenmektedir. Diğer taraftan Nuts genel geçerli olmayıp, değişiklik yapılması gerekiyorsa bunu destekleyen bir sistemdir. Bu özellik Türkiye açısından önemlidir. Çünkü, **Türkiye’de 7 yıllık bir geçmişi olan Nuts’da değişiklikler yapılması gerekmektedir.** Yapılacak değişikliklerin, uyum sürecinde sorun olabileceği gibi bir endişe duyulmamalıdır.

Türkiye, AB’ye uyum sürecinde hazırladığı ÖUKP’nın Mevzuat düzenlemeler ve Kurumsal düzenlemeler kısmında “kalkınma planlarının ve bölge planlarının mekânsal yansımalarının ifade, biçim ve ölçeği ile ilgili düzenlemeler gereklidir” (DPT, 2006d, s.43) diyerek, **artık planların mekâna aktarılamadığını itiraf etmektedir.** Diğer taraftan, yukarıda aktarıldığı gibi AB’de 1988 sonrasında bölgesel gelişme eğilimleri değişmiş ve Türkiye bunun etkisinde kalmıştır. Belirtilen yaklaşıma göre, bölge, kullanılmayan birçok kaynağın bulunduğu ekonomik bir varlıktır ve bölgesel kalkınma, kurumsal bir alt yapının oluşturulması ve bu alt yapının kullanılmayan kaynakları harekete geçirmesi ile gerçekleşir (DPT, 2006d, s.16). **Bu tanımlama Türkiye’de yıllardır bölge için süren arayışın hem nedeni hem de sonucudur. Şöyle ki, bölge ekonomik olarak kullanılan bir varlık olarak**

düşünüldüğü için ömrü tamamlanınca bitecektir. Dolayısıyla, ömrü tamamlanan, ya da olası kısa ömürlü bölgeden vazgeçilerek bir yenisi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Avrupa ekonomik kalkınmayı öngörmektedir, ancak gerek ESDP raporu ve gerekse Nuts sisteminde doğaya verdiği önem görülmektedir.

Türkiye’de şu an geçerli bölgeler olan ve kurumsallaştırılmaya çalışılan Nuts, 2002’de tasarlanmış olduğundan 2000 yılı nüfus verilerini kullanmıştır. Aşağıda verilen Tablo 2.3’te, günümüzdeki durumu ile karşılaştırma yapmak için 2000 ve 2007 nüfusları AB’nin maksimum ve minimum eşikleri (Bkz. Tablo 2.1) ile karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda Nuts1 nüfus aralığına göre;

- Türkiye’de İstanbul’un Maksimum nüfusun yaklaşık iki katı olduğu,
- Akdeniz ve Ege’nin her iki yıl için de maksimumu aştığı,
- Batı Marmara’nın 2000’de minimuma bile ulaşmadığı, minimum nüfusu ancak 2007’de yakaladığı,
- Batı Anadolu’nun her iki yıl için de maksimuma yaklaştığı,
- Doğu Karadeniz’in 2000’de minimum düzeylerde olmasına karşın, 2007’de minimumun altında olduğu,
- Kuzeydoğu Anadolu’nun her iki yıl için de minimumun altında olduğu,
- Orta Doğu Anadolu’nun minimum seviyeye yakın olduğu,
- Güneydoğu Anadolu’nun ise 2000’de maksimuma çok yakın bir değerdeyken, 2007’de geçtiği görülmektedir.

Görüldüğü gibi, bazı bölgeler minimum ve maksimum nüfus aralığında normal karşılanabilir değerlerde görünmekle birlikte toplam 12 Nuts 1 bölgesinin 8’inde nüfus açısından sorun bulunmaktadır. Dolayısıyla Dipnot 47’de örnekleriyle görüldüğü gibi Nuts, değişikliğe açık bir sistem olduğundan **Türkiye’nin de değişiklik yapması gerekmektedir.** Çünkü, **nüfusa uymayan bu bölgeler temel doğal verilerden havza sınırlarına da uymamaktadır.**

Nuts 2 için, nüfus kriterine göre değerlendirme yapılırsa; Balıkesir, Kırıkkale, Zonguldak ve Mardin dışındaki tüm bölgelerin maksimum düzeye çok yakın olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, İstanbul’un 2000 yılında maksimum düzeyin 3, 2007’de ise 4 katı kadar olduğu; İzmir, Ankara ve Bursa’nın her iki yıl için de

maksimumun üzerinde olduğu; Kastamonu'nun 2000 yılında minimumda seyrederken, 2007'de minimumun altına düştüğu görülmektedir.

Tüm bunların sonucuna göre;

- **Nuts düzeylerinde yeni bir bölgelemeye gidilmesi,**
- **Sistemin kendisinin de belirttiği gibi, önceliğin doğal niteliklere verilmesi**

gerekmektedir.

Ancak burada üzerinde düşünülmesi gereken önemli nokta ülkemizin Nuts için uygunluğu konusudur. Şöyle ki, pek çok açıdan benzer karakterler gösteren ülkelerin birliği olan AB için Nuts uygun bir sistem olabilir. Buna ek olarak, 30 yıllık bir deneyimle uygulandığından sisteme uyum veya sistemin ülkelere uyumu kolaylaştırılmıştır. Dolayısıyla, **Türkiye için AB'ye girmek bir "olmazsa olmaz" nitelikteyse ve bu üyelik için Nuts önkoşullardan biri ise Türkiye'nin doğal ve sosyo-ekonomik koşullarını gösterir nitelikte olmalıdır.** Temel olan su havzalarına göre yapılması gereken bölgeler, diğer verilerle birlikte alt düzeylerde bölgelere ayrılmalıdır. Buna rağmen, 2007–2013 dönemini kapsayan kalkınma planının durum özetleri üç şeyi ortaya koymaktadır:

1. Nuts olarak hazırlanan bölgeler, bir altlık olarak kullanılmakta ve çalışmalarda, karşılaştırmalarda veri alınmaktadır. Yani Nuts, artık ülkenin temel bölgeleri olarak kullanılmaktadır.
2. Nuts'ın hâlâ neyi temsil ettiği, neye göre hazırlandığı bilinmemektedir.
3. Bölgelerin coğrafik özellikleri ve nüfuslarıyla doğru orantılı gelişen gelir ve işgücü sayıları vb. karşılaştırmalarda göz ardı edilmiştir.

Tablo 2.3 Nuts bölgelerinin nüfus kriteri açısından 2000 ve 2007 yılları için değerleri

Bölgeler	Yıllar		Bölgeler	Yıllar	
	2000	2007		2000	2007
Nuts 1	2000	2007	Nuts 2	2000	2007
İstanbul	10.018.735	12573836	İstanbul	10018735	12573836
Batı Marmara	2.895.980	3.022.555	Tekirdağ (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	1354658	1458114
			Balıkesir (Balıkesir, Çanakkale)	1541322	1594441
Ege	9.073.482	9.299.322	İzmir (İzmir)	3370866	3739353
			Aydın (Aydın, Denizli, Muğla)	2650815	2620452
			Manisa (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak)	3051801	2939517
Doğu Marmara	5.741.241	6.417.153	Bursa (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	3025475	3368502
			Kocaeli (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	2715766	3048651
Batı Anadolu	6.433.236	6.651.887	Ankara (Ankara)	4007860	4466756
			Konya (Konya, Karaman)	2435376	2185131
Akdeniz	8.067.878	8.906.427	Antalya (Antalya, Isparta, Burdur)	2490235	2460321
			Adana (Adana, Mersin)	3500878	3602588
			Hatay (Hatay, K. Maraş, Osmaniye)	2076765	2843518
Orta Anadolu	4.189.268	3.776.927	Kırıkkale (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	1690826	1481248
			Kayseri (Kayseri, Sivas, Yozgat)	2498442	2295679
Batı Karadeniz	4.349.744	4.477.457	Zonguldak (Zonguldak, Karabük, Bartın)	1024879	1016484
			Kastamonu (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	871405	732790
			Samsun (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	2453460	2728183
Doğu Karadeniz	3.131.546	2.488.652	Trabzon (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	3131546	2488652
Kuzeydoğu Anadolu	2.507.738	2.211.759	Erzurum (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	1351588	1074088
			Ağrı (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	1156150	1137671
Orta Doğu Anadolu	3.727.034	3.558.432	Malatya (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	1770597	1598897
			Van (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	1956437	1959535
Güneydoğu Anadolu	6.612.352	7.167.116	Gazi Antep (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	2027517	2257509
			Şanlı Urfa (Şanlı Urfa, Diyarbakır)	2806130	2983813
			Mardin (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	1778705	1925794

Türkiye yıllardır yapılmış uygulamaları kendine uyarlamaya çalışmakta, ama bunda kendi özelliklerini dikkate almamaktadır. 1960'da DPT'nin kurulması ve bu sayede planlamanın kurumsallaşması da o tarihte bölge planlarına hazır olunduğundan değil, 1957'de Avrupa'da yaşanan benzer bir gelişmenin olmasından gibi görünmektedir. Şöyle ki, AB içerisinde bölgelerin desteklenmesi uzun süreli bir gelenektir: 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'yla gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaya yönelik ortak bir ekonomik politika uygulanması amaçlanmıştır. Ardından, ortak ekonomik politikanın etkinliğini sağlayacak fonlar oluşturulmuştur. 1958 yılında kurulan ASF ve ATYGF ilk tasarlanan fon mekanizmalarıdır. Türkiye'de 1960'da yaşanan gelişme ve AB'ye uyum sürecinde AB'ye benzeme eylemleri değinilen savı destekler niteliktedir.

DPT, 2006 kalkınma planı raporunda, bölge-sektör temelinin bir çözüm olacağını (s.8) belirtmektedir. Ancak, 2006 tarihinde sektörleri il düzeyinde anlatan çalışması olmasına rağmen oluşturulan bölgelerde sektörlere ilişkin bir durum görülmemektedir. Dolayısıyla, artık daha fazla gecikmeden ve yeni yasa ve kurumsallaşmaya gidilmeden sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgeleme yapılmalıdır. Çünkü zaten DPT, 2007 yılının ÖİK raporunda Nuts'ın, bir bölge olarak tarafından yeniden ele alınması gerektiğini (s.46) dile getirmiştir. Ancak bu, işlevsel ilişkiler yani ekonomi için gerekli görülmüştür.

d) Kalkınma Ajansları: Bugün, Nuts sınıflandırması temelinde bölgesel gelişme planları hazırlanması amaçlanmaktadır. Özetle, **Nuts plan bölge olma yolundadır.** Türkiye, ekolojik ve sosyo-ekonomik veriler göz önüne alınmaksızın yapılan bir sınıflama olan Nuts'a göre BKA'ları kurumsallaştırmakta, mekânsallaştırmaktadır. Bu hatanın yanı sıra, BKA'ların yeni mekân ve istihdam alanı olarak ekonomide yer bulmasına da neden olunmaktadır.

Diğer taraftan ülke örnekleri incelendiğinde, hangi işleyiş biçiminin Türkiye'ye uygun olduğu da tartışma konusudur. Örneğin, İngiltere'dekilerin amaçları incelendiğinde BKA'ların, kalkınmaya odaklı oldukları ve ekonominin ön planda tutulduğu görülmektedir. Hatta Devlet Bakanının bazı arazileri Özerk niteliği olan

BKA'lara verme yetkisi bulunmaktadır. İngiltere'ye benzer bir uygulamanın seçilmesi, **Türkiye'de yıllardır ön planda tutulan ekonomiye yine ağırlık verilerek ekolojinin göz ardı edilmesi anlamına gelirken, arazinin de hükümet eden partinin ideolojisine konu edilmesi riskini de taşımaktadır.** İskoçya'da BKA'lar üniversite ve sivil toplum örgütleri ile birlikte çalışmaktadır. Türkiye açısından bu uygulama zor görünmektedir. Çünkü, **yaklaşık 50 yıllık planlama deneyimi olan DPT dahi, bölge planı kapsamında üniversitelerle ortak çalışma içerisine girmemişken, yeni ve deneyimsiz bir oluşumun bunu başarması bir soru alanıdır.** Ek olarak, Portekiz'de her bölge için BKA düşünülmemiştir. **BKA'nın her bir bölge için zorunluluk olmamasının Türkiye'de uygulanması, ekonominin doğal kaynaklara zarar verdiği bölgelerde öncelikle düşünülebileceğini akla getirmektedir.** Ancak, **BKA'lar sektörel bazda yeni altyapı oluşumlarının kapısını açık tutmakta ve hatta doğanın taşıma kapasitesi satır aralarında dahi konu edilmemektedir.** Dolayısıyla, **mevcut sektörel yapılanmanın geliştirilmesi yerine yeni altyapı arayışları, ekolojik denge açısından risk almaktır.**

Görüldüğü gibi Türkiye, hâlâ yeni oluşumlarla bölge planlamasına çözüm aramaktadır. Oysaki yapılacak iş yeni örgütlenmeler yerine yeni bir planlama anlayışı, yani ekolojik ve sosyo-ekonomik verileri baz alan bir bölgelemedir.

Türkiye için BKA'ların diğer konu ve/veya sorun alanları aşağıda sıralanmıştır.

- Türkiye şimdiye kadar kalkınma planları ile bölgesel eşitsizliklerin giderilmesini amaçlamaktaydı. Şimdi AB'de izlenen politikaların etkisiyle bölgesel rekabeti kabullenmiştir.

Burada esas tartışılması gereken bölgelerarası rekabet politikalarının bölgesel dengesizliklerin giderilmesine ne ölçüde katkı sağlayacağıdır. Zira aday ülkelerin bazılarındaki deneyimler bölgesel rekabet politikalarının eşitlik getirmediğine, aksine eşitsizliği daha da artırdığına işaret etmektedir. Örneğin Polonya'da 1990'lardan bu yana uygulanan bu türdeki politikaların eşitsizliği artırıcı sonuçlar doğurduğu (Blazyca ve diğ, 2002, s.263-274), diğer ülkelerde de benzer durumlar olduğu ancak,

sadece olumlu örneklerin kamuoyuna yansıtılarak yanlış bilgilendirme yapıldığı da (Tomaney ve Ward, 2000, s.471-478) ifade edilmektedir.

- Kalkınma ajansları tasarısının kuramsal temeli, dünya üretim sisteminde son 25–30 yılda meydana gelen değişimlere dayanmaktadır. Üretim sürecinde büyük ölçekli, kitlesel üretime dayalı fordist üretimden, küçük ölçekli ve esnek üretim teknolojilerine dayalı, KOBİ'ler üzerine inşa edilen ve postfordizm olarak adlandırılan üretim sistemine geçiş söz konusudur. Bu süreçte üretim adam-i merkezileşmekte ve KOBİ'lerin üretimdeki ağırlığı artmaktadır (Atay, 2005, s.17). **Bu dönüşüm kalkınma sürecinde ulusal ekonomi ve ulusal kalkınma anlayışını zayıflatıp yerine yerelleşme ve yerel kalkınmayı güçlendirmektedir.**
- Yerel yönetimlere fazla yetki ve güç devri, ilk aşamada üniter devlet yapısının zayıflatılmasına ve parçalanmasına, eyalet sisteminin ve federal devletlerin; ikinci aşamada ise küçük, zayıf ve bağımlı devletlerin oluşmasına sebep olabilmektedir. Bu endişe Türk kamuoyunda da taraftar bulmakta ve dile getirilmektedir.
- BKA'lara yüklenen misyon, Türkiye'deki bazı kurumların görev ve fonksiyonları ile örtüşmektedir. Zira bölgelerin rekabeti, verim ve üretim artışını beraberinde getirecektir. Esnek üretim sisteminde üretim görevi KOBİ'lere yüklenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de esas görev alanı verimlilik artışı ve KOBİ'lerin geliştirilmesi olan Milli Prodüktivite Merkezi ve KOSGEB şeklinde iki kurum vardır. Bu iki kuruluşun mevcut durumunun yeniden gözden geçirilmesi ve BKA'larla ilişkilendirilmesi başta finans olmak üzere birçok konuda kolaylık getirebilir.

Tüm bunlara ek olarak, 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'un bazı maddeleri de kalkınmaya dayalı olarak doğanın göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki, **Madde 1'de, hiçbir kritere dayanmayan bölgeler temel alınmakta ve bu bölgelerin kaynak kullanımının yerinde ve etkin olmasından söz edilmektedir.** Madde 3'de Bölgelerin yeniden düzenlenmesine ve kurulmuş ajansın kaldırılmasına Bakanlar Kurulu yetkilidir denmektedir. **Bölgeler temel kriterlerle belirlenmiş olsaydı,**

hukuksal temellerle değiştirilebilir olmazdı. Çünkü, kaynak kullanımı yasalara değil, doğanın unsurlarına dayalıdır. Geçici çözümler, yine oluşturulan yapılanmanın da geçiciliğine neden olacaktır. Madde 8'de Kalkınma kurulunun toplantıları esnasında, sayı olarak yeterli çoğunluğu yakalaması gerekliliği belirtilmektedir. Burada, **katılanların kimlerden olduğu ve/veya alınacak kararın önemi veya niteliği ile katılanın örtüşüp örtüşmediği önemsenmemektedir. Aynı durum, Madde 10'da yönetim kurulu toplantıları için öngörülenlerde de gözlenmektedir.**

Mevcut durumda, Danıştay tarafından, Anayasaya aykırılığı kanaatiyle Anayasa Mahkemesine başvurulması ve yürütmenin durdurulması sonucunda Kalkınma Ajansları Kanunu için Anayasa Mahkemesi'nin kararı beklenmektedir. Anayasa Mahkemesi kararına göre, varsa hukuki yanlışlıklar kanunda düzeltilerek Ajansların tüm ülke genelinde kurulmasına hız verilecektir.

2.3 Mevcut Bölgeleme Çalışmaları

Bu bölümde, Dünya'da ve AB'de, çalışmalarını uygulamaya geçiren çeşitli ülke örnekleri anlatılacaktır. Bunun yanı sıra Türkiye'deki bölgeleme çalışmalarından kurumsal düzeydekilerin mekânsallaştırılamaması, akademik düzeydekilerin ise literatür olarak kalması aktarılacaktır.

2.3.1 Dünyada

Dünya'da ve özelde AB'de planlama çalışmaları belirlenen bölgeler üzerinden yürütülmektedir. Uygulamalarda kimi zaman İrlanda'da olduğu gibi, değişik gelişme düzeyinde yöreler ele alınmakta, bunların problemlerinin ve kaynaklarının farklı olması nedeniyle planlama ve uygulama açısından kolaylık sağlamak için coğrafi olarak birleştirilebilen yönlerden alt bölgeler oluşturulmakta; veya İtalya'da olduğu gibi, planlama çalışmalarında mevcut idari bölünme sonucu oluşmuş bölgesel yapıya bağlı kalınmakta; veya Portekiz'de olduğu gibi genel bölgesel kalkınma planlarına paralel olacak şekilde alt bölge planları hazırlanmaktadır. Bir diğer deyişle, her bölge için **genel**

geçerli bölgesel kalkınma tedbirleri yerine, bölge ve alt bölgelerin özellik ve ihtiyaçlarına dönük, spesifik tedbirlerin belirlenmesi ve uygulanması yolu tercih edilmektedir (MGK, 1993, s.395).

Görüldüğü gibi, **bölgesel gelişme farklarının ortadan kaldırılmasında, geri kalmış bölgelerin potansiyellerinin saptanması ve bunun, geliştirilecek bölgenin kalkınmasında kullanılması büyük önem taşımaktadır.** Uygulamaya geçmeden önce, alt bölgelerin durum ve eğilimleri merkezde plan hazırlayan kuruluş tarafından bilinirken merkezde alınması düşünülen kararlar da uygulayıcılar tarafından önceden bilinir, tartışılır, değerlendirilir ve böylelikle, merkez tarafından yeniden formüle edilmesi yoluyla gerçekçi bir plan hazırlanmaya çalışılır.⁷⁷ Planın oluşturulması ve uygulanması sırasında kuruluşlar arası koordinasyonsuzluk, planın başarısını doğrudan etkileyen unsur olarak görüldüğünden Kalkınma Ajansları kurulmuş/kurulmaktadır.

Dünya’da BKA’ların öncesinde ve/veya kurulmuş oldukları tarihlerde bazı ülkelerin, sorun alanı olarak sınırını belirledikleri bölgelere yönelik çalışmaları başarılı sonuçlar vermiştir. Bunlardan öne çıkan birkaç örnek ve bazı ülkelerde BKA’ların çalışma biçimi aşağıda anlatılmıştır.⁷⁸

ABD -Tennessee Vadisi: 1930’lu yıllarda ülkenin diğer bölgelerine göre oldukça geri kalmış olan bölgenin coğrafyaya ve sosyo-ekonomik koşullarına bağlı tüm sorunları, kurulan Tennessee Valley Authority (Tennessee Vadisi Otoritesi, TVA) ile özel sektör ve üniversitelerden de yardım alınarak çözülmüş ve bugün Tennessee, diğer bölgelere elektrik de üretebilen gelişmiş bir vadi haline getirilmiştir.

⁷⁷ Bu uygulama biçimi, Tekeli’nin 2008’de basılan kitabının 305–312 sayfalarında, kilitlenmiş bir bölgede gelişme dinamiğini başlatmak için önerdiği kuramına benzetilebilir. Burada, devletin ekonomik bir aktör olmaması (işlevlerinin daraltılması), tek türdeki kapital değil parasal kapital, insan kapitali, sosyal kapital ve kültürel kapital gibi değişik kapitallerin birlikte harekete geçirilmesi gerekli görülmüş ve üç aşamalı bir gelişme verilmiştir. Bunlardan ilkinde kurum ve halk kapsamında pek çok aktör sıralanmış ve birlikte plan ve proje geliştirilmeleri çok önemsenmiştir. Ancak gelişmeyi başlatacak kişilerin bölgedeki kanaat önderleri, bölgenin iş adamları, bölge dışındaki hemşeriler veya bölgesel eşitsizliklerden rahatsızlık duyan devlet olduğu; gelişme başlayınca da diğerlerinin katılacağı belirtilmiştir.

⁷⁸ Bilgiler, MGK, 1993, s.398-408 ve DPT, 2004, s.36-66’dan derlenmiştir.

Federal Almanya: Federal Almanya'da, Fransa ve İtalya'da olduğu kadar belirgin bir bölgeler arası fark olmasa da, ekonomik yapısı daha zayıf bölgelerin güçlendirilmesi amaçlanmış ve 1951'den bu güne kadar, tarımsal bölgelerde altyapının geliştirilmesi için olağanüstü programlar; Almanya'yı doğu ve batı olarak ayıran sınır boyunca, kabul edilen kanunla tercihli uygulama başlatılması ve sanayi ve ticaret yatırımları için özel amortisman indirimleri uygulanması; ve kırsal alanda rastgele bir sanayi kalkınmasının önlenmesi ve daha fazla ekonomik büyüme elde etmede gerekli şartların meydana getirilmesi için Federal Büyüme Merkezlerinin oluşturulması gibi çeşitli programlar sürdürülmüştür.

Fransa: 2. Dünya Savaşı sonrasında **ulusal tehlike haline gelen** bölgeler arası gelişme farkının giderilmesi için, Provence, Aşağı Languedoc, Korsika ve Gaskonya gibi bölgelerde, bölgesel kalkınma politikaları uygulanmıştır. Bu politikalarda uzun dönemli amaçlar, hem milli kalkınma ve hem de AB perspektifi açısından ele alınarak belirlenmiş ve buna uygun programlar seçilmiştir. Bütün bu faaliyetlerin yürütülmesi, devlet kuruluşları ve mahalli idarelerle koordineli çalışan ve doğrudan Başbakan'a karşı sorumlu olan karma ekonomi şirketlerine devredilmiştir.

Galler: Galler Kalkınma Ajansı (Welsh Development Agency-WDA), 1976 yılında Birleşik Krallık hükümeti tarafından, ağır sanayideki üretimin düşüşü nedeniyle, Galler'de ekonomik refahın yeniden yaratılması amacıyla kurulmuştur. WDA, Galler'den sorumlu Devlet Bakanına bağlıdır. Bakan WDA'nın amaçlarına ulaşmasında etkili olacağını düşündüğü özel veya kamu kesiminden olan kişilerden yönetim kurulu başkan ve üyelerini seçer. Galler'e yabancı sermayenin çekilmesine büyük önem veren ve bu konudaki yeteneği ile endüstrinin gereksinimlerini iyi anlayabilen Ajans, Avrupa'nın en başarılı ajanslarından biri haline gelmiştir.⁷⁹

İngiltere: Birleşik Krallık, her birinin yerel yönetim yapısı birbirinden farklı dört ulustan (İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda) oluşan üniter bir devlettir. İngiltere'deki yapı karmaşık olup, kentsel alanlarda bir kademeli yerel yönetim

⁷⁹ Bu nedenle ABD (Baltimor, Los Angeles), Almanya (Stuttgart), Japonya (Tokyo), AB (Brüksel), Kore (Seul) ve Taiwan'da (Taipei) WDA'nın büroları faaliyet göstermektedir.

(metropolitan bölge yönetimi veya Londra boroughs), kırsal alanlarda ise iki kademeli yönetim (il ve ilçe-counties and districts) vardır. 2000 yılında, hem il hem de bölgesel idare özelliği taşıyan Büyük Londra İdaresi kurulmuştur. İngiltere’de 1990’lı yıllarda, Bölgeler için Hükümet Ofisleri vasıtasıyla birçok merkezi idare kuruluşunun politikalarındaki bölgesel boyut ortaya konulmuştur. 1997 yılında Çevre, Ulaştırma ve Bölge Bakanlığı (DETR) tarafından hazırlanan **Building Partnerships for Prosperity** isimli beyaz sayfanın Birleşik Krallık’larda BKA oluşumuna dair getirdiği kapsamlı önerilerin birçoğu, Kasım 1998’de yürürlüğe giren BKA Kanunu’nda yer almıştır.

İrlanda: AB’nin bölgeler arası gelişmişlik farklarının tüm AB topraklarında giderilmesi koşulunun gereği olarak, coğrafi koşulları gelişmeyi engelleyecek düzeyde olan İrlanda’nın tümü, geri kalmış bölge kabul edilerek AB fonlarının desteği ile kalkındırılmaya çalışılmaktadır.

İskoçya: İskoçya Şirketi (SE), İskoçya Hükümeti tarafından finanse edilen İskoçya’nın temel ekonomik kalkınma ajansıdır. SE’nin misyonu, İskoçya’da yaşayanların ve faaliyette bulunan ekonomik birimlerin girişimlerinde başarılı olmasına yardımcı olmak ve böylelikle İskoçya ekonomisini dünya çapında ön sıralara getirmektir. SE, görevlerini gerçekleştirebilmek için üniversitelerle, yerel idarelerle ve diğer kamu kurumları ile yakın işbirliği içinde çalışmaktadır.

İsveç: İsveç’in merkezi kalkınma kurumu, 1984 yılında kurulan, araştırma-geliştirme, yeni firmalar oluşturma, KOBİ’leri geliştirme, bölgesel kalkınma, çevre ve enerji gibi konularda yetkileri olan Ulusal Sanayi ve Teknik Kalkınma Kurulu’dur (NUTEK). Bölge ölçeğinde, çoğu devlet hizmetleri, İl İdari Kurulları tarafından yerine getirilmektedir. **Hükümetçe 6 yıl için atanan valiler tarafından yönetilen** bu kurullar, 21 adet Nuts 2 düzeyinde illerde kurulmuştur.

İtalya – Mezzogiorno: İtalya Birliği’nin sağlandığı 1861’den sonra, güney ve kuzey İtalya arasındaki gelişmişlik farkını yok etmek için Mezzogiorno (Güney Sandığı) kurulmuştur. Bölgenin sosyo-ekonomik problemlerinin çözümü amaçlanmış

ve ilk etapta tarıma ve altyapıya, daha sonra sanayiye ve özel sektör yatırımlarına önem verilmiştir. Güney İtalya'ya özel sektörü çekmek için uygulanan teşvik sisteminde uzun vadeli krediler, vergi muafiyetleri, vergi iadeleri ve yardımların ve bölgenin gelişmesinde AB'den sağlanan fon ve kredilerin rolü önemlidir.

Japonya: Japonya'da bütün bölgelerin problemleri ve potansiyelleri saptanarak yerel yönetimlere daha büyük görevler verilmiştir. Japonya'daki ilk kalkınma ajansı, Japonya'nın Tohoku bölgesi tarafından 1956 yılında kurulmuştur. Bu ajans, çalışmalarına iş yerlerine kredi vermekle başlamıştır. İlk amacı, bölgenin Japonya ortalamasına göre düşük olan gelirini yükseltmektir. Diğer bir kalkınma ajansı ise, 1974 yılında kurulan Japonya Bölgesel Kalkınma Kurumu olup amacı, nüfusu entegre ve planlanmış faaliyetler aracılığı ile büyük metropoliten alanlardan küçük yerleşim birimleri ve şehirlere çekerek nüfusun refah seviyesini yükseltmek, sanayiye teşvik etmek ve kömür madenciliğinin yapıldığı bölgeleri geliştirmektir.

Norveç: Ülkenin, coğrafi durumu, düşük nüfus yoğunluğu ve haberleşme zorlukları sebebiyle problemlili olan kuzeyinde iş, gelir, sosyal ve kültürel faaliyetler konusunda, kişilere fırsat eşitliğinin verilmesi düşünülmüştür. Bu kapsamda, kaynak kullanımı, çevresel sorunlar ve bölgesel planlama konusunda koordinasyonunun sağlanması için önce bakanlıklar arası komite daha sonra Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuş ve az gelişmiş yörelerde sanayi potansiyelleri araştırılarak istihdam getirilmeye çalışılmıştır. Bu fonun belli başlı araçları, uzun vadeli (25 yıllık) ucuz krediler, kredi garantileri, faiz ödemelerinin ertelenmesi, bina, makine ve teçhizat yatırımlarıdır. Vergi teşvikleri, ulaştırma yardımları da önemli teşvik tedbirlerindedir.

Portekiz: Portekiz'de BKA kurma süreci, 1990'lı yılların ikinci yarısında başlamıştır. Hükümet destekli Kalkınma Ajanslarının Kurumsal Kapasitesini İyileştirici (IQADE-Implementation and Qualification of Development Agencies) programının Haziran 2000'de tamamlanması sonucunda, Portekiz'in birçok yerinde ve Madeira Adası'nda faaliyet gösteren 16 adet BKA oluşturulmuştur. BKA'ları yaratan süreç birçok bakımdan ilgi çekicidir. İlk olarak, hükümet politikası olarak merkezden katı bir biçimde empoze edilen ajanslar yerine, özel bölgesel koşulların ortaya

çıkardığı ajansların oluşturulmasıyla aşağıdan yukarıya bir yaklaşım uygulanmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, yeni oluşan BKA'ların geleceği, bölgesel gelişme yeni yönetim biçimleri oluşturulmasına yönelik, sürekli değişen siyasal gündemle çok yakından ilişkilidir. Bunların sonucunda ise, örgütlenme ve kapasitelerinde önemli farklılıklar bulunan BKA'lar oluşmuştur.

Yugoslavya: Yugoslavya'da uzun vadeli, düşük faizli kredi verilerek, Kosova gibi gelişmemiş bölge ve yörelerin kalkındırılmasına çalışılmaktadır. Bu kapsamda, federal hükümetçe garanti altındaki yabancı sermayenin az gelişmiş bölgelere çekilmesine de çalışılmaktadır. Yugoslavya'da geri kalmış her bölgenin gelişmesinin bölge seviyesinde hazırlanacak planlarla yürütülmesi kalkınma politikasının ana hedefleri arasındadır. Her cumhuriyetin geri kalmış bölgesi ile ilgili bir gelişme planı hazırlanmakta ve bunların federal planın ilkelerine uyması gerekli görülmektedir.

Görüldüğü gibi AB'de ve dünyada bölge planlama çalışmaları önemsenmekte ve uzun bir geçmişi olan bölgeleme deneyimi giderek detaylı, çevreye ve kimliklere duyarlı biçimde sürdürülmektedir.⁸⁰

2.3.2 Türkiye'de

Başta DPT olmak üzere birçok çevre tarafından bölgenin önemi kabul görmüş ve çeşitli bölgeleme çalışmaları⁸¹ yapılmıştır.⁸² Ancak, aşağıda detayları ile anlatılacağı

⁸⁰ Tez için daha ayrıntılı bir inceleme, Dünya'da Üst Ölçekli Çalışmaları ve Alman Kalkınma İşbirliği'ni (GTZ) anlatan GTZ, 2006a ve GTZ, 2006b'den yapılmıştır. İnceleme sonucunda, özellikle GTZ'nin kırsal kalkınma ve kentsel olarak iki ayrı kapsamda Bölgeler Üstü Danışma Projeleri geliştirdiği görülmüştür. Kırsal kalkınma, sosyal standartlar, organik tarım vb.; kentsel ise kimyasal güvenlik, küresel gıda güvenliği, arazi yönetimi, su kaynakları, turizm vb. gibi ele alınan konu/alt başlıklarda amaçları ve örgütlenmesiyle birlikte verilmiştir. Sayısı 50'yi bulan ve özele ve/veya kamuya bağlı olan kurumlar, her alt başlık için sıralanmıştır. Bu, Almanya'nın da bölge konusunda uzmanlaşmış ve duyarlı bölge çalışmaları yürüttüğünü göstermektedir. Yapılan bu inceleme, bir Alman sitesinin, Türkiye ile ilgili pek çok bilgiye sahip olması açısından da önem taşımaktadır. Türkiye'nin başka ülkelere ilişkin kendi oluşturduğu bir kurumu ve bilgi tabanı bulunmamaktadır. Bu, Türkiye'de yaşayan etnik grupların incelendiği Bölüm 3.3.2.2'de ortaya konmuştur.

⁸¹ Bu bölümde anlatılanlar, 14–16 Kasım 2007 tarihinde gerçekleşen T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, 15. Yıl Mühendislik Mimarlık Sempozyumu'nda "Sosyo-Ekonomik ve Ekolojik Temelli Bölgeleme-Olanak ve Sınırları" başlığıyla sunulmuş ve Sempozyum Bildiri Kitabının 251–260. sayfalarında basılmış bildiridir. Bildirinin giriş kısmı, bu tezin Öz Bölümünü oluşturmaktadır. Bildirinin hazırlanması ve sunumu sırasında Erkan'ın (2007) çalışmasının basımı henüz yapılmamıştı. Bu nedenle tez, Erkan'ın çalışmasıyla ilgili bilgileri güncellemiştir.

gibi, yapılan çalışmalarda doğal alan ile kültürel alanın verileri bir arada kullanılmamıştır. Özellikle kurumsal çalışmalarda, oluşturulan bölgelerde ekonominin ekolojiden beslendiği göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla;

- Kurumsal çalışmalarda, ekonominin kaygıları ile yatırım yapılmış/yapılabilir alanlar seçilmiş, sonuçta alanın fiziki açıdan taşıyabilme (doğanın taşıma kapasitesi) ve sosyo-kültürel açıdan kullanabilme (kültürel özellikler ve alana ait üretim ilişkileri) özellikleri tartışılmadığından sürekli bölgeleme arayışları devam etmiş ve etmektedir.
- Akademik çalışmalar ise, ekonominin yarattığı sorunların kaygılarıyla özellikle doğal çevreye yönelik verileri öne çıkarmışlardır.

Tezin bugüne kadar ulaşabildiği çalışmalar aşağıdaki tabloda detaylı olarak verilmiştir. **Tablo öncelikle, bölgelemenin bir gereklilik olduğunu ve bölge sınırlarının belirlenmesi için gerek kurumsal ve gerekse akademik alanda arayışlara gidildiğini göstermektedir.** Ayrıca tablo, **değinilen arayışta akademik çalışma sayısının daha fazla olduğunu ve bu çalışmalarda ekolojiye ait verilerin ağırlıklı olarak kullanıldığını da ortaya koymaktadır.**

Kurumsal çalışmalar, geneli yönlendirecek bölge sınırları olmadığından günün koşullarına göre diğer alanlarla karşılaştırma yaparak yine günün koşullarına göre yatırım yapılmış/yapılabilir ve geri kalmış/gelişmemiş olarak nitelendirilen alanları bölge olarak kabul edip bu kapsamda çeşitli plan ve projeler geliştirmiştir. Oysa ki bölge, **doğal alanda gerçekleşen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerin benzerlik gösterdiği ve bu benzerliklerin bir diğer alandan ayrıştığı/farklılaştığı bir bütünsellik taşır. Kurumsal çalışmalara yön veren ekonomik kaygılar ise, değinilen bütünsellikteki herhangi bir değişim ya da bu bütünselliğe herhangi bir müdahalenin gerçekleşmesiyle yön değiştiren bir dinamizmdir. Dolayısıyla yapılacak bir bölgeleme çalışması sosyolojik, ekonomik ve ekolojik bu ilişkileri bir arada ele almalıdır.**

⁸² MGK da 1993 yılındaki çalışmasının 421 sayfasında, ülkemizde o tarihe kadar bölge planı yapılmadığını, AB’de tüm çalışmaların bölge planları ile sürdürüldüğünü belirtmektedir.

Tablo 2.4 Türkiye’de yapılmış bölgeleme çalışmaları

Kurumsal				Akademik			
Ekonomik		Ekolojik		Ekonomik		Ekolojik	
Çalışma	Verileri	Çalışma	Verileri	Çalışma	Verileri	Çalışma	Verileri
DPT, (1982) “Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi”	Ticaret, pazar, ulaştırma, eğitim, sağlık, mevsimlik göç, haberleşme ve yayın ilişkileri	Tarım Bakanlığı (Bilinmiyor), “Tarım Bölgeleri”	Bilinmiyor	Tekeli, (1979), “Mekân Organizasyonlarına Makro Yaklaşım”	- İl sınırları - İl nüfusları - Gelir	Erinç, Tunçdilek, (1952), “The Agriculturel Regions of Turkey”	- Ürün dağılımı - Fizyografi ve iklim haritaları
DPT, 2002, “İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (NUTS)”	-Ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren illerin komşuluğu - Bölgesel kalkınma planları - İl nüfusları			Çelebi, Saral, (2002), “AB ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye: Bölgelerin Buluş Yapma Kapasiteleri ve Öğrenebilirlikleri”	İllerin teknoloji ve bilgi yoğunlukları	Kün, Genç, (1981) “Nadas Alanlarının Azaltılması Olanakları”	- Konum - Yağış alma durumu
DPT, 2006, “İllerde Öne Çıkan Sanayi Sektörleri”	- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı (GSİS) Geçici Sonuçları - TÜİK 2000 Yılı İmalat Sanayi Anketi - 2004 Yılı için sektörel öncelikler ve tercihler - 2000-2004 ihracat verileri - 2000-2004 teşvik belgeli yatırımlar ve ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımı verileri			Ecemiş, 2004, “Şehirselleşmenin Mekansal Boyutta Dağılımı ve Kademelenmenin Ortaya Çıkardığı Kentsel Gruplaşmanın Analizi”	- Daha önceki çalışmalarda bölge merkezi olmuş veya bölge merkezi olma potansiyeli taşıyan iller - Ekonomik gelişmişlik düzeyinde ön sıralarda olan iller, - Yönetimin bölgesel ölçekte örgütlenmesine ilişkin önerilerde bölge merkezi olan iller - Ülkesel ölçekte etkin özel firma ve kuruluşların bölge teşkilatlarının merkezi olan iller	Ecemiş, (2002), “Türkiye’de Tarıma Yönelik Politikalar ve Tarım Bölgeleri”	- DİE 1999 Yılı tarım istatistikleri (ürün dağılımı verileri) - Yıllık ortalama yağış haritası - Toprak haritası, - DİE Arazi Tabakalanması
				Erkan vd. (2007), “Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi	- Türkiye’nin coğrafi yapısı ve özellikleri, - İller arası ulaşım ağı, - İller arası ekonomik ilişkiler ve bağlantılar, - DPT’nin illerin performans göstergelerinden seçilen 26 gösterge - İllerdeki üniversite ve enstitü sayıları, - Teknopark ve araştırma kurumları.	Atalay, Mortan, (2003), “Türkiye Bölgesel Coğrafyası”	- Jeolojik veriler - Yağış - Toprak durumu - Ekolojik bölgelere göre bitki örtüsü

					Sılaydın, Efe, (2006), İl “Türkiye’de Sınırlarını Belirleme Kriterlerinin Saptanması”	- Osmanlı İmparatorluğu Sancak Sınırları - T.C. İl Sınırları - Havza Sınırları
					Sılaydın, (2006), “Şehir Planlamanın Paradigmal Sorgulanması ve Ekolojik Dengenin Korunması Bağlamında Yeni Bir Süreç Önerisi”	- Su havzaları sınırları - Ekolojik Bölge sınırları ve Bitki örtüsünün coğrafya üzerinde dağılımının oluşturduğu sınırlar (Atalay ve Mortan’ın 2003 yılı çalışması)
					Çelik, (2006), “Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi”	-Kırsal yönelik yapılmış plan ve projeler -Kır nüfusları -Kırsal yerleşmeler ve konumlandıkları alanlar -Kırsal yerleşmelerin SWOT analizi ile güçlü ve zayıf yönleri

Not 1. Kurumsal ekonomik çalışmalar içerisinde sınıflandırılan Tekeli’nin (1979) çalışması, bölge sınırı oluşturmaktan çok, illerin hem kendi bünyelerinde hem de karşılıklı olarak sektörel durumuna ilişkin bilgi verdiği için aşağıda değerlendirmeye alınmamıştır. Çünkü bu sektörel durumu, DPT (2006b) bir anlamda güncellemiştir. Ancak, çalışma bölgelemenin ekonomik ayağı için sektörlerin birbirleriyle ilişkisine yönelik ipuçları verdiği için, sürdürülmekte olan tez çalışmasının kaynakçası içerisinde yer almaktadır.

2. Sılaydın ve Efe’nin 2006 tarihli çalışması ise, il sınırlarının ekolojik verilere dayandırılmadan oluştuğunu ve bu sınırların değişebilirliğini göstermektedir. Bu kapsamda, bölge sınırlarının il sınırlarına uygun olması gerekmeyeceğini ve/veya il sınırlarının bölge sınırlarına göre düzenlenebileceği fikrini vermesi nedeniyle tabloda yer almıştır.

2.3.2.1 Kurumsal Çalışmalar ve Bölgeleme

Planlamada en yetkili kurum olan DPT'nin belirlediği bölgeler, ekolojik verileri yönlendirici veriler olarak ele almaksızın ekonomi kapsamında **günün gereklerine uygun planlamanın yapılabilmesine yöneliktir.**⁸³

Kurumun yukarıdaki tabloda verileriyle birlikte adı geçen 1982 yılına ait çalışması, **üzerinden 27 yıl geçmesi nedeni ile bugün güncelliğini kaybetmiştir.**⁸⁴ 2002 tarihli çalışması ise, AB'ye adaylık sürecinde oluşturulan AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programda, kısa vadede yapılacak işler arasında “AB kriterlerine göre hedef/kriter bölgeler ve Nuts istatistiki olarak tanımlanacaktır” ifadesinin kullanılmasıyla başlamış ve çalışmalar DPT ve DİE tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kurum, ülkenin geneli için 20 yıl ara ile iki bölgeleme çalışması yapmıştır. 1982 tarihli ilk çalışma ile 2002 tarihli ikinci çalışma arasındaki tek ortak yön (kullanılan veriler, bölge merkezi sayıları ve kapsadığı iller farklıdır), ilk çalışmada bölge merkezi olan illerin (3 il dışında), ikinci çalışmada da bölge merkezi olmaya devam etmesidir. Ancak, bu illerin ikinci çalışmada da bölge merkezi olmayı sürdürmelerini, kurumun çalışmalarında önceki verilerini kullanmasına ve çalışmalarındaki sürekliliğe bağlamak yanlış olacaktır. Çünkü, ek 13 il ile birlikte 2002 yılında bölge merkezi olan iller, ülkenin o dönemden bugüne, ekonominin

⁸³ Ülke geneli veya sınır bölgeleri için yapılmış idari bölge ve İmar ve İskân Bakanlığının planlama bölgeleri kararları da bulunmakta olup, bunların hiçbiri uygulanmamıştır. 1927 yılında çıkarılan yasayla, sınır bölgelerinde 4 genel müfettişlik bölgesi ilan edilmiştir. Daha sonra, 1947 tarihinde toplanan 1. İdareciler Kongresi'nde, günün ekonomik gelişme ve coğrafi gereklerine göre (İç İşleri Bakanlığı, 1947, s.193), ülkenin tümünü kapsayan 14 genel müfettişlik bölgesi önerilmiştir. Ardından 1983 yılında, 24.06.1983 gün ve 71 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 04.10.1983 tarih ve 18181 sayılı Resmi Gazete de yayınlanmış hali ile bölge valiliklerinin kurulması kabul edilerek ülke sekiz valilik bölgesine ayrılmıştır. Ancak, hükümet değişikliği ile 11.07.1984 gün ve 3036 sayılı yasa ile, 28.07.1984 tarih ve 18472 sayılı Resmi Gazetede ilan edilerek yürürlükten kaldırılmıştır. Bu valilik bölge merkezleri, DPT'nin 1982 yılında yaptığı çalışmada önerdiği 16 bölge merkezi arasında yer almaktadır. Son olarak ise, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 8 Planlama Bölgesi ve 5 Pilot Bölge seçilmiştir. Bölge Valilikleri ile Planlama Bölgelerinin sayılarında benzerlik olmasına karşın, Bölge Valiliklerinden İstanbul Bölgesi ile Planlama Bölgelerinden Marmara Bölgesi dışında sınır benzerliği yoktur.

⁸⁴ Bu çalışma Bölüm 2.2.3.1'de değerlendirildi.

bilinen kriterlerine göre gelişmiş illeridir.⁸⁵ Bununla birlikte, 2002 yılında yapılan bölgeleme çalışması, tabloda verilen kriterleri kullanmış olmasına karşın, AB'ye uyum sürecinde gereken koşullardan birini yerine getirmek üzere bir durumun gerçekleşmesi/geçştirilmesi için hazırlanmıştır. Hatta, 2002 çalışmasının AB ülkelerinde uygulanan biçimine benzemesi için, büyük şehirlerin tek merkez olarak bırakıldığı ve diğer illerin ise verilen kriterler doğrultusunda komşuluklarına göre kümелendiği ileri sürülmektedir.⁸⁶ Dolayısıyla DPT, ülkesel ölçekte yaptığı bölgeleme çalışmalarında **ya ekonomiyi düzenleyecek ya da siyasetin önünü açacak** amaçlar edinmiştir. Kurumun tabloda verilen 2006 tarihli son çalışması da bölgeleme niteliğinde olmayıp çalışmanın adında da belirtildiği gibi, illerde öne çıkan sanayi sektörlerine işaret etmektedir. Bu ise çalışmayı, bir tür yatırımcı kılavuzu haline getirmektedir.

Kurumun, ülke genelini kapsamayan bölge çalışmaları da vardır. Bölgesel Kalkınma Projeleri olarak devam eden bu projeler, GAP, DAP ve DOKAP'dır (DPT, 2000). Bunların yanı sıra, hazırlık çalışmaları devam eden YHGP de bulunmaktadır. Ancak, bu çalışmalar da açıklanan nitelikte bölge sınırlarında değil, **ekonomi kapsamında amaçlananları gerçekleştirecek alanların seçilmesiyle oluşturulmuştur**. Bir başka anlatımla, bu projeler, ekonomik anlamda potansiyelleri olan ancak geri kalmış görülen bazı alanları bölge kabul etmiş ve kendi potansiyelleriyle kalkındırmayı amaç edinmiştir.

Aynı şekilde, uygulanmış/uygulamaları devam eden ve kıra yönelik olan projeler de mevcuttur. Bunlar, Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (1976-1984), Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982-1989), Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990-1999), Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991-1998), Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1998-2005), Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi (2004-2010) (Çelik, 2006, ss.99, 100).

⁸⁵ Ekonomide yatırım yapılmış ve/veya yapılabilir alanlar önemli bir kriter olduğundan illerin gelişmişlik durumları, yıllar itibarıyla büyük değişiklikler göstermemektedir.

⁸⁶ Erkan, H., (2007), 24.07.2007 Sözlü Görüşme, D.E.Ü., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, İzmir.

Kurumsal ve ekolojik olarak saptanan tek çalışma, DİE Tarım bölgeleridir. DİE Tarım bölgelerinin (9 bölge) ne zaman ve hangi kriterlerle oluşturulduğu bilinmemektedir.

Ancak, Darkod'un konuyla ilgili makalesi göz önüne alınacak olursa, 1955 veya öncesinde hazırlandığı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, bu tarım bölgelerinin toprak yapısı ve ürün desenine göre yapılmış olma olasılığına karşın, bilimsel olmaktan çok kurumsal olduğu ileri sürülmektedir (Mutluer, 1989).

2.3.2.2 Akademik Çalışmalar ve Bölgeleme

Bölgeleme kapsamında akademik çalışmalar incelendiğinde, Çelebi ve Saral (2002), Ecemiş (2004) ve Erkan vd.'nin (2007) dışındaki tüm çalışmaların ekoloji ağırlıklı olduğu görülmektedir. Çelebi ve Saral'ın çalışması (2002, 18 bölge) teknolojiyi kullanmanın ekonomiyile ilişkili olması; Ecemiş'in çalışması (2002, 18 bölge) tezin kimi bölümlerinde doğanın önemli olduğunu belirtmesine karşın ekonomik açıdan bölge merkezlerini kullanması ve Erkan'ın çalışması (2007, 16 bölge) ise bazı yerlerde Nuts'lara uyarak ekonomide kullanılan ana ulaşım akslarına göre bölgeleme önermesi nedeniyle yapılmış bölgeleme çalışmalarından ekonomiyeye dayalı olanlar arasında sınıflandırılmışlardır. İllerin teknoloji ve bilgi yoğunluklarını veri alan Çelebi ve Saral'ın çalışması sonrasında oluşan bölgeler, ülkenin batısında bu verilerin yüksek oranlarda olduğunu, doğusunda ise düşük olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi, teknoloji ve bilgi kullanımı ekonomiyeye doğrudan ilişkili olduğundan çalışma, ülkenin batısının doğusuna göre ekonomik durumunun iyi olduğunu kullandığı veri grubuyla tekrar ortaya koymuştur. Çalışmasını, sektörel ve kurumsal bölge merkezleri üzerine oturtan Ecemiş ise, İller Bankasının Bölge Müdürlükleri sınırlarını, bölge sınırları olarak önermiş, ancak bu bölge sınırlarında ekolojik herhangi bir veri kullanmamıştır. Erkan'ın çalışması ise, her zaman Nuts 2 bölgelerine sadık kalmayarak⁸⁷, heterojen fonksiyonel bölgenin iç dinamik ve etkileşimleri esas alarak, Türkiye'nin ulusal yenilik ağlarını önermiştir. Bu kapsamda, ulusal bütünleşik ağ yapısını oluşturan altı ana gelişme koridoru, altı bütünleşik ağ kentler ana gelişme ağı ve üç ara bağlantı koridoru belirlenmiştir.

⁸⁷ Kullanılan tamlama, kitabın 171. sayfasında kullanıldığı biçimiyle alınmıştır. Sadık kalınmama nedeni, Nuts'ın "güya" illerin yakınlığını ve homojenlik kriterini kullanması ile açıklanmıştır.

Kitapta, Türkiye ve Türklerin tarihteki misyonunun **insanlık** olduğu, bunun gerçekleşmesinin ve bulunulan stratejik coğrafyanın hakkının verilebilmesinin, ancak güçlü bir ekonomi ile gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır.

Ekolojik verileri kullanan bölgeleme çalışmalarından üçü tarım bölgelerine yöneliktir. Birbirine yakın verileri kullanan Erinç ve Tunçdilek'in çalışması (1952, 7 ana bölge) ile Kün, Genç vd.'nin çalışması (1981, 5 bölge) farklı sonuçlar vermiştir. 1981'de, yani daha sonra yapıldığı düşünülecek olursa, Kün, Genç vd., Erinç ve Tunçdilek'in çalışmasını baz almamış veya güncellememiştir. Öte yandan, üçüncü çalışma olan Ecemiş'in çalışması da (2002, 15 bölge), diğer iki çalışmayı incelemesine karşın, daha çok sayıda ve özellikleri benzer olanları "geçiş bölgeleri" olarak nitelendirdiği tarım bölgeleri oluşturmuştur. Akademik çalışmalar içerisinde, ekolojik verilerin en çok kullanıldığı çalışma Atalay ve Mortan'ın (2002) çalışmasıdır. (8 ekolojik bölge). Sılaydın (2006) ise bu çalışmanın ekolojik bölge sınırlarını havza sınırlarıyla örtüştürerek havza bölge ve yine bu çalışmanın ekolojik bölgelerdeki bitki örtüsü dağılımını kullanarak yöre sınırları oluşturmuştur. Bununla birlikte Sılaydın çalışmasında, bu önerinin sosyo-ekonomik verilerle de birleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı gerekliliği, kırsal planlamanın bölgeleme kapsamında gerçekleştirilmesi gereğinin altını çizen Çelik (2006) de vurgulamıştır.

2.3.2.3 Kurumsal ve Akademik Çalışmalara Eleştirel Bakış

Kurumsal Çalışmalar: Merkezi yönetimin planlama kurumu olan DPT bölge kararlarında, ekonomiyi baz almaktadır. Nitekim 1982 çalışmasında, Planlı kalkınmanın ve bölgeler arası dengeli gelişmenin sağlanabilmesini, sanayileşme, şehirleşme, tarımda modernleşme, vergi ve teşvik politikalarının birbirleriyle uyumlu ve başarı ile uygulanabilmesine bağlamaktadır. Dolayısıyla kurum, **kendi bölgelerinin planlarında gelişen/gelişmek zorunda olan kentsel altyapılar (kültürel mekânlar) ve buralarda yaşamak için değişen/değişmek zorunda bırakılan sosyal altyapılar oluşturmaktadır.** Sonuçta, ekonominin yönlendirdiği mekân ve bu mekâna göre oluşan donatı, bölgelerin ekonomik düzeyini farklılaştırmakta ve kurum tekrar bu farklılıklara çözüm bulmaya yönelik planlar

oluşturmaktadır. Ancak aranan çözüm, kalkınma planlarında ve kurumun diğer projelerinin sonuçlarında görüldüğü gibi bulunamamaktadır. Öte yandan, ülkemizde bölge planlaması konusunda bir politika ve/veya yasal bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Bölge planı İmar kanununda üst ölçekli bir plan türü olarak görülmüş ve “Sosyo-ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde DPT yapar veya yaptırır” (madde 2) biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanımda iki nokta dikkat çekicidir:

- Bölge planlarının yapılması için, gerekli görülmesi söz konusudur. Ancak, bu gereklilikleri neyin belirlediği açık değildir.
- Bölgeler ve dolayısıyla sınırları belli değildir. Bölge, günün koşullarına göre belirlenir ve planı o koşulların belirlediği eksiklikleri gidermek amacıyla yapılır veya yaptırılır.

Bir alt plan türü olan çevre düzeni planı ise, “konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi sektörler ile kentsel-kırsal yapı ve gelişme ile doğal ve kültürel değerler arasında koruma-kullanma dengesini sağlayan ve arazi kullanım kararlarını belirleyen yönetsel, mekânsal ve işlevsel bütünlük gösteren sınırlar içinde, varsa bölge planı kararlarına uygun olarak yapılan, idareler arası koordinasyon esaslarını belirleyen, 1/25000, 1/50000, 1/100000 veya 1/200000 ölçekte hazırlanan, plan notları ve raporlarıyla bir bütün olan plandır” (madde 2) şeklinde tanımlanmıştır. Bölge planı yapılması zorunlu olmadığından, Çevre düzeni planı da görüldüğü gibi **varsa** bölge planlarına göre yapılmaktadır. Sonuçta, bu iki planlama kademesi, ekoloji kapsamında sorun alanları taşımaktadır:

- Bölge planı için yukarıda verilen tanımlamada ekolojiye ilişkin herhangi bir şart ve/veya açıklama olmadığından, varsa bölge planına göre yapılacak çevre düzeni planları da ekolojik unsurları dikkate almayacaktır.
- Çevre düzeni planı için de yasal bir zorunluluk olmadığından, alt ölçekli planları yönlendirecek üst ölçekli kararlar ülkenin her yeri için alınmamıştır. Öte yandan, yapılmış çevre düzeni planlarının plan notları aynı içerikte olup, yerel koşullar ve/veya havza sınırları önemsenmemiştir.

Bölgeleme çalışmalarına ekolojiyi de dahil etmeye çalışan DPT, havza yönetimi modelini uygulamak istemektedir. 2000 yılına ait raporunun 69. ve 70. sayfalarında havzanın önemini ve havza planlamanın gerekliliğini belirtmiştir. Buna karşın, Yeşilirmak Havza Planı dışında, hâlâ havza sınırlarına göre ülke için geliştirdiği bir bölgeleme modeli bulunmamaktadır.

Akademik Çalışmalar: Gerek ekonomi gerekse ekoloji kapsamlı olsun, akademik çalışmalar da bölge sınırları belirleme gerekliliğinin farkındalığıyla, çeşitli verilerle sınır önerilerinde bulunmuşlardır. Bu çalışmalar;

- akademik çalışmalarda, kurumsal çalışmalarda olduğu gibi bir önceki çalışmanın dikkate alınmaması ve verilerinin kullanılmaması gibi bir durum olmadığını,
- ekonomi ve ekoloji kapsamında önemli veriler kullanıldığını [özellikle Atalay ve Mortan (2002) ile Sılaydın'ın (2006) çalışmaları];
- ekolojinin önemszenmesine karşın, bugün DPT'nin de bölgeleme kapsamında ele aldığı havza sınırlarını temel alan az sayıda çalışma olduğunu,
- bölgeleme kapsamında sosyolojik verilere dayanan ve/veya sosyolojiyi de içeren bir önerinin geliştirilmediğini ortaya koymaktadır.⁸⁸

Yapılan çalışmalardan, Çelebi ve Saral'ın (2002) çalışması yukarıda da belirtildiği gibi, ülkenin doğusu ile batısı arasında bilinen ekonomik gelişmişlik farkını ortaya koyan bir durum değerlendirmesi niteliğindedir. Ekonomi kapsamında yer alan bir diğer çalışma olan Ecemiş'in (2004) çalışması ise, DPT'nin kimi çalışmalarında kullandığı bölge merkezi olmuş ve olabilme ihtimali olan iller üzerinde durarak bir bölgeleme gerçekleştirmiştir. Yani çalışmalardan ilki, bilinen bir durumu ortaya koymuş; öteki ise ekolojik ve sosyolojik hiçbir veri kullanmamakla birlikte yukarıda aktarıldığı şekliyle kurumsal çalışmalara benzer bir kapsamda geliştirilmiştir. Dolayısıyla bu iki çalışma, yapılması gereken bölgeleme çalışmasında kullanılabilir veriler sunmamaktadır. Çalışmalardan tarım bölgelerine yönelik olanlar, bir bölgeleme çalışmasında tek veri olarak değil, bölgeleme çalışması için gerekli olan

⁸⁸ Bir bölgeleme çalışması olmadığından tabloda bulunmamakla birlikte, Şener (2004)'in Türkiye'de yaşayan etnik ve dinsel grupları kapsayan ve dolayısıyla bölgelemeye sosyolojik açıdan etki edebilecek bir çalışması bulunmaktadır.

diğer verilerle birlikte kullanılmalıdır. Öte yandan bu sınırların havza sınırları da düşünülerek tekrar ele alınması/dönüştürülmesi gerekmektedir. Hatta bu işleme tarım sektörüne ulusal getiri sağlayan alanlar da konu edilmelidir. Diğer taraftan, Atalay ve Mortan'ın (2002) çalışması ile bu çalışmanın sınırlarını kullanan Sılaydın'ın (2006) çalışması, bölgeleme için önemli görülmektedir. Hatta, çalışmasının sosyo-ekonomik verilerle desteklenmesi gerektiğini belirten Sılaydın'ın çalışması, havza sınırları ile bitki örtüsünün coğrafya üzerindeki dağılımını ele almasıyla, yapılacak bölgeleme için önemli katkılar koymaktadır. Sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgelemenin önemine değinen ve kırsala yönelik politikaların bölgeleme için de gerçekleşmesi gerektiğini belirten bir diğer çalışma olan Çelik'in çalışması (2006), oluşturulacak bölgelemenin devamlılığı konusunda önemsenmektedir. Öte yandan, yukarıda açıklandığı gibi yürürlükteki imar planı yasasında ekolojik dengeye vurgu yapılmamaktadır, ancak yeni imar planı yasa tasarısında ekolojiye değinilmesi de bölgeleme açısından önemlidir. Yeni imar yasa tasarısında "kırsal alan" kavramı kullanılmış olup, kanunun amacı "kentsel ve kırsal alanlarda arazi kullanımı, yerleşme ve yapılaşma konusunda bilim, teknik, sanat, sağlık, güvenlik ve estetik kuralları ile yöresel koşullara uygunluğun sağlanmasını; doğal, tarihi ve kültürel çevrenin ve ekolojik sistemlerin korunmasını, yaşatılmasını ve geliştirilmesini; sosyal adaletin sağlanmasını; toplum ve kamu yararının gözetilmesini; bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılmasını; sosyal ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir biçimde sağlanmasını; yaşayanların temel haklarına saygılı, karar süreçlerine katılımın gerçekleştirilmesini ve sektörler arası uyumun sağlanmasını; afet zararlarını azaltan, güvenli ve yaşam kalitesini artıran ilkelerin uygulamalarda temel alınmasını; planlı kentsel dönüşümün sağlanmasını ve anılan tüm süreçlerin şeffaf ve etkin biçimde denetlenmesini amaçlar" şeklinde belirtilmiştir.

Ekolojiye ilişkin herhangi bir yaklaşım Mevcut imar planında olmadığından, tasarının amacında yer alması, ülkenin doğal kaynakları açısından önemli bir gelişmedir. Buna karşın, önerilen plan kademelerine⁸⁹ rağmen, amaçta belirtilen

⁸⁹ Önerilen plan kademeleri, Ülke Mekansal Strateji Planı, Bölge Strateji Planı, Yerleşim Ana Strateji Planıdır.. Bu sıralama, mevcut sistemdeki Kalkınma Planlarına ve bu planın gerçekleşmesi amacını taşıyan ve yukarıda kurumsal çalışmalarda değinilen "bölge" kapsamında yapılan çalışmalara benzemektedir.

“doğal, tarihi ve kültürel çevre”ye göre düşünülmüş bir bölgeleme kapsamında kararlar alınması gerektiğine değinilmemiştir. Çelik (2006) çalışmasında, kıra ilişkin alınacak kararların kentten ayrı düşünülmemeyeceğini ve kırsal planlamanın ise bölge planı ve bu plana ilişkin kararlar doğrultusunda yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Erkan’ın (2007) çalışması ise, bu tezin önerdiği bölge sınırları içerisinde, ekonomiye ilişkin bilgi ve karar noktalarını etkileyeceği düşünüldüğünden önemli görülmektedir.

2.4 Değerlendirme

1970 yılında yaşanan Petrol Krizi sonrasında bölgesel gelişmenin kavramsallaştırılmasına ve bölgesel politikaların uygulanmasına dair tüm konularda önemli temel değişimler yaşanmıştır. Bölgesel gelişmenin teorik temelleri yeniden yorumlanmış ve kalkınma ekonomisini açıklayan yeni faktörler tanımlanmıştır. Bölgesel politikalarda amaçlar, hedefler ve faaliyet alanlarında da değişimler yaşanmıştır.

Bu kapsamda, Yeni Bölgeselleşme akımı ve Kurumsal Katmanlaşma teorisi, bölgesel gelişmedeki yeni dinamikleri tanımlamaya yönelik yeni bir gündem oluşturmuştur. Yeni Bölgeselleşme akımı, ekonomik gelişme politikalarında bölgenin temel ölçek birim olmasından hareketle, ekonomik politikaların uygulanabilmesi için, bölgelerin merkezden aktarılan yetki ve kaynak ile donatılmış kurumsal bir kapasiteye ihtiyacı olduğunu savunmuş ve mekânsal kümelenme (spatial clustering) ve uzmanlaşmaya (specialization) atıfla, ekonomik dışsallıkları (economic externalities) dikkate alan içsel büyüme teorisine (endogenous growth theory) vurgu yapmıştır (DPT, 2004, s.4).

İçsel büyüme teorisi; sürdürülebilir kalkınmayı yaratmada ve devam ettirmede içsel yerel faktörlerin önemini vurgulamış ve ekonomik gelişmede önemli girdiler olarak kabul edilen öğrenme, liderlik, sosyal sermaye, fiziksel altyapı, kurumlar ve insan kaynakları gibi geleneksel olmayan ekonomik değişkenlerin dikkate alınmasına katkıda bulunmuştur. Bu anlayışa göre; bölge, kurumsal şebekelerin ve kurumsal

katmanın en iyi geliştiği ölçek olarak görülmektedir. Bu kurumsal şebekeler, bilgi alışverişinin ve karşılıklı ilişkilerin yüksek düzeyde tutulduğu, kurumsal bir katman veya kapasite olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım temel verisi olan dışarıdan yabancı yatırım çekerek bölgeler arası rekabeti artırmayı, BKA ile kurumsallaştırmaktadır. Ancak, tüm bu sürecin açıklaması ve bölgeyi tanımlama anlayışı Türkiye’de;

- **hâlâ dünya ve Avrupa örneklerine göre yapılmakta** ve sonuçta
- **ülke topraklarının ekolojik bütünlüğü ve bu bütünlükteki kültürel ve etnik kimlikler bölgeye ve planına yansıtılmamaktadır.**

Dolayısıyla;

- doğal kaynakların kendiliğinden ekonomik bir yatırım olduğu,
- bu kaynakların korunması halinde ekonomi için sürekli kaynak sağlanabileceği,
- yeni sektörel arayışlar yerine mevcut sektörlerin geliştirilebileceği,

amaçlarına yönelik planlama pratiklerinin Türkiye’de uygulanması, uluslararası uyumu ve işbirliğini sağlarken ülkenin doğal kaynaklarının korunarak kullanılabilmesini ispatlayacaktır.

Planlama pratikleri, ekonominin doğanın niteliklerinden kaynaklanan oluşumlarını görmezden gelmemelidir: Doğal kaynakların, iklim koşullarının ve yerleşim şeklinin bölgelere göre çeşitliliği, gelir düzeylerinin farklılaşmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, yerel işgücünün verimli olarak çalışması, tüketici tabanının zengin olması ve sanayi yapısının küreselleşme dinamikleri ile uyumlu bir şekilde gelişmesi, gelirlerin artmasına yol açmaktadır. Yığılma sonucunda çevre bölgeler iş ve nüfus kaybı yaşamakta ve gelir düzeyleri açısından gelişme gösterememektedir. Dolayısıyla, böyle bir nüfus kaybı planlama pratiklerinde bir taraftan **toprağa verilen rollerin üstlenilmesi** olarak karşılanabilirken, bir taraftan da **toprağın yanlış kullanılması** olarak yorumlanabilir. Böyle bir sonucun yoruma açık bırakılmaması, üst ölçekli plan kararları, yani doğru bölgeleme ile sağlanabilir. İlk iki yıllık BYKP olan 1960–1975 döneminde, yatırımcılara vergi indirimleri yapılmıştır. Doğanın taşıma kapasitesi düşünülmemesinin, yatırımı teşvik eden bu uygulama **bugün**, düşük gelirli yerleşmelerde yaşayanların başka alanlara göç

etmesini engellemek/yerlerinde bildikleri üretimi yapmalarını sağlamak amacıyla kullanılabilir. Bunun için de Nuts uygun bir sistem olarak görünmektedir. Şöyle ki, Bölüm 2.2.3.6’da aktarılan veri kümeleri, aynı bölümde değinildiği gibi planlamanın gereksindiği bilgilerin kendisidir. Bu bilgiler, toprağa uygun üretim, üretimi yapan/yapabilen doğru kimlikler ve bunlarla birlikte ekolojiye dayalı bölgelemenin yapılabilmesine olanak tanımaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye’de 2002 yılından beri kabul gören ve bu kabule göre yeni yapılanmaları oluşturan Nuts bölgeleri, yukarda verildiği gibi, AB kriterlerinden nüfus kriterine dayanmadığı gibi doğanın temel verilerinden su havzalarına göre de oluşturulmamıştır. Yani, **Nuts’ın hangi kritere göre oluşturulduğu yasında açıklanmadığından incelenmeye çalışılmış ve tutarlı bir dayanak bulunamamıştır.** Dolayısıyla, **Nuts gerekli bir sistemdir ve Türkiye’nin Nuts bölgeleri yeniden oluşturulmalıdır. Bunlar oluşturulurken, Isard’ın (1956) belirttiği kendine özgülük kriteri de kullanılmalıdır.**

Özetle, Türkiye AB’ye uyum sürecini, sadece yapılması gerekenleri yetiştirmek olarak yaşamamalı; sosyo-ekonomik ve ekolojik alanlara ilişkin bilgi eksikliğini tamamlayarak bu üç alanı veri alan bölgelerini oluşturmalıdır.

BÖLÜM ÜÇ

SOSYO-EKONOMİK ve EKOLOJİK TEMELLİ BÖLGELEME

Buraya kadar olan tüm bölümlerde de belirtildiği gibi ülkemizde fiziki planlamanın bölge ölçeğinde belirlenmiş sınırları yoktur ve kimi zaman bölge olarak adlandırılan alanlarda kararlar alınmış ve bu kararlar da önceliği ekonomiye vermişlerdir. Sonuçta gelişmiş ve az gelişmiş olarak nitelendirilen bölgeler arasında da 8 katlık⁹⁰ bir fark oluşmuştur. Dolayısıyla, aşağıda ayrıntılarıyla verilen gerekçelere temellendirilerek yapılması önerilen sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgeleme bu sorunu çözecektir.

3.1 Gerekçeleri

3.1.1 Tek Kültür Anlayışının Değiş(tiril)mesi Kapsamında Türk Milliyetçiliği ve Türk Milleti

“ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Körfez Savaşı’nın hemen öncesinde 13 Ocak 1991 günü Çankaya’ya Başkan Bush’un üç İsrail Planını getirdi. Kuşkusuz Baker, Özal’a bu planın ana çizgilerini anlatırken Türkiye’yi ikinci İsrail haline getirmek istediklerini söylemek gibi bir nezaketsizlikte bulunmadı. Ama her şey açıktı. ABD, savaş sonrası Ortadoğusu’nda Türkiye’ye onun himayesinde kurulacak Kürdistan’a ikinci ve üçüncü İsrail rollerini veriyordu”(Günaydın, 2003, s.9).

“İsrail Devletinin Kürtlere gizli desteği, 1980 yılında dönemin Başbakanı Monehem Begin tarafından resmen açıklandı. Begin o yıllarda yaptığı açıklamalarda Kürtlere sadece insani yardım yapmadıklarını bunun yanı sıra askeri danışmanlar ve silah gönderdiklerini de itiraf etti. Bugün de ilişki gizli açık sürdürülmektedir. Mesud Barzani’nin lideri olduğu Irak Kürdistan Demokrat Partisinin bölgeye her akşam düzenli olarak yaptığı televizyon ve radyo yayınları için gerekli altyapı ve teçhizatı, İsrail Devletine ait BEZEK şirketi sağlamaktadır” (Günaydın, 2003, s.75).

“Türkler Misakı Milli sınırları diye bir coğrafyadan söz ediyorlar. Böyle bir şey yok. Nasıl Balkanlardan Türkler çıkarılınca ortaya çeşitli milletler çıkmış ve çeşitli devletler kurulmuşsa Anadolu’da da birçok devletler kurulabilir. Anadolu toprağı tarihin hiçbir döneminde bir bütünlük göstermez. Küçük küçük site devletlerinden oluşur. Çeşitli site ve şehir devletleri olagelmıştır. Bugün Batı bölgesinde Rumların hakları olduğu gibi, doğusunda Ermenilerin, kuzeyinde Pontus Rumlarının da hakkı vardır” (Lozanda Venizelos) (Tanyol, 1999, s.32).

Modern dünyada politik ve ekonomik alanda süregelen değişimler kaçınılmaz olarak TC’de de etkili olmaktadır. Ancak etkilenme, ağırlıklı olarak AB’ye giriş sürecinde kendisini gösterdiğinden ülkede mekânı ve insanı ilgilendiren pek çok alanda sistemin yeniden yapılandırılması konusu gündeme getirilmektedir. Dil, din

⁹⁰ Rakam, Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği’nin (USİAD), 2006 tarihli “Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları Açısından Türkiye” adlı kitabının 5. sayfasından alınmıştır.

ve etnik özellikleriyle farklılaşan sosyal gruplar da bu yeni yapılanmada uluslararası (bağlı oldukları milliyetler) ve ulusal ilişkileri (bağlı hissettikleri milliyetler, sosyo-ekonomik kapsamda var olmaları ve bu kapsama katkıları) nedeniyle yer alırlar.

“Hiçbir toplum yoktur ki, birliğini ve kişiliğini oluşturan kolektif duyguları ve kolektif düşünceleri düzenli aralıklarla onaylamak ve doğrulamak ihtiyacını hissetmesin”

Emile **Durkheim** (Şen, 2004, s.7).

“Tarih dediğimiz nesne, gayelerini gerçekleştirmeye çalışan insanın faaliyetlerinden ibarettir”

Friedrich **Engels** (Gökalp, 1998, s.142).

“Gelecek üzerinde gerçek bir aksiyona sahip olmuş kişilerin gözleri hep geçmişe çevrilidir”

G.K. **Chesterton** (Gökalp, 1998, s.142).

Dolayısıyla etnik gruplar, belirtilen iki ilişki türüne bağlı olarak bölgeleme kapsamında,

ulusal açıdan;

- TC'nin AB'ye girme sürecinde AB ülkelerinde ve dünyada ele alınmış biçimleri,
- TC Milliyetçiliği kapsamındaki yerleri,
- Mekâna aidiyet ve/veya mekânla kurdukları ilişkileri

uluslararası açıdan ise;

- günümüzde sıkça dile getirilen alt kimlikleri⁹¹ ve bunların demokratikleşme adı altında yönlendirilmesi ve
- yönetim biçimi içindeki yerleri

konularında önem taşımaktadır.

Tez, öncelikle bölgelemeyi belirlediği temel alan verilerinde etkili konuları açıklığa kavuşturmayı gerekli görmüştür. Çünkü, **fiziki planlamanın sınırlarla çalıştığı hatırlanacak olursa,**

- **bölgelemenin bölge sınırları çizmesi,**
- **sınırların mevcut/reel durum (ekoloji, sosyo-ekonomik yapı ve uluslararası ilişkiler) kapsamında belirlenmesi kaçınılmazdır.**

Tez, TC'nin ulusal ve uluslararası siyasi gündeminde tartışılmakta olan bazı konulara karşı bir duruş belirleyerek sınırlarını önermiştir. Bunlar;

⁹¹ Eldeki çalışma bu tanımlamaya “etnik gruplar” nitelendirmesiyle yaklaşmaktadır, ancak literatürde yer alan “alt kimlik” tanımının şimdilik aynen verilmesinin nedeni güncel terminolojiyi yansıtması ve siyasetle olan doğrudan ilişkisini ortaya koymak içindir.

- **Türk Milliyetçiliği ve Türk Milleti tanımlıdır**, bu nedenle kimlik, ümmet, milliyetçilik ve millet (ulus) tanımlamalarının yorumu açık gösterilmesi bu millet için bir dayatmadır ve gereksizdir.
- **TC, tüm vatandaşlarına eşit mesafede duran bir devlettir.** Bu devlette, etnik grup ve azınlık kimliklerinin yok sayıldığını ileri sürerek demokratikleşme söylemleriyle çözüm önermek, TC'nin bütünlüğünü bozmak ve yönetim sistemini değiştirmek için kasıtlı yapılmaktadır.
- **TC'nin sınır bütünlüğünde bölgeleme yapılmalıdır.** Bu, uluslararası ilişkiler ve yasalarla TC'nin millet ve toprak bütünlüğünün bozulmaması ve toprağın altyapısı ve kullanıcısı veri alınarak ekonomisinin verimli kılınması için görev sayılmalıdır.

Tez, özellikle AB'ye üyeliği sürecinde TC'de sorun varmış gibi gösterilerek çözümleri paketler halinde sunulan konulara açıklık getirmiştir. Çünkü, modernizmin sürdürülebilmesi, varlık gösterebilmeyi erklerin inisiyatifine göre ya birbirine benzetmeye ya da **farklılıklar yaratmaya ve farklı olduğunu** (etnisite, yönetim vb. konularda) **ileri sürenlere destek olmaya bağlanmıştır.** Dolayısıyla, **TC, kendi sınırlarında erkini koruyabilmek için inisiyatifi belirleyen olmalıdır.**⁹²

Bir devlet, iç ve dış politikasında güçlü olabilmek ve vatandaşı olarak tanıdığı herkese eşit hak ve özgürlükleri sunabilmek için, bünyesinde barındırdığı tüm etnik grupları iyi tanımalı ve aynı zamanda toprağının ekolojik, sosyolojik ve ekonomik koşullarını iyi bilmelidir.⁹³ Bu, **yöneticilerin ülkesi için uygulayacağı toplumsal**

⁹² Gücün, tanımlanması ve bunun felsefede de yer bulmasına ilişkin açıklamalar Bernasconi'nin (2000) kitabında anlatılmıştır: Bernasconi, Avrupalıların diğer kültürlerle karşılaştıklarında onları sömürge ve/veya köle haline getirmek için, Caroline Temel Anayasası ile beyaz insanın diğer (özellikle siyah) insanı kullanma, kullanmaktan vazgeçtiği anda isterse ölmesini sağlama yetkisi aldığını, Locke, Kant ve Hegel'in Avrupa kültürünün üstünlüğünü nasıl açıkladığını yazmıştır. Bu açıklamalarda bugün için çıkarılacak çok fazla ders vardır. Örneğin kitabın 87. sayfasında, Hegel'in, Afrikalıların özgürlük fikrini ancak Avrupalılar tarafından köleleştirilerek öğrenebileceğini söylediği belirtilmektedir. Bu açıklama, bugün ABD'nin Irak'ı özgürleştirmek için istila etmesinde de kendisini göstermektedir. Ek olarak, bugün Gazze'de olanlar ve İsrail'in gönüllü olarak Gazze'yi ABD mandası haline getirmek istemesi söz konusudur. Dolayısıyla, Ortadoğu coğrafyasında gerçekleşmekte olanlar, TC'nin üzerinde durması ve gözetmesi açısından önemli hale gelmiştir.

⁹³ Ortaylı (2007), İç İşleri Bakanlığı'nın da etnik gruplarla ilgili hiçbir şey bilmediğinden yanlış politikalar üretildiğini, dolayısıyla yabancıların (düşmanların) da bu konuyu istismar etmesinin doğal olduğunu, Türkiye'nin konu hakkında bilgisi olmadığından Alford Andrews gibi yazarlardan kötü çeviriler yapıldığını ve konunun üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir (s.351, 352).

planları yönlendirmesi gereken bir bilgidir. Farklılıkları tanıyan ülke yöneticilerinde de **farklılıkların sosyal ve mekânsal taleplerine duyarlılık oranı artacaktır.** Ayrıca bu bilgi, iki alanla ilişkisi kapsamında öne çıkmaktadır:

1. **Ulusal güvenlik:** Bugün Ortadoğu’da farklı birçok ülkenin farklı amaçları vardır. Dolayısıyla, ülkemizin etnik grupları hem Türkiye ve hem de dünya ülkeleri ile ilişkili oldukları alanlarda değerlendirilmelidir.
2. **Bölgesel ekonomi:** Yaşamaya alışılmış mekânlarda, kimi zaman toplumun kendi özellikleriyle geliştirdiği kimi zaman yatırımlarla oluşturulan üretim ilişkileri ekonomiyi çeşitlendirir/ekonomiye katkı koyar. Hangi yer/mekânda kimlerin ve nasıl ülke ekonomisine eklendiği bilinmelidir. Bu ekonomik getirinin yanı sıra, ekonominin kaynaklarını belirleyen doğanın taşıma kapasitesidir. Dolayısıyla, Bölüm 1’de değinilenler doğrultusunda doğal ve kültürel çevreyi yönlendiren **ekoloji, en temel ve öncelikli veri alanıdır.** Kültürel çevre, yeri tanıyan ve o yer koşullarında üreten toplumun yapısıyla biçimlenmektedir.

Tez, bu iki konunun odağında, modernizm⁹⁴ ve dolayısıyla AB süreci kapsamında kaygılandığı konulardaki açıklamaları ve değerlendirmeleri incelemiş ve bunun içeriğini Şekil 1’de vermiştir. Tez, tüm sonuçlarına Atatürk’ün Türk Milliyetçiliği ve Türk Milleti yaklaşımıyla varmış ve TC’yi millet, kültür, kimlik ve devletle ilişkili olarak dört aşamada açıklamıştır:

⁹⁴ “Modernlik, on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder. Bu yaklaşım, modernliği belirli bir zaman süreci ve coğrafi çıkış noktasıyla ilişkilendirir” (Giddens, 1998, s.11). Modernizmin, felsefesini tanımlayan onun Hümanizm, Rasyonalite, Evrenselcilik ve Determinizm şeklindeki dört paradigmasıdır. Modernizm, kendi amacı doğrultusunda yasa koyucu akıl ile bütünlükleri ve farklılıkları kimliklendirmektedir.

1. TC, tek milletlilikdir.⁹⁵ Bu milletin tanımını, TC'nin kurucusu Atatürk yapmıştır⁹⁶: “Ulus, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir” (İnan, 1969’dan aktaran Şen, 2004, s.14). **Atatürk, TC’ni kuran, yaşatmak isteyen ve Cumhuriyet’in sınırlarında yaşayanları Türk Milleti olarak tanımlamıştır.** Bu tanımlama, dünya uluslarının **bütünlükle yaşamaya devam etmek için** uygulamaya çalışıklarından farklı değildir. Tüm bunlara ek olarak, Türk Milleti’ndeki Türk kelimesinin ırkla ilişkili bir içeriğinin olmadığı da altı çizilmelidir. Bunu ispatlayan güzel örneklerden biri yine Atatürk’ün sözüdür: **“Ne mutlu Türk’üm diyene”**. Söylenerek ırk değiştirilemeyeceğine göre, burada kastedilenin, TC dahil tarihte kurulmuş 17 Türk Devleti’nin bir üyesi olmanın verdiği onur olduğu çok açıktır. Dolayısıyla etnik grupların hepsi “Türk” adı altında Milleti oluşturmaktadır. Türk, Anadolu’da 1000 yıllık bir geçmişi olan ve pek çok sayıda devlet kuran çoğunluk nüfusunu nitelemektedir⁹⁷. Kısaca, TC’de olduğu gibi Türk Devletleri pek çok etnik grubun birlikteliği ile kurulmuş, kültürünü bu birlikteliklerle oluşturmuş ve sürdürmektedir. Dolayısıyla, **Türk Milleti, yaşadığı ulusal sınırlara vatandaşlık bağı ile gönülden bağlı herkeştir.** Anayasamızın 66 ncı maddesinde de Türk vatandaşlığı **“Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür”** şeklinde ifade

⁹⁵ Tez, Atatürk Milliyetçiliğinin, milleti bu bakış açısıyla kurguladığını bilmektedir.

Bunun yanı sıra tez, yaptığı araştırmalarda, ulus ve milletin eş anlamlı kullanıldığını ve ulusun daha çok ekonomik alanda ulus-devlet biçiminde bir nitelendirme olduğunu görmüştür. Ulusun siyasetle ilişkisini ortaya koyan ek bir tanımı şöyledir: “Ulus-devletlerin yeni ve tarihsel oldukları yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, genellikle siyasal ifadesi olma iddiasında oldukları ulusun, ezeli bir geçmişten kaynaklandığına ve daha da önemlisi, sınırsız bir geleceğe doğru kesintisizce ilerlediğine inanılır” (Anderson, 1995, s.25). Millet, Arapça kökenli bir kelimedir (TDK, 2007) ve Türkçe kökenli ulusa (Özakıncı, 2005) aynı anlamdadır. Millete ve ulusa ilişkin yapılan tanımlar incelendiğinde her ikisi için de etniliği kapsayan ve kapsamayanların bulunduğu gözlenmektedir. Etniliği kapsayan millet tanımları için Bkz. Hobsbawm, 1995, s.30, 39, 122, 126; Etniliği kapsamayan millet tanımları için, Bkz TDK, 2007; Hobsbawm, 1995, s.19, 30, 34. Etniliği Kapsayan ulus tanımları için Bkz. Şen, 2004, s. 9,10, 11. Etniliği kapsamayan ulus tanımları için Bkz. Özakıncı, 2005; Hobsbawm, 1995, s.29,30; Anderson, 1995, s.20; Gellner, 1998, s. 24, 25, 250; Şen, 2004, s. 10, 11, 14, 16, 17, 19, 21, 22, 25. Aynı kaynaklar, milliyetçiliği de açıklamaktadır. Bunların yanı sıra Bkz. TDK, 2006a.

⁹⁶ Atatürk’e göre, "asıl olan millettir, ilham ve güç kaynağı milletin kendisidir. Bir millet için mutluluk olan bir şey, diğer bir millet için felâket olabilir. Aynı sebepler ve şartlar birini mutlu ettiği halde, diğerlerini mutsuz kılabilir" (Yahya, 2006).

⁹⁷ Geçmişte, bu içeriğin kabullenilmemesi nedeniyle oluşabilecek milletleşme eğilimlerinin önüne geçilmesi için Doğu ve Güneydoğu’da Kürtler dışındaki diğer etnik grupların yerlerinden ayrılmamasına çalışılmıştır. Çünkü, ayrılmaları halinde buralara Kürt nüfusunun gelmesinden kaygı duyulmuştur. Bu kapsamda, İnönü’nün Doğu ve Güneydoğu’da Türklüğe hevesli yerleşimlerin bulunmasına yönelik sevindirici bulduğu haberleri ve ek olarak Kürt nüfusun yoğun olduğu köy ve şehirlerin oluşmamasını içeren önerileri için Bkz, Öztürk, 2007, ss. 27, 28, 30, 31, 34, 36, 38, 41, 58.

edilmektedir (TSK, 2006). Bu temel koşulun sağlanması ile birlikte, elbette dil, din, ırk birliği de önemli destekleyici unsurlardır. Özellikle ana dil, insanları düşünce, ruh ve kültür açısından birbirine bağlayan önemli bir öge olduğu için millet olmanın da önde gelen şartlarından biridir.

2. TC, tek kültürlülüktür. Kültür, bir toplumun/topluluğun üyelerinin birlikteliğinde geçen süreci niteleyen bir kavramdır. Bu süreçte, üyeler arasında oluşan pek çok **benzerlik** (dil, din, coğrafya, alışkanlıklar vb.) ve **istek** (birlikte yaşama, toprak, nüfus ve ideoloji kapsamında çoğalma vb) birikme ve yayılma/tanınma eğilimine dönüşmektedir. Kültürün bu biçimi onun milletle paralel yürüyen sürecini göstermektedir. Dolayısıyla, **Türk Milletinin kültürü tektir.**

3. TC, tek kimliklilik. TC, alt kimliklerinin tümünü kapsayarak vatandaşlarını uluslararası niteleyen bir üst kimliktir⁹⁸. Dolayısıyla, bu kimlik etnik gruplarının kendilerini tanımlamalarına (emik bakış) ve egemen unsurun etkisini devam ettirmesine (etik bakış) açıktır.

4. TC, üniter bir devlettir.⁹⁹ TC, üniter devletin tüm özelliklerine sahip biçimde, mekânsal bütünlüğe sahip egemen bir ülke, siyasal otoritenin toplandığı bir devlet ve sosyal yapılanmasıyla bütün olarak nitelendirilen bir millettir.

TC, kuruluşundan bugüne tek kültür ve tek millet kimliğine sahip devlet modelini korumak zorunda kalmıştır. Bu, devletin kendi isteğiyle girmeye çalışması nedeniyle AB sürecinde daha görünür olmuş ve korunmanın engellenmesi

⁹⁸ Tezin, kimliğe bakış açısıyla paralel bir açıklama şöyledir: “Bilimsel açıdan hiçbir ulusun diğerinden karakteristik ve süreğen bir üstünlüğü yoktur; sadece tarihten, coğrafyadan ekonomisi, kültürü ve demografisinden gelip biriken avantajlarından ve dezavantajlarından söz edilebilir” (Aydın, 2002, s.40). “Üst kimlik en kısa tanımıyla, rıza ile kabul edilen ortak temsili kimliktir” (Önder, 2002, s.21). Dolayısıyla, üst kimlik grubun egemen unsuru anlayışıyla ilgilidir. Bu durumda Türk olmak artık onun üst kimliği haline gelmiştir. Tüm bunların sonucunda ise alt kimliğin etniklikle ilişkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu zaten Atatürk Milliyetçiliğinin kendisidir. Kimlik, üst kimlik, emik ve etik bakış açılarının detayı için Bkz. Connolly, 1995, s.10, 224; Önder, 2002, s.12, 13, 21; Gökalp, 1998, s.16; Kongar, 2006; TDK, 2006b; TDK, 2006c; Yazır, 1997; Yarı, 2006.

⁹⁹ Tez, üniter, federal ve bölgesel devletlere ilişkin araştırmalarını Karabağ, 2002 ve Uygun, 2002’den yaparak kendi değerlendirmelerine ulaşmıştır.

yasal yaptırımlara yansımaya başlamıştır. TC'nin tek kültürlü kimliğini, milletini ve dolayısıyla devletini ayırıştırılmayı içeren sorun alanları aşağıda verilmiştir.

1. Türk Milleti, etnik grupların nüfusu üzerinden değerlendirilmektedir.¹⁰⁰

Kültür, eğilimlerini ve araçlarını (hukuk, eğitim vb) kullanabileceği kalabalık bir nüfus ve ideoloji ile etkili kılabilmektedir. Çünkü, **sayının fazla olması nüfusun güçlü olmasını ve fark edilmesini sağlarken, ideoloji gücün ve farkındalığın hangi amaçlara yönlendirilmesi gerektiğini/yönlendirilebileceğini belirler.** Dünya nüfusunun artmasının yanı sıra bu artışta hangi ülkenin ve ülkede hangi toplulukların payı olduğunun düzenli izlenmesi de bu kapsamda önemlidir. Özetle, **kültürün devamı ve yayılması ancak kurgulandığı/öngörüldüğü biçimiyle ve bunun daha çok kişiye aktarılmasıyla mümkün** olduğundan ülkenin ve içindeki toplulukların nüfusu önemlidir. Çünkü, modernizm kendi koşullarına göre içeriğini yenilemektedir. Dolayısıyla aktarılacak kültürün **nüfusunu** belirlemek istemektedir. Kültürle nüfusun bu ilişkilendirilme biçimi çerçevesinde bugün özellikle TC'nin siyasi gündeminde AB'nin dayattıkları kapsamında Kürt etnik grubuyla ilintili üç önemli konu vardır:

1. Yerde birikmek ve o yerle tanınmak,
2. O yerde iskân edilirken Türkleşmeye razı olmak veya reddetmek,
3. Birikme alanını değişik yerleşimlere doğru yaymak.

Bu konular, özellikle, ümmet, millet, etnik grup ve devlet oluşturmanın uluslararası hukuk çerçevesinde haklarıyla birlikte tanımlanıyor olması ve bu kapsamda dünya haritasının yeni devletlerle birlikte sürekli şekil değiştirmesi açısından önemlidir. Çünkü, **devam ettirilmek istenen kültür, oluşturulması planlanan coğrafyayı da etkilemektedir.¹⁰¹**

¹⁰⁰ Tez, araştırmalarında milletin milliyetçilikle kurgulandığını ve milliyetçiliğin, zamandaki gelişmelere göre kapsamını değiştirerek kimi zaman daha az kimi zaman ise daha çok olarak etnik özelliklere vurgu yapmaya devam ettiğini görmüş (Detaylar için Bkz. Hobsbawm, 1995 ve Şen, 2004) bu nedenle TC için, etnik grupları üzerinden yapılacak bir kurguyu risk olarak belirlemiştir.

¹⁰¹ TC'nin sınırlarının değiştirilebilirliği literatüre de yansımıştır. Örneğin, Hobsbawm, 1995'teki çalışmasının 10. sayfasında "Türkiye, kendi iç etnik sorunlarıyla, kendi devletinin sınırları dışına taşan hem eski hem de yeni bir Türkler diasporasıyla bir istikrarsızlık alanının göbeğinde bulunmaktadır kendisini" ve 215-216. sayfalarında ise "Dünya yüzeyinin beşte birinin haritası kesin değildir ve geçicidir. Dünyanın gelecekteki haritası açısından açık olan tek şey, bunun Rusya'yı (ciddi bir politik birim olarak kalması muhtemeldir) saymazsak, bölgenin dışında bulunan bir avuç asli oyuncuya bağlı olacaktır. Bunlar, tam da şimdiye kadar ayrılıkçı kışkırtmalarla rahatsız edilmedikleri için asli oyuncular: Almanya, Türkiye, İran, Çin, Japonya ve uzaktaki A.B.D" demiştir.

Birinci ve üçüncü maddelerle ilişkili TC’de günümüz nüfus hareketlerine ve amaçlarına ilişkin bir iddia¹⁰² vardır. İddia, “Türkiye’nin belli bölgelerine doğru Kürt göçünü, sosyolojik bir göç olgusu ile mi, yani şehirleşme ve sanayileşme ile mi açıklamak gerekir, yoksa bunun altında yatan başka bazı nedenler mi aramak gerekir” sorusunun ardından TC’nin Kürt istilasına uğradığını ve Kürtlerin, yeterli nüfus ve dolayısıyla güç oluşturarak TC kültüründen ayrı bir kültür ve millet olarak ayrılmak ve dolayısıyla toprak edinmek istediğini ileri sürmektedir.¹⁰³

İleri sürülen iddianın kendisini doğrulamak için incelediklerine bakıldığında, bunların bölgeleme kapsamında düşünülmesi/gözetilmesi gerektiği görülmektedir.

Etnik bir grubun (Oran, 2004, ss.129, 130)¹⁰⁴,

- a) ülke bütünlüğü içinde anlamlı bir sayıları varsa,
- b) belirli bir bölgede toplanmışlarsa,
- c) varlıkları ve talepleri tarih içinde süreklilik gösteriyorsa,
- d) bağımsızlığı şiddetle istiyorlarsa,

bağımsızlık istemesi durumu kuvvetlidir.

Oran bu dört unsurun Türkiye Kürtlerinde olmadığını çeşitli gerekçelerle belirtmiştir. Ancak, 100–200 bin nüfuslu devletler olduğu hatırlanırsa yaklaşık 9

¹⁰² İddia, Gökçe Fırat’ın 2007 tarihli “İstila, Kürt sorununda gizlenen gerçekler ve Kürt istilası” adlı kitabında ileri sürülmüştür. Kitap, iddiasını ispatladığını varsaymaktadır. Hatta kitap 11. sayfasında, 1935’de İsmet İnönü “istila” kelimesini kullandığından kendisinin de bu kelimeyi kullandığını belirtmektedir. Oysa ki İsmet İnönü’nün raporunda istila değil, “yayıma” kullanılmıştır. İstila, bir ülkeyi silah gücüyle ele geçirme veya yayılma, sarma, kaplama, bürüme anlamlarına (TDK, 2006a) geldiği için İsmet İnönü’nün de istilayı kastettiği varsayılabilir, ancak bu bir olasılık olduğundan, burada istila edilmesi yorumunun Fırat’a ait olduğu kabul edilmiştir.

¹⁰³ Yazar, Türkiye’de Kürt’e ilişkin pek çok eylem ve söylemin ABD, AB ve bugüne kadar hükümet eden pek çok partinin güdümünde gerçekleştiğini ve bunların ise Kürt’e millet oluşturma ve bu millete Türkiye sınırları içerisinde toprak vermekle ilişkili olduğunu, bu amaç için, PKK’nın belirtilen üç kuvvet tarafından desteklendiğini, ABD’nin TSK’nın bilinen ve inanılan imajını yıkmak için PKK’nın TSK’dan güçlü olduğunu yaymak istediğini, Kürtlerin ayrı bir millet olarak tanımlanması için Kürt sorununu tanımak gerektiğini ve Demirel, Erdoğan Özal ve Perinçek’in bunu yaptığını, Atatürk’ün 1921 Anayasası ile il yönetiminin özerk yapısını açıklamasına karşın Kürtlerin bunu sapıtılarak Atatürk’ün de Kürtlere özerklik vermek istediğini ispatlamaya çalıştıklarını, 56 belediyesi olan Demokratik Toplum Partisi’nin (DTP) PKK demek olduğunu bu partiden belediye başkanı olan Osman Baydemir’in Kürtlerin artık Türklerle yaşamak istemediğini söylediğini, Özal döneminde Türk nüfusa doğum kontrolü uygulamaları sürerken Kürt nüfusun artışının desteklendiğini vb. pek çok yargıyı ileri sürmektedir.

¹⁰⁴ Bu dört madde, Baskın Oran’ın bir Ankara konferansında Kürt milliyetçiliği ile ilgili sorusu üzerine milliyetçilik uzmanlarından Ernest Gellner’in verdiği yanıtıdır.

milyon¹⁰⁵ nüfuslu olan ve çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde yaşadıkları bilinen Kürtler a ve b maddeleri için uygundur. Bununla birlikte, ilk Kürt Milliyetçi gazetesi 1898’de çıkmıştır ve Kürtlerin milliyetçi söylemleri devam etmektedir. Ayrıca, belirtilen iki coğrafi bölgenin doğusunda Kürtler yaşamakta ve akraba devlet konusunu gündeme getirmektedir. Görüldüğü gibi, Kürt milliyetçiliği c ve d maddelerine de uygun olup Kürtlerin bağımsızlıklarını isteme durumları söz konusudur. Bu durum, yukarıda verilen birinci ve üçüncü madde kapsamına giren bir başka konuyla da ilgilidir. Fırat’ın (2007) iddiasına göre¹⁰⁶, **Kürtler, Türk nüfusu Kürtleştirmek istemektedir.**¹⁰⁷

Nüfusun, sayısı ve coğrafyada konumlanması ile ülkenin ekolojik, sosyolojik ve ekonomik yapısını ve bunların tümüyle ilişkili olan kültürünü etkilemesi düşünüldüğünde, **varolduğu ileri sürülerek oluşturulmaya çalışılan bir kültürün aynı zamanda göç hareketiyle yaygınlaştırılmaya çalışılması TC’nin hem toprak hem de kültür bütünlüğü açısından risk oluşturmaktadır. Bir arada yaşamak kaçınılmaz olarak, karşılıklı etkileşimle birbirini dönüştürür ve dolayısıyla hakim kültürü etkileyerek zenginleştirir.**¹⁰⁸ Karşılıklı etkileşimlerle ve bunlara ek olarak etnik gruplar arasındaki evliliklerle, belirtilen değişim pekişmektedir. **Çoğunluğun az olanı daha fazla değiştireceği varsayımından hareketle geçmişte, Türk nüfusun Kürt nüfusu etkilemesi amaçlanmıştır. Bugün ise, çoğunluk hâlâ Türk nüfusedir, ancak Kürt nüfusun sayısının giderek arttığı ve artışın da yayılma eğilimi gözlenmektedir. Türk nüfusun Kürtleşmesinden ve Kürt nüfusun artış hızından kaygı duyulmaktadır.**

¹⁰⁵ Rakam, tezin etnik gruplarla ilgili verilerini doğru saydığı Şener’e (2004) aittir.

¹⁰⁶ Burada Fırat, göç hareketiyle, PKK’nın ekonomik gücünün desteklendiğini de vurgulamıştır.

¹⁰⁷ Yazar, bunun için Kürtlerin, bugüne kadar biri Antep’ten Muğla’ya ve Kuşadası’na diğeri doğrudan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli’ne doğru büyükşehirlere giden iki hat; şimdi ise ek olarak biri, Sivas-Tunceli üzerinden Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerine, diğeri Trakya’yı kuşatmak için Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli ve İstanbul’a iki yeni hat kullandıklarını söylemektedir. Ek olarak yazar, günümüzdeki nüfusun görünümünün Sevr Haritası ile tek farkının Ankara’daki Kürt nüfusun fazlalığı olduğunu ileri sürmektedir (Bkz. Fırat, 2007, s.35).

¹⁰⁸ Herder’e göre, yeryüzündeki tüm insanlar, farklı kimlik, değer ve kültürleri toplamıyla insanlığı oluşturmaktadırlar ve her biri bu farklılıklarıyla insanlığa katkıda bulunurlar (Bernasconi, 2000, s.101). Ancak, “on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda etnik duyguların önem kazanmasına” (Gellner, 1998, s.58) milliyetçilik ve millet oluşturma eğilimi çerçevesinde bakmak gerekir.

Bu riskin, İsmet İnönü'nün 1935 Yılı'nda Atatürk'e hazırladığı ve bunun arkasından Abidin Özmen'in hazırladığı ve TBMM'ne sunduğu raporlarda da vurgulandığı görülmektedir¹⁰⁹. Dolayısıyla, TC'nin kuruluşunda olduğu gibi bugününde de Kürt vatandaşlarıyla ayrı kültür ve ayrı millet olmaya çalışmaları açısından sorun yaşadığı ortadadır. Bu üniter devlet olan TC'nin yönetim yapısını da tartışılır hale getirmiştir. Çünkü kültür, ancak devletle kurumsal işlerliğini sağlamaktadır.

TC Milleti, etnik gruplar temelinde ayrıştırılırsa ve her bir grup kendi kültürünün varlığını ve devamını ayrı millet olarak devam ettirmek isterse,

- uluslararası ölçekte millet olma, devlet olma hakları,
- dolayısıyla bütünde tanımlanan kültürün çözümlenmesi,
- ve bu bütündeki kültürün toprağının ayrı sınırlarla tanımlanması

uluslararası tanımlı haklar ve gerçekleşmiş olayların emsal gösterilmesi ile zorunlu/gerekli gerekli duruma gelir. **Bir parçanın ayrı tutulması/ayrı olmak istemesi, tanımlı bütünü ve bütün olma bilincini zedeler.**

Bu sorun giderek ülkenin iç problemi olmaktan çıkarak uluslararası çözümü aranan bir sorun haline getirilmiş ve hatta AB'nin konuya yönelik önerileri/dayatmaları olmuştur. **Tezin tüm bu sorunlara cevabı şöyledir: Hakim/sürdürülen kültür Türk Milleti'nin kültürüdür ve Kürtler bu Millet'in ve kültürünün parçasıdır.**¹¹⁰

¹⁰⁹ Öztürk'ün (2007) kitabında İnönü'nün konuyla ilgili şu sözleri verilmiştir: “Kürtleşmiş ve kolayca Türklüğe dönecek yerleri okutmak, hatta Kürtlere Türkçe öğretmek Türklüğe çekmek için ilk tahsil ve onun iyi hocası çok etkili vasıta. Sonuçta ilk tahsil için ayırma siyasası yapılamaz. Zaten sınırlı olan vasıtalarımızı daha çok Türk köylerinde kullanmak elimizdedir”, “Türklerle Kürtler aynı okulda okumalıdır. Bu, Kürtleri Türkleştirmek için etkili olacaktır” (ss .63, 89). İsmet İnönü'nün raporundan sonra, “Kürtlerin yoğun olduğu yörelerde Türk bölgeleri oluşturmak için de plan hazırlanmıştır” (Öztürk, 2007, s.71).

¹¹⁰ Kürtlerin ayrı bir kültürü olmadığı İnönü'nün ve Özmen'in raporlarında da verilmiştir. İnönü kendi raporunda, Türk kültürünün aşılmasının amaçlandığını; Abidin Özmen ise raporunda, Kürtlerin de kendisine bir kültür bulmak yoluna girmeleri halinde raporu hazırlayan müfettişlerin de bildiği gibi işlerinin zorlaşacağını belirtmiştir (Öztürk, 2007, s.82).

Kurtuluş Savaşı sonrası asimilasyon ülkenin öncelikli ilkesi kabul edilmiş¹¹¹ ancak bu, bugün de gerçekleştirilememiş ve **etnik gruplar Türkiye coğrafyasının belirli alanlarını ağırlıklı nüfuslarının yaşama yeri olarak seçmişlerdir.** Dolayısıyla, **amaçlanan asimilasyonun mekânsal içeriği amacına ulaşamamıştır.** **Bu noktada önemli hale gelen, asimilasyonun bilinç düzeyidir.** Çünkü, **etnik grupların kendisini Türk Milleti'nin ve kültürünün parçası olarak görmeleri/hissetmeleri, ulusal güvenlik açısından mekânsal seçimlerinden önceliklidir.** Etnik özelliklerini yok sayamayacaklarından/bu özelliğin yok sayılmayacak olmasından dolayı etnisitenin hakim kültürle kurduğu ilişkinin, kültürün sürdürülmesinde engel olup olmadığı önemlidir.

Bu grupların etnik özellikleriyle kültürün varlık etkeni oldukları kabulüyle hakim kültürü benimseme/yaşatma istekleri bilinmelidir. Türk ve Kürt ayrı tutulursa, biri kendisi için diğerini ihmal eden/yok sayan ve/veya zarar veren davranışlar içerisine girebilir.¹¹² Dolayısıyla, kültürün önünde bir engel varsa, asimile edilmesi gereken etnik grup kimlikleri değil, ayrıca yaşatılmak istenen ve olduğu iddia edilen kültürel kimlikleri olmalıdır. Çünkü, bu kültürel kimlik, bir bütünün parçası olarak var olmuştur ve kendi başına bir kimliği niteleyemez.¹¹³

TC askerler tarafından kurulduğundan, kültüründe de askerin güçlü imajı önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla yönetende ve yönetilende savunma ve koruma

¹¹¹ Asimilasyon, doğrudan etnik grubun kendisinin adını kullanmaması ve adının kullanılmaması olarak düşünüldüğünden ve özellikle olanın kültür olduğu bir kenara bırakıldığından, 1935'de Türkleştirme ile yani etnisite üzerinden asimilasyon amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle Diyarbakır olmak üzere Urfa'nın da Türklük merkezi olması istenmiştir. Çünkü bunlar, bugün olduğu gibi o dönemde de Kürtlerin yoğun yaşadığı yerlerdir. Konu, Öztürk, 2007, ss. 17 ve 20'de anlatılmaktadır.

¹¹² Örneğin, İnönü, Erzincan'da Dersimliler (Tunceli) tarafından soyulanları dinlemiştir. İnönü, soygunları ve Kürtlerin baskılarını dinlerken, hikâyeleri çok acıklı bulmuştur (Öztürk, 2007, s.51).

¹¹³ 28.05.2009 tarihinde Siyaset Meydanı Programı izlenmiştir. Programda Ali Kırca'nın konuğu Deniz Baykal'ın "Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakış ve Çözüm Önerileri" adlı bir raporun 1990'da partileri tarafından hazırlandığını belirtmesi üzerine bu rapor, 01.06.2009 tarihinde CHP Genel Merkez'den telefonla istenmiş ve fotokopisi kargo ile 02.06.2009 tarihinde tarafıma teslim edilmiştir. Tez, raporun 25. ve 26.sayfalarında kullanılan etnik grupların "zengin mozaik unsuru" ve "kültürel zenginlik" tanımlamalarına katılmamaktadır. Çünkü, tez, TC'yi tek kültür olarak görmektedir. Bununla birlikte tez, etnik grupları tabu saymama ve tanıma şeklinde raporun genelinde kullanılan değerlendirmeye ve ss.30-31'de önerilen Doğu ve Güneydoğu'ya özel Bölgesel Kalkınma Planı yapılması fikrine katılmaktadır.

konularında pekişmiş ve pekiştirilmiş düşünceler bulunmaktadır¹¹⁴. Çoğunluk terör gibi bir konuda da hükümetten önce Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) kararlarını ve uygulamalarını haklı bulmaktadır. Ancak, burada unutulmaması gereken, **devlete hakim olan ideolojinin kendisini koruma reflekslerinin milli güvenlik reflekslerinden daha hızlı çalışmasının, her ülke gibi Türkiye için de problemler yaratacağıdır. Bu, koruma üzerine uygulamaların, ekonomik büyümenin önüne geçebileceği anlamındadır. Bir başka anlatımla, millet içerisinde ayrılma riski taşıyan faktörlerden dolayı kültürel bütünlükten bahsedilemiyorsa ve bu uluslararası arenada destekleniyorsa, ekonomik kazanımlar bütünü korumaya yönelik harcanacak ve ülkenin gelişmesine yönelik yatırımlara dönüşemeyecektir. Dolayısıyla, planlama bir eylem alanı olarak çaresiz kalacaktır.**

Mevcut nüfuslarının yanı sıra, var gösterilen bir nüfusla Doğu ve Güneydoğu'nun "Kürt" adı ile anılması ve bunun pekiştirilmesi amacını güden kişi, kurum ve ülkeler olabilir¹¹⁵. Hatta, TC Ulus sınırındaki vatandaşların Türk Milleti değil, mozaik bir nüfus olduğu da ileri sürülebilir¹¹⁶. Bu, **erklerin sınırlı dünya topraklarına sahip olma ve/veya bu toprakları uzaktan da olsa yönetme istekleriyle ilişkilidir.**¹¹⁷

¹¹⁴ Bunu ispatlayan birkaç örnek şöyledir: "İnönü'nün raporundan anladığımıza göre, genç Cumhuriyet bir numaralı güvencesi olarak Silahlı Kuvvetleri, yani orduyu görüyor". Hatta İnönü, Kars'a bağlı olan Iğdır'ın her yerinde subay görmeyi, hem Cumhuriyet'in hem de Türk medeniyetinin en temiz örneği sayıyor. İnönü Diyarbakır'a ilişkin bir gözlemini raporunda, "Cumhuriyet'in prestijini temsil eden ordunun pejmürde kıyafeti şarkta bütün siyasi dertlerimizi çok ağır hale koyabilir" (Öztürk, 2007, ss.17, 19, 40) cümlesiyle belirtir.

Görüldüğü gibi o dönemde de askerinin gücü Doğu'da mutlaka hissettirilmek istenmiştir.

¹¹⁵ Öztürk'e (2007) göre, İsmet İnönü'nün raporundan sonra nüfus müdürlüklerinde yapılan gizli araştırma sonuçları Doğu ve Güneydoğu'nun mozaik olarak gösterilmeye çalışıldığını ve bunun da Kürtlerin başarısı olduğunu vurgulamıştır. Özmen, "Hiç şüphesizdir ki, muhtelif yerlerde verilen kararlara göre hareket ederek Bağdat'ta bir Kürt tarihi yazan Mehmet Emin Zeki namındaki adam, Anadolu'nun güneydoğusunu hemen hemen tamamen, diğer vilayetlerde de birçok yerleri Kürtlük sahası olarak göstermiştir" (s.73).

¹¹⁶ Ülkemizde yaşayan etnik grup sayısı 24'tür (Şener, 2004, s.14). Fakat, TC, etnik bir mozaik değildir. Çünkü, "uluslararası bilim çevrelerinin koyduğu ölçüyle bir ülkenin etnik bir mozaik olarak tanımlanması için iki şart ve bunların birlikte sağlanması gerekir. Bunlardan biri etnik çeşitlilik, diğeri nüfus oranıdır. Egemen unsurun oranının %65-70 olduğu bir ülke için mozaik tanımı çeşit ne olursa olsun geçerli değildir. Prof. Martin Lipset için oran %65'dir" (Önder, 2002, ss. 27, 28). O halde, tüm bu etnik gruplar, yeni kavram arayışlarında olduğu gibi Türkiyeli değil, Türk Milleti'nin bir bölümüdür. Yarın, 2006'da ümmet tanımlanırken ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın pek çok konuşmasında Türkiyeli nitelendirmesi kullanılmaktadır. Bu, Türk Milleti'nin tanımı dışındadır ve amaçlıdır.

¹¹⁷ "Şimdilerde yüzlerce ve binlerce farklı kavim ve topluluk, kendine tarihinden devşirdiği bir takım değerleri ve hakları öne sürerek bir ulus devlet olmak istiyor" (Bulaç, 1998, s.16).

Diğer taraftan, Kürt nüfusunun bu bölgelerde artmasının, toprağa bağlı alışkanlıkların sürdürülmek istenmesi sonucunda “orada yaşama” alışkanlığının “orada birikme”ye dönüşmesi ile ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Çünkü, yaşamaya alışılan yerde, doğal nüfus artışı gözlenmesi reel bir durumdur. **Dolayısıyla, olası tehlikesinin önlemi alınarak bu isteğin karşılanması gerekmektedir.**¹¹⁸

Kültürün aktarılmasında ve yaşatılmasında dil de nüfus kadar etkili bir araçtır.¹¹⁹ Dil, kültürü işaret etmesinin yanı sıra, eylemin ve düşüncenin adlandırılması ve söylenmesi ile onun zenginleşmesi ve yaşamasını sağlar. Dolayısıyla, daha fazla kişiye ulaşmak için gereksinilen nüfusun o kültürün dilini kullanması beklenmektedir. Bunun için kullanabilecek tüm araçlar belirlenir ve araçlar mekânsallaştıkça da görünürlüğü artar.

Kültürün devam etmesi için ülkenin sınırlarında güvenliğin sağlanması ve ekonominin de verimli olması gerekmektedir. Doğu ve Güneydoğu’da Kürt nüfusunun yoğun ve coğrafyada yer edinmiş durumu, bir taraftan asimilasyonu düşündürürken bir taraftan da asimilasyon sürecinde sınırların korunması açısından bölgenin güvenliğinin önemsenmesini gerektirmektedir. Çünkü, **ulusallık açısından bölgenin bir Kürt bölgesi olarak görülmesi ve buna dayalı riskler engellenmeli, bölgenin ekonomik değerinin farkındalığıyla getirisi TC ve Türk’e yararlı/ait**

¹¹⁸ Türkleştirme olarak doğrudan değinilen konu, mekânsal güvenlik açısından mekânın da Türkleştirilmesini içermektedir.

Bu kapsamda, ilkinin desteklediğini belirten Özmen Kürtlerle ilgili iki çözüm önermiştir: (Öztürk, 2007, s.78): Dağıtarak asimile etmek; hükümet kuvvetlerinin kontrolü altında buldukları yerde bırakmak.

¹¹⁹ TC tarihinde 1920’li yıllarda tüm etnik gruplar için uygulanan Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası’nın yanı sıra İsmet İnönü’nün raporundan sonra da Türk dilinin yaygınlaştırılması amacıyla, Özmen, Kürtleri Türkçe konuşurtmak üzere, Kürt çocuklarının on bir ay kalabilecekleri okullar kurulmasını ve bunların öncelikle Van (Gevaş), Hakkari (Beytüşşebap), Bitlis (Hizan), Muş (Malazgirt), Siirt (Pervari), Diyarbakır (Şerbatı), Mardin (Derik) ve Urfa (Viranşehir)’da yapılmasını önermiştir (Öztürk, 2007, s.80).

Bugün ise, 1 Ocak 2009’da TRT 6 (TRT Şeş) adında Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalı açılmıştır. 06.01.2009 tarihli ve “TRT Şeş ve Kürtçe Yayın Tartışması” konulu Neden Programında, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin bu kanalın açılmasına yönelik olarak, “bölücülerin taleplerini uygulamak”, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın ise, “bu açılım devletle bağı güçlendirir, bu alanı doldurmazsanız başkaları doldurur” dediği konuşmaları aktarılmıştır. Aynı tarihli program CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın 02.01.2009’da yaptığı açıklamadan, “Devletin parasını, devletin kaynaklarını, 70 milyonun parasını sadece bir kesim vatandaşlarımızın etnik talepleri doğrultusunda harcanması doğru değildir. Yani bizim anlayışımıza göre devlet etnik kör olmalıdır” alıntısını vermiştir. Dolayısıyla, kanal, dilin kültürle ilişkisi kapsamında düşünülmesi ve değerlendirilmelidir.

olmalıdır.¹²⁰ Çünkü, **hakim kültürün sürdürülmesi için, onun ekonomiyi elinde tutması gerekmektedir.**¹²¹ Kültür, organizasyonun düzeni (altyapı ve üst yapı kurumları için) ve dolayısıyla organizasyon içindeki yöneten ve yönetilenlerin huzuru ile de doğrudan ilişkilidir. Bu, **ulusal ve uluslararası alanda, güvenliği kapsadığı gibi güvenlik kapsamına da giren bir konudur.** Çünkü huzur, bir taraftan **kültürün işletilmesi için buna karşı koyan güçlerin engellenmesini sağlarken** bir taraftan da **aynı kültürde yer alan/olması gereken kişilerin bütünde aldığı rolleri aksatmadan devamlılığını sağlar.** Konu, bugün olduğu gibi geçmişte de güncelliğini korumuştur¹²². Bunun sağlanabilmesi için **yönetim sistemine bağımlı ancak aynı yönetim sisteminin korunması için yere göre değişen yeni yönetim ve plan sistemlerinin uygulanması geçmişte önerildiği gibi bugün de düşünülebilir.**¹²³ Çünkü, aynı yönetim sistemine dahil yer ve kişiler farklı özellik gösterebilir.¹²⁴

Kültür bir bütündür, ancak bu bütün bir bireşimdir. Bu nedenle, kendisini oluşturan parçalar ayrıştırıldığında kendisi yok olur ve/veya bu parçalar birbiriyle kıyaslanamaz. Dolayısıyla, **coğrafi unsurlara dayalı özelliklere göre yerler ve**

¹²⁰ Geçmişte de bu doğrultuda amaçlananlar vardır. Bu İnönü'nün raporunun yanı sıra, bu raporun ardından I.Umum Müfettişliği'ne atanan Abidin Özmen'in raporunda da görülmektedir: "İlk sözde, netice ve gayemi derhal bildirmek isterim. Raporumun hedefi, Kürtlük işini herhangi bir hal şekline getirerek tabiatın birçok varlıklarla ve zenginliklerle doldurmuş olduğu bu bölgenin daima Türk vatanının öz ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını temindir" (Bu sunuş, Öztürk, 2007, s.72'de bulunduğu gibi belirtilen kitabın sonunda verilen ekli raporda da görülmektedir).

¹²¹ Bu düşünce kapsamında olduğu düşünülebilecek bir planlanın 1935 yılında önerilmiş olduğu görülmektedir Özmen, geniş bir bölgenin ortasında kurulacak Türklük merkezindeki iktisadi hâkimiyetin, Kürtçe ile ilgisini kesmiş bir zümrenin eline geçirilmesini öneriyor (Öztürk, 2007, s.80).

¹²² Özmen raporunda, "Bölgenin casusunu, serserisini, şakisini suç delilleriyle kanunun pençesine koymaya imkân yoktur. Hudutların gece gündüz geçilmeye uygun bir noktasından bugün, öbür noktasından yarın içeriye giren bir propagandacı veya casusun, hiçbir cezaya çarptırmadan hudut dışına gönderilmesi bu çeşit işler yapan adamların cesaretini ve sayısını artırır. Huduttan pasaportsuz veya vesikasız gelen bir şahıs, ya hudut boyunda bir kurşunla karşılaşacağını veya aylarca hapis yatacağını bilirse, köyünde kurulmuş düzeni, çoluğu çocuğu olan bir adam kolay kolay eşkiyalık yapamaz. Bazı yetkileri Konya valisine, Amasya valisine vermeye hiç lüzum görmüyorum. Fakat Mardin valisinde bulunması, ülkenin selameti için gereklidir" demiştir (Öztürk, 2007, s.85).

¹²³ Özmen, Doğu'da özel bir adliye rejiminin kurulmasını öneriyor (Öztürk, 2007, s.85). Ayrıca İnönü raporunda, "Dersim vilayetinin teşkili ile askeri bir idare kurulması ve Dersim ıslahının bir programa bağlanması lazımdır" ve "Bütün seyahatimizde en iyi şey olarak, belki bütün Türkiye'de bu bakımdan birincidir; Samsun hususi idare bütçesini gördüm" (Öztürk, 2007, s.91) demektedir.

¹²⁴ Özmen raporunda, "Kürtlük hakkında ne şekilde hareket edersek edelim, idaresi başında bulunduğum bölgenin memleketin diğer tarafına hiçbir yönden benzeyişi olmadığını, aynı kanunlarla idaresine devam etmenin bu bölgede arzu edilen huzur ve sükunu ve temsil işini halledemeyeceğini kabul etmek zarureti vardır" demektedir (Öztürk, 2007, s.126).

geçmişe dayalı yaşama alışkanlıklarını bir yerde devam ettirmek isteyen kişiler, bir diğer yer ve kişiden özel değildir. Bu nedenle, ekonomiye dayalı olarak oluşmuş doğu batı arasındaki gelişmişlik farkı, batının yaşama, doğunun cezalandırılma alanı olarak kullanılmasına gerekçe olmamalıdır. Özmen'in raporunda belirttiği gibi, doğu memurun sürgün yeri olarak görülmemeli ve oraya kaliteli memurun gitmesi için sağlık, konut, çocuk okutma vb. konularda kolaylıklar getirilmelidir¹²⁵. Hatta, Bölüm 3.3.2.1'de üzerinde durulacağı gibi, vergi de bu kolaylıklardan biri olmalıdır.

Görüldüğü gibi, gerek 1935 sonrası ve gerekse bugünün nüfusu için yapılan tüm yorumlar birbirine paralellik göstermekte ve Doğu ve Güneydoğu toprakları için kaygı duyulmaktadır. Bu kaygı gerçekte, uluslararası etkilerin kültüre yansımından kaynaklanmaktadır. Bu etkiler, bütünü parçalarını ayıracak hareketler şekline dönüşmeye başlamıştır. Bu hareketler amaçlarını, risk unsurlarını devreye sokarak gerçekleştirmeye çalıştıkları gibi oluşturulan terör¹²⁶ ortamının bitmesi için kendi isteklerini TC'nin önermesini bekleyerek¹²⁷ de gerçekleştirmek istemektedir. Dolayısıyla, geçmişte ve bugün ulusal sınırlar içinde olduğu kadar dışında olanlar¹²⁸ da önem kazanmaktadır. Bunların pek çoğu toprağa

¹²⁵ Doğrudan ifadesi için, Bkz. Öztürk, 2007, ss.113-128, Abidin Özmen'in Raporu.

¹²⁶ Bugün olduğu gibi geçmişte de Doğu ve Güneydoğu'da terör olayları yaşanmaktaydı. Örneğin, İnönü'nün raporunu hazırladığı yıllarda, Suriye'de kalan ve değişik dönemlerde Türkiye'ye sızan o dönemin Apo'su Abdurrahman Mihi vardı. İnönü Mardin'de çok çeşitli şeyler yapılmasını önermiştir (Öztürk, 2007, s.21).

¹²⁷ Milliyetçilik, Şen'in (2004) belirttiği gibi doğmak için, toplumun bir ulus olduğunu keşfedecek, hatta ulus bilincini yaratacak bir aydınlar zümresine gereksinir ve Hobsbawm'ın (1995) vurguladığı gibi, politik birim ile milli birimin uyumluluğunu öngörür. Şen'in (2004) ve Hobsbawm (1995)'in söyledikleri bugün Türk Milleti içerisinde bir Kürt Milleti arayışında kendisini göstermektedir. Şöyle ki, son yıllarda Kürtlerle politik uzlaşma gerektiği iddiasıyla aydınlar arayışa girmekte ve bunun yanı sıra Kürt partisi olarak Kürt haklarını demokratik düzlemde tartışmayı amaçladığını vurgulayan DTP de Kürtlerin millet olarak tanınmasını siyasi zeminde milli bir hareket olarak göstermektedir.

¹²⁸ 1920–1946 arasında Suriye sınırındaki komşumuz Fransızlardı. İnönü raporunda, bu tarihlerde Suriye'deki bütün sınır meselelerinin Fransızların elinde olduğunu, dikkate değer biçimde merkezleştiklerini, Fransızların aldığı önlemler gibi önlemler alınmaması halinde mücadelede zayıf kalacağını belirtmiştir. Ek olarak, Fransızların Suriye'de yerleşmek için Mardin, Urfa, Antep ve Maraş'ın ellerinde bulunmasını istediklerini ve aktif biçimde çalıştıklarını vurgulamıştır. Fransızların, İskenderun ve Cizre arasında kaçakçılık merkezleri kurduğu, kaçakçılığın Fransızların nüfuzu ve siyasi gücünü artırmak için kullandıkları (Öztürk, 2007, s.23, 24), sınırda Türk düşmanlığı yaratmak için çalıştıkları ve Kürt ve Arap reislerini Türkiye'ye saldırttıkları aynı raporda belirtilmiştir (Öztürk, 2007, s.26). İnönü, Kürtlerin Fransızlar tarafından Türk düşmanlığında kolaylıkla kullanıldığını belirterek, bu duruma karşı Araplara iyi davranılmasını ve (Öztürk, 2007, s.27) Maraş, Antep, Birecik, Urfa, Mardin gibi şehirlerin Fransızlardan etkilenmemesi için ihtiyaçlarına devletin yardım etmesini ve bunlar arasındaki yolun iyi ve emniyetli olmasını önermiştir. Hatta, buralarda yaşayan

verilen kutsal değerlerin yanı sıra, toprağın ekonomik yararları nedeniyle de amaçlı planlardır. Bu kapsamda, planların ekonomide alınabilecek önlemlerle engellenmesi sağlanabilir.¹²⁹

Ekonomik gücün yanı sıra, askeri güç de önemlidir. Askerlerin kurduğu Cumhuriyette, askeri gücün önemi ve bu gücün görünürlüğünün sağlanması yadsınamaz. Geçmişte olduğu gibi¹³⁰ bugün de bu güç görünür tutulmaya çalışılmaktadır. Çünkü **halk, kültüründe var olan alışkanlıkları önemsemekte ve geçmişte güvendiği gücü yine güçlü görmek istemektedir.** Günümüzde Kürt konusunun geldiği nokta, bir anlık değil çalışmalarını hızla akan bir sürecin sonucudur. Burada Kürt'ün yapmaya çalıştıklarından çok Kürt'ün kullanılmasıyla yaptırılmak istenenler önemlidir¹³¹. Çünkü, **eğer yapılmak istenen Kürt'ün ayrıştırılmasıysa bir taraftan kültürde eksiklik gerçekleşirken bir taraftan da kültürün yaşadığı ulusal toprak eksilecektir. Kültürün ve toprağın eksilmesi, bunun bir parçası olan unsurun ayrı bir kültürü ve toprağının var olduğuna inanılması ve inandırılmasıyla gerçekleştirilir.**¹³² Bu kapsamda da ekonomik gücün

Hıristiyanların çıkarılmamasını, çıkarılmaları halinde Kürtlerin yerleşeceklerini vurgulayarak, Arapların da yerlerinde kalmasının sağlanmasını, çünkü Fransızların kullanmak istedikleri Kürtlere karşı Arap siyasetinin önemli olduğunu belirtmiştir (Öztürk, 2007, s.28).

¹²⁹ İnönü'nün DİPnot 128'deki önerisi, bu kapsamda bir örnek olarak düşünülebilir.

¹³⁰ İnönü, Kars'a bağlı Iğdır'a geldiğinde, her yerde yedek subay görmenin hem Cumhuriyet'in hem Türk medeniyetinin en temiz örneği olduğunu söylemiştir (Öztürk, 2007, s.40).

¹³¹ Özmen raporunda milliyet prensibinin kullanılmaya başlamasının ardından, sınırlarımız dışında yaşayan Kürtlerin, Türk'ten başka ve Türk düşmanı olma duygularının etkili olmaya başladığını; bazı yerlerde Türkçe bilen yaşlıların gençlerden fazla olmasını kanıt göstererek Türklerin Kürtleştiğini; dışarıdan sürdürülen Kürtlük cereyanlarının etkisine inanmak gerektiğini ve Dersim için düşünülen planın Kürtlük cereyanının olduğu her yer için de düşünülmesini önermiştir. Özmen'in Kürtlük için yapılanları şöyle sıralamıştır: Suriye'de Bedirhanogulları Kürtlük için çalışmaktadır, Türkiye içinde oturan Kürt'e hariçten propaganda yapabilmek hedefiyle Fransa Kürtler için Türk alfabesi hazırlamıştır, Ermenistan'ın Erivan kentinde bulunan Marksizm, Leninizm Enstitüsü Kürtlük propagandası yapmaktadır, Amerika'da Boston'da 27 Nisan 1935'de Ermenice (Baykar) mücadele gazetesinin yazdıklarına göre, Ermenistan'daki Kürtlerin benliklerinin, Kürt nüfusu bulunan memleketlere karşı fena düşüncelerle (s.75) takviyesine gidildiğini göstermektedir (Öztürk, 2007, ss.75-76). Özmen, "Kendilerine herhangi bir dar zamanda Türkiye hücum ederse, içerdeki Kürtleri de ayaklandırmak arzusunu besleyen Suriye Kürtleri ve Ermenileri on binlerce silahlı çıkarabilecek bir kütledir. Fransızların Arap vatanlarıyla olan siyasal savaşları Suriye'de Kürt'ü, Ermeni'yi, Çerkes'i, Asuri'yi ve diğer azınlıkları silahlandırmaya yöneltmiştir" (Öztürk, 2007, s.77).

¹³² Özmen, Erivan'da 1935 yılında toplanan Kürdoloji Kongresi'nde özel bir kaynaktan, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren kararlar alındığını öğrendiğini belirtiyor: Kürt'ü Türk kültürü etkisinden kurtarmak, Kürt'ün aslını bulmak ve bir Kürt tarihi yazmak, Kürtlerle Yezidilerin ve Ermenilerin ırki münasebetlerini bulmak, Bir Kürdistan haritası yapmak, Kürtçe'deki lehçeleri birleştirip tek dil oluşturmak, bir gramerle bir sözlük yapmak. "Bu kararlar, Kürtlerin ilerletilmesi ve benliğine sahip olarak yaşatılması amacını güdüyordu. O yıllarda Roma'da yapılan toplantının da konusu yine Kürtler'di" (Öztürk, 2007, s.76).

oluşturulması önemlidir. Olmuş ve olmakta olanların bilinmesi, **gelecek üzerine kaygıların, sınırın ve kültürün korunması için değil gelişme ve büyüme yönünde olmasını sağlayacaktır**¹³³. Diğer türlü, görmezden gelinerek yürümek dışarıdan sürdürülen sınır amaçlarının gerçekleşmesine ve bununla birlikte geliştirilmeye çalışılan/altyapısı hazırlanan toprağın kaybına neden olur. Toprağın kaybı/alınması gücü gereksindiğinden, bir kültürleri olduğunu iddia edenler, farklı sınırlar içinde olsalar da birbirlerini bu amaç için destekleyerek güç oluştururlar.¹³⁴

Bunlara ek olarak, Türk kendisine dost bulmaya çalışmaktadır.¹³⁵ Çünkü, dünyada belirli inanışlar, çeşitli araçlar ve eylemlerle Türk aleyhine düşünceleri

¹³³ Özmen, yıllarca PKK'nın başı Abdullah Öcalan'ı ülkesinde barındıran Suriye'nin, Kürtçülük faaliyetlerini, 1935'li yıllarda da desteklediğini, o ülkede bulunan bazı kuruluşların isimlerini vererek ve sürekli çalıştıklarını belirterek açıklamış ve içeride ve dışarıda Kürtlük cereyanlarının TC için yapabileceği zararın önüne geçmek ve çaresini aramak zamanının geldiğini vurgulamıştır (Öztürk, 2007, s.77). Yıllardır konuşulan ve hatta haritası çizilen Büyük Kürdistan Planı ulusal ve uluslararası alanda bilinen bir amacın adını taşımaktadır. Örneğin Kuzey Irak, Misak-ı Milli sınırları içindeydi, ancak TC sınırları içinde kalamadı, Fırat'ın da belirttiği gibi bunun nedeni, Sevr'de düşünülen Büyük Kürdistan'dır (Fırat, 2007, s.91).

¹³⁴ 1960'larda Türkiye gibi Irak, İran ve Suriye'nin de Kürt sorunu vardır. "Fakat bölge ülkeleri kendi Kürt sorunlarını çözmenin yolu olarak, diğer ülkelerin Kürt sorunlarını kullanmak gibi bir stratejiye yönelirler. En bariz örneği, Türkiye'nin Irak Kürtlerini desteklemesine karşılık, Irak'ın Türkiye Kürtlerini desteklemesidir" (Fırat, 2007, s.92). Ek olarak, Öztürk'ün (2007) kitabının 38. sayfasında ve Fırat'ın (2007) kitabının 24, 28, 65-71 ve 74. sayfalarında, Kürtlerin isyanlarla zora soktukları Kurtuluş Savaşı'nda savaşmadığı, Atatürk'e suikast planları hazırladıkları anlatılmaktadır.

ABD'nin ve AB'nin Kürt politikası sürdürdüğüne ilişkin yorumlar şöyledir: ABD'nin Irak'a müdahalesine kadar biri ABD'nin desteklediği Kuzey Irak merkezli diğeri AB'nin desteklediği Türkiye'nin Güneydoğusu merkezli iki Kürdistan planı vardır. (Fırat, 2007, s.94). Fırat (2007), Kuzey Irak'ta bir gösteride Kürt devletinin sözde bayrağı ile ABD ve AB bayraklarının yan yana olduğu bir fotoğrafı işaret etmekte ve her ikisinin de kendilerine bağlı bir Kürt Devleti planları olduğunu belirtmektedir: "ABD'nin Orta Doğu politikasının 100 yıldır Büyük Kürdistan hayali olduğu bilinmektedir. ABD açısından Irak'a müdahale, aynı zamanda Büyük Kürdistan operasyonunun da başlangıcıdır. ABD'nin ilk önce müdahale ettiği Irak'ta bir Kürt devleti kuruldu bile. ABD'nin Suriye'ye ve İran'a müdahalesinde de aynı sonuçların alınacağı gün gibi ortada. Yani her ABD müdahalesi, büyük Kürdistan'ın bir parçasının daha kurulması demektir" (Fırat, 2007, s.95). Bunun yanı sıra, Avrupa Konseyi, Kürt raporunu kabul etmiştir. Bu rapora göre Kürtlere azınlık hakkı tanınacaktır. ABD, PKK'yla mücadele için koordinatör atamıştır. Oysa koordinatör sınır anlaşmazlıklarında ya da iki ülke arasındaki savaşlarda atanır. Mesela Kıbrıs böyle bir bölgedir. ABD'nin koordinatör ataması demek Türkiye'nin PKK ile masaya oturtulacağı anlamına gelir (Fırat, 2007, s.120).

¹³⁵ Ortaylı'nın 2007'de yayınlanan çalışmasında, yabancıların Türklere ilişkin düşüncelerine yönelik şu cümleler bulunmuştur: "Avrupa dünyasında Türk dostu olanlar Yahudiler" (s.164). "Yunanistan'ın milli tarihi çok anti-Türk'tür" (s.222). "Hıristiyan kafasının iki düşmanı varsa; birisi Türkler; eli kılıçlı, toplu tüfekli Türkler tabii. Avusturya'daki "Türk imajı", sarıklı ve toplu tüfekli adamlardır; konvansiyonel silahlarla" çarpışan bir Rönesans ordusudur çünkü Osmanlı ordusu" (s.164). "Avrupa Birliği'ne 'din birliği' demek çok ayıp addediliyor. Ama aslında olup biten o. Ve o duyguyu taşıyor" (s.292). "Müslüman Arnavut, Türk'le çok kaynaşır. Hatta "Türk'üz" der. Türklüğü "Müslümanlıkla aynı" şey olarak düşünür. Hıristiyan Arnavut da Ortodoks ise, Helen unsurları ile; Katolik ile İtalyan'la kaynaşmaya hazırdır. Ama her şeye rağmen Arnavut'un kendisine has bir dik başlılığı ve vakaları vardır. Bunu görürsün. Bütün dünyayla kavgalı bir memleketti bu, bir tek Ankara'yla geçinirlerdi. Arnavutluk'ta hiç kovulmayan sefir, Türk sefiridir ve Ankara'da görev yapan Arnavut sefir de hep görevini "tamam edip" gitmiştir (s.327).

yaymaya/pekiştirmeye çalışmaktadır. Az sayıda devletin ve/veya etnik grubun dostluğuna sahip Türk, inanılan bu imajı yıkmak için kimi olayları ve söylemleri tolere etmek zorunda kalabilir. Bu da yukarıda değinilen amaçlar kapsamında yürütülen planlar ve bu planların bir parçası olan örgütlerle barışçıl çözümlere gitme zorundalığı anlamına gelir. Dolayısıyla, TC kültürünün bir parçası olan etnik grupların adları, sayıları ve yaşadıkları yerlerin yanı sıra, geçmişten bugüne bu sınırlar içinde ve dışında yönlendirilme biçimleri/olasılıkları, devletten beklentileri ve uluslararası arenada kendilerine biçtikleri/biçilen rol bilinmelidir. **Bu hem kültürün hem de kültürün yaşadığı toprağın korunması açısından önemlidir.**

Sonuç olarak, **Türk Milleti kimliğinin içinde yeni kimlik arayışları onu siyasallaştırma gereği için yapılmaktadır.**¹³⁶

2. Türk Milleti'nin vatandaşlarına demokratik olmadığı ileri sürülmektedir.

“Bizimle kader birliği etmiş vatandaşlarımız vardır ki bunlar hakiki Türk Milletidir. Bilhassa Yahudiler, bu millete ve bu vatana bağlılıklarını ispat etmişlerdir. Şimdiye kadar rahat bir yaşam sürmüşlerdir. Bundan sonra da huzurlu ve mutlu yaşayacaklardır” M. Kemal ATATÜRK (Pardo, 1992, s. 162).

“Dünyamızda tarihsel koşulların bir hediyesi olarak devrimini yapmış iki Devlet-Ulus vardır: Biri Fransa, diğeri Türkiye. Her iki ülkede de tabanın (sujet) yerini, boğuşa boğuşa vatandaş almıştır (citoyen). Diğer büyük ve zengin ülkelerin hepsinde birey tebaa olarak kalmış, vatandaşlık düzeyine ulaşamamıştır” (Gökalp, 1998, s.9).

Türk Milleti, Osmanlı'dan miras kalan etnik gruplarıyla bir ulus-devlettir.¹³⁷ Bu özellik nedeniyle, bireyler hem kültürü oluşturan parçalardan biri iken devletin de kurum olarak işlerliğini sağlayan vatandaş kimliği taşımaktadırlar. Dolayısıyla **birey;**

¹³⁶ Kimlik ve farklılık üzerine düşünceler demokratik kuramın yeniden gözden geçirilmesi gereğine işaret eder. “Çünkü, demokrasi farklılığın, öteki-kimlik olarak kendine bir yer açmasını sağlayan bir araç olduğu gibi aynı zamanda kimliğin dogma haline getirilmesinin siyasi meşrulaştırılmasını da sağlayabilen bir araçtır” (Connolly, 1995, s.10). Toplum tarafından elverişli kılınan kimlikler, bu elverişliliği aşan/zorlayan kimlikleri gölgesinde bırakabilir. Buna yakın bir açıklama, Giddens'in yapılanma kuramını inceleyen Aslanoğlu'ndan (2000) gelmiştir. Bu kurama göre, toplum tarafından bireylere verilen haklar ve sorumluluklar vardır. Birey rolünü var olan toplumsal yapı içinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Modernliğin düşünümelliği içinde kimlik inşa edilebilir bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹³⁷ Osmanlı tarihi ile TC tarihinin ayrı görmeyerek aralarındaki farkı rejim değişikliği ile açıklayan değerlendirmeler vardır. Örneğin Ortaylı (2007) şöyle demiştir: “Ben Osmanlı tarihi ile Cumhuriyet tarihini ayırmıyorum. Yani bunlar, Türk tarihinin, rejim değişikliği geçiren safhalarıdır” (s.466). Ancak, Arı (2009) bu görüşün tersini savunmuş ve TC'nin “kültür devrimi” ile inşa edilen yeni bir oluşum olduğunu belirtmiştir: Bunu “Kuşkusuz, hiçbir şey yoktan var olmaz; olan her şeyin oluşumunu sağlayan nedenler ve etkenler vardır. Türk toplumu ve Türkiye Cumhuriyeti de yoktan var olmadı. İmparatorluğun yıkılışından arta kalan tortulardan usta bir el, yeni bir ülke ve devlet yarattı”

- **Ulus-devlet sınırı içindeki kültürün ve toprağın korunmasında,**
- **Devletin kurumsal yapısının ve işlerliğinin ve nihayetinde erk yaratma alanı olan ekonominin devamlılığında,**

etkindir/etkin olmalıdır.

Devlet ise bireye vatandaşlık kapsamında verdiği hak ve görevlerin gerçekleşmesini beklemektedir. Çünkü devlet de, **vatandaşlığın yerine getirilmesinin kültürün ve dolayısıyla milletin devamını sağlayacağını bilir ve kurum olarak bunu garanti eder.**

Günümüzde özellikle AB'ye üyelik sürecinde, TC'nin etnik grupların kimliklerini yok saydığı ileri sürülürken Atatürk'ün "Ne Mutlu Türk'üm Diyene" sözünün "herkesi mutlu edeceğine inanmanın yanlış olacağı"¹³⁸ gibi söylemler dile getirilmektedir. Bu tartışmaların temel nedeni, Ceza Kanunu'nda "Türklük" kapsamı çizen 301. maddedir. Dünyanın ve Avrupa'nın pek çok ülkesinde bu maddenin bulunmasına¹³⁹ karşın **Türkiye'de sorun alanına dönüştürülmüştür.**

TC'nin de imzasının bulunduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesine göre, **ifade özgürlüğü sınırlanmamalıdır.** Bununla birlikte, maddenin 2. fıkrasına göre, "demokratik bir toplumda gerekli tedbirler niteliğinde ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün, kamu emniyetinin korunması, nizamın sağlanması, suç işlenmesinin önlenmesi vb" konularda ifade özgürlüğüne sınırlandırmalar getirilmiştir. Dolayısıyla, her ülkenin kendi yazılı ve geleneksel ilişki biçimlerinin kültürel değerlerinin etkisiyle değişebileceği düşünülürse, 301. maddenin ulus ve toprak bütünlüğü amacıyla sınırlandırmalar getirmesi kaçınılmazdır. Temel amacı milletin bütünlüğünü korumak olan sınırlandırmadan,

(s.26) açıklamasıyla vurgulayan Arı, "Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir ilgisi yoktur" sözünün Atatürk'e ait olduğunu (s.24), TC'nin egemenliği Sultan-Halife'den alıp ulusa aktardığını, bunun yanı sıra sömürgecilğe karşı bir bağımsızlık ve ulusal özgürlük savaşı verdiğini ve bu yönleriyle kendi ölçülerinde dünyada tek devrim olma özelliği taşıdığını (s.158); özetle Atatürk'ün bir zihinsel kırılma ve kültür devrimi yaptığını bunun da, dünya devrimler literatüründe "Türk Devrimi" olarak yer aldığını (s.118) belirtmiştir. Benzer bir açıklama için Bkz. Gökalp, 1998, s.9.

Etnik grupların, yaşadıkları yerlere ve nüfuslarına ilişkin değerlendirme Bölüm 3.3.2.2'de verilmiştir.

¹³⁸ Tanyol, 1999, s.112.

¹³⁹ Bilgi, 26 Eylül 2006 Tarihli "Neden" Programına katılan, Kemal Kerinçsiz ve Adem Süzer'in konuşmalarından alınmıştır. Metin için Bkz. Aynı tarihli verilen Kaynaklar.

etnik olarak farklı olsalar da Atatürk'ün Türk Milliyetçiliği kapsamına giren TC vatandaşlarının rahatsızlık duyması ve hatta AB'nin bunun değiştirilmesine ilişkin talepleri, TC'nin devamı ve ulusal ve toprak bütünlüğü açısından kaygı vericidir. Bu nedenle, görünenin TC'nin bütünlüğünü koruma yollarından birinin elinden alınmaya çalışılması olduğu söylenebilir.

Bunu ispatlayan başka bir konu, TC Devleti'nin arşivlerini herkese açık tutarak Ermeni Tehciri'nin soykırım olmadığını rahatlıkla ispatlayacağını belirtmesine rağmen, gerek yurtiçinde¹⁴⁰ ve gerekse yurt dışında¹⁴¹, yaşananların soykırım olduğunun ileri sürülmesidir. İspata açık bir gerçeğin, içerde ve dışarıda saptırılmasının nedeni, kimliklerin tanınması ve/veya ifade özgürlüğünün sağlanması değil, yönetim sisteminin değiştirilmesi üzerine yapılan planları gerçekleştirmek için olabilir.¹⁴²

Dolayısıyla, Türkiye'nin parçalanmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

Verdiği tepkileri izleyerek, TC'nin varlık biçimi doğrultusunda bu iki konu karşısında net olduğu söylenebilir:

- **Yasanın kastettiği Türk, Türkiye Milleti'nin bir unsuru olan kişidir.**
- **Soykırım iddiaları akla uygun olmadığından bir gerçeği yeniden ispatlamak yerine arşivleri kanıt göstermek dışında bir refleks geliştirmeye gerek yoktur.**

¹⁴⁰ “1 milyon Ermeni, 30 bin Kürt burada öldürüldü. Bunlardan çok fazla konuşulamıyor Türkiye’de”. (Orhan Pamuk’un, 26 Eylül 2006 tarihinde Neden Programında izletilen konuşması. Oran’ın 2004 tarihli kitabının 38. sayfasında “katliam” nitelemesini kullanması ve Bkz. Dipnot 180 ve Dipnot 182.

¹⁴¹ Bkz. Dipnot 128, 132 ve 133.

¹⁴² Belirtilen maddeye ilişkin yorumlardan bazıları şöyledir: Baskın Oran, 26 Eylül 2006 tarihli Neden Programı’nda, “Deniyor ki ülkedeki bütün etnik ve dinsel gruplar da Türk tanımının içine girer. Bu şimdi kabul edilecek bir şey değil, yalan bu. Mademki Ermeniler Türk, neden Ermenilere, Kürtlere, Çingenelelere hakaret edenler mahkemeye verilmiyor?” demiştir. Oran, ulus-devletin demokratik olmadığını ve alt kimlikleri reddettiğini 2004 tarihli çalışmasının 33. sayfasında da vurgulamıştır. Vural Savaş, aynı tarihli Neden Programı’nda, son yıllarda açılan davaların Ermenilerle ilişkili olduğunu ve bunların sayısının artmasına karşın Türkiye’nin bu konuda bir refleks geliştirmediğini söylemiş ve “Türkiye de, soykırım yapılmıştır” denmesinin suç haline getirilebileceğini belirtmiştir. Orhan Kavuncu, 17 Ekim 2006 tarihli Neden Programı’nda, “Kanundaki Türk ifadesi, bir ırkı değil, Türk Milliyetçiliği olarak tanımlanabilecek, Osmanlı’nın yıkılışıyla elde kalan Anadolu’yu korumanın adını belirtmektedir” demiştir. 25 Aralık 2007 tarihli Neden Programı’nda, homojen bir bütün anlayışının demokrasiye uygun olmadığını belirten Ahmet İnsel, “Etnik vurgulu bir ulusal kimlikle inşa edilen toplumsal beraberlik projesi çatlamaktadır. Etniğiyle, diniyle tek kimlikli bir homojen bütünü, bir toplum anlayışını hala savunacaksa, bu demokrasiyle uyumsuzdur. Demokraside oyu çok olanın değil, herkesin söz hakkı vardır” cümlelerini konuşmasına eklemiştir.

TC'nin bu duruşu karşısında bir karşılıklılık¹⁴³ önerilmiş ve devlet konuyla meşgul edilmeye çalışılmıştır. Oysa ki bu öneri zaten, **1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 6/5 maddesi, insan haklarında mütekabiliyeti (karşılıklılık) yasakladığından¹⁴⁴ hayata geçirilebilir değildir.**

Görüldüğü gibi, aslında bir sorun alanı bulunmamakta, “Türklük” kapsamına girmelerine rağmen etnik grupların, Türk olmadıkları ve bu nedenle haklarının korunmadığı ileri sürülmektedir. Bu noktada, bu etnik grupları “azınlık” olarak adlandıran ve kimi haklar tanıyan, Lozan Antlaşması'nı incelemekte de yarar vardır: Lozan Antlaşması, Milletler Cemiyeti'nin şemsiyesi altında uluslararası azınlık korumasının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü, bir devlette azınlık bulunup bulunmaması Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT, 1990 Paris Yasası) ve hatta BM düzeninde (1992 BM Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin) artık devletin takdirine bırakılmamaya başlanmıştır. Farklı niteliklere sahip bulunan ve bu nitelikleri kimliğinin ayrılmaz parçası sayan kişiler varsa, o ülkede azınlık bulunduğu hükmedilmeye girişilmiş¹⁴⁵ ve 1991'de, azınlıkların ulusal yetkiye girmesi değil uluslararası meşru ilgi alanı olması kabul edilmiştir. Türkiye'de azınlık, Lozan kastedilerek, uluslararası belgelerle statüleri saptanmış gruplar olarak tanımlanmaktadır (Oran, 2004, ss.13,15,16,30).

Lozan, gayrimüslimleri (Ermeni, Rum, Yahudi) azınlık olarak tanımlarken, geniş anlamda Türkiye'de oturan herkese, kendi dillerini konuşma, okullarını açma, yasa önünde eşitlik, inanç, din ya da mezheplerine karışılmaması hakkı getirmiştir. Anlaşmanın 44/1 maddesi ile tanınan bu haklar, 37. maddesi gereği geri alınamazlar (Oran, 2004, s.57). Diğer taraftan, mevcut anayasanın 10. maddesine göre de “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir (Ek: 7.5.2004-5170/1 md.).

¹⁴³ Bu, Türk'e soykırım yapıldığının kabullenilmesi halinde TC'nin Ermeni soykırımı yaptığını kabul etmesi anlamına gelmektedir.

¹⁴⁴ Baskın Oran, 26 Eylül 2006 tarihli Neden Programı.

¹⁴⁵ BM İnsan Hakları Komitesi, 1966 tarihli BM Medenî ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. maddesine ilişkin olarak verdiği Genel Yorum'da, azınlıkların varlıklarının ilgili devletlerin onları tanıyıp tanımamalarına bağlı olmadığını vurgulamıştır (Bkz. UN Human Rights Committee, "General Comment No. 23 (50) on Article 27/Minority Rights", Human Rights Law Journal, Vol. 15, 1994, s. 235, par. 5.2.)

Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”. Anayasa ile belirlenmiş **bu haklar zaten varken, durumu azınlık boyutuna çekerek, hakların Lozan’da dile getirildiğini ve uluslararası korunduğunu ileri sürmenin gerekçesi düşündürücü** yine doğrudan devletin yönetim sisteminin değiştirilmesine yönelik amaçlarla ilişkili görünmektedir.

Dolayısıyla, “Türkiyeli” tanımlamaları gibi yanlışların pekiştirilmesinin önüne geçilmelidir. Unutulmaması gereken, Kürt vatandaşların 1600 yılından beri yazılı kullandıkları bir dilleri varsa¹⁴⁶ da onların kendi adlarına bir millet kurmadıkları, her zaman Türk tarihiyle birlikte anıldıkları ve TC Milleti ve Devleti’nin ve aynı zamanda kültürünün bir parçası olduklarıdır. Bu kapsamda, bütünün bir parçasının ayrıcalıklı hale getirilmesi diğer parçalarına haksızlık yapılması olacaktır. TC, kendi içindeki uygulamalarını bu bütün kapsamında değerlendirmeli ve uluslararası ilişkilerine de böyle yön vermelidir. Bununla birlikte, TRT-6’nın (TRT Şeş) açılmış olması verilen 37. madde kapsamında ele alınabilecek bir gelişmedir.¹⁴⁷ Açılan kanal, kamuoyunda pek çok farklı bakış açısını ve yorumu gündeme getirmiştir.¹⁴⁸ Yaşanan bu gelişme, yapılan yorumlamaların ardından tekrar değerlendirilmelidir.

TC Anayasasının 66. maddesi, **ülke topraklarının ve milletin bütünlüğü için vatandaşlık bağına gerekli görmektedir.** Dolayısıyla, bazı grupların baskı gördüğünü, yok sayıldığını ve/veya isteklerini gerçekleştiremediklerini belirtmek için¹⁴⁹, öncelikle bağın sağlamlığı konuşulmalı ve bu bağ tutanların yine ülkenin lehine çalışma amaçlı olduğundan emin olunmalıdır. **İstekler kopma amaçlı**

¹⁴⁶ Bilgi, Parıltı, 2009, ss. 16–18’den alınmıştır.

¹⁴⁷ Değerlendirmeleri için Bkz. Dipnot 119.

¹⁴⁸ 06.01.2009 tarihli Neden Programı’nda Mehmet Metiner, “Türkiye’de demokratik bir devlet yok, belli bir etnisite üzerinde kendini var etmeye çalışan yani ulusu da belli bir etnik topluluk üzerine inşa edilen. Yoksa politik bir bütünlük, devlete ülkeye aidiyeti veya milliyetçiliği önemseyen bir ulus yok” ve Özcan Yeniçeri, “Türk etnik grubu varsa bir kürt etnik grubu da var ya da bir Türk milleti varsa bir kürt milleti de var” demiştir. Yasa dışı örgütleri destekler nitelikte yurt dışında Kürtçe yayın yapan Roj TV gibi kanalların da İngiltere’de kapatılması gibi Danimarka’da kapatılması da sağlanmalıdır. TC Devleti, kendi vatandaşlarının hakkını kendi sınırlarında koruduğunu gösteren tavrı ile ve bu hakların yurt dışında korunuyormuş gibi yapılmasına olanak tanımamalıdır.

¹⁴⁹ Türk toplumunun bin yıldır sahip olduğu topraklar gerekçesi ile Osmanlı hegemonyasını istemeyen diğer halkları durdurmaya çalışmak insanlık açısından gericiliktir (Aydın, 2002, ss.73-74).

olmadığı sürece, mekân-toplum-kültür-ekonomi ilişkileri göz önüne alınarak çözümlenebilir. Çünkü ülke bütünlüğü, Atatürk milliyetçiliğine ve Atatürk'ün millet tanımına oturmaktadır. Tersî düşünceler, her zaman vardı ve Atatürk bu tür yaklaşımları içimizde yaşayan Hıristiyan, Musevi dinlerinden halklara dışardan etki edilmek istenmesi ile açıklamıştır¹⁵⁰. Çünkü, Türkiye jeo-politik açıdan önemli bir bölgededir ve topraklarının kullanılabilmesi için dağıtılması gerekmektedir. Atatürk, egemenliği kayıtsız ve şartsız millete vermiştir. Günümüzde, geçmişte olduğu gibi ülkemiz ile ilgili politik oyunlar devam etmektedir. Bu oyunlar;

- Toplumsal haklar değil sadece bireysel, etnik ve bölgesel haklar görmek,
- Ulusal bütünlük yerine "bir mozaik" oluşturmak,
- Milli bütünlüğün yerine bireysel, etnik, kültürel, bölgesel bölünmüşlük planlarını gerçekleştirmek içindir. Ülkemizde yaşayan diğer etnik gruplar, Türk Milleti'nin bir parçası olarak değil, Türk Milleti olarak varsayılan parçalar olarak görülmekte ve millet henüz ciddi bir bölünme tehlikesiyle karşılaşmadığından¹⁵¹ bütünlüğünü koruduğu ileri sürülmektedir: Sorunu olduğu iddia edilen Kürt konusu, İnsan hakları ve demokratikleşme kapsamında,

- Ne tür haksızlıklara uğruyorlar,
- Hak mutlaka toprak vererek ve millet olduklarını kabul ederek mi verilir,

sorularına cevap verilmesi ile sağlam temellerde tartışılabilir.

3. Türk Milletinin üniter yapısı değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Benim dilimin sınırları, benim dünyamın sınırlarını gösterir.

I. Wittengenstein, Tractatus, s.19'dan alan Ersoy, 2002.

Kimlik oluşturabilmek için, bizim açık bir bilince ve yerlerin de zengin olasılıklara sahip olması gerekir.

C. Norberg-Schulz, The Concept of Dwelling, s.31'den alan Ersoy, 2002.

Yer ve toplum açısından siyasal yetkilerin geçerliliği devlet ile sağlanmaktadır.

¹⁵⁰ Bkz. TBMM, 2008.

¹⁵¹ Dipnot 101'de Hobsbawm'ın (1995) söyledikleri hatırlanmalıdır.

Dolayısıyla tez, mevcut yönetim sisteminin değiştirilemezliği kapsamında¹⁵² ve **TC Devleti'nin erkinin sürdürülmesi temelinde yönetimini değiştirmeye yönelik riskleri belirlemek istemiştir.** Bunu, Türkiye'nin çeşitli söylemlerde dile getirilen demokratikleşme probleminin sistemdeki çözüm durumu ve diğer yönetim sistemleriyle ilişkisini ortaya koyarak yapmıştır.

Devletler, siyasal ve yönetsel yapılarına göre farklılaşmaktadır. Öte yandan, devletler-uluslar yazılı ve/veya geleneksel ilişkilerden ötürü bir diğerinde olan gelişme veya değişimlerden etkilenmektedirler. Bu etkilenme, ilişkilerin yazılı kısımlarına yansıtıldığında, diğer devlette de olması gereken bir duruma dönüşürken, geleneksel olması halinde de, bağlayıcı bir metin olmaksızın benzer bir durum gözlenmektedir. Dolayısıyla, devletler de **değişimin kaçınılmazlığına uyarlanmaktadır.** Değinen değişim,

- **tek merkezden yönetilen (üniter),**
- **baskın dil, din ve etnik yapılarıyla öne çıkan mekanların eyalet olmasını içeren (federal)**

devlet biçimleri kapsamında sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgeleme için önemlidir. Çünkü, **özellikle sosyo-ekonomik kapsamda ayrılan grupların mekânda kümelenmesiyle bu mekânların eyaletlere dönüşmesi örnekleri görülmektedir.** Bu durum, Türkiye için, bazı etnik gruplar açısından “örneğin varlığından” dolayı ve bununla birlikte “yerelliklerin öne çıkarılması” kapsamlarında önemsenmektedir. Bütünlük içinde farklıyı aramak konusunda, kimliğin işlevselliği, garantisi, kimliğe alışmak, kimlik yoluyla hınç ve şiddet duyumsamak¹⁵³ önemli unsurlardır. Çünkü, kimlik, **olaylara verilen tepkilerin benzerliğiyle oluşabilir ve/veya pekiştirilebilir. Kimlik farkı, fark da kimliği gerektirmektedir.**¹⁵⁴ **Farklılığın oluşturulması ve hissettirilmesiyle kimlik sağlamaştırılır. Toplum tarafından elverişli kılınan kimlikler, bu elverişliliği aşan/zorlayan kimlikleri**

¹⁵² Geçerli Anayasa ilk 3 maddesinde devletin yönetim biçimini, dilini ve Atatürk Milliyetçiliğine bağlı olarak bölünmez bütünlüğünü içermiş ve 4. maddesinde ise ilk 3 maddenin değiştirilemeyeceğini ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceğini belirtmiştir (Maddeler için Bkz. Özyavuz, 1997, ss. 4, 5).

¹⁵³ Tez, TC'nin siyasi gündeminde “Kürt ve Ermeni sorunu” olarak adlandırılan durumu kastetmektedir.

¹⁵⁴ “Bir kimlik toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıkla olan ilişkisi yoluyla oluşturulur. Bu farklılıklar onun varlığı için hayati önem taşır. Eğer onlar farklılık olarak birlikte var olmasaydı, kimlik de onlardan farkı sayesinde ve kendi sağlamlığı içinde var olmazdı” (Connolly, 1995, s. 92).

gölgesinde bırakabilir.¹⁵⁵ Dolayısıyla, TC'nin tanımlı tek kimliği içerisinde farklı kimlikler oluşturularak milletleştirilmeleri ve bunlara toprak edindirerek bir yönetim sistemine kavuşturulmaları riski söz konusudur.¹⁵⁶

Devletler farklı özellikleri (konumları, şekilleri, büyüklükleri, ekonomik güçleri, idari yapıları, yönetim şekilleri, dinleri vb.) kapsamında sınıflandırılabilirler. Ancak, devletlerin sınıflandırılmasında genel olarak dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Bunlar (Karabağ, 2002, s.93), bağımsızlık durumu, yetkilerinin kapsamı, örgütlenme biçimi ve konumu ve şeklidir. Verilen bu dört unsurdan, devletin konumu ve şekli kapsamında değerlendirilebilecek sınıflamalar da yapılmıştır.¹⁵⁷

Devletleri, yüzölçümlerinin büyüklüğüne göre sınıflandırmak, sınıflama unsurlarından sadece bir tanesidir. Bununla birlikte, sınıflamalar devletlerin alan büyüklükleri ile denendiğinde, çok büyük saha büyüklükleri farkına rağmen birçok devletin aynı sınıflama içerisinde yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla **bu tür sınıflamalar çok geneldir.**

¹⁵⁵ Yakın bir açıklama, Giddens'in yapılanma kuramını inceleyen Aslanoğlu'ndan (2000) gelmiştir: Toplum tarafından verilen haklar ve sorumluluklar kapsamında birey rolünü mevcut toplumsal yapı içinde gerçekleştirir.. Modernliğin düşünümelliği içinde kimlik inşa edilebilir bir projedir..

¹⁵⁶ Örneğin, DTP, Türkiye'de Kürtler için özerklik istemektedir. İsteğinin uygulanma biçimini de TBMM'ne ve kamuoyuna, aynı yayında Türkçe, Kürtçe ve İngilizce olarak üç dilde tekrar ettiği Eylül 2008 tarihli "Demokratik Toplum Partisi'nin Kürt Sorununa İlişkin Demokratik Çözüm Projesi" kitabında anlatmıştır.

¹⁵⁷ Örneğin biri Göney'in 1993 tarihli çalışmasının 93. sayfasında verilen, siyasi coğrafyacı Ratzelin sınıflamasıdır: Devletler, Kontinental (kıtasal) devletler, alanı 5 milyon km²'nin üzerinde; orta derecede geniş devletler, alanı 5-0,2 milyon km² arasında; küçük devletler: 0,2 milyon km²'den küçük olanlar şeklinde üçe ayrılır. Burada Hindistan (3.166.414km²), Türkiye (779.452 km²) ve Romanya (238.391 km²) aynı kategoride ve orta derecede geniş devletler olarak nitelendirilebilmektedir. Oysa ki yüzölçümlerine bakıldığında, aralarındaki farkların çok büyük olduğu ve hatta Hindistan'ın Türkiye yüzölçümünün yaklaşık dört katı; Türkiye'nin ise Romanya'nın yaklaşık üç katı büyüklüğünde olduğu görülmektedir. Yüzölçümleri farkının çok büyük olması durumu, kontinental ve küçük devletler için de geçerlidir. Aynı çalışmanın 92 sayfasında verilen sınıflamada devletler, çok küçük, küçük, orta, büyük ve çok büyük olarak sınıflandırılmıştır ve Ratzel'inkine benzer bir durum görülmektedir.. Örneğin, Rusya (17.098.242 km²), Sudan'ın (2.505.813 km²) yaklaşık yedi katı büyüklüğünde olmasına karşın, her ikisi de çok büyük devlet sınıflamasında değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirmelerin yapılabilmesi için devletlerin yüzölçümü bilgisine Wikipedia, 2007'den ulaşılmıştır.

Devletlerin ekonomik, siyasi ve askeri özelliklerine göre yapılan beşli bir sınıflama daha vardır. Bu ve kriterleri şöyledir. Büyük güçler-küçük güçler (Nüfus, ekonomik refah, askeri güç kriterleri); Global-bölgesel-yerel güçler (İlgi ve müdahale edebilme özellikleri); Davranış Modellerine Göre Devletler (Olaylara müdahale etme özellikleri); Kuzey-güney devletleri (Zenginlik ve fakirlik kriterleri); Doğu-batı-bağılantısız (üçüncü dünya) devlet (Büyük güç ve organizasyonlarla ilişkileri) (Arıboğan, 1997, s.86).

Devletlerin saha büyüklüklerinin, eyalet sistemi ile ilgisinin durumunu ortaya koymak amaçlı ele alınan sınıflamalar göstermiştir ki eyalet sistemine sahip ülkelerin yalnızca,

- ilk sınıflamaya göre, %25'i (5 devlet¹⁵⁸),
- ikinci sınıflamaya göre ise %52'si (11 devlet¹⁵⁹) büyük saha genişliğine sahiptir.

Yüzölçümüne ek olarak, nüfusa göre de sınıflandırmalar yapılmıştır¹⁶⁰. Bu noktada, böyle bir sınıflandırmanın mevcut durumu gözleyerek yapılabileceği ve dolayısıyla verilen sınıflamalardan biri içine girmek için bir kentin nüfus ölçütüne bakılmasının yeterli olmayacağı söylenmelidir. **Çünkü, coğrafyaya bağlı olarak insan alışkanlıkları ve dolayısıyla üretim biçimleri ülkenin veya bölgenin bir yerleşim alanının kent olarak nitelendirilmesinde temel belirleyicidir.** Yani, verilen nüfusun üzerinde olmasına rağmen kent olarak nitelendirilmeyecek bir yerleşme olabileceği gibi, bu nüfusun altındaki bir yerleşme de kent olarak nitelendirilebilir.

Bu incelemelere göre;

- Eyalet sisteminin oluşma nedeninin, ülkenin yüzölçümü, büyüklüğü veya nüfusu ile doğrudan ilişkili olmadığı,
- Bunun yanı sıra, devletleri ülkenin saha büyüklüğüne göre büyük, küçük gibi ayırmanın, giderek bu kelimelerin devletlerin saha büyüklüklerine değil ekonomik ve kültürel güçlerine gönderme yapabileceği

söylenbilir. Bu nedenle tez, TC'yi verilen sınıflamaların dışında tutmaktadır.

Yönetim ve örgütlenme düzeyine göre ise devletler¹⁶¹, üniter, federal ve bölgesel olmak üzere üçe ayrılır.¹⁶²

¹⁵⁸ Bunlar, ABD, Avustralya, Brezilya, Kanada ve Rusya'dır.

¹⁵⁹ İkinci sınıflamada büyük ve çok büyük olarak nitelendirilen devletlere göre değerlendirme yapılmıştır. Bunlar, ABD, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Hindistan, Kanada, Meksika, Nijerya, Pakistan, Rusya ve Venezüella'dır.

¹⁶⁰ Örneğin, Doxiadis İnsan Yerleşmeleri sisteminde kentsel yerleşmeler için nüfus büyüklüklerini küçük kent, kent, büyük kent, metropolitan kent, yığılma megalopolis, kentsel bölge, kentleşmiş kıta ve dünya kenti için ayırmıştır (Detaylar için Bkz. Suher, 1996'dan aktaran Kentges, 2008, s.3).

¹⁶¹ "Özellikle bölgesel ve federal devlet biçimleri yeterince bilgi olmayan ve yeni gelişmelerle ortaya çıkan modellerdir" (Karabağ, 2002, s.99). Federal devlet birbirinden çok farklı özelliklere sahip

Üniter devlette yerel yönetim organlarının **kendi erk sınırları içerisinde karar verici ve kararın uygulayıcısı olması, onları hem yer hem de toplum açısından konumunu özel kılar.** Üniter bir devlet olan Türkiye’de de yerel yönetimler, (birçok açıdan olmakla birlikte) planlamada mekânda erk sahibidirler. Merkezde planlama açısından erk sahibi olan kurum DPT’dir. Ancak, Türkiye’de kalkınma planları amaç raporları olarak durduğundan, **üniter devletin planlama açısından merkezdeki erk noktası olan kurum, planın uygulamaya geçmesi açısından yerel yönetimlerin gerisinde kalmaktadır.** Çünkü yerel yönetimler, bağlı oldukları siyasi örgütlenmenin seçilebilirliğinin devamını sağlayacak oy oranını güvence altında tutmak için, en azından seçenlerin mekânsal taleplerini karşılamaktadır. Bu nedenle, **üniter devlet yapısındaki Türkiye için, merkezi ve yerel planlama örgütlerinin her ikisini birden yönlendirmesi gereken bir bölgelemeye gereksinim bulunmaktadır.**

Federal devlet, bir sistem olmakla birlikte bir süreçtir¹⁶³, bu nedenle ismi değil onun uygulanma nedeni ve işleyiş biçimi önemlidir.¹⁶⁴ Çünkü yönetimlerin ilişki biçimlerinin sürekli değişerek günün gereklerine göre uyarlandığı, hatta ABD’de uygulanan bir davranışın nadiren ikinci kez uygulandığı bilinmektedir.¹⁶⁵

Federalizmde, federal bir ilke formüle edilerek gerçekte federal olanlar veya kendilerini öyle nitelendirenler şeklinde ayırım yapılabilir.¹⁶⁶ **Bu ayırım,**

devletlerde kullanıldığı için, hiçbir devlet biçimini ve dolayısıyla siyasal örgütlenmeyi dışarıda bırakmayacak esnek bir tanım yapmak çok zordur (Uygun, 2002, s.12).

¹⁶² Bu devlet biçimlerine yönelik bilgiler, doğrudan bunlara yönelik bilgi veren Uygun (1996) ve Karabağ (2002)’den edinilmiş ve bilgiler burada tarafımdan değerlendirilerek yorumlanmıştır.

¹⁶³ Üniterken federal olan Belçika da durumu doğrudur, çünkü devlet sistemi bir süreç sonunda federalleşmiştir.

¹⁶⁴ Federal sistemin benimsenmesinde bu farklılık etkili olur ve sistem, ortak bir çatı altında farklılıkların korunmasını amaçlar (Karabağ, 2002, s.108,109). Federe devletin yapılanmasındaki isimlendirmeler İsviçre’de kanton, Avusturya ve Almanya’da land, Belçika’da bölge, ABD, Kanada, Hindistan ve Avustralya’da eyalet adı verilmiştir.

¹⁶⁵ Durum tam federal ABD’de daha net görünmektedir.

¹⁶⁶ Bunlar, Federaller: ABD, İsviçre, Kanada, Avustralya; Federal benzeri-Federal Olmayan: Sovyetler Birliği, Hindistan, Avusturya, Arjantin; Federal olmayan/Federal benzeri: Sovyetler Birliği, Hindistan, Avusturya, Arjantin ve Üniter Olmalarına Rağmen Bölgesel Birimlerine Tanıdıkları Özerklikleri Olanlar: İngiltere, İtalya, İspanya’dır (Uygun, 2002, s.13).

federalizmin tanımının günümüzde hâlâ netleşmediğini ortaya koyarken nitelendirmede isimden öte, uygulamanın önemini göstermektedir.¹⁶⁷

Mekânda ayrışan sosyal farklılıkların eyaletlere dönüşmesi, federal devletin oluşma teorisini¹⁶⁸ destekler görünmektedir. Bunun yanı sıra teori Türkiye açısından ele alınacak olursa, sosyal mozaikliğin önemi ve mozaik olma durumu önem kazanmaktadır. Öte yandan, tanımı gereği kendi içinde;

- bölgeler arası çıkar,
- bireyler arasında dil, din, ırk, milliyet ve
- bölgelerin coğrafi büyüklükleri, tarihleri, sosyal ve siyasi kurumlar

farklılıkları gibi çeşitli nedenlerle ayrılan grupları içeren federal devlet, **Türkiye için sadece mozaikliği değil, şu an çeşitli alanlarda kabul gören bölgeler arası ekonomik farklılıklar konusunu da gündeme getirmektedir.** Çünkü federalizm açıklanmaya çalışılırken potansiyel açıdan federal olma konusundan da bahsedilmektedir.¹⁶⁹ Dolayısıyla, **bazı etnik grupların ağırlıkla yaşadığı yerler açısından bir kümelenme taşıması ve hatta bu kümelenmenin olduğu coğrafyanın ekonomik kalkınmışlığının diğer yerlerden geri olması TC'nin potansiyel federe gösterilmesine sebep olabilir.**

Dünyadaki federal devletler incelendiğinde;¹⁷⁰

- **dünyaki 200 civarındaki devletten %10'unun eyalet sistemiyle yönetildiği,**

¹⁶⁷ Yetki bölüşümü ana başlıkları, üniter devletin merkez ve yerel yönetimler arasındaki ilişkisine benzemektedir. Ancak, federal yönetimin federe yönetimin yetki alanına giren konularda ana kararları alıp almadığı burada net değildir. Dolayısıyla benzeme sadece yetki bölüşümünün varlığına bağlı görünmektedir. Çünkü, üniter devlette değinilen konularda merkezde alınan ana kararlar, yerelde uygulanmaya çalışılmaktadır.

¹⁶⁸ Federal devletin nasıl ortaya çıktığına dair sosyolojik bir teori geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, federal devlet, anayasal kurallar veya siyasi kurumların değil toplumun bir özelliğidir (Uygun, 2002, s.48).

¹⁶⁹ Bu farklılıklardan hepsinin görüldüğü toplumlarda federe olma isteği görünmeyebilirken, yalnızca bir tanesi bu isteği öne çıkarabilir. Ancak, dil, din, ırk, milliyet bakımından sosyal ve siyasi kurumlar ülkenin bir yerinde kümelenmiş ise toplumun federal yapılı olduğundan söz edilebilir (Uygun, 2002, s.50).

¹⁷⁰ Tez, www.cia.gov ve Uygun 1996'dan uyarlayan Karabağ, 2002, s.110 ve Uygun, 2002, s.174'deki bilgileri derleyerek yorum yapmıştır. Kaynakta verilen Yugoslavya, 2002'de Sırbistan ve Karadağ olarak adlandırılan iki egemen devletin birlikteliğidir.

- bununla birlikte, Çin dışında yüzölçümü büyük ülkelerin hemen hepsinin federal siyasal sistemi benimsedikleri ve federal sistemin mekânsal büyüklükle doğrudan olmasa da ilişkili olduğu,
 - dünya topraklarının ve nüfusunun yaklaşık %40'ının federal sistemle yönetildiği ve
 - federe birim sayısı ile yüzölçümü arasında bir oran olmadığı
- görülmektedir.**

Bölge, kullanılma amacı coğrafya, ekonomi, siyaset vb. alanlardan hangisi için olursa olsun bir mekânı nitelediğinden siyasetle ilişkili olarak adlandırılan bölgesel devlet¹⁷¹ de tezin inceleme konusu olmuştur. Üniter bir devlet içerisinde de bölgesel olma (özerklik) görülebilir.¹⁷² Özellikle Batı ve Güney Avrupa'da ortaya çıkan siyasal bir gelişim olan bölgesel devlet, temelinde merkezi otorite karşısında yerel farklılıkları korumak ister. Bu noktada, **bölgenin bir ülke için ne olduğu/olması gerektiği ve sınırının belirlenmesinde nelerin veri olarak değerlendirilmesi gerektiği konusu önem kazanır.** “Günümüzdeki bölgeselleşmede temel neden, etnik ve yerel özellikleri korumaktır. Bunlarla beraber güvenlik ihtiyacı, siyasal yapı, kültür ve dil özellikleri de bölgeselleşmede etkilidir” (Nalbant, 1997, s.227). Bölgelerin oluşmasında, “siyasal nedenlerin başında, merkezi devlet yapısının yetersizliği gelir. Bu nedenle, sisteme katılımı artırmak ve siyasal yapının işlenmesini sağlamak amacıyla yerel bazı özerklikler oluşturulur. Böylece modern devlet ve modern ekonomiye işlerlik kazandırılır.¹⁷³ Bazı devletlerde, bölgeselleşmenin

¹⁷¹ Bölgesel devletle diğer devlet biçimlerinin siyasal sistemlerinin oluşumunda etkili olan siyasal kültürel özellikler paralellik gösterir. Bu nedenle siyasal sistemler toplumda egemen olan siyasal kültürle şekillenir. Siyasal birimler içinde bazı açılardan farklılık gösteren özerk birimler oluşturulabilir. İşte bu şekilde özerk yönetimlerin oluşturulduğu devlet şekline bölgesel devlet denir ve bu merkezi devletle yerel yönetim arasında bir örgütlenmeyi tanımlar (Karabağ, 2002, ss.112, 115). “Bölgesel devlette siyasi bölgeler, farklı şekillerde isimlendirilirler. Mesela İspanya’da özerk topluluk/yönetim, İtalya’da bölge, Portekiz’de siyasi bölge ve Fransa’da bölge şeklinde (ancak Fransa’da bölgelerin hiçbir siyasal yetkisi yoktur) adlandırılmışlardır. Yunanistan’da dinsel bir birim olan Mont Atos (Aynaros Yarımadası), Yunan devletinin içinde kendi kendini idare etme hakkına dayalı ayrıcalıklı bir statüye sahiptir” (Karabağ, 2002, s.115).

¹⁷² Örneğin, “İtalya, İspanya, Fransa ve Birleşik Krallıkta bölgesel birimlere özerklik verilmesi, bu ülkelerin siyasal sistemlerini, üniter olmaktan çıkararak federalizme dönüştürmemiştir” (Karabağ, 2002, ss.115, 116).

¹⁷³ Bunu İtalya uygulamış ve fonksiyon bölgelerine ayrılmıştır.

oluşumunda kültürel ve dilsel öğeler daha etkili olmaktadır.¹⁷⁴ **Avrupa bütünleşmesi de ulus yerine yerel özellikleri dikkate aldığından kültürel unsurlara dayalı bölgeselliği teşvik etmektedir.**

Bölgeli devlette bölgeler de kendi içlerinde idari¹⁷⁵, siyasi¹⁷⁶ ve kültürel¹⁷⁷ olarak üçe ayrılmaktadır. Türkiye’de de idari bölgeleme kapsamında sayılabilecek güvenlik amaçlı bölgeler oluşturulmuş, ancak uygulanmamıştır.¹⁷⁸ Ekonomik bölgeselleşme kapsamında ise Nuts belirlenmiş ve hâlâ geçerlidir. Bununla birlikte Türkiye’de bugüne kadar gerek kurumsal ve gerekse akademik açıdan siyasal bölge şeklinde bir çalışma bulunmamaktadır. 1941 yılında belirlenen 7 coğrafi bölge ise, coğrafyanın unsurlarına göre belirlenmiştir. Ancak kendi içlerinde kültürel özelliklerin benzediği ve bu biçimiyle diğerlerinden ayrıştığı birer kültürel mekân olarak nitelendirilebilir.

Görüldüğü gibi, üniter bir devlet zamanla federalleşebilir ve/veya içerisindeki bir bölgeye özerklik verilebilir. Bu olasılıkların gerçekleşmemesi isteniyorsa, **TC ulusal sınırlarındaki kararlarında dikkatli olmalıdır.** Örneğin, AB’ye üyelik süreci kapsamında, demokratik bir anayasa oluşturulması söylemleriyle hazırlanmakta olan yeni anayasa taslağında, merkezi yönetimin yetkileri daraltılırken bakanlar kurulunun vergiyle ilgili bazı yetkileri yerel yönetimlere verilmektedir. Bununla birlikte, yerel hizmetlerin yürütülmesinden “toplum yararının korunması, birliğin sağlanması” gibi amaçlar çıkarılmaktadır (Kışlalı ve Kaplan, 2007). **Bu durum, ülkenin federal yapıya doğru ilerlemesinde bir basamaktır.**¹⁷⁹ Diğer taraftan, demokratikleşmenin gerçekleşmemesi halinde bölünmenin kaçınılmazlığı, uluslararası platformlarda dile getirilmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Belçika’nın Valon, Flaman ve Alman kültürel toplulukları ve İspanya’nın Bask ve Katalonya özerk toplulukları bu tarz bölgeselleşmeye örnek gösterilebilir.

¹⁷⁵ Bu tarz bölgeselleşme Fransa’da söz konusudur. Fransa, diğer bölgesel gelişmeler açısından da dikkat çeker. Fransa’da önce plan-program bölgeleri, ardından idari bölgeselleşme ve 1982’de kabul edilen yasayla da siyasi bölge idari yetkiye dayandırılmıştır.

¹⁷⁶ İspanya, Portekiz ve İtalya’da bu anlamda siyasal bölge vardır. Portekiz’de siyasal bölge, sadece adalardan oluşturulmuştur. İspanya’da ise siyasal bölge yerine özerk toplum kavramı kullanılır.

¹⁷⁷ Belçika’da federal yapı öncesi oluşan kültürel ve coğrafi bölge bu bölgeye örnektir.

¹⁷⁸ Bkz. Bölüm 2.3.2.1.

¹⁷⁹ Prof. Dr. Birgül Ayman Güler, “bu düzenleme ile Güneydoğu’da oluşturulabilecek federatif yapının ayağı oluşturulmuş oluyor” Ayrıntılar için Bkz. Cumhuriyet, 2007.

¹⁸⁰ DTP Milletvekili Sebahat Tuncel, “Türk-Kürt Uyuşmazlığı ve Barışçı Çözüme İlişkin Perspektifler” adlı Almanya’da gerçekleştirilen bir konferansta, “Türkiye Kürt halkının taleplerine cevap vermezse, korkusunu duyduğu bölünme gerçekleşebilir” dedi (Tosun, 2008).

Türkiye’yi demokratikleştirme çabaları içinde AB tarafından bugüne kadar 7 uyum paketi önerilmiş ve hepsinde azınlık hakları vurgulanmıştır. Etnik grupların azınlık sayılarak AB’ tarafından bu kadar önemsenmesi, TC’de gerçekleşebilecek olası sonuçlar açısından kaygılandırıcıdır. Bu konudaki önemli bir örnek, Ermeni Bağımsızlık Deklarasyonu’nun ikinci maddesidir. Maddede verilen amaç, Batı Ermenistan’ın yani, Türkiye’nin 6 ilini¹⁸¹ ele geçirmektir (Savaş, Neden Programı, 2006). Görüldüğü gibi, **TC topraklarının bir kısmının ele geçirmek, bir ülkenin yasal amacı haline gelmiştir.**

Uluslararası açıdan, Türkiye yine yönetim sistemine tehdidi birden fazla yazılı dokümana imza atarak kabullenmiş görünmektedir. Şöyle ki; 1970, BM Genel Kurulu’nun 2625 sayılı kararına göre “vatandaşları arasında ayırım yapmayan devlete karşı ayrılma anlamına gelen self determinasyon uygulanamaz” (Oran, 2004, ss.128, 129). **Dolayısıyla, BM’ye üye bir ülkede ayırım yapılması ispatlanırsa ve/veya yapılıyor varsayılırsa, BM o ülkede ayrılmayı gerçekleştirme hakkına sahip olmaktadır.** Türkiye’nin BM’e üye olduğu hatırlanırsa demokratikleşme konusunun önemi açığa çıkacaktır.¹⁸² Bununla birlikte, Türkiye yine self determinasyondan bahseden BM 1966 İkiz Sözleşmelerini, Ağustos 2000’de imzalamış ve Haziran 2003’te T.B.M.M.’nden geçirmiştir. Benzer durum, 25 Haziran 1993’te kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı’nda da belirtilmektedir (Oran, 2004, ss.127, 129).

Kişiler etnik kimlikleri ile övünebilir ve/veya onu geliştirmek için her türlü çabanın içine de girebilir, **ancak etnik kimliklerin kullanılarak devletin üniter yapısının ya da laik ve demokratik düzeninin reddedilmesi, değinilen unsurları tehlikeye sokar:** Kişisel kimlik ile kolektif kimliğin devletle ilişkisi toplumsal ortak tutum ve eğilimlerle kuşatılmıştır. Devlet, öz bilinç taşıyan siyasi eylemin en üst uygulayıcısıdır. Devletin rejimi kapsamında yürüttüğü uygulamalar, kolektif kimliğin önemli noktalarına olumsuz etkilerde bulunursa, kolektif hıncın merkezi hedefi

¹⁸¹ Bunlar, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Sivas ve Van’dır.

¹⁸² Türkiye’de ifade özgürlüğünün olmadığı ve siyaset yoluyla hakların savunulmadığı Oran’ın 2004, yılına ait eserinde, parti kapatma olayları sıralanarak vurgulanmıştır (Bkz. ss.77–82).

haline gelir. Konuya ülkemizde, Ermeni Kimliği kapsamında, 1915 yılında yapılan tehcirin, “soykırım” olarak nitelendirilmesi iyi bir örnektir.

Doğumla **verili unsurlar** doğrultusunda başlangıçta var olan kimlik, **erk noktalarının söylemleri ve görmek istedikleri/adlandırdıkları kimliklerin kapsamında şekillenmektedir**. Birey etki alanını **verili kimliği** (mevcut kimliği) ile belirler, ancak modern kurgunun etkileriyle donatılan sosyal bir canlı olduğundan toplumdaki ve dolayısıyla toplumlar arası ilişkilerden izole olamaz; **verilen kimliği** (tanımlanan kimliği) kapsamında bir gruba dahil olur ve bu sayede yeni etki alanında hareket eder. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası ilişkiler, gerek emik ve etik bakış açıları ve gerekse bunları pekiştiren/açıklayan ve belki de oluşturan kimlikler kapsamında önemlidir. Çünkü her bir etnik kimliğin, bir diğer devletin kimlikleriyle benzerlikleri vardır. Bu durum, bu kimliklerin benzer amaçlarını/politikalarını/siyaseti eyleme tarzlarını birlikte hayata geçirme isteklerine dönüşebilir. Alt kimlik olmayı istemiş/zorunda bırakılmış grupların, uluslararası ilişkileri düşünülürse (Bkz. Giriş Bölümü), etnik gruplara ulusal açıdan yaklaşmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Tarihte olanlar bu kapsamda bazı dersler vermektedir: 17. yy.’da Avrupalılar, ülkeleri dışındaki Hıristiyanları da korumaya başlamışlar ve İmparatorluktaki azınlıklar için İmparatorluğun içişlerine karışmışlardır (Oran, 2004, s.11). Bu, imparatorluğun çöküşünde önemli etkenlerdendir.

TC için konu üniter devletin korunması bağlamında iki açıdan önem taşımaktadır:

1. TC, Osmanlı topraklarının bir kısmında ve onun mirası çeşitli etnik gruplarla birlikte kurulmuştur. Mozaik¹⁸³ ve azınlık (ve hakkı) tartışmalarının **demokratikleşme söylemleri** ile AB’ye üyelik sürecinde önem kazanması, tarihin yinelenmesi ve bununla birlikte “kesin olmayan bir üyelik” için yapılanların sonuçları konusunda kaygı duyulması gerektiğini göstermektedir.
2. Kimlikle taşınan kişisel ve toplumsal hınç ve kinin sürdürülmesi ve bunların arzulan koşulların sağlanması halinde eyleme dönüştürülmek istenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü, 1915 tehciri Ermeni söylemlerinde, giderek dünya kamuoyunda ve hatta parlamentolarda yasalaştırılarak¹⁸⁴

¹⁸³ Türkiye’nin etnik bir mozaik olduğunu söyleyenlerden biri de Eygi’dir (2003, s.193).

¹⁸⁴ Başta, Türkiye’nin girmeyi amaç edindiği AB ülkeleri olmak üzere birçok ülkede 1915’te Osmanlı İmparatorluğu’nun “tehcir” olarak nitelendirerek yaptığı uygulamaya “soykırım” yapıldı iddialarında

soykırım ilan edilmektedir. Ermenilerin kendilerine ait sayarak Ermenistan ülke haritasında gösterdikleri iller düşünüldüğünde, **söylemlerin ve yasaların ulusal sınırları tehdit ettiği ve bölgelemenin bunu önemsemesi gerektiği görülmektedir.**¹⁸⁵

Anayasa'ya göre Devletin bütün vatandaşlarının Türk olması ve bu nedenle Mezopotamya'nın en eski halklarından Kürtler'in yok sayılması ve/veya onların yok etmeye çalışması sosyal realiteye aykırıdır¹⁸⁶ şeklinde yapılan yorumlar başlangıç tehditlerinden biridir. Çünkü, "biz olan grupları, kendilerine yabancı ve tehditkar onlara karşı etnik/dilsel bir kimlik tıkanmaya götüren duyguların gücü yadsınamaz" (Hobsbawm, 1995, s.200).

Federal devlet ve üniter devlet yapıları, temelde milli birliği sağlamaya yönelik birer örgütlenmedir. Ancak, federalizm, farklı güçlerin biraradallığına dayalı bütünde bir güç oluşturmaktır. Ayrılıkların birleşmesi olarak da nitelendirilebilecek federalizm de "birleşme" ve "ayrılma" istekleri bir aradadır.

Bu noktada, birleşme ve ayrılma isteklerini yaratan etkenlerin ayrı ayrı bilinmesi gerekmektedir. Bunlar aşağıda verilmiştir (Uygun, 2002, ss. 75-86):

Birleşme isteği yaratan etkenler:

- Dış güvenliğinin tehlikede olması nedeniyle ortak savunma gereksinimi,
- Dış güçlerden bağımsız olma isteği ve bunun ancak birleşerek sağlanabileceğinin fark edilmesi,

bulunulmuş ve hatta bu iddialar yasalaştırılmasıdır. Bugüne kadar konuyla ilgili olarak yasa, bildiri ve karar alan ülkeler ve uluslararası kuruluşlar şunlardır: Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti (GKRY): 29 Nisan 1982–karar, Yunanistan: 25 Nisan 1996–karar, Belçika: 26 Mart 1998–karar, Lübnan:11 Mayıs 2000–karar, İtalya: 17 Kasım 2000–önerge, Fransa: 18 Ocak 2001–kanun, İsviçre: 16 Aralık 2003–karar, Kanada: 21 Nisan 2004–karar, Slovakya:30 Kasım 2004–karar, Hollanda: 21 Aralık 2004–karar, Polonya: 19 Nisan 2005–karar, Arjantin: 20 Nisan 2005–bildiri, Rusya Fed.: 22 Nisan 2005–bildiri, Uruguay: 3 Mayıs 2005–bildiri, Almanya: 16 Haziran 2005–karar, Venezuela: 14 Temmuz 2005–karar, Litvanya: 15 Aralık 2005–karar, Fransa: 12 Ekim 2006–kanun (2001'dekine ek olarak tarihçilerin muaf tutulması reddedilmiştir). Uluslararası Kuruluşlar: Avrupa Parlamentosu: 18 Haziran 1987–karar, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi: 24 Nisan 1998–bildiri (Bkz. Hürriyet, 2006; ANKA, 2006).

¹⁸⁵ "İran'da Ermenice yayınlanan bir gazetenin 1930 tarihli sayısındaki bir yazı günümüzün olaylarına ışık tutması bakımından önemlidir: Kürtlerle işbirliği ettiğimizden dolayı bizi eleştiren hasımlarımız bilmelidirler ki Taşnakların yegane amacı, ebedi düşmanımız olan Türk'ü imha etmek ve onunla kesin hesabımızı görebilmek için her gün her fırsatta onu bıçaklamaktır. Türk birliğini karıştırmak, Türkiye'yi zehirlemek, Türkiye'ye nifak tohumlar sokmak, işte vazifelerimiz bunlardır. Bu itibarla Kürtlere sevgi ve ilgi göstermek, Ermeni davasına hizmet etmek demektir. Kürtçülük hareketinden uzak durmak Ermeni davasına hizmet etmemek olur" (Tanyol, 1999, ss.64, 65).

¹⁸⁶ Şerafettin Elçi'nin, 10 Ekim 2006 tarihli Neden Programında yaptığı açıklama.

- Birleşmenin ekonomik avantaj sağlayacağı ümidi,
- Birleşme öncesinde oluşturulan siyasal bağlar¹⁸⁷,
- Coğrafi yakınlık,
- Birleşmek isteyen birimlerin siyasal kurumları arasında benzerlik bulunması.

Ayrılma isteği yaratan etkenler:

- Federal devleti oluşturan birimlerin birleşme öncesinde ayrı koloni veya devletler olarak varlığı,
- Ekonomik çıkarların farklılaşması,
- Coğrafi izolasyon,
- Milliyet farklılığı,
- Sosyal ve siyasal kurumların farklılığı.

Ayrılma isteği yaratan etkenlerin bilinmesiyle, yukarıda değinilen üniter olmasına karşın potansiyel federe yapı gösteren ülkeler gerekli önlemleri alırlar. Çünkü, farklılıklarla ülke bütünlüğünün korunmasının amaçlandığı federal devlet de bölünmeler söz konusudur.¹⁸⁸ Hatta, bir ülkede federal yönetim söz konusu iken her yerin eyaletler şeklinde sınırlandırılmaması, **ülke topraklarının bazı yerlerinin federasyona dönüştürülebileceği riskini göstermektedir.**

Bölgeci devlet, federal sistemden, hem özerklikçi bir hareket olması ve hem de ulus-devletten sonra oluşmasıyla ayrılmaktadır. Buna göre bölgencilik, bir merkez tarafından yönetilen, geniş bir örgütlenme içinde özerkliğin tanınmasıdır. Bu ise devletin ulus altı topluluklara özerklik tanınması ile gerçekleşir.¹⁸⁹ **Özerklik kapsamında benzer bir uygulamayı DTP, Türkiye için istemektedir. İsteğinin uygulanma biçimini de TBMM’ne ve kamuoyuna, aynı yayında Türkçe, Kürtçe ve İngilizce olarak üç dilde tekrar ettiği Eylül 2008 tarihli “Demokratik Toplum**

¹⁸⁷ Amerikan kolonileri ve İsviçre kantonlarının federal birlikten önce oluşturdukları konfederasyonlarla ile Kanada ve Avustralya kolonilerinin aynı imparatorluğun parçaları olması gibi.

¹⁸⁸ S.S.C.B.’nin Yugoslavya ve Çekoslovakya’nın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle ortadan kalkması buna güzel bir örnek oluşturmaktadır. Hatta, günümüzde Bosna-Hersek Federasyonu’nu Hırvatistan ile konfederal bir birlik oluşturma isteğini açıklamıştır (Uygun, 2002, s.245).

¹⁸⁹ “İspanya bu açıdan ilk olmuş, milliyetlere ve bölgelere bu hakkı vermiştir” (Karabağ, 2002, s.116). İtalya ve İspanya’da özerk yönetimlerin yetkileri anayasal güvencededir. İtalya 20, İspanya 17 özerk bölgeden oluşmaktadır. İspanya’nın özerk bölgeleri tarihsel, kültürel, dinsel veya ekonomik özellikleri ortak olan coğrafi bölgelerdir. Fransa’da da benzer şekilde 27 bölge yönetimi bulunmaktadır. Ancak, bölgeler aktarılan kriterlere göre değil daha çok ekonomik gelişmenin eşgüdümünü sağlamak için oluşturulmuştur (Uygun, 2002, ss.187–193).

Partisi'nin Kürt Sorununa İlişkin Demokratik Çözüm Projesi" kitabında anlatmıştır.

Görüldüğü gibi, yönetim sistemine müdahale olasılık olmaktan çıkarak gerek devletin kimi uygulaması ve gerekse çeşitli organizasyonların önerisi ile gerçeğe dönüşmektedir.

Bugün ülkemizdeki Kürt vatandaşlar, etnik ayrılıklarının getirmesini bekledikleri/zorunlu gördükleri haklar talep etmektedirler. Ülkemizdeki her Kürt'ü vatandaş olarak kabul ederken ve vatandaşlığın getirdiği hak ve sorumlulukları gerçekleştirmesini beklerken bir taraftan da varsaydığı ve/veya var olduğuna inanılan bir milletin vatandaşı olarak görmek içinden çıkılması güç bir endişeyi ve bunun yanı sıra devlet uygulamasını beraberinde getirmektedir. **Endişenin nedeni, Kürtlüğün ayrı bir millet/kimlik olarak kabulünün bu millet üzerinden gerçekleşecek siyaseti kabul etmek anlamına gelmesindedir.**

Güçlü olmak, sayıca çoğunluk kadar ekonomik kazançları da gerektirir. Bugün ülkeye baktığımızda Kürt nüfusun Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki gibi, sektörel çeşitliliği olan Batı'da da arttığı görülmektedir. Bu noktada Kürtlerin sayıca artma amacı güttükleri veya geçinmek isteyen her vatandaş gibi yaşam kalitesini artırmayı istedikleri düşünülebilir. **Amaçlananın ne olduğunu anlamının tek yolu, ekonomiden kaynaklanan problemleri çözmektir. Diğer türlü, vatandaş hak ettiği değeri değil, "kendisinden şüphe edilen" nitelendirmesini taşımak durumunda kalabilir.**

TC, kuruluşu sırasında uluslararası alandaki gelişmeleri izleyerek ve içerdeki sorunlara yönelik çözüm geliştirerek¹⁹⁰ Kürt konusuna özellikle önem vermiş ve olası tehlikeler konusunda planlı davranmıştır.¹⁹¹

¹⁹⁰ Dipnot 103'de bahsedilen konuşmasında Atatürk, Lozan'da tartışılan Musul meselesini de ele almış ve 'İngilizler orada bir Kürt hükümeti kurmak istiyorlar. Bunu yaparlarsa, bu düşünce bizim sınırlarımız içindeki Kürtlere de yayılır. Buna engel olmak için sınırı güneyden geçirmek gerekir' demiştir. Bu kapsamda Türkiye Musul'u geri almak için askeri harekâta hazırlanırken, Şeyh Sait İsyanı patlak vermiştir. "Nitekim Lozan'da Türkiye, Kürt meselesinin konuşulmasını dahi kabul etmemiştir. Çünkü, Türkiye için artık böyle bir mesele yoktur" (Fırat, 2007, s.74).

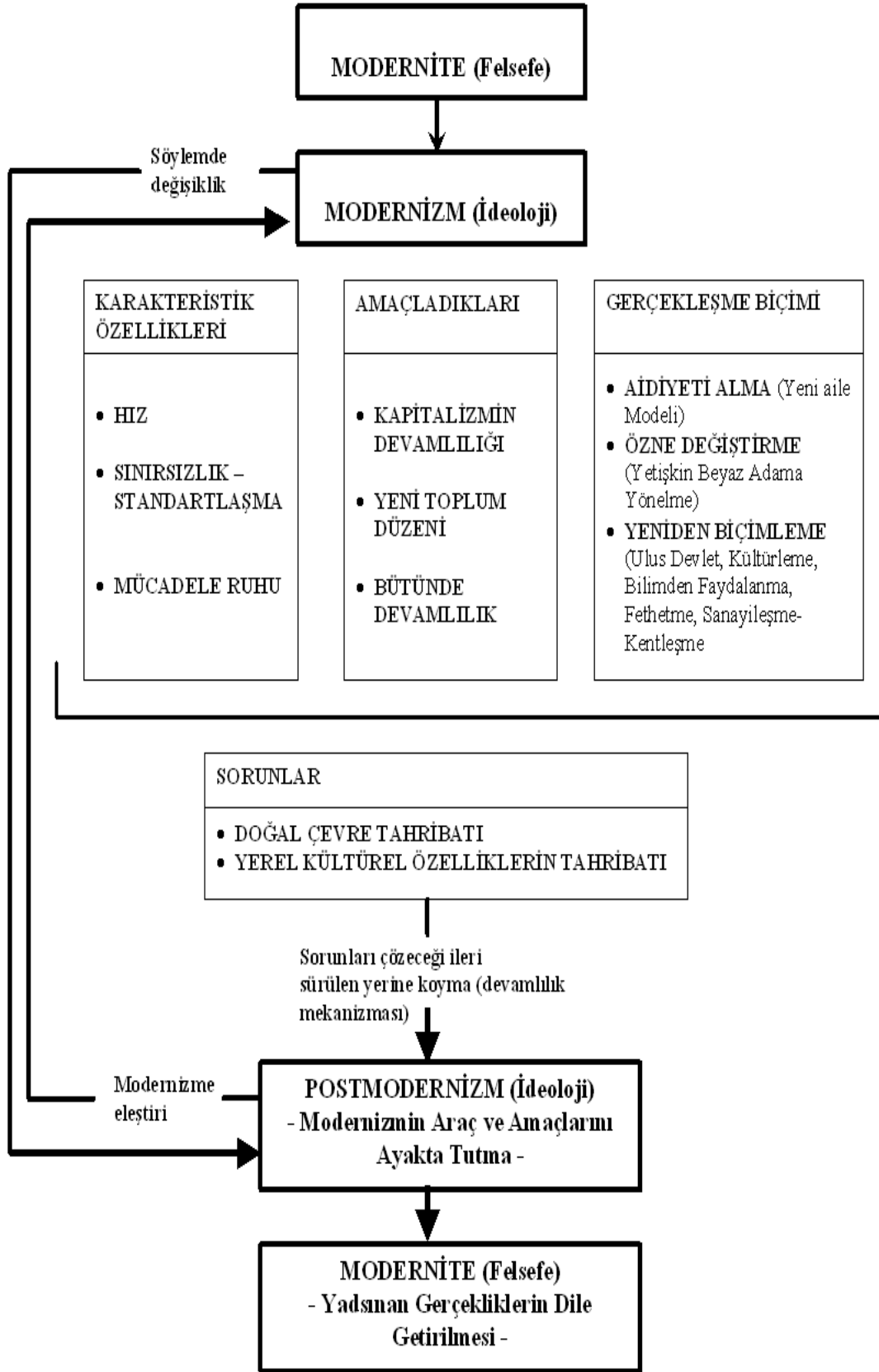
Kürt konusu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi bugün de bir millet oluşturmaları amacına yönelik olarak haklı gösterilen söylemlerle desteklenmektedir.¹⁹² Durumun uluslararası siyasette çözüm aranan duruma gelmesi, Türkiye'nin Ortadoğu'daki konumu açısından ciddi bir problem alanını işaret etmektedir.¹⁹³

Sonuç olarak, TC, bölgelemeyi ekolojik yapısı kadar üniter yapısını da korumak için yapmalıdır.

¹⁹¹ Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasının ardından, İstiklal Mahkemelerinin (Tahrir-i Sükun ve Kürt meselesini çözmek için) görev süresinin dolmasından sonra yerine bir şey konulup konulmayacağı tartışılmaya başlanmış ve o dönemdeki adı Genel İnspektörlük olan Umumi Müfettişlik kurulması kararlaştırılmıştır. Atatürk Umum Müfettişliklerini çok önemsemiş ve çok güvendiği kişileri göreve getirmiştir. 25 Haziran 1927'de bunun yasası kabul edilerek, öncelikle Kürt İsyanlarının merkezi olan Güneydoğu Bölgesinde olmak üzere Umum Müfettişlik Bölgeleri kurulmaya başlanmıştır. I. Umum Müfettişlik (1927): Diyarbakır, Urfa, Batman, Mardin, Siirt, Şırnak, Hakkari, Van, Bitlis, Muş. II. Umum Müfettişlik (1934): Trakya, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale. III. Umum Müfettişlik (1935): Erzurum, Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan, Artvin, Rize, Trabzon, Bayburt, Gümüşhane. IV. Umum Müfettişlik (1936): Elazığ, Erzincan, Bingöl, Tunceli (Fırat, 2007, ss.76, 78,79). Burada dikkat çeken, I. Umum Müfettişlik'in Şeyh Sait İsyanı ve III. Umum Müfettişlik'in Ağrı İsyanı sonrasında IV. Umum Müfettişlik'in ise Dersim İsyanı Dönemi'nde kurulmuş olmasıdır. Görüldüğü gibi, Doğu'daki Umum Müfettişlikleri Kürt sorunları sırası veya sonrasında kurulmuştur.

¹⁹² "Umum Müfettişlik İdaresi'ne muhalefet şu gerekçeyle karşı çıkıyordu: 'Memleketten İstiklal Mahkemelerini kamilen kaldıralım, memlekete adalet verelim. Adalet için çare, istiklal mahkemelerini kaldırmak.... Müfettişi Umumilik konusunda toptan tüfekten bahsediliyor. Bu milletin üzerine hâlâ top ile tüfek ile mitralyöz ile mi yürüyeceğiz'. Ancak Mustafa Kemal bu tür muhalefeti yenerek Umum Müfettişlik yasasını o dönemde de çıkarmıştı. Çünkü bölücülük, her dönemde insan hakları ve hürriyet laflarının arkasına sığınarak idareyi gevşetmeye çalışmıştır". "Umum Müfettişliklerin kaldırılması ise, Demokrat Parti (DP) iktidarı altında olacaktır. Kürt bölücülüğüne kucak açan DP, daha ilk görev yılında bu kurumu lağvedecektir" (Fırat, 2007, ss. 80, 81).

¹⁹³ DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak, Umum Müfettişliklere, kara leke demiştir. Aynı kişi, Kürdistan'a özerklik verilmesi ve federasyon kurulması için daha sonra İsmet İnönü'ye başvurmuştur (Fırat, 2007, s.81).

Şekil 3.1 Modernizm ve modernizmin araçlarının işleme biçimi

3.1.2 Hükümet Programları ve Bunların Kalkınma Planlarına Paralel Yürü(tül)memesi

Demokrasilerde hükümet programları, hükümetlerin meclisler vasıtasıyla millete sundukları ve yapacaklarını vaat ettikleri hizmetlere ilişkin politikaları içeren birer siyasi taahhüttür. Hükümetlerin bunları genel seçim öncesi tamamlamış ve büyük çoğunlukla yerine getirmiş olmaları demokrasinin gereğidir. Bu kapsamda, bölgesel kalkınmada başarılı sonuçlar alınabilmesi için hükümet programlarında bölgesel kalkınma önemsenmeli, bunun bölgesel planlamayla gerçekleştirileceği millete karşı taahhüt edilmeli, uygulanacak politikalar ana hatları ile belirlenmeli ve sürekliliği sağlanan bir uygulama gerçekleştirilmelidir¹⁹⁴ (MGK, 1993, s.246). Ancak, böyle bir başarıya ulaşabilmek için öncelikle bölgelemenin ve bölge planlarının yapılmış olması gerekmektedir. Bu güne kadar, bölge kabul edilen birimler belirli kriterlere göre oluşturulmuş alanlar değil, ekonomik anlamda geri kalmışlığı giderilmeye çalışılan yerler olmuştur.

Planlı dönemin başlangıcından bugüne dokuz tane beş yıllık kalkınma planı yapılmıştır. Diğer taraftan, ilk kalkınma planından itibaren ülkemizde 34 hükümet değişikliği olmuştur. Milletın gerçekleşmesini beklediği/taahhüt edilen hükümet programlarının uygulanması, devletin planlama kurumu DPT'nin yaptığı planlarla uyumlu olması ve/veya bu planların, hükümet programlarına uygun yapılmasına bağlıdır. Burada uyum, özellikle önemsenmelidir. Şöyle ki, kalkınma planının kapsadığı dönemde, gerçekleşen hükümet değişikliği sonrasında, **kalkınma planlarının yapılmasının anlamını kaybetmemesi, yeni hükümetin bu plana uyumlu bir program hazırlamasıyla mümkündür.** Çünkü, **kalkınma planları bir süreci kapsar ve üst ölçekli olduklarından öngörülenlerin gerçekleşmesi sürecin gereklerini yerine getirmekle mümkündür.** Aşağıda, hükümet programları, bölge planlamaya yaklaşımlarıyla incelenmiştir. Bu sayede, **ülkemizde neden bölge planlama yapılamadığı ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ekonomik geri kalmışlığı yeni bir veri alanı ile ortaya konmaya çalışılacaktır.** Karşılaştırma

¹⁹⁴ Tez, ulusal güvenlik kapsamında Milli Güvenlik Kurulu'nun da bölgeye önem verdiğine dikkat çekmek istemektedir.

yapılabilmesi için, hükümet programları plansız dönem ve planlı dönem olarak ikiye ayrılmıştır.¹⁹⁵

1. Plansız Dönem Hükümet Programları (29 Ekim 1923 – 25 Haziran 1962)¹⁹⁶:

Cumhuriyetin ilanından ilk kalkınma planına kadar geçen sürede 26 hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin programlarında doğrudan bölgeye ilişkin ve/veya bölgeyle ilişkili olabilecek konular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Bu hükümet programları ve uygulamalarından çıkarılacak sonuçlar şöyledir:

- VIII. İnönü Hükümetine kadarki programların hiç birinde bölge planlamadan bahsedilmemiştir. Ancak Doğu ve Güneydoğu'nun ve geri kalmış diğer illerin kalkındırılmasına ve tarımı geliştirmeye yönelik politikalar önerilmiş fakat bu politikalar da uygulamaya geçirilmemiştir.
- **Bölge planlamasından ilk kez VIII. İnönü Programında bahsedilmiştir.** Bunun iki nedeni olabilir: Birincisi, hükümetin bu konuyu önemsemesi, diğeri ise 1960 yılında DPT'nin kurulmasından dolayı hükümetin, bölge planlamayla görevli bir kurumunun varlığını, programına yansıtmasıdır. **Bu programın diğer önemli bir özelliği ülkede ekilebilir arazilerin sınıra vardığının açıklanması ve bu nedenle birim başına verimi artırma gerektiğinin dile getirilmesidir.**
- Peker ve II. Menderes arası hükümetlerin programlarında bölgelerle ilgili politika bulunmamaktadır. II. Menderes hükümeti, Doğu illeri ile diğer geri kalmış illerin gereksinimlerine öncelik verileceğini, Doğu'da bir üniversitenin temelini atılacağını belirtmiştir.

¹⁹⁵ Cumhuriyet öncesinde beş hükümet görev yapmıştır. Bunlar (MGK, 1993, s.189, 190): Mustafa Kemal Atatürk Başkanlığında I. İcra Vekilleri Heyeti (03.05.1920 – 24.01.1921); Fevzi Çakmak Başkanlığında II. İcra Vekilleri Heyeti (24.01.1921 – 19.05.1921); Fevzi Çakmak Başkanlığında III. İcra Vekilleri Heyeti (19.05.1921 – 09.07.1922); Hüseyin Rauf Orbay Başkanlığında IV. İcra Vekilleri Heyeti (12.07.1922 – 04.08.1923); Ali Fethi Okyar Başkanlığında V. İcra Vekilleri Heyeti (14.08.1923 – 27.10.1923) olup, yalnızca I. ve V. Hükümetler, Meclise hükümet programları sunmuştur. Bu hükümetler, Milli Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyeti kurma çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bununla birlikte, 5. İcra Vekilleri Heyeti'nin programında geri kalmış bölgeler ve köye ve köylüye yönelik amaçlar bulunmaktadır.

¹⁹⁶ Buradaki bilgiler için MGK'nın 1993 tarihli çalışmasının yanı sıra, T.B.M.M.'nin resmi internet sitesinden yararlanılmıştır.

Tablo 3.5 Plansız dönem hükümetlerinin bölgeye ilişkin ele aldıkları konular¹⁹⁷

Hükümet Adı ve Dönemi	Bölge Planlama Konusunda Ele Alınan Konular
Fethi Okyar (22.11.1924-03.03.1925)	Ergani madenlerinden milletin yararlanması için Arada-Ergani demiryolu hattının özenle izlenmesi; Karadeniz'den Doğu illerine yapılacak demiryolu inşaatı için her önlemin alınması; tarımın teşvik edilmesi; yerli ürünlerin korunması; üretimin artırılması için gereken önlemlerin alınması; hayvan varlığının çoğaltılması ve ıslahı; köylere ait ormanların ayrılması.
VI. İsmet İnönü (04.05.1931-01.03.1935)	Mali ve ekonomik önlemlerde çiftçilerin durumlarının ve ürünlerinin korunması; kredi kurum ve ekonomik oluşumlarda tarım ile özel olarak ilgilenilmesi;
I. Celal Bayar (01.11.1937-11.11.1938)	Sanayileşmenin önemli olması; tarım tekniğinin toprağın verdiği değil piyasanın istediği oran ve şekli yakalamak olduğu; modern çiftçiliğin önemi; ana tarım sanayilerinin, başta buğday olmak üzere toprak ürünleri politikasının ve ormancılıkla ilgili sorunların belirlenmesi; topraksız çiftçi bırakmamak için kamulaştırma kanunları çıkarılması; çiftçiye hayvan ve modern tarım aletleri sağlanması; rasyonel bir tarımsal kalkınma için tarım bölgeleri oluşturulması; çiftçinin eğitilmesi ve kurumsal bir yapı kazanması; tarım ürünlerini korumak ve stok yapmak için silo inşa edilmesi; köylerde çiftçilik eğitimi için okul ve kurslar açılması; uygulamalarda uzman gereksinimini gidermek için Yüksek İhtisas Merkezleri kurulması; elektrik için su kuvvetinden yararlanılması.
I. Refik Saydam (25.01.1939-03.04.1939)	Tarımın önemi; çiftçi ve köylünün vergi yükünün hafifletilmesi.
I. Şükrü Saraçoğlu (09.07.1942-09.03.1943)	Topraksız köylü ve köylüsüz toprak bırakılmaması; bilgiye önem verilmesi.
Mehmet Recep Peker (07.08.1946-10.09.1947)	Tarımın programlı yürütülmesi; Toprak Kanununun adaletli ve uygun yürütülmesi; üreticinin tarım araçlarıyla donatılması; ilkokulu bitiren köy çocuklarını köyde meslek sahibi yapmak için bölge okulları kurmaya devam edilmesi; Yüksek Ziraat Enstitülerinin Üniversiteler Kanunu içine alınması; Ankara'da ve Doğu Anadolu'da başlayan memur evleri yapımına devam edilmesi; Trabzon-Erzurum demiryolu hattının inşası;
I. Hasan Saka (10.09.1947-10.06.1948)	Tarım ürünlerini artırmak için çiftçinin ilkel tarım aletlerinden kurtulması; devletin ziraat bölgelerinin üreticiye modern teknikler öğretecek okul olarak kullanılması; çiftçiye toprak dağıtımına adil şekilde devam edilmesi ve devlet arazilerinin öncelikle dağıtılması.

¹⁹⁷ I. İsmet İnönü (29.10.1923-06.03.1924), 2. İsmet İnönü (06.03.1924-22.11.1924), III. İsmet İnönü (03.03.1925-01.11.1927), IV. İsmet İnönü (01.11.1927-27.09.1930), V. İsmet İnönü (27.09.1930-04.05.1931), VII. İsmet İnönü (01.03.1935-01.11.1937), II. Celal Bayar (11.11.1938-25.01.1939), II. Refik Saydam (03.04.1939-09.07.1942), II. Şükrü Saraçoğlu (09.03.1943-07.08.1946), II. Hasan Saka (10.06.1948-16.01.1949) ve Şemsettin Günaltay (16.01.1949-22.05.1950) Hükümet Programlarında, konuyla ilgili politikalar bulunmamaktadır. V. Menderes Hükümeti'nin (25.11.1957-27.05.1960) programında ise konuya çok az yer verilmiş ve genel ifadeler kullanılmıştır. Programda, daha önceki Demokrat Parti Hükümetlerinin programlarının devam edeceği belirtilmiştir.

I. Adnan Menderes (22.05.1950-09.03.1951)	Milli gelirin artması ve her alanda kalkınma için tarımın güçlendirilmesi; tarım gereksinimlerinin (kredi, tarımsal alet, tohum vb.) karşılanması; küçük ve büyük sulama işlerine hız verilmesi; Ziraat Bankası sermayesinin artırılması; kredi konusunda kooperatiflerin de önemsenmesi; şehir, hastane ve köylerin düzenlenmesi ve çoğaltılmasına çalışılırken köylünün sağlık gereksinimlerinin sağlanması; yeni portatif hastane ve sağlık merkezleri kurulması.
II. Adnan Menderes (09.03.1951-17.05.1954)	Tarım, kredi ve satış kooperatifleriyle tüketim ve yapı kooperatifleri konusunda gereken çalışmaların başlamış olması; tarımsal gereksinimlerin karşılanması (donatı, ilaçlama, kooperatif, tohum vb.); köy yolları yapılması; Doğu'da bir üniversite kurulması.
III. Adnan Menderes (17.05.1954-09.12.1955)	Hububatların ıslah ve standardizasyonu; pamuk için sulama, gübreleme ve iyi tohum konusunda planlı çalışmalara devam edilmesi; çiftçinin modern tarımsal aletlerle donatılması; iyi bir fiyat politikasının uygulanması; hayvancılık kredisinin artırılması ve hayvan ıslahı için suni tohumlama istasyonları kurulması; tarım ve sanayide kalkınma için yol, baraj, liman, hava meydanları, köy yolları vb. yapılması; köylere elektriğin ulaştırılması.
IV. Adnan Menderes (09.12.1955-25.11.1957)	Bir önceki programa devam edilmesi; tarımın tüm sorunlarının çözülmesi (donatı, ilaçlama, kredi vb); topraksız çiftçi bırakılmaması ve bu amaçla toprak komisyonları sayısının birkaç katına çıkarılması; liman, baraj, silo ve diğer bayındırlık işlerine devam edilmesi.
I. Cemal Gürsel (30.05.1960-05.01.1961)	Topraksız ve toprağı yetersiz çiftçi için adil bir dağıtım yapılması; tarım, sanayi, ulaştırma, bayındırlık ve mimar işlerinin genel bir kalkınma planı içine alınması; sağlık personelinin durumunun düzeltilmesi; mahrumiyet bölgelerinin gereksinimlerinin karşılanması; koruyucu hekimlik ve özellikle köy sağlığı sorununun ilkelere dayandırılması
II. Cemal Gürsel (05.01.1961-20.11.1961)	Program sunmamıştır.
VIII. İsmet İnönü (20.11.1961-25.06.1962)	Ekilebilir araziler sınıra vardığından üretimin artırılması; tarımsal kredi sağlanması; bölge Planlaması çalışmalarının önemi; DPT'nin çalışmalarına dayanılarak sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi.

Bu programlar, **bölgelerin potansiyellerine göre planlanmamasından dolayı, bir tarım ve hayvancılık ülkesinin bu sektörde bile geri kalma nedeninin belgesi niteliğindedir. Kısaca, tarım ve hayvancılığın bir bölge potansiyeli olarak görülmemesi, bu potansiyeli veri alan bölge planlarının oluşturulmaması ve tarım ve hayvancılığın geri kalmış ülke faaliyeti olarak görülmesi, programların başarısızlık sebeplerindedir.** Çünkü, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi hemen tüm planlarda bir amaç halindeyken, tarım topraklarının tarım dışı amaçlarla kullanılması sonucunda bu dönemin son hükümeti, ekilebilir arazilerin sınıra vardığını açıklamaktadır. Bu, **programlar, tarım ve hayvancılık potansiyelinin kaybedilme temellerinin atılma sürecini göstermektedir.**

2. Planlı Kalkınma Dönemi Hükümet Programları: Planlı Dönemde kurulan 34 hükümetin doğrudan ve/veya dolaylı bölgeyle ilişkili konuları aşağıdaki tablodadır.

Bu hükümet programları ve uygulamalarından çıkarılacak sonuçlar şöyledir:

- IX. İsmet İnönü Hükümeti dönemindeki kalkınma planı incelendiğinde, programda geçen bölgesel planlama ifadesinin potansiyel gelişme bölgeleri (Doğu Marmara, Çukurova, Antalya gibi) anlamına geldiği görülmektedir.
- X. İsmet İnönü Hükümeti, bölgelerarası gelir farklılıkları üzerinde durarak Doğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik önlemler alınacağını belirtmiştir.
- **Planlı dönemde, bölge planlama yapılmasından ilk kez Ürgüplü hükümetinde bahsedilmiştir.**
- Köy Kalkınma Kooperatiflerinin kurulması ilk defa II. Demirel Hükümeti'nde teşvik edilmiştir.
- II. Erim hükümeti, ilkinde olduğu gibi köy kalkınması konusuna önem vermiş ancak, geri kalmış ve/veya az gelişmiş bölgelerle ilgili bölgesel kalkınma politikalarına yer vermemiştir (MGK, 1993, s.215). Aynı şekilde Ferit Melen Hükümet programı da bu konuya değinmemiştir.
- Naim Talu Hükümeti döneminde KÖY Dairesi Başkanlığı kurulmuştur.
- İlk kez 3. Ecevit hükümeti döneminde, dağ köyleri halkının gelir düzeylerini artırıcı özel programlar uygulanması dile getirilmiştir.
- Ürgüplü Hükümeti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinin kalkınmasında önemli rolü olacak Keban Barajı'nın gerçekleştirileceği imar iskân işleri arasında bölge planlamasına önem verileceğini aktarmıştır.
- 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 arasında görev yapan üç Demirel Hükümeti, bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderileceğini, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yönelik programlar uygulayacağını belirtmiştir.
- 26 Mart 1971 tarihinde I. Erim hükümetiyle başlayan ve 26 Ocak 1974 tarihinde sona eren partiler üstü hükümetler döneminde görev yapan dört hükümet programında bölgesel politika ve bölgesel kalkınma konularına yönelik politika sayısının düşük olduğu; iki Erim programında da bu konuyla ilgili hiçbir politika olmadığı; Melen ve Talu hükümet programlarında ise

bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi için önlemlerin etkin hale getirileceğinin söylendiği görülmektedir.

- I. Ecevit hükümet programında Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sulama projelerinin uygulanacağı, köyden kente göçü engellemek için köy-kentlerin kurulacağı belirtilmiştir.
- 17 Kasım 1974 tarihinde kurulan ve güvenoyu alamayan Irmak hükümeti ise sadece toprak reformu ile ilgili olarak, reform bölgelerinde kurulacak sanayinin kamulaştırma bedellerinin ve altyapı giderlerinin karşılanacağını belirtmiştir.
- IV. Demirel Hükümeti, Doğu ve Güneydoğu'nun kalkındırılmasına yönelik çalışacaklarını belirtmiştir. Bununla birlikte 1970'li yılların başından beri Kalkınma Planlarında kullanılan KÖY kavramı, tam olmasa da ilk kez bu programda yer almaktadır.
- Güvenoyu alamayan II. Ecevit ve alan III. Ecevit Programları Doğu ve Güneydoğu'nun kalkındırılmasını ve GAP'ın hızlandırılmasını amaçlamıştır.
- V. Demirel Hükümeti, Doğu ve Güney Doğu'nun kalkındırılmasını, bu bölgelerde hayvancılığın geliştirilmesini ve 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde bu bölgelere yeni yatırımlarla birlikte dokuz havaalanı projesinin ekleneceğini belirtmiştir. VI. Demirel Hükümeti yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkındırılmasını programında vurgulamıştır.
- 20 Eylül 1980'de göreve başlayan partisiz Ulusu Hükümeti, yerli kaynak ve işgücü ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkındırılmasını istemiştir.
- 13 Aralık 1983–9 Kasım 1989 arası görev yapan iki Özal Hükümeti'nin de parti programları aynı içerikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin kalkındırılacağını belirtmiştir. Ardından sırasıyla kurulan Akbulut ve Yılmaz hükümetleri de aynı partiden olmaları nedeniyle, Turgut Özal'ın hükümet programına yakın özellikler göstermiştir.
- VII. Demirel Hükümeti, Doğu ve Güneydoğu'nun kaynaklarının harekete geçirilmesine, GAP-Konya Büyük Tarım ve DOKAP'ın hızla devam ettirilmesine programında yer vermiştir.
- I. Çiller Hükümeti de Güneydoğu Anadolu için bölge planlaması yapılacağını dile getirmiştir.

- İlk kez bir parti programında, Güneydoğu Anadolu'nun sorununun etnik değil, ekonomik nedenlerden kaynaklı olduğu, III. Yılmaz hükümet programında belirtilmiştir.
- Gül, I. ve II. Erdoğan Hükümetleri, özel olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesinden ve/veya kalkınmada öncelikli yörelerden bahsetmemiştir. Parti programlarında her bölgenin kalkındırılması önemsenmektedir. Bununla birlikte, bor madeni araması ve çevrenin korunması da programda yer almaktadır.

Tablo 3.6 Planlı dönem hükümetleri, programları ve bölgeye ilişkin ele aldıkları konular

Hükümet Adı ve Dönemi	Bölge Planlama Konusunda Ele Alınan Konular
IX. İsmet İnönü (25.06.1962-25.12.1963)	Bölgeler arası ekonomik farkın ortadan kaldırılması; tarıma önem verilmesi ve birim başına üretimin artırılması; tarımsal kredinin daha etkili olması; Toprak Reformu yapılması; başta geri kalmış bölgelere olmak üzere sağlık hizmetlerinin her yere adaletli dağıtılması.
X. İsmet İnönü (25.12.1963-20.02.1965)	Toprak reformunun en önemli konu olması; topraksız köylü bırakılmaması; yoksul çiftçinin toprağını işleyebilir hale getirilmesi; hayvancılığın geliştirilmesi; sulama işlerinin hızlandırılması; hizmetlerin köylere ulaşmasının sağlanması; milli gelirin artırılması ve bu gelirin vergi politikası, kamu harcamaları ve yatırımların teşviki ile az gelişmiş bölgelere ve Doğu illerine yöneltilmesi; Köy İşleri Bakanlığı'nın kuruluşu ve bakanlığın devlet gücüne halkın ve gençliğin katılımını sağlaması.
Suat Hayri Ürgüplü (20.02.1965-27.10.1965)	Tarımdaki bir kısım nüfusun sanayiye aktarılması; topraksız köylünün toprak kazanması ve köylünün modern yöntemlerle tarım yapabilmesi; mevsim işsizliğinin giderilmesi için hayvancılığın ve hayvan ürünleri sanayisinin geliştirilmesi; Doğu ve Güneydoğu illerinin kalkınmasında etkili olacak Keban Barajı'na başlanması; Köy İşleri Bakanlığının köylünün suya ve elektriğe kavuşturulmasında etkin çalışması; İmar ve İskân işleri arasında Bölge Planlama yapılması.
I. Süleyman Demirel (27.10.1965-03.11.1969)	Köylerde okul yapılması; ekonomik kalkınmanın hedefinin kişi başına geliri artırmak olması, bölgeler arasındaki dengenin sağlanması, ekonomik ve sosyal düzenin istikrarının korunması; Doğu ve Güneydoğu gibi yoksul bölgelerde altyapı tesisleri ve sanayi yatırımlarının hızlandırılması; köylerin elektrik, su ve yola kavuşturulması; köy yerleşmelerine gezici el sanatları kurslarının götürülmesi; köylünün toprağa ve onu işleyecek olanaklara kavuşturulması; hayvancılığın desteklenmesi; tarımsal sanayinin geliştirilmesi; Doğu ve Güneydoğu'da hayvan pazarları kurulması.
II.Süleyman Demirel (03.11.1969-06.03.1970)	Topluca kalkınmanın köyün ve köylünün kalkınmasıyla sağlanabileceğinden hareketle köylere elektrik, yol ve su götürme çalışmalarına devam edilmesi; okulsuz köy bırakılmaması; köylerde gizli işsizliği engellemek için el sanatlarına önem verilmesi; köy kalkınma kooperatiflerinin kurulmasının teşvik edilmesi; topraksız köylünün toprak sahibi yapılması; hayvancılığın geliştirilmesi; Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin geri kalmışlığının giderilmesi

III.Süleyman Demirel (06.03.1970-26.03.1971)	Önceki programlarda belirtilen köylerin yol, su ve elektriğe kavuşturulması, topraksız köylü bırakılmaması çalışmalarına devam edilmesi; Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin kalkındırılması; bir önceki programda ele alınan konuların aynı güncellikte ele alınması.
I. Nihat Erim (26.03.1971-11.12.1971)	Toprak Reformu çalışmalarını planlamak ve uygulamak üzere başbakanlığa bağlı bir örgüt kurulması; bir ailenin bölgelere ve toprağın cinsine göre saptanacak bir büyüklükten fazla toprağa sahip olmasını engelleyecek Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanunu'nun çıkarılması.
II. Nihat Erim (11.12.1971-22.05.1972)	Toprak ve Tarım Reformu'nun gerçekleştirilmesi için bölgelerin iklim, toprak özellikleri ve ürün deseninin gözetilmesi; beş yıllık kalkınma planının öngördüğü biçimde tarım planının yapılması; hayvancılığın geliştirilmesi; orman köylerinin sosyo-ekonomik sorunlarının çözülmesi.
Ferit Melen (22.05.1972-15.04.1973)	Bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla gerekli tedbirlerin alınması; tarımsal gereksinimlerin karşılanması; hayvancılığa ve köy kalkınmasına önem verilmesi; köylere altyapı götürme çalışmalarına hız kazandırılması.
Naim Talu (15.04.1973-26.01.1974)	Mecliste görüşülecek Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ile çiftçi ve köylünün gelir ve yaşama düzeylerinin yükseltilmesi; kooperatiflere önem verilmesi.
I. Bülent Ecevit (26.01.1974-17.11.1974)	Tarımda ekonomik gelişmenin gereklerinin yerine getirilmesi ve gelişme sonuçlarının coğrafi dengeye ve sosyal adalete uygun olarak dağıtılması; Orta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kurak ovalarının sulanması; tarım konusunda gerekenler için kooperatif ve üst kuruluşların daha etkili duruma getirilmesi; tarımsal araç ve gereçlerin yurt içinde imal edilmesi; hayvancılığın geliştirilmesi; başta Güneydoğu Bölgesi olmak üzere susuz köylere yönelik çalışmalara hız verilmesi; köy-kentlerin kurulması; altyapı konusunda bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi;
Sadi Irmak ¹⁹⁸ (17.11.1974-31.03.1975)	Toprak ve Tarım Reformunun Anayasada, Kanunda ve 3. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan amaçlara göre uygulanması; topraksız ve az topraklı çiftçilerin topraklandırılması; üreticiye üretimde gereksindiklerinin sağlanabilmesi ve bunların yurt içinde üretilmesi için gerekli girişimlerde bulunulması; Güneydoğu Anadolu ve benzeri yörelere projelerle önem verilmesi.
IV. Süleyman Demirel (31.03.1975-21.06.1977)	Köy kalkınmasına önem verilmesi; tarımda verimin artırılması için gerekenlerin (gübre, vb.) üreticiye daha kolay olanaklarla sağlanması; hayvancılığa önem verilmesi, köy altyapı çalışmalarının (yol, su, elektrik vb) sürdürülmesi; Güneydoğu ve Orta Anadolu'da tarım ve hayvancılığı geliştirmek için özel projeler uygulanması; kooperatifçiliğin geliştirilmesi; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkınması için somut önlemler alınması.
II. Bülent Ecevit ¹⁹⁹ (21.06.1977-21.07.1977)	Gelişmenin köyden başlaması; Doğu ve Güneydoğu'nun madencilik, hayvancılık, tarım ve tarımsal sanayi alanlarındaki olanaklarıyla birlikte komşu ülkeler tarafından sağlanan Pazar olanaklarının değerlendirilmesi; Aşağı Fırat Projesi'nin hızlandırılması ve böylelikle Doğu ve Güneydoğu'nun kalkınmasına çalışılması; Doğu Karadeniz'le güney arasında dikey yol bağlantılarının kurulması; kooperatifçilikle bağlantılı olarak köylüler için toplumsal sigortalar ve tarım sigortası kurularak, biriken paraların köylünün ileri tarım teknolojisine geçebilmesi.

¹⁹⁸ Sadi Irmak hükümeti güvenoyu alamamıştır. 4 ay hükümet etmiş ancak, program uygulanmamıştır.

¹⁹⁹ II. Bülent Ecevit Hükümeti güvenoyu alamamıştır. 1 ay gibi kısa bir süre görevde kaldığından program uygulanamamıştır.

V. Süleyman Demirel (21.07.1977-05.01.1978)	Öncelikle köyün kalkınması; milli kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ve desteklenmesi; köy altyapılarının tamamlanması; Doğu ve Güneydoğu’da organize hayvancılık işletmelerinin planlanması ve projelendirilmesi; Güneydoğu Anadolu’da mayınlanmış arazinin temizlenerek vatandaşların faydalanmasına sunulması; başta Fırat Projesi olmak üzere büyük projelerin hızlandırılması; Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu’nun geri kalmışlığının özel önlem ve projelerle giderilmesi; Ağrı, Kars, Muş, Şanlı Urfa, Malatya, Erzincan, Gaziantep ve Sivas havaalanlarının inşa edilmesi.
III. Bülent Ecevit (05.01.1978-12.11.1979)	GAP’ın geliştirilerek hızlandırılması; Doğu ve Güneydoğu’nun madencilik, hayvancılık, tarım ve tarımsal sanayi alanlarındaki olanaklarıyla birlikte komşu ülkeler tarafından sağlanan Pazar olanaklarının değerlendirilmesi; mayınlı sınır topraklarının arındırılarak bölge köylüleri yararına tarım toprağı olarak kullanılması; doğa koşullarının neden olduğu verim dalgalanmalarına karşı tarım sigortası yasası çıkartılması; tarımsal araç ve gereçlerin yurt içinde üretilmesi için gerekli yatırımların yapılması; Orta, Doğu ve Güneydoğu’nun kurak ovalarının sulanmasını sağlayacak projelerin hızla uygulanması; köylerin altyapı eksikliklerinin giderilmesi; yeni bir Toprak Reformu yasasının hazırlanıp Meclise sunulacağı; dağ köylerinin gelir düzeylerini artırıcı özel programlar uygulanması.
VI. Süleyman Demirel (12.11.1979-12.09.1980)	GAP’ın hareketlendirilmesi; Milli Tarım Planı (Yeşil Plan) kapsamında 100 milyon dönümlük arazinin sulanmasını hedefleyen büyük sulama projelerinin uygulanması; köy altyapılarının (yol, su, elektrik vb) tamamlanması; orman varlığını korunması; hızlı ağaçlandırma çalışmaları ile orman köylülerine yeni iş alanları kazandırılması; Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun durdurulmuş kalkınma faaliyetlerinin hareketlendirilmesi için özel programlar uygulanması; “Pilot İl Kalkınma Planı” uygulayarak kalkınmamış illerin bu planla kalkandırılması.
Bülent Ulusu (20.09.1980-13.12.1983)	Geri kalmış yörelere yatırımların teşvik edilmesi; Doğu ve Güneydoğu başta olmak üzere geri kalmış bölgelere yerli kaynak ve işgücüne dayanan bölgesel sanayinin teşvik edilmesi; hayvancılığın geliştirilmesi; orman köylülerinin ekonomilerinin güçlendirilmesi; 1973 yılında uygulamasına başlanan Toprak ve Tarım Reformu kanununun güncellenmesi; toprakta verim artışının sağlanması; köy altyapılarının tamamlanması.
I. Turgut Özal (13.12.1983-21.12.1987)	Başta Doğu ve Güneydoğu olmak üzere Kalkınmada Öncelikli Yörelere geliştirilmesi; çiftçiye uygun olanaklarla kredi verilmesi; sulama projelerinin geliştirilmesi; vergilerin basitleştirilmesi; köy altyapılarının tamamlanması; sanayinin tüm yurda dağılması için devletin altyapı ve yatırım desteği yapması; GAP’ın kısa zamanda tamamlanması; Doğu ve Güneydoğu olmak üzere geri kalmış yörelere geliştirilmesi ve buralarda tarım ve hayvancılığın önemsenmesi ve yapılacak yatırımlarda vergi muafiyetleri; sınır illeri ile komşu ülkeler arasında ticarete önem verilmesi.
II. Turgut Özal (21.12.1987-09.11.1989)	Geri kalmış yörelerde devletin sanayi tesisleri kurması ve kısa zamanda halka devredilmesi; GAP’ın kısa zamanda tamamlanmasının sağlanması; devlet ormanlarının başta köy tüzel kişileri olmak üzere gerçek kişiler tarafından da işletilmesine olanak tanınması; başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere geri kalmış bölgelerin kalkandırılması ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması.
Yıldırım Akbulut (09.11.1989-23.06.1991)	Geri kalmış yörelerde devletin sanayi tesisleri kurması; GAP’ın kısa zamanda tamamlanması; devlet ormanlarının başta köy tüzel kişileri olmak üzere gerçek kişiler tarafından da işletilmesine olanak tanınması; başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere geri kalmış bölgelerin kalkandırılması ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması.

I. Mesut Yılmaz (23.06.1991-20.11.1991)	Geri kalmış yörelerde devletin sanayi tesisleri kurması ve kısa zamanda halka devredilmesi; GAP'ın kısa zamanda tamamlanmasının sağlanması; devlet ormanlarının başta köy tüzel kişileri olmak üzere gerçek kişiler tarafından da işletilmesine olanak tanınması; başta Doğu ve Güneydoğu olmak üzere geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması.
VII. Süleyman Demirel (21.11.1991-25.06.1993)	Artan bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması ve Bölgesel Gelişme Politikası uygulanması; Doğu ve Güneydoğu'ya ekonomik açıdan özel bir önem verilmesi; köylü ve çiftçiyi işsizlikten kurtarmak için kırsal sanayilerin kurulması; hayvancılığın geliştirilmesi; GAP'ın hızlandırılması; Konya Büyük Tarım Projesi ve DOKAP gibi projelerin hızla devreye sokularak bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması.
I. Tansu Çiller (25.06.1993-05.10.1995)	Güneydoğu'da terörün çözülmesi; Güneydoğu'nun kalkındırılması için bölge planlaması yapılması; tarımın desteklenmesi; pek çok kamu kurumu gibi Tarım Satış Kooperatiflerinin özelleştirilmesi; köy ihtiyar heyetinin yetkileri ile köy idaresinin kaynaklarının artırılması ve kırdan yaşam şartlarının iyileştirilmesi; hayvancılığın geliştirilmesi için entegre üretim modellerinin denenmesi; su ürünleri üretiminin artırılması; ormancılığın geliştirilmesi ve orman sayısının artırılması; enerji santralleri, tarımsal sulama, liman vb. altyapı yatırımları yapılması; Şanlı Urfa Tüneli'nin işletmeye alınması ve Harran'ın sulanması.
II. Tansu Çiller²⁰⁰ (05.10.1995-30.10.1995)	Doğu ve Güneydoğu'nun kalkındırılması için bu bölgelerde konut, hayvancılık ve tarıma dayalı pamuk ve tekstil sanayilerinin ele alınması; susuz yerleşmelere içme suyu götürülmesi; Kalkınmada Öncelikli Yörelerle diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması.
III. Tansu Çiller (30.10.1995-06.03.1996)	Doğu ve Güneydoğu'nun kalkındırılması için bu bölgelerde konut, hayvancılık ve tarıma dayalı pamuk ve tekstil sanayilerinin ele alınması; susuz yerleşmelere içme suyu götürülmesi; Kalkınmada Öncelikli Yörelerle (KÖY) diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması.
II. Mesut Yılmaz (06.03.1996-28.06.1996)	GAP'a hız verilmesi; tarımda uluslararası rekabet politikasının uygulanması; KÖY'lerin geliştirilmesi; tarımda ihracatın artırılması; Orta Anadolu ve Konya Ovası sulama projelerine önem verilmesi; ormancılık faaliyetlerinin desteklenmesi; kırsal alandaki tüm köylere su sağlanması; turizm bölgelerinde altyapı yatırımlarının ele alınması.
Necmettin Erbakan (28.06.1996-30.06.1997)	Doğu ve Güneydoğu'nun refahının yükseltilmesi; GAP'a hızlandırılması; KÖY'lerin geliştirilmesi; tarımın gereksinime göre yönlendirilmesi; hayvancılığın canlandırılması; ormanların korunması ve geliştirilmesi; Doğu, Orta ve Güneydoğu için bölgesel kalkınma projeleri hazırlanması.
III. Mesut Yılmaz²⁰¹ (30.06.1997-11.01.1999)	Güneydoğu Anadolu'nun kalkındırılması ve burada hayvancılığın geliştirilmesi; bu bölgede sınır ticareti önündeki engellerin kaldırılması ve desteklenmesi; tarım, hayvancılık ve ormancılığın geliştirilmesi.
IV. Bülent Ecevit (11.01.1999-28.05.1999)	Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınmalarının hızlandırılması

²⁰⁰ II. Tansu Çiller Hükümeti güvenoyu alamamıştır.

²⁰¹ III. Mesut Yılmaz Hükümeti'nin güven oylaması sonuçlarını Necmettin Erbakan, dava etmiş, dava sonucu reddedilmiş olmasına rağmen Erbakan'ın gensoru döneminde Mesut Yılmaz istifa etmiştir.

V. Bülent Ecevit (28.05.1999-18.11.2002)	Köy ve mahalle muhtarlarının yetki ve sorumluluklarının yeniden düzenlenmesi; Doğu ve Güneydoğu'nun geri kalmışlığının çözülmesi ve bu bölgelerde hayvancılığın geliştirilmesi; sınır ticaretine düzenleme getirilmesi; tarımda ürün stokunu engellemek için sistemli bir ürün değişim programının uygulanması; köylü ve çiftçinin refah düzeyinin yükseltilmesi; tarımda çağdaş yöntemlerin uygulanması; ormancılığın geliştirilmesi; Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi'nin tamamlanması; ormancılığın geliştirilmesi.
Abdullah Gül (18.11.2002-14.03.2003)	Mahalli idarelerin güçlendirilmesi; tarımda yeniden yapılanma ve verimliliğin artırılması; DPT Müsteşarlığı bünyesinde, Yatırımlarda Devlet Yardımları politikasını belirleyecek, bütün kurum ve kuruluşlarca uygulanacak devlet yardımlarının koordinasyonunu sağlayacak, uygulama sonuçlarını değerlendirerek AB'ne bildirimde bulunacak yeni bir birim oluşturulması; bunların uygulama sonuçlarına göre bölgesel ve sektörel bazda yeni tedbirler belirlenmesi; Bor Araştırma Enstitüsünün kurulması; turizm yatırımlarının, bölge geliştirme anlayışı içinde, yabancı sermayenin çekilmesine etki edecek araçlardan biri olarak değerlendirilmesi; tarım ve hayvancılığa önem verilmesi.
I. Tayip Erdoğan (14.03.2003-29.08.2007)	Makro ekonomik politikalar uygulanması; bölgesel kalkınmaya önem verilmesi ve bunun için sosyal altyapıların güçlendirilmesi; tarımda verim ve üretimin artırılması; hayvancılık ve ormancılığın geliştirilmesi; hava, su, mineral gibi çevresel kaynakların korunması; madencilik programının uygulanması; gecekondu bölgelerinde yaşayanlara ucuz konut üretilmesi.
II. Tayip Erdoğan (29.08.2007 - +)	Her bölgede sosyal ve ekonomik kalkınma sağlanması ve geri kalmış bölge bırakılmaması; köylerin altyapısının (yol, su, elektrik vb) tamamlanması; tarım ve hayvancılığa önem verilmesi; Türkiye'nin, biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla yönetildiği, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını gözetilen bir ülke yapılması.

Görüldüğü gibi, **hemen tüm programlarda Doğu ve Güneydoğu'nun ekonomik probleminde değinilmiştir.** “Yurdun diğer bölgelerine nazaran daha az gelişmiş durumunda bulunan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkındırılması konusunda hükümet programlarında yer alan politikaların uygulamaya aktarıldığı gerçek olmakla beraber, tam olarak uygulandığını ve istenilen sonuca varıldığını iddia etmek mümkün değildir” (MGK, 1193, s.246). Özellikle planlı kalkınma döneminin başlamasıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, Geri Kalmış Bölge veya Yörelere ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere çeşitli boyut ve kapsamlarda hükümet programlarında yer almıştır. “Bir anlamda Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Politikaların, bu dönemde Türkiye'nin politik gündeminde yer edindiği söylenebilir” (MGK, 1993, s.241).

Dolayısıyla, geri kalmışlığın kalkınma ile yer değiştirileceğinin söylenmesi, bir tür oy getirisi olarak kullanılmaktadır. Oy kullanmak bir günde sonucunu veren bir eylem olmakla birlikte, seçim bir süreçtir. Bu süreç, gerek maddi ve gerekse emek yönünden ciddi harcamalar gerektirmektedir²⁰². Bu harcamaların ülkenin kalkınmasına yönelik plan ve projelere değil de ideolojilerin yer bulmasına harcanması ülkemizin önemli problemlerinden biridir. 9 Beş yıllık kalkınma planı, 34 hükümet değişikliğini yaşamıştır. Yani, yaklaşık 45 yılda 34 hükümet değişikliği olmuştur. **Kalkınma planlarından bağımsız olarak vaatte bulunan partiler, yine kalkınma planlarından bağımsız olarak vaatlerini yerine getirmek durumundadırlar. Bugün kalkınma planlarındaki projelerin mekânsallaştırılmamasının önemli nedenlerinden biri budur.** Diğer taraftan, partiler oy toplayarak hükümet oldukları yerleşimlerden, bir sonraki seçim döneminde yine oy alabilmek için, ülke ve bölge planlarından bağımsız projeler geliştirmekte ve/veya uygulamaktadırlar. Bu ise, ülkenin bütünlüklü planlamasının imkânsızlaşmasına neden olmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, hemen tüm planlı ve plansız dönem hükümetleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin kalkındırılmasını hükümet programlarında amaçlamış olmalarına rağmen, bugün hala çok ciddi bölgesel eşitsizlikler söz konusudur. Bunun iki nedeni olabilir:

- Yukarıda aktarılanlardan kaynaklanan uygulama sorunu,²⁰³
- Kalkındırmak istememe.

Bu iki neden ayrı ayrı etken olabileceği gibi, birlikte tek bir etkeni de oluşturabilir. Dolayısıyla konu, tezin ele aldığı tüm gerekçelerin değerlendirmelerinin yanı sıra Türkiye planlama pratiklerinin siyasi partilerin eyleme süreci ve bununla bağlantılı olarak kısa dönemli belediyeçilikle ilişkili olup aşağıda verilmiştir.

²⁰² IV. Ecevit hükümeti seçim ekonomisini ve dolayısıyla bütçenin savurganca kullanılmasını engelleyeceklerini söylemiştir.

²⁰³ Uygulama sorunlarından bir tanesi de sürekli yeni kurum arayışıdır. Örneğin, II. Demirel Hükümeti Köy Kalkınma Kooperatifleri, I. Erim Hükümeti Toprak Reformunu uygulayacak bir kurum ve Gül Hükümeti, AB ile ilişkilerde DPT'ye bağlı yeni bir kurum oluşturma amacıyla olmuşturlardır.

3.1.3 Planlamada Siyaset ve İdeolojilerin Ağırlıklı Olması

“Yalnızca bir değil, birçok kültürün varolduğunun farkına vardığımızda ve bunun sonucu olarak, ister yanılısana olsun ister gerçek bir kültürel tekelin sona erdiğini kabullendiğimiz anda bu keşfimizin yıkıcılığının tehdidi altına gireriz. Birdenbire (dünyadaki) başkalarının da bulunması, bizlerin ise bu başkalarının arasında bir “başkası” olmamız olanağı doğar. Tüm anlamlar ve her amaç ortadan kaybolunca, uygarlıklar üzerinde, sanki silik izler ve kalıntılar üzerinde gezinir gibi amaçsızca gezinmek fırsatı ortaya çıkar. İnsanlık birikimimizin tümü düşsel bir müze olur” (Giddens, s.6, Paul Ricoeur, “Civilisations and National Cultures” History and Truth adlı çalışmasından aktaran Ersoy, 2002).

“Bugünün dünyasında konuşulmakta olan 8.000 ayrı dil ve 3.000 ayrı etnik grup var. Birleşmiş Milletlere kayıtlı olan ulus devlet sayısı ise 195 civarında; bu rakamın ikibinli yıllarda 200’e çıkabileceği tahmin ediliyor” (Bulaç, 1998, s.57). Ancak, **tüm bu etnik yapının mekânda kendini, kimliğini ve kültürünü ortaya koyabileceği bir planlama anlayışı bulunmamaktadır. Günümüzün planlama anlayışı**²⁰⁴, kentleri modernizmin ekonomik örgütlenme biçimine göre şekillendirerek onun mekânsal ifadesinin en etkin aracı olarak standartlarla çalışmaktadır. “Şu da bir gerçek ki, dünyamız etnisite kıstasına göre üç bin, konuşulan dil kıstasına göre sekiz bin ayrı ulus devlete tahammül edebilecek kapasitede değil” (Bulaç, 1998, s.16). Bunun iki önemli nedeni vardır:

- Dünya toprakları bu kadar bölünme için yeterli değildir²⁰⁵.
- Alternatifsiz bir sistem olduğunu ispatlayan modernizm, bu kadar farklılığı kendi devamlılığı için mekânsal anlamda kabullenmemektedir.

Bu, modernizmin ulus devletinin birçok farklı kültürü ve bu kültürlerin yaşam tarzlarını kendi kriterleri doğrultusunda asimile etmesinden kaynaklanmaktadır.

²⁰⁴ Kastedilen, Rasyonel ve geniş kapsamlı planlama olup özellikleri (Duyguler, 1992, ss.17-19): Bilimsel bilgi kullanan metodolojiyi benimsemek; bütüncül bir planlama anlayışı; büyümeyi öngören projeksiyonlar; uzun vadeli planlar; hukuksal norm ve standartlar; araç oryantasyonu; insan ölçeğinden uzaklaşılması ile büyük yapılar yapmaktır. “Yapı” kentsel tasarımın en önemli parçası olmuştur; plancı, elit konuma ulaşmıştır.

²⁰⁵ Dünyada dini ve etnik çatışmaların yanı sıra Batı Avrupa ve Amerika’da da ırk ayrımı ve yabancı düşmanlığı sorunu bulunmaktadır. Bu, evrensel ve bugünkü modern kültürün ruhuyla ilgili ciddi bir sorundur. Şimdi, dünya, farklı insan topluluklarının neden birarada yaşamak istemediği sorusuna cevap aramaktadır. Varılan nokta, farklılıkların ortadan kalkmasının gerek sosyal ve gerekse mekânsal anlamda sorunlar yaratmasıdır.

Şehirlerimiz de bu asimilasyona göre biçimlenmektedir.²⁰⁶ Dolayısıyla, mekânı ve insanı biçimleyen modernizmin, şehir planlamayı araçsallaştırması kentin biçimlenişinde²⁰⁷ kendisini göstermekte bunda ise, ideolojinin ve siyasetin etkisi olmaktadır.

Kent, imar planlarında alınan kararların uygulama koşul ve biçimlerine göre bilinen/benzer alanlarla oluşturulmaktadır.²⁰⁸ Kent bugün mimariden ekonomiye, sosyolojiden psikolojiye birçok disiplin alanının ortak konusudur. **Ancak kent her şeyden önce orada yaşayanların, kentlilerin asıl konusu** olmasına karşın ne yazık ki günümüzde kent modernizmin kurallarının işlerlik kazandığı, modern insanın oluşturulduğu ve dolayısıyla standartlarla ifade edilen bir yerleşim alanı haline getirilmiştir. Dolayısıyla böyle bir alan, kendisi gibi yaşayanlarının da değiştirildiği ve/veya dönüştürüldüğü bir yer olup, artık ne geçmişinin izlerini taşıyabilmekte ne de bugünkü kimliğini (ancak yaşayanlarıyla olabilir) ortaya koyabilmektedir. Görüldüğü gibi kent, **ekonomik ölçütler bağlamında şekillenen ve giderek orada**

²⁰⁶ Benzer bir yorumu Bulaç şöyle yapmıştır: “Şimdi, şehre dönerek sürdüreceğ olursak: Şehirlerimizi kuranlar, değiştirenler, imha edenler, şehirden ne anlıyor, ona nasıl bakıyorlar? Merkezi ya da yerel yönetimlerin gönlünde nasıl bir şehir yatıyor? Bu iktidarları da kabaca muhafazakâr ve ilerici olarak ayırırsak ne görüyoruz? Artık önümüzde duran manzara, kültürü görmezlikten gelen, tanımayan, hiçbir kimlik taşımayan ve aramayan, şehirlerin ortak iyiliklerine yönelmeden yalnızca özel çıkarların güdümünde barbarca talan edilen, artık şehir olarak bile adlandırılmayacak bir duruma düşen yerleşim yerleridir. Eğer bir toplumun şehrini, şehirciliğini seçerken kendisini, yaşam biçimini, var oluş biçimini de seçtiği doğruysa, şehirlerimizin övünülebilecek bir yaşam biçimini taşımadıklarını da itiraf edebiliriz” (Bumin, 1990, ss.9-10). İlk şehirci olan Hippodamus şehirciliğin gerçek rolünü, daha rasyonel bir toplumsal düzeni tasarlamak ve uygulamak olarak tanımlamıştır (Bumin, 1990). Modernizmin hedefi olan ilerleme, ileri şehircilik örneklerinde bilime, tekniğe güven besleyip, ulaşılabilecek ideal insan için tasarlanan kenti; oturma, çalışma, dinlenme gibi kullanım biçimlerine bölerek, her kullanım biçimi için de **standart bir yapı** öngörmüştür. Böyle bir şehir, modern insana; modern insan da böyle bir şehre uygundur. Çünkü, bu şehir(ler) birbirinin benzeridir ve birbirine benzer insanları yaşıtmaktadır.

²⁰⁷ “1948’ten sonra modernizm büyük ölçüde kentsel bir olgu idi. Patlamalı kentsel büyüme ile (birkaç kent, yüzyıl sonunda bir milyon eşigini aşacaktı) kırdan kente büyük bir göçle sanayileşme ile makinalaşmayla mimarî çevrede devasa bir değişimle ve kentsel politik hareketlerle huzursuz ve karmaşık bir ilişki içinde varlığını sürdürüyordu. Modernizm, kentlerin sanatı idi, doğal maskesini kentlerde buluyordu. Kent, Certau’ya göre, modernitenin hem mekanizmasıdır hem kahramanı” (Harvey, 1990, ss. 39-40). Kentin tanımları, nasıl bir biçime sahip olduğunu göstermektedir. Kent, kentleşme, kentlileşme, kentsel alan ve kent ekonomisinin ayrıntılı tanımları için Bkz. Kaynakça’da verilen, Keleş, 1980, ss.68-71; Gürel, 1978, ss.3, 28, 29, 33; Özcan, 2002, s.252; Kıray, ss. 99, 100; Ayan, 1996; 1995, s.42; 2000, s.132; Kentleşme Tematik Grubu I. Raporu, 2007, s.5.

²⁰⁸ Bunlar (Bilgin, 1995, s.87), modern topluma özgü yeni kurumları barındıran binaların (vilayet, adliye, hastane, üniversite, banka, büro, gibi resmi ve sivil yönetim/hizmet binaları) vazettiği düzen; bulvar ve caddelerden oluşan sirkülasyon şebekesi; demiryolu eksenleri ve onları noktalayan garlar ve planlı konut mahalleleri, bir de küçük ve büyük sanayinin yer seçimi ve bunların çevrelerinde kümeleşen konut mahalleleridir.

yaşayanın kendisini ait hissetmemesi için yaşayanlar arasındaki farklılıkları ve bu farklılıklardan kaynaklanan farklı fiziksel yapılanmaların oluşumuna izin vermeyen belirli planlama standartlarına uygun hale getirilen mekândır. Bu mekân imar planları ile meşrulaştırılmaktadır. Kentin fiziksel yapısına ve dolayısıyla da sosyal yapısına yön veren imar planları belirli bir dizge içerisinde yürümektedir. İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelikte²⁰⁹, değinilen dizgedeki planlar ve kapsamaları incelendiğinde bunları yapanların gerek merkezden ve gerekse yerelden çok fazla sayıda ve ortak görev alanları olan kurumlar olduğu görülmektedir.

Bu yönetmeliğin amacı, “insan, toplum, çevre münasebetlerinde kişi ve aile mutluluğu ile toplum hayatını yakından etkileyen fiziksel çevreyi sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, yatırımların yer seçimlerini ve gelişme eğilimlerini yönlendirmek ve toprağın korunma, kullanma dengesini en rasyonel biçimde belirlemek üzere hazırlanacak imar planlarının ve bu planlar üzerinde yapılacak değişikliklerin hangi esaslar dahilinde yapılacağını belirlemektir (Madde 1)” (Odyakmaz, 1996, s.123). Görüldüğü gibi, yönetmelik imar planlarına önemli sorumluluklar yüklemiştir: Kişi, aile ve toplumu mutlu edebilecek fiziksel mekânların yaratılması imar planları ile gerçekleşmektedir. Ancak, imar planları kent tanımları çerçevesinde hazırlandığından, ekonomik yapının güçlenmesi hedef alınmış ve dolayısıyla da **mutluluk**, ancak maddi değerlere göre yorumlanmıştır. Bu kapsamda, Nazım İmar Planı, Uygulama İmar Planı, Revizyon İmar Planı, İlave İmar Planı, Mevzi İmar Planı tanımlanmış, İmar planları da Madde 3 ile değişikliklere açık tutulmuştur.²¹⁰

Kentin biçimlenişinin yanı sıra farklılıkların görünmemesindeki bir diğer etken ise toplulukların en küçük birimi olan ailelerin ve giderek toplumun dönüştürülmesidir. Aile kendi içinde yapısal anlamda değişirken, yaşama alanı olan evler de konut haline getirilerek, bu değişim desteklenmekte ve kökleştirilmektedir. Çünkü, modernizm, sosyal anlamda oluşturulan böyle bir gerçekliği **ailenin mekânı**

²⁰⁹ Belirtilen dizgenin detayı için Bkz. DPT, 2007, s.92.

²¹⁰ Tanımlamalar ve Madde 3 için Bkz. Odyakmaz, 1996, ss.123, 124.

konut²¹¹ ve toplumun mekânı kentte dönüşümlerle sağlamaktadır. Ekonomi yasaları, eylemlerimizi ve düşüncelerimizi dayatmalarla yönetmektedir. Hatta bu durumun araçlarından biri de eğitimidir. Eğitim, modernizmin bilincini aşılama yöntemlerinden biri olduğundan, mimarlık da standart biçimleri oluşturmayı eğitim ile de almaktadır:

- Mekânda farklı etnik ve kültürel kimliklerin olduğu,
- Bu farklı kimliklerin, kültürel taleplerinin araştırılması gerekliliği,
- Mekânda bu taleplerin karşılanmasının yolları,

mimarlık eğitiminde bulunmamaktadır.

Eğitim yalnızca, her bir ekonomik sektörün gelişme eğilim ve isteklerine kulak vermekte ve toplum taleplerinin gerçekleşmesi de sadece ve ancak bu yolla sağlanmaktadır. Dolayısıyla kentte görülen standart yapı konutta da kendisini göstermektedir.²¹² Özetle, hakim planlama anlayışı nasıl ki kenti, **kullanıcı kimliğini değil gelirini ön plana çıkaran ve gerek tasarlayan (eğitim) ve gerekse erk noktaları (yasal ve yönetsel yapı) ile bunu meşru kılan bir obje haline getirdiyse** onun birimi olan konutu da kent gibi tasarlamaktadır.

²¹¹ Konut, daha çok fiziksel kullanım ve ekonomi ile ilişkiyken ev, süreklilik, tanıdıklık, yere bağlanma, zihin ve deneyimlerle ilişkilidir. Konut, geometrik mekân modunda tasarlanan, tahmini değer ve ilişkileri içeren kavramsal bir yapıdır. (Ersoy, 2002). Oysa ki ev, kimlik ile ilişkilidir ve farklı kimliklerin istenmemesi de ev yerine konutu oluşturmuştur. Bugün ev, edebiyat, sinema, resim gibi sanatsal eylem ve söylemlerde yaşamaktadır. Ancak bir çelişki hemen göze çarpmaktadır ki modernizmin başlangıç noktaları da bu alanlardır. Bu noktada modernizmin rasyonallitesi görülmektedir: Mekânda olmayı sanatta yaşatarak, bir telafi mekanizmasını işler tutmaktadır.

Modern dünyanın barınma modelleri, dünyanın pek çok yerinde birbirinin benzeri mekanizmaları geçerek üretilmektedir. Bu yine mimarlık alanının (Şehir ve bölge planlama hep dahil düşünülmelidir) modernizmin bir aracı olduğunu göstermektedir.

Modernizmin konutu biçimlendirmesinin detayı için Bkz. Le Corbusier (2003) ve günümüz konutunun özellikleri için Bkz. Koç (1999). Modernizm ve postmodernizm için Bkz. Benhabib (1999) ve Şaylan (2002).

²¹² Tasarlanan konutlar standart bireyi, aileyi ve yaşamı içerdiğinden kültürel özellikleri kapsar nitelikten çıkarılarak dinlenme barınakları haline getirilmişlerdir. Diğer taraftan, standart insan hızlı yaşamak zorunda kalan mücadele ruhu taşıyan insandır. Hızlı yaşamak zorunda bırakılmak zaten kurgunun bir parçasıdır. Kimliğin konutta gösterilebilmesi için gereken zaman, aynı kurguda yaşama ayak uydurmak zorundalığından dolayı bulunamamaktadır. Ancak yine mekânda kimliği hissettirebilme çabası devam etmektedir. Mülkiyet de konutun evleştirilmemesinde diğer önemli bir etkidir. Tanımına göre şekillenen kent, kırdan göç almaktadır. Kentin bir gereksinimi olan marjinal sektörü oluşturan ve aynı zamanda kent yönetiminin oy kaynağı olan bu grubun yanı sıra kentlinin de büyük bir kısmı kiracıdır ve kiracılık da sürekli yer değiştirme ve yaşanılan yeri dönüştürememe anlamına gelmektedir. Bu durum bugün işleyen ev sahibi-kiracı arasındaki yasal durumda da kendisini meşrulaştırmıştır. Giderek mülkiyet, ve dolayısıyla ekonomi eve dönüşümü önemli oranda etkileyerek konutu bir yatırım aracı haline getirmektedir: Konut artık satmak ya da satın alınmak için üretilen bir nesne haline gelmiştir.

Son kalkınma planı olan 9. Planda, yapılan kalkınma planlarının amaçlar sıralaması olarak kaldığı²¹³ itiraf edilmiştir. Çünkü, planlar ve kapsamaları, bir telafi mekanizması şeklinde işlemektedir: İmar planı yapma ve yaptırma yetkisinin belediyelere ve dolayısıyla bir ideolojik örgütlenmeye (siyasi partiler) bağlı olduğu gerçeği hatırlanırsa kentin biçimlenmesinde bazı kaçınılmazlıkların olacağı ortadadır:

- Parti, oy potansiyeli olan alanları kentleşme açısından önemseyecektir.
- Planlar, planlama sisteminin yetiştirdiği şehir plancıları tarafından standart planlama anlayışı ile yapılacaktır.
- Kentin bir yatırım ve sermaye alanı olması asla unutulmayacaktır.
- Kent böyle tanımlı olduğundan, kültürler ve kimliklerin mekânda hissedilmesi eğitimde de verilmediğinden asla hatırlanmayacaktır.

Dolayısıyla, raporun 92. sayfasında verilen mekânsal planlamada kademelenme, yetkiler ve onay tablosu DPT tarafından yeniden düzenlenmelidir. **Burada, tablonun ortaya koyduğu durum, planlamanın resmi planlama kurumu ve üniversiteler ve meslek odalarının yanı sıra belediyelerle birlikte yapılması ve hatta bunun üst ölçekli planlardan başlanıp, imar planlarında tamamen belediyelerin onayına bırakılmasıdır.**

1970–2005 yılları arasındaki zaman diliminde il, ilçe, belediye ve büyükşehir belediyelerinin sayıları incelendiğinde²¹⁴; Batılı örneklerin aksine Türkiye’de belediye sayısının sürekli arttığı görülmektedir ve planlamayı alt ölçeklerde belediyeler yapmaktadır. **Oysa ki, belediyelerin yetki ve görevlerinden planlama işi çıkarılmalıdır.** Çünkü artan belediye sayısı aynı zamanda kentleşmenin daha da önemsendiğini göstermektedir. Belediyeler siyasi mekanizmanın bir parçasıdır.

Dolayısıyla,

varlığının ve siyasetinin devamı

- tekrar seçilebilmesine,

tekrar seçilebilmesi ise

- görünürlüğü olan hizmetler vermesinin yanı sıra, kendisini seçenlerin isteklerini karşılamasına bağlıdır.

²¹³ 2007–2013 Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nun 3. sayfasında sıralanan temel beklentiler, planların amacına ulaştırılmadığını bir anlamda itiraf etmiştir.

²¹⁴ Bkz. DPT, 2007, s.13.

Bunun anlamı, **Türkiye'nin resmi bir planlama kurumu olmasına rağmen, mekânı siyasetin biçimlendirmesidir.**

Memnun olunmaması halinde bir diğer siyaset söz hakkı bulmakta ve yine olması gerekenlere göre değil, seçilme garantisi sağlayacak hizmetlere göre mekânı bir araç olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla sorunların çözümü sadece **görev süresi ile ilgili olarak geçici ve görev süresini uzatmak için** görünürlikle ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan, ekonominin devamlılığı için kentleşme büyük önem taşımaktadır. Çünkü, sektörler kendilerine kent içerisinde yer bulmakta, kentleşme ise belediye olma ve ardından belediye hizmetleri ile sağlanmaktadır. Siyaset eliyle yürütülen bu mekanizma **kalkınma planlarının yaklaşık 50 yıldır başaramadığı ekolojik, sosyolojik ve ekonomik** faktörleri içeren bölgelemeyi engellemektedir. Bugün, yerleşim alanlarının büyük bir kısmı belediyedir ve toplam 3225 belediyenin 16'sı Büyükşehir ve "toplam belediye nüfusunun %35,5'lik kısmı nüfusu 250 binden fazla olan büyük kentlerde yaşamaktadır. 23.07.2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazete ile ilan edilen 5216 sayılı yasa, Büyükşehir belediye başkanlarını vali düzeyinde yetkilerle donatmıştır" (DPT, 2007, s.14). Bunun anlamı ise şudur, **siyaset ve ideoloji büyük bir coğrafyayı içermekte, nüfusun büyük bir kısmı için için karar üretmekte ve bölgeleme yapılmadığı sürece kaynakların kullanımı sadece ideolojilerin görünürlüğü için ve doğadan tamamen bağımsız kullanılma hakkına sahip olarak yürütülmektedir.**

Bunlara ek olarak planlama, dönemin gereği kapsamında hükümet edenlerin çıkardıkları yasa ve yönetmeliklerle de şekillenmektedir. Özellikle son yıllarda salt ekonomik büyüme kaygısı güden hukuki düzenlemeler yapılmaktadır²¹⁵ ve hatta

²¹⁵ Bu duruma korunan alanlarda çevresel sürdürülebilirliğin dikkate alınmadığını gösteren bir dizi yeni girişim örnek olarak verilebilir. Türkiye'de koruma altına alınan bölgelerin, kıyıların, sit alanlarının ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının rant getirmesi amacıyla satılması, kiralanması ya da tahsis yönünde yapılan yeni yasal düzenlemeler de vardır. Oysa ki 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 13. maddesi "devir yasağı" maddesidir. Burada, Hazineye ait korunması gereken taşınmaz kültür ve tabiat varlığının gerçek ve tüzel kişilere devredilmemesi amaçlanmaktadır. Kanunun 14. maddesi, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının intifa kaynaklarının devrini, kiraya verilmesini, kamu hizmetlerinde kullanmak ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni koşullarına bağlamıştır. Yürütülen işlemlere ilişkin çıkarılan Yönerge (Bakanlık Makamının 12.04.2006 tarih ve 25932 sayılı "Olur"u yürürlüğe girmiştir) ve yine ardından Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan Milli Emlak Genel Tebliğ (13.06.2006 tarih ve 26197 sayılı Resmi Gazete) ile kamuya ait korunması gereken kültür ve tabiat varlığının gerçek ve tüzel kişilere

AB'ye uyum sürecinde özelleşme desteklenmektedir. Bu nedenle Türkiye'de kamu dahil pek çok hizmet özel sektör tarafından sürdürülmeye başlanmıştır. Amaç kâr oldukça, çevre ikinci planda kahr. Bu nedenle özelleştirmede çevreyi korumanın göz ardı edilmeyeceğini kesinleştiren yasal bir düzenleme yapılmalıdır ve bu belirlenecek bölgelere göre olmalıdır. DPT Kanunu, 30.09.1960'da kabul edilmiş ve 1961 Anayasası'nın 41. ve 1982 Anayasası'nın 166. maddesine göre devlet kalkınma planlarının yapılmasından sorumlu tutulmuştur. Dolayısıyla, yeni kurum ve/veya yasa oluşturma arayışları yerine doğrudan DPT ve kalkınma planlarının mekânsallaşamaması sorunları üzerinde durulmalıdır. 9. Kalkınma Planı'nda yer alan yabancı sermayenin sektörlere dağılımı tablosu²¹⁶ incelendiğinde 9. Kalkınma Planının açıkça tarım sektörünü geri plana atmak istediği, buna karşın, yurt dışından ülkemizin ana sektörlerine yatırım yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye sektörel kararlarında hata yapmaktadır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı²¹⁷ s.241'de Stratejiler, Programlar ve Eylem Planları tablosu vermiştir. Her ne kadar Türkiye'nin çok kapsamlı çalıştığını ispatlamak için veriliyor olsa da bunun tersi bir durum söz konusudur. Kısaca, geçmiş yıllarda yapılan hatalar yinelenmektedir. Çünkü bu tablo,

devredilmesi rahatlatılmakta, bu süreçte Kültür ve Turizm Bakanlığının izin yetkileri de kaldırılmaktadır. Yönerge, koruma amaçlı (1/1000 ölçek) imar planı bulunan 1. ve 2. derece sit alanlarında ve koruma amaçlı imar planı olmasa da, 3. derece sit alanlarında Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ya da görüşü olmadan Maliye Bakanlığı'nın re'sen işlem yapabileceğini düzenlemiştir. Dolayısıyla bu Yönerge ve Tebliğ kapsamında yapılacak uygulamalar, çevresel değerlerin korunması açısından doğal ve kültürel miras niteliğindeki varlıkların bozulmasına ve giderek yok olmasına zemin oluşturmaktadır.

Yine, "en son Temmuz 2006'da çıkarılan Kamu Taşınmazlarının Turizm Yatırımlarına Tahsis Hakkında Yönetmelik de bu süreci hızlandırmıştır" (Talu, 2007, s.190).

Kamu Yönetiminde Etkinlik ve Yerel Düzeye Yansıması kapsamında, temel mevzuattan biri, 8. Kalkınma Planı döneminde çıkarılan 5018 sayılı Kamu Maliye Yönetimi ve Kontrol Kanunu'dur (24.12.2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazete). Bu kanunun amacı, "kalkınma planları ve programlarında yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve mali saydamlığı sağlamak üzere, kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrolü düzenleme"dir. Burada görülen, yapılmış ve yapılmakta olan yanlışların dile getirilmesi ve çözülmek istenmesidir.

²¹⁶ Bkz. www.dpt.gov.tr, 9. Kalkınma Planı, s.235.

²¹⁷ Dokuzuncu Kalkınma Planı, sayfa 268'de AB'nin taraf olduğu ancak Türkiye'nin olmadığı pek çok anlaşma listelenmiştir. Bu, Türkiye'nin önce kendine dönerek bir yapılanma geliştirmesi ve ardından kendini dış dünyaya uyarlaması gerektiğini ispatlamaktadır.

- Türkiye'nin çok çalıştığını gösteren bir süreçte olduğunu resmetmesi,
- Bu süreçte birbirinden bağımsız çalışan pek çok kurumun olduğunu göstermesi,
- Hâlâ parçacı ve bütünden uzak bir anlayışın var olduğunu ortaya koyması,
- Planlanan tüm eylemlerin birbirini izleyen ve dolayısıyla birbirlerinin verilerini ve sonuçlarını kullanan çalışmalar olmaması

sonuçlarını net biçimde belgelemektedir.

Türkiye’de bir taraftan AB’ye üyelik için yanlış planlama pratikleri sürdürülürken, bir taraftan da AB’ye uyumda çelişkiler görülmektedir. Örneğin, Türkiye’de henüz Avrupa Kentsel Şartı’nı imzalayan bir belediye yoktur. Belediyelerin bugünkü siyaset mekanizması içerisindeki yeri ve Şart’ın dört temel konusu²¹⁸ düşünüldüğünde Türkiye’de Şart’ı imzalayan bir belediyenin olmaması şaşırtıcı değildir. Çünkü, vurgusu yapılan konular belediyelerin öncelikleri içerisinde yer almamaktadır. Ülkemizde belediyeler daha çok oy kaygısı ile hizmet vermektedir. Bunlara ek olarak “YG 21 Projesi, iki temel hedef üzerine kurulmuştur: Birincisi, ülke ölçeğinde Yerel Gündem 21 kavramının ve bunun yerel “yönetişim” üzerindeki etki ve sonuçlarının tanıtımını kapsamaktadır. İkincisi ise, proje ortağı kentlerde, yerel paydaşların katılımına dayalı bir planlama sürecinin gelişmesine yönelik mekanizmalar oluşturulması olarak belirlenmiştir” (Kentleşme Tematik Grubu 1. Raporu, 2007, s.81). Oysa ki, **bölgeye bilim alanı karar vermeli ve yapılacaklar bilimsel düzeyde belirlenmelidir. Katılım ise, yapılacakların benimsenmesi ve bu sayede sahiplenilmesi açısından önemli görülmelidir.**²¹⁹

Özetle, planlamanın ekolojik ve sosyo-ekonomik yapıya uygun yürütülmesi ancak bölgeleme yapılması ve belediyelerin bu bölgelerin imar kararlarında yer almaması ile gerçekleşir.

²¹⁸ Bunlar, fiziki kentsel çevrenin iyileştirilmesi, mevcut konut stokunun iyileştirilmesi, yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların yaratılması ve toplumsal kalkınma ve halk katılımının özendirilmesidir.

²¹⁹ Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı halen yasalaşmamış olmakla birlikte, yeni çıkan birçok yasayla birlikte yerleşimler ve kentleşme ile ilgili kanunları da etkilemiştir. Düzenlemelerin genel yapı olarak yerel yönetimlerin yetki alanlarını genişletici özelliği olumlu olarak nitelenen değişikliklerin başında gelmektedir. Olumlu olarak görülen bu durum mekâna olması gereken planlamayı değil ideolojileri ve rant kaygılarını yansıtmaktadır.

3.1.4 Değerlendirme

Kurtuluş Savaşı sürecinde yaşananlar ve 1935’de İnönü’nün raporunda da belirttiği sorunlar düşünüldüğünde TC’de bugün, geçmişindeki sorunların devam ettiği ve hatta bunların kapsamlarının da geliştirildiği görülmektedir. **TC, toprak ve millet bütünlüğü ile parçalanma tehlikesiyle karşı karşıyadır.** Bu durum, **ulusal güvenlik açısından olduğu gibi, toprağın parçalanması ve dolayısıyla kültüre ait üretim ilişkilerinin mekânda görünürlüğünün değişmesi nedeniyle fiziki planlama için de önemlidir: Fiziki planlama, mevcut ilişkiler üzerinde geleceği öngörür. Mevcudun değişmesi, ele alınacak verinin kaybolması ve yeniden kurgulanması anlamına gelir ki, bu da potansiyellerin yeniden tanımlanmasını gerektirdiğinden, kullanımını geciktirir.**

Potansiyellerinin farkında olarak gelişen bir ekonomi güçlü olur. TC’nin, karşılaştığı sorunlarla, potansiyellerine yeniden bakması ve bu kapsamda fiziki planlamayı eyleme geçirmesi gerekmektedir. Mekâna ve aynı zamanda ekonomiye yönelik böylesi bir tehlikenin olasılığına yönelik pek çok yorum²²⁰ da yapılmıştır.

²²⁰ Bunlar şöyledir: “AB, Türkiye’yi içerisine almak istemiyor”. Mevcut Başbakan ülkede 25 tane etnik grubun olduğunu ve Türklerin bunlardan sadece biri olduğunu, Türk kültürünü kastederek hakim kültüre karşı olduğunu söylemektedir. Üniter devlete yönelik bir saldırıyı temsil etmekte, ademi merkeziyetçi bir sürecin önünü açmakta ve eyaletlerin tartışılabilir olduğunu belirtmektedir. (Özdağ, Neden Programı, 3 Ekim 2006); “AB projesi bir parçalama projesine dönüşmüştür”. Demokrasiden bahsediliyor, ancak İngiltere, Hollanda, İspanya ve Danimarka’da kraliçe ve prensler meclisin aldığı kararları reddederken, bu ülkelerin demokrasisi tartışılmamaktadır (Özbek, Neden Programı, 3 Ekim 2006); Bugün küresel merkezler 200 ulus devletten 2 bin eyalet devletine geçmek istemektedir. Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve Irak dağıldı. Türkiye’den de 7 tane eyalet çıkacak. Bu süreç bize Kopenhag kriterleri ile dayatılıyor. Küreselleşme süreci Türkiye’yi devlet olmaktan çıkararak yavaş yavaş Büyük Ortadoğu Projesi, Büyük İsrail Projesi, Büyük Avrupa Projesi doğrultusunda Yugoslavya gibi özerek eyaletlere doğru götürmektedir. Bununla birlikte alt kimlikler, Kopenhag kriterleri ile gerek etnik kimlik olarak gerek dinsel ve cemaat kimliği olarak gündeme geldi. Bütün bunlar hem devleti çözdü, hem de milleti çözüyor, dağılıyoruz (Çeçen, Neden Programı, 17 Ekim 2006); Muhalefet partisi terör yerine siyaset yapısın istemektedir. Bugün, Cumhuriyet’in temel ilkelerini ortadan kaldırmaya yönelik bir siyasi faaliyete T.B.M.M.’nde nasıl hoşgörüle bakılabilir. Buradaki hedef, ulus devlettir. Ulus devleti ortadan kaldırarak üniter yapıyı bozmak ve federasyonlara ayırmak istiyorlar. Sonra da şartlar oluşturulursa, bağımsızlık sürecini açmak istiyorlar (Kuloğlu, Neden Programı, 10 Ekim 2006); AB sürecinde uluslaşma süreci kesilmiş ve karşı bir uluslaşma süreciyle iki uluslu bir Türkiye Cumhuriyeti talep edilmektedir. Bu ayrılıkçı akım, terörle kendisini gösterdiği gibi siyasallaşmıştır. Güneydoğu’da bir çok yerel yönetimin bir siyasi akımı temsil etmesi bunun somut delilidir (Bila, Neden Programı, 3 Ekim 2006); “Görevden ayrılan Genel Kurmay Başkanı, AB Türkiye Cumhuriyeti Devleti anayasasının 3. maddesini ortadan kaldırarak Türkiye’yi bir iç çatışma ortamına doğru itmektedir, diyor. Ordu, gelecek yılları çok kritik görerek Türkiye’nin

Etnik gruplar kendi başlarına birer kimlik olmalarının yanı sıra milliyetçiliğin ve toplumsal birer kimlik olan milletin ve devletin unsurlarıdır. Diğer taraftan, **sosyo-ekonomik ve ekolojik alanın önemli parçalarını oluşturmakta ve bu üç alanın kaynaklarını deneyimlemekte/kullanmaktadırlar.** Dolayısıyla, bir milletin ve bu kapsamda bir kültürün parçalarını ayrı tutarak milletleştirmek, mevcut kültürün üretim ilişkilerini bozacağı gibi, toprağa dönük karar ve eylem alışkanlıklarını da değiştirir. Bu da fiziksel planlamanın bilinen verilerini kaybetmesi anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla Türk Milleti, kendini tanımlamak için yeni kavram arayışlarına gitmeden, farklı kimliklerle bir bütün olduğunun üzerinde durmalıdır. **Çünkü, TC toprakları bir vatandır: Her vatandaşın kimliklerini eşit haklı olarak gösterebildiği; herkesin yaşamak istediği/yaşadığı/yaşayabileceği; kendi ulusal kültürü ve kültürel kurumlarıyla varlık gösterebildiği; devletin de dinlere ve milliyetlere eşit mesafede durduğu ve aynı zamanda ekonomik erk için zengin bir ürün ve emek çeşitliliğine sahip olan bir vatan.**²²¹

küresel alana yerleştirilmesiyle ortaya çıkan tabloyu gösteriyor: Yugoslavya bir uçta parçalanmış, öbür uçta Irak parçalanmış ve NATO toplantılarında Türkiye'nin parçalanmış haritaları yine NATO müttefikleri tarafından gösterilmektedir. AB sürecinde Türkiye federal bir yapıya zorlanırken, Kuzey Irak'ta ortaya bağımsız bir Kürt devleti çıkartılıyor” (Özdağ, Neden Programı, 3 Ekim 2006); “PKK, var olan bir Kürt sorununun bir sonucu olarak çıkmıştır” (Elçi, Neden Programı, 10 Ekim 2006). Şerafettin Elçi, Bayındırlık eski bakanı olup, aynı tarihli programda kendisinin “Hür Kürtler” adında bir partinin kurulması hazırlığında olduğu belirtilmiştir; PKK, 1993'e kadar devleti o topraklardan çıkarmak istedi, 1993'ten sonra strateji değiştirerek uluslararası ortamın uygunluğunu kullanarak aşağıdan yukarıya sistemi zorlamaya karar verdi. Yani önce yasaları sonra anayasayı değiştirerek tek ulus devletten iki ulus devlete geçiş yapmak istedi. Bu strateji şimdi hayata geçmektedir (Özcan, Neden Programı, 10 Ekim 2006), CIA, raporlarında Kuzey Irak Amerika'nın 51. eyaleti olarak görülmektedir (Günaydın, 2003); İkinci dünya Savaşı'ndan sonra, yayılcı ve ırkçı felsefeyi ve politikalarını devlet politikası haline getirmiş iki devlet vardır: Ermenistan ve Yunanistan. İkisinin de emelleri Türkiye'ye yöneliktir (Savaş, Neden Programı, 26 Eylül 2006).

²²¹ Caymaz (2007) kitabında, farklı etnik gruplarla ve Türk etnik grubuyla vatandaşlık üzerine karşılıklı görüşme yapmıştır. Vatandaşın kurgulanan edilgen bir biçim olduğunu belirten yazar bu biçimin, “Cumhuriyet tarihi boyunca gerçekleştirilen askeri müdahalelerin de yardımıyla yeniden üretildiğini söylemek mümkün” (Caymaz, 2007, s.57, 58) demiş ve şu açıklamaları yapmıştır: Ancak, verilme istenen biçimle yaşanan biçim tam örtüşmemektedir Caymaz (2007), vatandaşlık konusunda kişilerle görüşmüş, kişilerden farklı etnik veya dinsel kökenli olanlar, Türk olmakla Türk vatandaşı olmayı ayırmaya özen göstermişlerdir. Türk olanlardan eğitim düzeyleri görece düşük olanlar ile yüksek olanlar genelde vatandaşlığı toprağa, ülkeye, siyasi sisteme, devlete ve millete aidiyet, Atatürk ilkelerine bağlılık olarak görerek, vatandaşın vergi ve oy verme vazifelerini gerçekleştirmesinden bahsetmişlerdir. Eğitim düzeyleri yüksek olanların düşük olanlardan ayrılan tek farkı, etnik gruptakilerde olduğu gibi Türk olmakla Türk vatandaşı olmayı ayrı görmeleridir (Caymaz, 2007, s.64, 66, 70). Ayrıca yazar, bugüne kadar vatandaşlık hakkında bilgi veren/yönlendiren eğitim kitapları incelendiğinde, millet, devlet ve vatandaş hakkında yapılan tanımların çok ayrışmadığını söylemiştir (ss.12-52).

O halde bu vatanda, potansiyellerine göre bölgeleme yapılması halinde olması gerekenler ile istekler bir araya getirilecektir. Şöyle ki, **siyaset-kültür-ekonomi ve mekânların (yer) bir arada değerlendirilmesi ve elbette bu değerlendirmede ekolojik verilerin de kullanılması, mekânın kültürünü, kültürün dile getirildiği siyaseti, her ikisinden etkilenen ve her ikisini de etkileyen ekonomiyi görünür ve verimli kılacaktır.** Ancak potansiyelleri, sorun alanları ve iç ilişkileri sınırlarla belirlenmiş bölgeler içinde yapılabilecek bu eylem öncesi, ulusal güvenlik adına yapılması gereken bazı uygulamalar bulunmaktadır. Ülkemiz, özellikle Ortadoğu'nun gelecekte oluşturulması istenen biçimi için özel bir öneme sahiptir. Çünkü Batı'nın sosyo-kültürel gruplar üzerinden gerçekleştirmek istediği bazı planları bulunmaktadır. Türkiye, her anlamda güvenliği için bu planları önceden saptar duruma gelebilmelidir. Bu kapsamda nasıl ki yurtdışında Anadolu Araştırma Merkezi varsa Türkiye'de de Sabataizm, Yahudi, Ermeni, İslami vb. araştırma merkezleri oluşturulmalı ve/veya sosyo-kültürel gruplar devlet tarafından daha yakından tanınmalı ek olarak. yurtdışında yer alan araştırma kurumları incelenmelidir.²²²

Bu sayede, farklı sosyo-kültürel grupların,

- kabullenildiklerinin ve/veya arzu ettikleri farklılıklarının bilinmesi gerekliliğinin farkında olduğu,
- ulusal ve uluslararası ilişkileri,
- mevcut ve olası potansiyel ve sorunları

kolaylıkla saptanabilmiş olacaktır.

Diğer taraftan, ülke kalkınma planları ancak sınırları belirlenmiş alanlarda gerçekleşebilir. Bu, sınır çiziminde temel bağlayıcı olan ekoloji ve verileridir. Ardından sosyo-ekonomik ilişkiler gelmektedir. O halde mekânı seçen ve/veya seçmek zorunda olan gruplar ile bu grupların ekonomideki rolleri ekolojik veriler doğrultusunda sınıra yansıtılmalıdır. Ancak bu noktada, talepler de olası ulusal ve uluslararası sonuçları göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Burada kastedilen sonuçlar, ulusal toprak bütünlüğünün bozulması ve dolayısıyla yönetim sisteminin değişmesi riskidir. Dolayısıyla, diğer yönetim sistemlerinin tüm yönleri bilinmelidir.

²²² Amerika'da yer alan Zorian Enstitüsü, "Türkiye'ye düşman en son azılı enstitülerden biridir belki denilebilir" (Hrant Dink, 26 Eylül 2006, Neden Programı).

Federal devlet, bir bölgelemede dikkat edilecek unsurlar açısından özellikle ekonomi alanında ipuçları vermektedir. Bunlar;

- göç veren bölgelerin sorunlarının ve aynı zamanda potansiyellerinin saptanması,
- mevcut kentsel-sosyal-ekonomik altyapının saptanarak²²³ yatırımların bu doğrultuda yönlendirilmesi ve planlamanın buna uyarlanması ve
- gerekli görülen durumlarda bölgeler arasında farklı vergi uygulamalarına gidilmesidir.

Bunun yanı sıra, “federal demokrasi, üniter demokrasinin çoğunluk despotizmini önleme çabası” (Uygun, 2002, s.115) olarak tanımlanması da bölgeleme açısından önemlidir. Şöyle ki, sınır federe yönetimler de olduğu gibi çoğunluğa göre oluşturulabilir ve buradaki çoğunluğun istekleri çoğunluk dışında kalanların istekleriyle örtüşmeyebilir. Dolayısıyla bu durum, bölgeleme açısından;

- **her mekânın sosyo-ekonomik ve kültürel isteklerinin farklılaşabileceği,**
- **bu isteklerin potansiyelleri, sorunları ve iç ilişkileri ile tanımlı sınırlarda gerçeğe dönüştürülebileceği,**
- **dolayısıyla sınırlarda, sınırın içiyle bütünleşmiş sosyal yapıya göre planlama yapılabilmesi**

kapsamlarında değerlendirilmelidir

Buna ek olarak, **AB’nin federasyon sistemiyle çalışan bir yapısı²²⁴ olduğu göz önüne alınarak TC;**

- **AB’ye uygun politikalar üretirse, Birlik’in yeni düzenlemeler yapma hakkı bulamayacağını**
- **Ya da Birlik organlarının, genel düzenleme yapabilme yetkisi ile erk alanlarını genişleteceğini**

²²³ Bu nedenle tez, Türkiye’de her ilin temel ve yerel sektörlerini saptamış ve böylece hangi mekânların hangi sektörün altyapısına sahip olduğunu ve bu sektörlerin ilişkide olduğu sektörleri bulmuştur. Bkz. Bölüm 3.2.3.

²²⁴ Federal ve federe yönetimler arasındaki ortak yetkiler konusu, 7 Şubat 1992’de imzalanan AB Antlaşması’nda öngörülmüştür ve üye devletler bir kısım yetkilerini birliğe aktarmışlardır (Uygun, 2002, s.226).

bilmeli ve bu iki duruma karşı hazırlıklı olmalıdır. Üniter bir devlet olan Türkiye, yerel birçok farklılığa da sahiptir. Dolayısıyla, Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi gereği aynı yerde ve birlikte oturma özelliklerini göstermektedir. Bu durumda, üniter devletin teklik ve merkezîlik özelliklerinin yerel farklılıkları tanımama anlamına gelmediği doğrulanmış olmaktadır. Yerel özellikler kapsamında sorunundan bahsedilen tarihsel geçmişinin bütünlüğünü simgeleyen TC Milleti'dir. Dolayısıyla **ekonomik problemleri olan grubu sadece Kürtler olarak göstermek ve bu kapsamda haklar aramak tarihsel bütünlüğü yok sayma arayışıdır.** Çünkü, bu tek bir ulus tanımı üzerinde yükselen ulus-devletin temellerinde yeni asli unsurlar aramak demektir. Eğer Kürtler ayrı bir millet olarak kabul edilirse²²⁵;

- Türk Milleti'ni oluşturan unsurlardan biri yok edilirken,
- Milletin tarihsel olma özelliği de yok sayılacak ve bir etnik grubu millet saymak ve ona toprak kazandırmak uğruna tarihte değişkenlik oluşacaktır.

Kürt sorunu, iskân politikalarıyla da geçmişte çözülmeye çalışılmış ve 1925 yılından başlayarak 1926, 1927, 1929, 1933, 1934 ve 1935 tarihlerinde toplam 11 İskân Kanunu²²⁶ çıkarılmıştır. Tarihlerden de anlaşılacağı gibi İskân Kanunu dönemsel isyanlar sonucunda oluşturulan kararlar değil, bir taraftan isyan oluşumunu

²²⁵ Bunların yanı sıra, iç savaş yaşanan bölgelerin ortasında ve yeni bir iç savaş bölgesi konumunda olan Türkiye, komşusu Irak'ta yaşananlardan ders almalıdır. Çünkü, Irak yıllarca Kürt ve Şiilere farklı bir kimlik tanımış, özgürlükler vermiş buna rağmen iç savaşı engelleyememiştir. Ortadoğu'da iç savaş yaşanan bölgelerin tam ortasında ve yeni bir iç savaş bölgesi konumunda olan Türkiye, geçmişte edilmiş ve bugün de ısrar edilen talepleri dinlerken, Ortadoğu coğrafyasını göz ardı etmemelidir.

²²⁶ Kürt meselesinde bir çözüm olarak İskân Kanunu, 1932 yılında hazırlanarak 27 Mayıs 1934'de yasalaşmıştır. Kanunun 7. sayfasında şöyle deniyor: 'Türk bayrağına gönül bağlamamış iken, Türk yurttaşlığını kanunun ona verdiği her türlü hakları kullanmakta olanları, Türkiye Cumhuriyeti uygun göremezdi. Bunun içindir ki bu gibileri Türk kültüründe eritmek ve onları Türk oldukları için daha sağlam yurda bağlamak yollarını bu kanun göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Türk'üm diyen herkesin bu Türklüğü devlet için belli ve açık olmalıdır' (Fırat, 2007, ss.82, 83). İskan Kanunu, Türkiye'de yaşamalarına rağmen kendilerini Türk görmekten kaçınanları tehlike kabul ettiğini açıkça belirtmiş ve kontrolü amaçlamıştır.

'Bugün Atatürk'e mal edilmeye çalışılan Türk-Kürt kardeşliğinin tam tersine İskan Kanunu açıkça şunu söylemektedir: 'Yalnız 1876 yılından sonrakileri ele alırsak, yok olan Osmanlı İmparatorluğu'nda gelip yerleşen, değişik dilli ve değişik kültürlü olanlar inanda yerli Türklerle birleşik iken bile bunları ayırt edilmeyecek gibi Türk kültüründe yoğrulduklarını söyleyemeyiz. Bunu Türk kültürünün yetiştirici, yükseltici ve yerleştirici gücünün düşüklüğüne veremeyiz. Bu gelenleri, Türk kendi topluluğu içine almış iken ve hemen pek çoğu da Türk dilini konuşurken bile Türk kültürünü, Türk duygusunu bilimli olarak taşımaktan sekmışlerdir. İşte bunun içindir ki geçmişte denenmiş olanları bir daha denemek gibi zararlı bir işe girişmekten ise bunu kökünden kesip atmayı isteyen bu madde ile Devlet bu gibi yurda gelenleri ta Türk kültürü içinde eyice eriyip büyük Türklük içinde hamur oluncaya kadar gözü önünde tutmak istemiştir' (Fırat, 2007, s.83).

engellerken bir taraftan da Türk kültürünün Kürtler tarafından benimsenmesi amacıyla **uzun vadeli bir planlama eyleminin kendisidir.**²²⁷ İskân Kanunu özünde bütünü simgeleyen Türk Milleti'nin kültürünün Kürtleşmemesini amaçlamaktadır. **Günümüzün ulusal ve uluslararası siyasî gündemi nedeniyle, bugünde aynı amaçla uygulanabilecek bu ayırım, öncelikleri vurgulaması açısından bölgeleme için önemli ipuçları vermektedir**²²⁸.

TC'de **tehlike olarak görülen sadece bir etnik grubun kendisini milletin dışında ve başka bir milletten olarak saymasıdır.**²²⁹ AB, sürecinde haklar konusunda temelde aranması gereken bir milletin vatandaşı olarak bireylerin **vatandaşlık haklarından (eğer yararlanamıyorlarsa) yararlanmalarını sağlamaktır.** Vatandaşlık haklarının korunabilmesi demokratikleşme kapsamında temel sorunlardan biri olarak görülmeli, ancak **konu etnik gruplar özeline taşınmamalıdır.** Çünkü, Türk milleti bütünü korumak için geçmişte çözmek için zorlandığı sorunları haklı olarak tekrar yaşamak istememektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında çıkan ayaklanmaların yanı sıra özellikle son 20 yıldır PKK²³⁰ ile yaşananlar

²²⁷ İskân Kanunu 11. maddesi ile ana dili Türkçe olmayanların yeniden bir yerde birikmelerini, mahalle, köy veya bir işi veya bir sanatı kendi soydaşlarına devrini yasaklamış ve nüfusa ilişkin bir oran vererek “kasabalarda ve şehirlerde yerleşen ecnebilerin tutarı belediye sınırları içindeki bütün nüfus tutarının yüzde onunu geçemez ve ayrı mahalle kuramazlar” demiştir (Fırat, 2007, s.85).

²²⁸ Soyadı Kanunu'nun da İskân Kanunu ile aynı yıl çıkarılmış olması, planın başarılı bir şekilde sürdürülmek istendiğini ve bunun herkesin Türkçe soyadları ile kaydının tutulması yoluyla desteklendiğini göstermektedir.

²²⁹ 1924 Anayasası Encümeni, Türkiye'deki millet için, ‘Devlet, Türk'ten başka millet tanımaz. Memleket dahilinde hukuki müsaviyeyi haiz başka ırktan gelme kimseler bulunduğundan, bunların irki ayrılıklarını ayrı bir milliyet olarak tanımak caiz değildir’ demiştir. İnönü 1925'te şunları söyler: ‘Biz açıkça milliyetçiyiz ve milliyetçilik bizim yegane birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz, Türk vatani içinde Türk olmayanları behemahal Türk yapmaktır. Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek anasını kesip atacağız’ (Burada kullanılan “anasır” kelimesinin Türkçe karşılığı Türk Dil Kurumu'nun resmi internet sitesinde “öge” olarak verilmiştir Bkz. TDK, 2009). 1928'de, Vatandaş Türkçe konuş Kamppanyası uygulanmıştır. Atatürk, ‘Türk milletindeyim diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan, Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz’ demiş ve Medeni Bilgiler Kitabında şu uyarıyı yapmıştır ‘Bugünkü Türk Milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkeslik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatanadaş ve milletdaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış tevsimler, birkaç düşman aleti, mürteci beyinsizden maada hiçbir millet ferdi üzerinde teellümden başka bir tesir hasıl edememiştir’ (Fırat, 2007, s.86).

²³⁰ Örgüt, eylemlerini programlı yürütmektedir. “Bizzat Büyükanıt'ın açıklamalarına göre, PKK üç alanda faaliyette bulunmaktadır. Kuzey Irak, örgütün barınma ve lojistik, Türkiye eylem, Avrupa ise siyasi alanıdır. PKK için Kuzey Irak lojistik üs, Türkiye eylem alanı, ABD için Washington lojistik üs, Kuzey Irak eylem alanıdır” (Fırat, 2007, s.125). PKK, HPG ve Kongra-Gel adına Cenevre Örgütü ile Temmuz 2006'da anti mayın sözleşmesi imzalamıştır. Bu sözleşme onların Türk Devleti ile bağımsızlıkları için savaştan bir örgüt olduğunu göstermektedir (Fırat, 2007, s.186).

Kürt konusunda hassas ve dikkatli olunması gerektiğini göstermektedir. Bu örgüt giderek amacıyla birlikte benimsenir ve kabul görür hale gelmektedir.²³¹ TC, bir taraftan PKK ile mücadele ederken ancak bunu yaparken yukarıda aktarılan nedenlerle zorlanırken bir taraftan da ulusal ve uluslararası siyasi arenada Kürt konusunu bir zemine oturtmaya çalışmaktadır. **Bu zeminin temel taşı Anayasa olmalıdır.** Çünkü, Anayasa'ya göre, Türkiye'de Türk'ten başka bir millet bulunmamaktadır. Kendi coğrafyamıza hapsedilmemek²³² için millet bilinci ile hareket edilmelidir. Millet, alt kimlik, üst kimlik tartışmalarına konu edilmemeli ve etnik özellikleri yok saymadığı vurgulanmalıdır.²³³

Buna ek olarak bulunulan toprağı tanımlama biçimi²³⁴ etnik grup ve kendi kaderini tayin etmesi arasındaki ilişkiyi netleştirir. Irkların saflığının tartışılması

²³¹ PKK'nın ilk eyleminden bugüne süren gelişmeler bunu ispatlamaktadır: “1984, PKK silahlı teröre başladı. 1988, ABD Dışişleri Bakanlığı, “ABD yönetiminin uluslararası ölçütlere göre, Türkiye'deki Kürtlere ulusal azınlık hakları verilmesinden yana olduğunu açıkladı. 1991, Diyarbakır'da konuşan Süleyman Demirel “Kürt realitesi”ni kabul etti. 1991, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, federasyon dahil her şeyin tartışılabileceğini açıkladı. 1997, AB Lüksemburg Zirvesi'nde Kürtlere azınlık hakkı verilmesi talep edildi. 1999, Apo Türkiye'ye geldi (eskiden yakalanıp hapsedildi derdik ama artık adamın Türkiye'ye hareketin başına getirildiği anlaşılıyor). 2003, Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit ve Devlet Bahçeli Hükümeti Apo'yu affetti, Kürtçe kültür haklarını tanıdı. 2005, Tayyip Erdoğan, Diyarbakır'da “Kürt sorununu tanıyoruz” 2006'da “masaya gelin konuşalım” dedi. 12 Nisan'da yaptığı basın açıklamasında, Genelkurmay Büyükanıt PKK'nın bugüne gelmesinde üç dönüm noktasını vurguluyor. 1991 Birinci Körfez Savaşı, ikinci aşama 36. paralelin kuzeyinin Körfez Savaşı sonrası Irak'a yasaklanması, üçüncü aşama 2003 Martında başlayan İkinci Körfez saldırısı (Fırat, 2007, ss.111, 112, 123).

²³² Genel Kurmay Başkanı, “kendi coğrafyamıza hapsedik” diyor. “Bir yanda Ortadoğu'yu yeniden paylaşan bir askeri pakt ve lideri, Nato ve ABD, diğer yanda Ortadoğu'nun bölünmek istenen ülkeleri. Dinsel, mezhepsel ve etnik bölücülüğün hüküm sürdüğü ülkeler ve bu bölücülükleri kullanan askeri ittifaklar. Şimdi Türkiye, Türkiye'yi etnik olarak bölmek isteyen Nato'nun içinde, ABD'nin müttefiki, bulunduğumuz askeri coğrafya bu, ama kendi sınırlarımız içinde ve dışında, bu ittifak ve bu müttefik bir Kürt devleti kurmaya çalışıyor. İşte bu askeri coğrafyadır bizi fiziki coğrafyamıza hapseden” (Fırat, 2007, s.127).

²³³ Son 20 yıldır, etnik mesele dünya gündeminde olduğundan Türkiye'de de konu edilmesi kaçınılmazdır. Bununla birlikte konu Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı ile alt kimlik ve üst kimlik adlandırmalarıyla yön değiştirmeye başlamıştır.

²³⁴ Örneğin, Sağcı kesim, Türk milli kimliğini Osmanlı'nın çözülmesine oturtur. Oysa, Türkler Osmanlı'dan önce devlet kurmuştur. Diğer taraftan, dünya tarihi Osmanlı'ya Türk Devleti der. Böyle söylemelerinin nedeni, Anadolu'nun bir milliyetler konfederasyonu gösterilip, Türklerin de bu konfederasyonun parçası haline sokulmak istenmesidir (Fırat, 2007, s.140). Etnik mesele, 1900'lerin başında Wilson ilkeleri olarak adlandırılan “uluslara kendi kaderini tayin etme hakkı” ile doğrudan ilişkili olduğundan önemini korumaktadır.

Milletin uluslararası literatürde ve ulusal tanımında ırk ve etnisite arka plandadır. Çünkü, “ırkçılığın kurucusu Goibenu teorisini ortaya attığında yıl 1853'tü” (Fırat, 2007, s.205). Bu tarihten önce pek çok uygarlık ve millet varlık göstermiş olmakla birlikte, görüldüğü gibi ırka ilişkin literatürün oluşumu çok yakın bir tarihe dayanmaktadır.

olduğu²³⁵ ve milleti oluşturan bütünlüğün ırktan değil kültürel bütünlükten kaynaklandığı belirtilmelidir. Kültürel bütünlük ise aynı toprakta, benzer geçmişi yaşamak, bu geçmişe ortak olmak, aynı haklardan eşit yararlanmak ve aynı görevleri yerine getirme zorunluluğunda olmakla ilişkilidir. Bu kapsamda soydan bahsedilebilir.²³⁶

TC'nin sürdürüldüğü topraklar, dünyada varlık gösteren üç temel din için geçmişteki önemini artan biçimde bugün de korumaktadır²³⁷. Dolayısıyla, Türkiye’de yaşayan, Türk Milletinin ve dolayısıyla Türk kültürünün de bir parçası olan kişilerin Türk topraklarında yaşamak isteme nedenleri, kültürün korunması açısından önemini gösterir nitelikte olmalıdır. Diğer türlü, **kültürden koparak ve başka bir kültürün parçası olarak/gösterilmek istenerek²³⁸ oluşacak her türlü ilişki biçimi kültürü/milleti ve sonuçta toprağı yok edecektir.** Ulusal ve uluslararası alanda **farkındalıkla** hareket etme gereği bundandır.

Görüldüğü gibi, TC topraklarını uluslararası ve ulusal siyasetin yönlendirmemesi ve toprağın Milleti’ne verimli kılınabilmesi için sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgeleme yapılmalıdır.

²³⁵ Saf bir Türk ırkı geçmişte varsa bile bugün bu saflıktan da bahsedilmesi zordur. “1950’deki muhaceret dalgalarından ve şehirleşmeden beri Türkiye’de çok garip ırklar birbiriyle karıştı. Ve ortaya uzun boylu güzel bir ırk çıktı” (Ortaylı, 2007, s.95).

²³⁶ Çünkü, “Etnik topluluklar ırksal bakımdan karışmışlardır ve bu nedenle onları birbirinden net olarak ayırmak olanaksızdır. Burada da soy birliğinin bilimsel anlamda gerçek olması gerekmez, varsayılmış ortak köken onları birbirine bağlamakta ve etnik kimlik bilinçlerini desteklemektedir” (Şen, 2004, s.88). “Soy ve soy bağı ise gerçek tarihsel kanıtlardır. İnsanlık kendisini bir soyla tanımlar ve genellikle soylar da kendisini devam ettirir. Ama bu soyların da, ne genetik, ne irki, ne de başka bir otomatik bileşeni yoktur. Soy, milletin unsurlarından biridir. Kültürün, geleneğin, değerlerin taşınmasını ifade eder. Bu bakımdan bir Türk soyundan bahsetmek doğrudur ama bir Türk ırkından bahsetmek yanlıştır (Fırat, 2007, s.205).

²³⁷ Hristiyanlar, Haçlı Seferleri ile Anadolu’yu almak istemiştir. Çünkü, Anadolu onlar için kutsal topraklardır. Örneğin İstanbul, hem Katolik, hem Ortodoks Hristiyanlar için asla vazgeçilemeyecek dini merkezdir. Yahudiler için de Anadolu onlara Tanrı’nın vaat ettiği kutsal topraklardır (Fırat, 2007, ss.221, 222).

²³⁸ 1940’larda Türk’ün yalnızca Türkiye’de yaşayan anlamında kullanılması ve bu nedenle yurt dışında yaşayan pek çok Türk’ün Türkiye’ye taşınması (Ortaylı, 2007, s.5), Türk kimliğinin toprakla ilişkili olarak oluşturulduğunu ve milletin her bir parçasının bu kimliğin de bir parçası olduğunu göstermektedir.

3.2 Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Öneri Modeli ve Tez Kapsamında Değerlendirilmesi

Türkiye’de bugüne kadar gerek kalkınma planlarında ve gerekse hükümet programlarında tarımı yönlendireceği varsayılan pek çok karar alınmıştır. Ancak, **bunların kapsadıkları zaman aralıklarının ve dolayısıyla içeriklerinin eşgüdümlü yürütülememesi ve kalkınma planlarının giderek amaç metinlerine dönüşmesi alınan kararların uygulamaya geçirilmesini engellemiştir.**

Bunların sektörlere ilişkin alınan kararları da sorun alanıdır. Şöyle ki, uzun vadeli planda ve onun kapsamına giren son kalkınma planında, AB’ye uyum sürecinin gereği olarak tarım sektörünün geri plana atılacağına ve buradaki istihdamın diğer sektörlere kaydırılacağına ilişkin amaçlar sıralanmıştır. **Bir tarım ülkesinin, kendisine uygun olanı/potansiyelini kullanmayı reddederek temel ekonomik kaynaklarından birini geri plana atması kalkınacağına değil gerileyeceğinin işaretidir.**

01.06.09 tarihinde ülkedeki tarım politikalarını, sektörün doğası bağlamında, ana kararları amaç ve kapsamda netleşerek oluşturan ve üretim sınırlarını belirleyen önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü, bu tarihte, Tarım ve Köyişleri Bakanı , Tarımda devrim niteliğinde bir değişimi sağlayacağı vurgulanan Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli’ni Bakanlar Kurulu’na sunmuştur.²³⁹

Bakanlığı’nın 3 yıl süren çalışmasının sonucu olan **Model**, mevcuttaki tarımda üretim ve destekleme modelini tamamen değiştirerek, **tarımı ürün yerine havza bazında desteklemeyi içermektedir.** Model için, önce 190 tarım havzası saptanmış ve ardından yönetilebilir olması için birleştirmeler ile havza sayısı 30 olarak belirlenmiştir. Bu modelin hazırlanması için, 500 milyonu topoğrafya, 21 milyonu iklimle ve 2,2 milyonu toprakla ilgili olmak üzere toplam 527 milyon 782 bin 613 veri ve tüm bunların yanı sıra 160 ülkeyle gerçekleştirilen 4.5 milyon dış ticaret verisi de kullanılmıştır. Ayrıca, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB),

²³⁹ Modele ilişkin bilgiler, metni 6 ve 8 Temmuz 2009 tarihlerinde Ali Ekber Yıldırım tarafından yazılan metinden alınmış, bölgeleme kapsamındaki değerlendirmeler tarafımdan yapılmıştır.

Birleşmiş Milletler Gıda Örgütü (FAO), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), EuroStat, üniversiteler ve ilgili bakanlıkların verilerinden de yararlanılmıştır.

2010 Yılı'ndan itibaren tarımsal desteğin verileceği havzaları belirleyen modelde, hangi havzalarda hangi ürünlerin destekleneceğine yapılan denemeler sonucunda karar verilmiştir. Bakan, modeli sunarken **bugüne kadar tarımsal üretim ve kalkınma planlarının sadece coğrafi bölgeler ve idari sınırlar dikkate alınarak yapıldığını; arz ve talep dengesinin istenilen düzeyde sağlanamadığını; üretim açığının veya arz fazlasının ekonomiye yük olduğunu; tarımla ilgili üretilen veri sayısının fazla olmasına karşın bunların bir arada kullanılmadığını ve yapılan planlamaların eksik kaldığını** belirtmiştir. Tarımla ilgili olarak sıralanan bu problemler, aynı zamanda bölgeleme ile ilgili olduğundan tezin de ekoloji ve ekonomi kapsamlarında gördüğü sorunlardır. **Modelin amaçları aşağıda verilmiştir:**

- “Tarım havzalarını belirlemek,
- Sağlıklı tarım envanteri hazırlamak,
- Üretim planlamasına olanak tanımak,
- Hangi ürünün nerede ve ne kadar üretilebileceğini belirlemek,
- Çiftçinin gelirini artırmak,
- Geleceğin talep projeksiyonlarını yapmak,
- Destekleri akılcı, yönlendirici ve etkin kullanmak,
- Arz açığı olan ürünlerin üretimini artırmak,
- Doğal kaynakları korumak ve bunların sürdürülebilir kullanımlarını sağlamak,
- Havza bazlı planlama ve yönetimle ilgili sektör talebini karşılamak,
- Muhtelif senaryolara göre üretimi planlamak.”

Güçlü bir veri setine temellenerek, desteklenen ve desteklenmeyen ürünleri ve havzaların alansal büyüklüklerini belirleyen tarım havzaları ve kapsadıkları iller, aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.7 Tarım havzaları üretim ve destekleme modeli'ne göre havzalar ve illeri

Tarım Havzası Adı	Kapsadığı İller
1. İznik, Güney Marmara, İstanbul	Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Yalova, Sakarya, Kocaeli, İstanbul
2. Batı Karadeniz, Karaelmas	İstanbul, Düzce, Sakarya, Kastamonu, Sinop, Bartın, Zonguldak, Kocaeli
3. Köroğlu, Orta Karadeniz, Ilgaz	Bartın, Zonguldak, Bolu, Karabük, Ankara, Çankırı
4. Kaçkar, Doğu Karadeniz	Artvin, Rize, Trabzon
5. Palandöken, Aras, Karasu	Ardahan, Kars, Erzurum, Ağrı
6. Gelibolu, Trakya	Çanakkale, Edirne, Tekirdağ, İstanbul
7. Büyük Ağrı, Iğdır	Ağrı, Iğdır, Kars
8. Söğüt, Orta Sakarya	Bursa, Bilecik, Bolu, Kütahya, Eskişehir, Ankara
9. Çoruh, Harşit	Gümüşhane, Trabzon, Rize, Bayburt, Artvin, Erzurum, Ardahan
10. Otlukbeli, Köseadağ, Munzur	Erzincan, Sivas, Tunceli, Gümüşhane, Bayburt
11. Kıyı Ege	Antalya, Muğla, Aydın, İzmir, Balıkesir, Çanakkale
12. Malazgirt, Süphan, Van Gölü	Muş, Bitlis, Van, Tunceli, Bingöl, Ağrı, Erzurum
13. Kızıldağ, Erciyes	Kayseri, Sivas, Yozgat
14. Karasi, Gemlik	Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Manisa
15. İç Ege, Dumlupınar, Murat	Afyon, Kütahya, Uşak, Denizli, Manisa, Balıkesir, Konya, Eskişehir
16. Gediz, Aşağı Menderes, Sultani	Manisa, İzmir, Denizli, Aydın
17. Meriç, Ergene, Balkan	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
18. Ilgaz, Yeşilirmak, Akdağ	Çorum, Amasya, Tokat, Ordu, Yozgat, Samsun, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Giresun, Sivas, Sinop, Çankırı
19. Fındık, Orta Karadeniz, Canik	Samsun, Sinop, Ordu, Giresun
20. Ihsu, Karacadağ, Hasankeyf	Diyarbakır, Batman, Mardin, Siirt, Adıyaman, Şanlıurfa
21. Gündoğusu, Çölemerik	Şırnak, Hakkâri, Van, Bitlis, Siirt
22. GAP, Harran, Mezopotamya	Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman, Şırnak
23. Antepfıstığı, Şahinbey	Gaziantep, Kilis, Kahramanmaraş, Adıyaman
24. Hatay, Antakya, Asi	Hatay, Osmaniye, Gaziantep, Kahramanmaraş
25. Akdeniz, Çukurova, Toroslar	Antalya, İçel, Adana, Burdur, Osmaniye, Hatay
26. Dalaman	Denizli, Aydın, Burdur, Antalya, Muğla
27. Kapadokya, İncesu, İhlara	Kırşehir, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale, Çorum, Çankırı, Niğde, Kayseri, Aksaray, Ankara
28. Orta Anadolu, Sakarya, Selçuklu	Ankara, Eskişehir, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde, Afyon
29. Fırat, Harput	Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ, Bingöl, Adıyaman, Adana, Kayseri, Diyarbakır, Batman, Sivas, Erzincan
30. Göller, Mevlana	Konya, Isparta, Burdur, Karaman, Antalya, İçel

Modelin uygulanabilmesi için Bakan Eker, yasal açıdan iki gereklilik olduğunu belirtmiştir: İlki modeldeki havza sınırlarının Bakanlar Kurulu Kararı ile sabitlenmesi ve diğeri ise Tarım Kanunu'nun 14.maddesine²⁴⁰ dayanan bir yönetmeliğin oluşturulmasıdır. Modelde, **havza sınırları ile il sınırlarının farklı olması** kısıtlarından biri olarak verilmiştir.²⁴¹ Tarım havzaları iklim, toprak ve topoğrafya özellikleri dikkate alınarak oluşturulduğundan iller coğrafi olarak bölünmüş ve sonuçta aynı ilin bazı ilçeleri bir havzada, diğer ilçeleri başka bir havzada yer almıştır.

Dolayısıyla, **model havza sınırlarına dayalı yeni il sınırları önerisini gereksinmektedir.**

Tez, havza sınırlarıyla uyumlu il sınırları kapsamında oluşturduğu karar (Nuts1) ve uygulama (Nuts2) bölgeleriyle, öneri modelin uygulama sınırlarını da belirlemiştir. Ek olarak, bölgelerin eşit olamayacağını ve her bölgenin potansiyel ve sorunlarına göre belirlenmesini savunan tez, öneri modelin “havzalarda farklı destek uygulanması” şeklinde tanımladığı ikinci kısıtın da aşılmasını sağlamaktadır.

3.3 Bölgelemeyi Belirleyen Temel Alan Verileri

“Türkler Misakı Milli sınırları diye bir coğrafyadan söz ediyorlar. Böyle bir şey yok. Nasıl Balkanlardan Türkler çıkarılınca ortaya çeşitli milletler çıkmış ve çeşitli devletler kurulmuşsa Anadolu’da da birçok devletler kurulabilir. Anadolu toprağı tarihin hiçbir döneminde bir bütünlük göstermez. Küçük küçük site devletlerinden oluşur. Çeşitli site ve şehir devletleri olagelmıştır. Bugün Batı bölgesinde Rumların hakları olduğu gibi, doğusunda Ermenilerin, kuzeyinde Pontus Rumlarının da hakkı vardır” (Lozanda Venizelos, Tanyol, 1999, s.32).

“ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Körfez Savaşı'nın hemen öncesinde 13 Ocak 1991 günü Çankaya'ya Başkan Bush'un üç İsrail Planını getirdi. Kuşkusuz Baker, Özal'a bu planın ana çizgilerini anlatırken Türkiye'yi ikinci İsrail haline getirmek istediklerini söylemek gibi bir nezaketsizlikte bulunmadı. Ama her şey açıktı. ABD, savaş sonrası Ortadoğusu'nda Türkiye'ye onun himayesinde kurulacak Kürdistan'a ikinci ve üçüncü İsrail rollerini veriyordu” (Günaydın, 2003, s.9)

²⁴⁰ Madde, “Tarımsal üretimin kendi ekolojisine uygun alanlarda yoğunlaşması, desteklenmesi, örgütlenmesi, ihtisaslaşması, ve entegre bir şekilde yürütülmesi için tarım havzaları Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenir. Bu havzaların faaliyet ve işleyişleri ile ilgili esas ve usullerin düzenlenmesine ilişkin yönetmelik Bakanlık tarafından yürürlüğe konulur” demektir.

²⁴¹ Tanımlanan toplam üç kısıttan sonuncusu geleneksel üretim alışkanlığından vazgeçmektir.

Yukarıda sıralanan tüm gerekçeler ve değerlendirmeler, **Türkiye'nin öncelikle kendi koşulları kapsamında ve bilimsel verilerin ışığında bir bölgeleme yapmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, ulusal güvenlik, literatürde dile getirilen doğu-batı arasındaki ekonomik farklılık ve doğanın taşıma kapasitesi öncelikle dikkat edilmesi gereken koşullardandır.**

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de her devlet yönetimi kendi ülkesinin toplumsal özelliklerini bilmek ister ve bilmelidir de. Dolayısıyla etnik gruplar toplumun birer parçası olmalarının yanı sıra birçok ülkede olduğu gibi TC'de de siyasallaştırılarak gerilim nedeni yapıldıklarından tüm özellikleriyle öğrenilmesi gereken bir ilişkiler alanıdır. Bunlar, gerek sosyo-ekonomik ve gerekse politik açıdan tanınır ve bu sayede gizlilikler ortadan kalkarsa etnik grupların ülkenin bütünlüğü kapsamında sorun oluşturan siyasal amaçlara yönelmeleri engellenirken, etnik gruplarla bağlı oldukları devlet arasındaki zaaf alanlarının siyasallaştırılmasının da önüne geçilebilir. Ek olarak, etnik grupların **tanındıklarını bilmeleri, onların hem birey hem de topluluk olarak varlıklarının sayılmaları ve kabullenildiklerini hissetmeleri** anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, **farklılıkların, planlama ve siyaset alanındaki sosyal ve mekânsal talepleri ve devletin bu talepleri karşılama yükümlülüğü kültürün ve milletin devamlılığı kapsamında değerlendirilecektir.**

Türkiye, geçmişten bugüne dış siyaset politikalarında her zaman önemini korumuştur. Çünkü, **jeopolitik açıdan önemli görülen ülke topraklarında farklı ülkelerin farklı amaçlarına hizmet edebilecek potansiyele sahip etnik gruplar bulunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye ulusal sınırlarında toprakla ilgili alacağı her kararda pek çok ülkeye göre daha fazla konuyu düşünmelidir.** Dolayısıyla, her bir etnik grup, geçmişi, bugünü ve planladığı olası gelecek açısından iyi bilinmelidir.

Son yıllarda ülkemiz için, önemi her ortamda dile getirilen AB'ne üye olmak konusunda birçok kurum çalışmalar yapmaktadır ve çalışmaların hemen tümü bölgesel ölçeklidir. **Sosyal ve ekonomik uyum** gibi söylemlerin yer aldığı ve büyük hedefi bulunan bu projelerde yukarıda aktarılan konu geri planda kalmaktadır:

Çalışmalar AB'nin Türkiye'nin üyeliği için şart koştuğu ve Türkiye'nin sürecin daha hızlı olması için bunları yerine getirmede acele ettiği ve dolayısıyla ülkenin bazı **ekolojik, sosyolojik ve ekonomik** niteliklerinin gözardı edildiği çalışmalardır. Bu noktada, ülkemizin değinilen üç niteliği hızlı bir üyelik süreci için önemsiz sayılmakta ve her üçü kapsamındaki kaynaklar da giderek önemsizleşerek ulusal güvenlik tehlikeye girmektedir. Ayrıca, ülkemizin farklı etnik kimlikleri barındırması ve bunların gerek TC ve gerek dünya (özellikle Ortadoğu) ile ilişkileri bu çalışmaların kapsamına alınmadığından Türkiye'nin ulusal güvenliğini önemsenmediği ortaya çıkmaktadır.

Dil de etnik gruplar ve devlet arasındaki ilişkilerde önemli bir unsurdur. Çünkü dilin devam etmesi ve konuşulması etnik grubun da varlığının ve kimliğinin devam etmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ülke, dile ilişkin verileri yine yukarıda verilen kapsamda bilmelidir.

Elbette ülkenin kendi ulusal güvenliğini sağlaması, ülke içi kararlarında ekolojik ve sosyo-ekonomik unsurları gözetererek tüm kaynaklarını doğru planlanmasıyla gerçekleşir. Planlama, üst ölçekten alt ölçeye karar veren ve uygulayan bir eylem alanı olduğundan, anlatılan tüm koşulların gerçekleşmesi **ekolojik, sosyolojik ve ekonomik** unsurlara göre bir üst ölçek olarak bölgeleme yapılmasına bağlıdır. **Bu bölgelemenin yapılması için etnik gruplar, hem verilen üç unsurun her birinin parçası olmaları ve hem de bu üç unsurun kaynaklarını kullanmaları açısından veri alınmalıdır.**

Bunlara ek olarak ülkenin ekonomiyile ilişkili tüm kaynaklarının nerede üretildiği (sektörler) ve nasıl ve ne kadarının nerede tüketildiği (vergi ödeme) de bilinmelidir. Yine doğrudan planlama eyleminin kapsamına giren bu konular bir taraftan pek çok yazılı ve sözlü bilgi alanında belirtilen **“doğu-batı” arasındaki ekonomik farklılıkların neden ve sonuçlarını ortaya koyarken** bir taraftan da **bu farklılıklardan kaynaklanan ekonomik sorunların ekolojiye uyumlu olarak çözülmesini sağlayacaktır.**

Tezin araştırma ve değerlendirme kısımlarını içeren bu bölüm üç ana bölümden oluşmaktadır. Sonuçlar, “Sosyo-Ekonomik ve Ekolojik Temelli Bölgelemenin Temel Veri Alanları” başlıklı araştırma raporundan alınmıştır. İlk bölümde, doğadan yana taraf olan tez, **insanın bugüne kadar saptayabildiği genel ekolojik sınırlar olan havza sınırlarını veri aldığı ve nasıl kullandığını** açıklamıştır. İkinci bölümde, tez, sosyolojik veriler olarak etnik gruplar ve vergi sistemini incelemiştir. Burada, hem ulusal ve hem de uluslararası önemleri nedeniyle Osmanlı Devleti’nin ve TC’nin etnik gruplarının **yaşadığı/yaşamak istedikleri alanlar belirlenmiş ve bu alanlar, ekoloji sınırları içerisinde sosyal yapının sınırları olarak ele alınmıştır.** Çoğunlukla ekonomik bir unsur olarak kullanılan vergi, tezin sosyolojik verilerinden biridir: **Tez, vergiyi, kişinin gelirini doğrudan etkileyen ve sosyolojinin inceleme alanlarından biri olan göçe sebep olan bir faktör olarak görmektedir.** Çünkü **kişiler yaşama maliyetlerinin düşük olduğu yerleşmeleri seçmektedir.** Tezin **kabülüne göre ekolojik ve sosyolojik veriler değer açısından ekonomiden önce gelmekte, ekonomi ise sadece ekolojik ve sosyolojik unsurlara müdahaleler sonucunda gelişen bir dinamizm olarak görülmektedir.** Bu kapsamda, yatırım alanlarının bir başka anlatımla sektörlerin sınırlarının belirlenmesi için geçmişte konuyla ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Buna ek olarak TC’de yatırım sınırlarının belirlenmesi için tarafımdan yapılan çalışma, bunun sonuçları ve öneri sınırlar oluşturulan bir harita ile aktarılmıştır.

3.3.1 Ekolojik Veriler

Tezin temel ekolojik veri alanı havza sınırlarıdır. Çünkü bu sınırlar, insanın bugüne kadar bilgisine ulaşabildiği en temel doğal sınırlardır. Bu kapsamda tez, akarsu havza sınırlarını Nuts 1 bölgeleri olarak kabul ederek 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 28.08.2002 tarih ve 2002/4720 sayılı kararname ekiyle belirtilen “İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına İlişkin Bilgi Notu”nda bir değişiklik önermektedir. Değişiklik hem sınırları hem de sınır sayılarını yani bölgeleri kapsamaktadır. Çünkü kararname Nuts 1 bölgelerini değil Nuts 2 bölgelerini 26 olarak belirlemiştir.

Tezin önerdiği sınırların kabul edilmesi durumunda, mekânı yönlendiren temel etken bağlamında öncelikli veri alanı olarak ekonomi, planlamanın yönlendirdiği bir parametreye dönüşecektir. Buna ek olarak,

- DPT'nin pek çok çalışmasında önerdiği havza planı çalışmalarına geçilebilecek ve
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yukarıda tanımladığı kısıtları aşılmış olduğundan tarım ülkesi olan TC, potansiyelini kullanabileceği sınırları bilecektir.

Tezin diğer ekolojik verisi, Sılaydın'ın (2006), Atalay ve Mortan'ın (2002) çalışmasına dayanarak önerdiği yöre sınırlarıdır. Ancak bu sınırlar, tezin aşağıda verilen Nuts 2 bölge sınırlarında alınacak kararlarda gözetilmelerini önerdiği alt ölçekli sınırlardır. Bu kapsamda önerilen Nuts 1 Bölgeleri Harita 3.3'te verilmiştir.

3.3.2 Sosyolojik Veriler

3.3.2.1 Vergi Sistemi ve Toplumsal Yapı

TC, Osmanlı Devleti'nin sınırlarının bir bölümünde ve ondan miras kalan azınlıklar ve etnik gruplarla birlikte kurulmuş bir ulus devlettir. Bu iki devletin vergi sistemleri, **benzer bir halka sahip olmaları nedeniyle** incelenmiş ve karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırma bir taraftan devletin yerine getirmesi gereken görevler kapsamında bir taraftan da verginin bugün tanımlanan haliyle **adil olması**²⁴² açısından gerekli görülmüştür. Burada amaçlanan, **devletin** zorunlu tuttuğu vergiyi alırken **ancak yaşanan coğrafyanın koşullarını değerlendirerek adil olabileceğini** ortaya koymaktır.

Yapılan incelemede görülmüştür ki Türk ve Osmanlı Vergi Sistemleri gerek vergilerin adları ve gerekse işlevleri ile birbirinden tamamen ayrılmaktadır. Bu durumun nedeni yönetim biçiminin yanı sıra yine bu kapsamda azınlıklara ve etnik

²⁴² Verginin adil olması özelliği, Tosuner, 1989, s.21'den alınmıştır. Vergi konusunda yorum yapabilmek için, Tosuner, Arıkan ve Yereli (2004) ve Ay (2003)'ün bilgilerinden de yararlanılmıştır.

Harita 3.3 Türkiye'nin Nuts 1 bölgeleri

gruplara yaklaşımın farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kısaca, TC, vatandaşı olarak adlandırdığı ve onu oluşturan tüm unsurları dil, din ve etnik ayırım yapmaksızın vatandaş sorumluluğu kapsamında tutmaktadır. Dolayısıyla bu sorumluluğun yerine getirilmesinde vergi de araçlardan biridir.

Bir ülkenin ekolojik, sosyolojik ve ekonomik yapısının oluşumunda yönetim biçimi ve bu yönetimin bu üç unsura yaklaşımı önemlidir. Bu önem, potansiyellerin tanınması ve bunların kullanımında ekolojiye duyarlı olunması gereğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü, **ekolojiye uyumlu olmayan hiçbir potansiyelin kullanımı devamlılık gösteremez.**

Ekonomik yapı içerisinde vergi sistemi, günümüzde kamusal finansman aracı olma özelliğinin yanı sıra ekonomik istikrarın sağlanması, gelirin yeniden dağıtılması, kalkınma ve büyüme için gerekli bir unsur olması özellikleriyle önemlidir. Dolayısıyla TC'nin gereksindiği²⁴³ sosyo-ekonomik ve ekolojik bölgelemenin yapılabilmesi için **vergi sistemi** de ele alınması gereken bir kriter olup özellikleri arasında bulunan **adil olmayı**, eşit uygulama yerine **bulunulan coğrafyanın koşullarına göre oluşturulma** anlayışına göre uygulamalıdır. Çünkü, ekonomik her unsur, ekonomik yatırımları ve diğer tüm ekonomik koşulları, bunlar da ekolojik ve sosyolojik unsurları etkilemektedir.

Türkiye'de alınan vergiler, dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. **Bugüne kadar yapılan kalkınma ve bölge planları, bu vergilere etki etmektedir. Ancak, bu planlar vergiyi etken olarak ele almamaktadır.**

Yukarıda kapsamı verilen bölgelemede, vergi bir etken olduğundan aşağıda dolaylı ve dolaysız vergilerin neler olduğu, hangi illerden ne oranda alındıkları ve bölgelemeye olası etkileri anlatılmaya çalışılmaktadır.

Dolaylı vergiler, vergi ödeyenin ödeme gücüne karşı kayıtsızdır. Hangi gelir düzeyinde, hangi sosyal konumda olursanız olun, aynı mal veya hizmet üzerindeki

²⁴³ Tezin gerekçeler bölümünde verilen başlıklar kastedilmektedir.

vergileri aynı miktar veya oranda ödersiniz. Bu nedenle de dolaylı vergiler gayri adil vergi grubunda sayılır (Dünya, 2007). **Anayasanın 73. maddesi “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır” demektedir. Bu ilkenin yerine getirilebilmesi, ancak mükellefin ekonomik ve sosyal konumunu göz önüne alarak vergi yükümlülüğünü farklılaştırabilen bir vergilemeyle mümkündür.** Bunun için de gelir vergisinin sistem içindeki ağırlığının artırılması gerekir. **Bu yapı, AB ülkelerine kıyasla da çok önemli bir aykırılık oluşturmaktadır.**

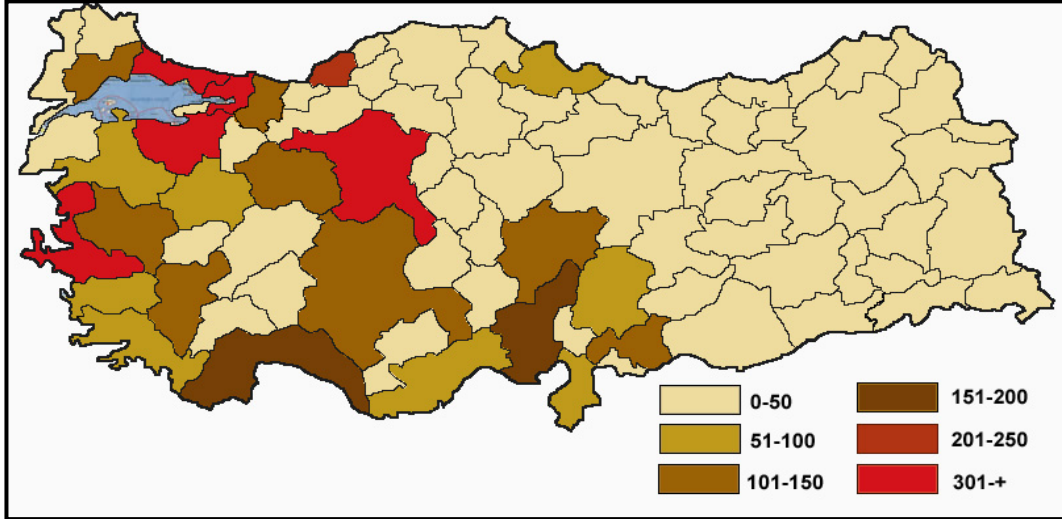
Tezde, **adil olma gereği ve gelirin kullanılma biçimini etkilemesi** nedenleriyle Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergiler, bölgeleme kapsamına alınmış ve illere göre incelenmiştir. Bu amaçla, Mayıs-2007’de hem Maliye Bakanlığı’ndan ve hem de DPT’den illere göre dolaylı ve dolaysız vergi miktarları istenmiştir. Ancak, Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve kanunun uygulanmasına ilişkin 19.04.2004 gün ve 2004/7189 karar sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca çıkartılan Yönetmeliğin “İstenecek bilgi veya belgelerin niteliği” başlıklı 12’nci maddesi kapsamını gerekçe göstererek, bilgi vermeyi reddetmiştir. DPT ise verdiği cevapta Maliye Bakanlığı’ndan istenilmesini önermiştir.

Bilgilere, amaçlandığı biçimiyle ulaşamadığından, DPT’den 2005’te mail yoluyla alınan bilgiler²⁴⁴ kullanılmıştır. Bu bilgilerde kişi başına 2003-2004 dönemi, Katma Değer Vergisi (KDV) ve Gelir ve Kurumlar Vergilerinin illere göre dağılımları ve 2000 nüfus sayım sonuçlarına göre il nüfusları gönderilmiştir (TBMM, 2008). İllere göre ödenen vergilere ulaşamadığından, dolaylı ve dolaysız vergilerin illere göre dağılımları ancak kişi başına bu vergi miktarları ile toplam nüfusun çarpılması sonucu hesaplanmıştır. Hesaplama yapılırken bilgiler o dönemde geçerli olan TL’ye göre gönderildiğinden bugünün geçerli olan TL’ye dönüştürme yapılmıştır.

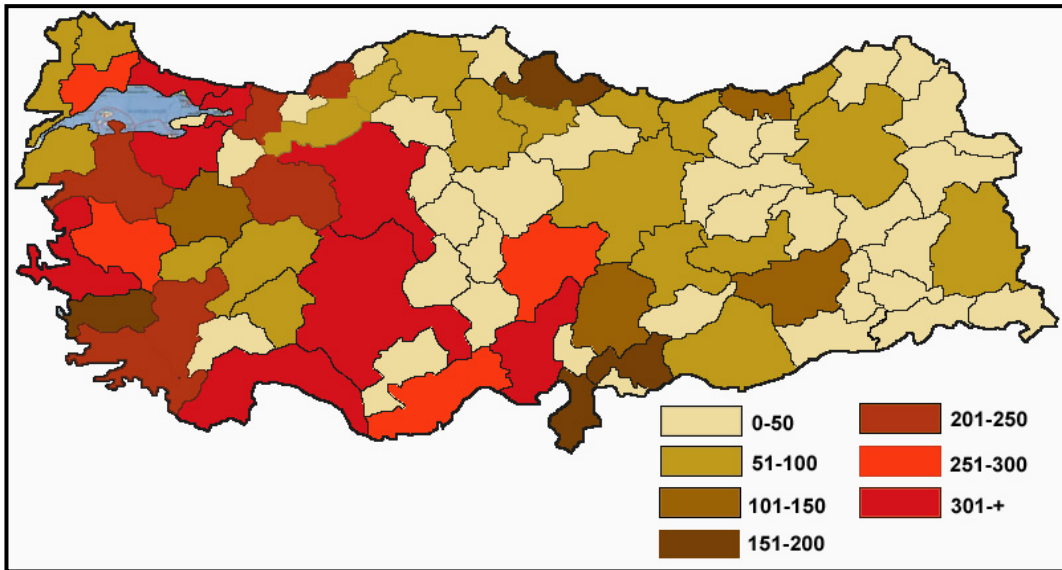
²⁴⁴ DPT, Re: Bilgi istegi adli mail, 08.04.2005, [3:15 pm], bilgi@dpt.gov.tr.

Yaklaşık beş sene öncesine ait verilerin kullanılmış olması, ödenen vergilerle yaşanan coğrafya arasındaki durumu ortaya koymak için engel görülmemiştir. Çünkü, **burada ortaya çıkarılmak istenen rakamlar değil, vergilerin yaşama biçimine etkisinin hangi coğrafyada daha görünür olduğudur.**

Oluşan haritalar şöyledir:

Harita 3.4 Türkiye'de ödenen dolaylı vergilerin dağılımları (TL)

Harita 3.5 Türkiye'de ödenen dolaysız vergilerin dağılımları (TL)

Dolaylı ve dolaysız vergiler, diğer vergiye dayalı devletlerde olduğu gibi kamu hizmetleri için TC'nin de önemli finans kaynaklarından biridir. Ancak, genel söylemlerde olduğu gibi ülke doğu ve batı ve bu genel söylemin zemininde yatan

düşüncede olduğu gibi zengin ve fakir ve/veya gelişmiş ve az gelişmiş olarak ayrıştırıldığında ödenen vergiler de bu söylemi destekler niteliktedir. Bir başka anlatımla, toplanan vergi miktarlarına bakıldığında ülkenin batısında, dolaylı ve dolaysız vergi miktarları yüksek iken, doğusunda bu vergiler düşüktür. Ancak, **miktarın bu düşüklüğünün nedeni, doğuya özel bazı uygulamalar değildir. Bunun nedeni,** özellikle, yukarıda değinilen özellikleri ile dolaylı vergiler düşünüldüğünde, **ülkenin doğusunda yaşayanların batısında yaşayanlar kadar zorunlu tüketimlere katılamamalarıdır.** Ülkenin doğusu ve batısı arasındaki bu ekonomik farklılık Öztürk (2007)'de aktarılan Abidin Özmen'in Raporu'nda da verilmiş ve Özmen doğuya bir takım kolaylıklar sağlanmasını önermiştir.²⁴⁵ Buradaki öneride de belirtildiği gibi ülkenin doğusu sürgün yeri imajından çıkarılmalı ve buna ek olarak batının sektörel çeşitliliğinin iş arama/değiştirme amacıyla olan insanların göç etme sebebi olmasının önüne geçilmelidir.

Tüketim gereksinimlerinin karşılanması, gelire doğru orantılıdır. Kişiler, gelirlerini artırabilmek için sektörel zenginliğe ve dolayısıyla daha fazla iş imkânı olan batıya göç etmektedir.

Yukarıdaki haritalar, bu durumu ispatlamanın yanı sıra **kendilerini yaşadıkları yere ait hisseden kişilerin, yaşadıkları yerde kalabilmeleri için, özellikle ülkenin doğusunda dolaylı vergilerde oranların düşürülmesi vb. bazı değişiklikler yapılmasının gerekliliğini göstermektedir.**

Planlı büyüme için önerilen bölgeleme, sosyo-ekonomik ve ekolojik yapıya ait verilerin bir arada kullanılmasını gerekli görmektedir. Çünkü, doğal ve kültürel kaynakların etkin ve devamlı kullanımı buna bağlıdır. Bu kapsamda **göç** bir problem alanı olup **doğal ve kültürel çevrenin, taşıma kapasitesinin üzerinde nüfusu taşımaya çalışması anlamına gelmektedir.** Dolayısıyla, göçle, gidilen çevredeki doğal ve kültürel kaynaklar etkin ve devamlı kullanılamaz. Özetle, **göç, kaynakların bir süre sonra tüketilmesi anlamına gelmektedir.**

²⁴⁵ Abidin Özmen'in raporu için ise Bkz. Öztürk, 2007, ss.113–128.

Yerinde yaşamak isteyen, kendini yaşadığı yere ait hisseden kişilerin, göç etmek zorunda kalmaları, göç ettikleri yere değinilen anlamda bu zararı vermesinin yanı sıra, geride bıraktıkları çevreye de zarar vermektedir. Şöyle ki, kendisini yaşadığı yere ait hisseden ve yaşadığı yeri tanıyan kişiler o yerin kaynaklarını etkin ve verimli kullanabilirler. Buna ek olarak, göç edilen yerin potansiyelleri de kullanılmayacağından bölgeler arası gelişme farkının oluşmasına bir etken daha eklenir. Dolayısıyla göçün engellenmesiyle ekolojiye verilecek zararın en aza indirilmesi ve ekonomik açıdan da orada alışlagelmiş üretim ilişkilerinin devam etmesi sağlanır.

Göçün engellenmesi kapsamında yapılabilecek her eylem, bölgelemenin araçlarından birini oluşturacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi dolaylı vergiler de gelirin kullanılması ile doğrudan ilişkili olduğundan bu araçlardan biridir. **Dolaylı vergilerin düşürülmesi ve/veya bu kapsamda yapılabilecek yasal bir değişiklik, tüketime doğrudan karşılığının ödenmesi ve net gelirin artması anlamına gelmektedir.**²⁴⁶

²⁴⁶ Verginin kentleşmeye etkisi ile ilgili şu açıklamaları yapmakta da yarar vardır: Dolaylı vergilerin her gelir grubu ve her yerleşim biriminden eşit oranda alınması, o gelir grubunun refah düzeyini ve sosyalleşme yapısını etkilerken o yerleşim biriminin de şehirleşme düzeyini etkilemektedir. Örneğin, günümüz planlama pratikleri, sosyolojik araştırmalarını anket yoluyla gerçekleştirmektedir. Sorulan soru ayda kaç kez tiyatroya gidildiği ve verilen cevap hiç ya da birkaç kez ise, yapılacak plan, bu planlama alanının tiyatroya gereksinmediği kanısına vararak planda yeni tiyatro alanları önermemektedir. Oysa ki böyle bir aktiviteye katılımı gelir önemli bir etken olup, net gelirin artması aktiviteye katılımı sağlayacak ve/veya anket sonuçlarının daha sağlıklı değerlendirilmesine olanak verecektir (3194 No'lu İmar Kanunu'nda verilen zorunlu standartların dışındaki uygulamalardan bahsedilmektedir).

Yatırımların teşvik edilmesi için kalkınmada öncelikli yöreler olarak belirlenen alanlardan vergi alınmaması, devlet gelirinin azalması anlamına gelip o yörelere devlet hizmetlerinin daha az gitmesine neden olmaktadır.

Daha çok gelişmiş kentlerimizde görülen, serbest bölgelerden verginin alınmıyor olması, diğer şehirlerde serbest bölge taleplerinin artmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra zaten büyük olan bu şehirlerimizde işgücü arzı yaratılmış olup yerleşim alanları ve dolayısıyla nüfusun artmasına yol açmaktadır. Bu örnekler çoğaltılabilir. Ancak burada temel olan nokta, verginin doğal ve kültürel çevreye önemli etkilerinin olduğudur. Çünkü vergi kişisel ve toplumsal refah düzeyiyle, bunlar da bölgelemeyle ilişkilidir.

3.3.2.2 Osmanlı Devleti ve TC'de Etnik Gruplar

Osmanlı Devleti, etnik gruplara ve Müslümanlara yönetimde eşit davranmamıştır. Bununla birlikte, bu eşitsizlik kimliği görmezden gelen bir tutum içermemiştir. Bir başka deyişle, azınlıkları gören ve hoşgörü ilkesine dayanan bir politika izlemiş ve devlet-etniklik ve etnik grup-Müslüman arasındaki ilişkileri dengelemiştir.

TC'de de azınlıklar ve etnik gruplar bulunmaktadır ve bunlar Osmanlı Devleti'nden kalan miras olarak görülmektedir. Ancak, Osmanlı'dan farklı olarak, tüm azınlıklar ve etnik gruplar, eşit vatandaşlık haklarıyla devletle ilişki kurmaktadır. “Günümüzde uluslararası kabul görmüş anlamıyla **azınlık, ulusun çoğunluğundan farklı nitelikler taşıyan (nesnel unsur) ve bu nitelikleri kimliğinin vazgeçilmez parçası sayan (öznel unsur) ve başat olmayan küçük gruptur.** Türkiye'nin 1923 Lozan Antlaşması'ndan kaynaklanan resmi azınlık tanımı ise, bu antlaşmanın uluslararası güvence altına aldığı tek azınlık türüne ilişkindir; gayrimüslim Türk yurttaşları” (Oran, 2003, s.74). Bunlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. **Dolayısıyla Türkiye'de yaşayan diğer farklı kimlikler, azınlık değil, birer etnik gruptur.**

Bununla birlikte 1990 sonrası insan ve özellikle de azınlıklar ve hakları konusunda yeni tartışmalar/tanımlamalar başlamıştır. Bu tarihten sonra, yukarda da aktarıldığı gibi, BM ve AGİT düzeninde azınlığın varlığı konusu devletin kararına bırakılmamakta, kendini etnik, dilsel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan gruplar varsa, o devlette azınlığın olduğuna karar verilmektedir. Uluslararası gelişmelerle varılan bu yorumlamayla birlikte, uluslararası siyasetin uluslararası antlaşmalar konusunda hassas olduğu/olması gerektiği düşünüldüğünde, Türkiye'nin azınlıklarının Lozan Antlaşması'yla belirlendiği ve değiştirilemeyeceği ortadadır. **Bunun yanı sıra, farklılığını kimliğinin ayrılmaz parçası kabul eden gruplar, azınlık değil yaşadıkları kültürün bir parçası olan etnik kimlikler/gruplardır. Dolayısıyla onların farklılıklarını yok saymamaları parçası oldukları kültürün devamı**

açısından önem taşımaktadır. Etnik kimliklerin bulunmasına rağmen Türkiye, etnik bir mozaik değildir. Çünkü, “uluslararası bilim çevrelerinin koyduğu ölçüyle bir ülkenin etnik bir mozaik olarak tanımlanması için iki şart gereklidir. Ayrıca bu iki şartın birlikte sağlanması gerekir. Bunlardan biri etnik çeşitlilik diğeri nüfus oranıdır. “Egemen unsurun oranının %65–70 olduğu bir ülke için mozaik tanımı çeşit ne olursa olsun geçerli değildir. Prof. Martin Lipset için oran %65’dir” (Önder, 2002, ss. 27, 28). Bu tanımlama kapsamında egemen unsur Osmanlı Dönemi’nde yaklaşık %83’dür. Bu rakam, TC’de ise yaklaşık %75’dir. Dolayısıyla, TC farklı etnik grupları içeren **bir kültürdür.**

Türkiye, kuruluşundan itibaren “ulus” temeline oturduğundan ve bir imparatorluğun topraklarında, bu imparatorluğun halkıyla birlikte oluştuğundan bazılarının “zorlama” olarak adlandırdığı yaptırımları uygulamak durumunda kalmıştır.²⁴⁷

2004 yılı itibariyle Türkiye’nin yaklaşık nüfusu 70 milyondur. Bu nüfusun en fazla %15’i etnik grup, %10’u Kürt’tür dolayısıyla geriye kalan %85’i yani 60 milyonu Türk’tür (Şener, 2004, s.50). **Yukarıda verilen %15’lik oranın %14’lik kısmı Müslüman olduğundan Türkiye nüfusunun %99’unu Müslümanlar oluşturmaktadır.**

Yapılan gerek yerleşim alanları ve gerekse nüfus incelemelerinde, Osmanlı Devleti için McCarthy’nin, TC için ise Şener’in bilgileri kaynak kabul edilmiştir. Bunun nedeni, Dokuz Eylül ve Ege Üniversiteleri tarih bölümlerinde²⁴⁸ yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti için McCarthy’nin kaynak kişi olarak

²⁴⁷ Kastedilen, Yer adları değişikliği, varlık vergisi gibi uygulamalar olup detayları için Bkz. Araştırma Projesi Raporu, Bölüm 4.3.2.

²⁴⁸ DEÜ Tarih bölümü ile görüşme, 27.09.2007 tarihinde bölüm başkanı olan Yrd. Doç. Dr. Hakkı Uyar’ın önerisi üzerine bölüm toplantısının hemen ardından tüm bölüm öğretim üyelerine konu ile ilgili fikirlerinin sorulması ile yapılmış, ve kendilerini konuya daha yakın gören bölüm başkanı ve Yrd.Doç.Dr Nedim Yalansız’ın önerileri baz alınmıştır. Ege Üniversitesi tarih bölümü ile ise, öncelikle hâlâ bölüm başkanı olan Prof.Dr. İsmail Aka ile mail yoluyla görüşülmüş, ardından kendisi bölümden ilgili gördüğü hocalarla görüşmelerini tamamladıktan sonra 25.09.07 tarihinde yapılan görüşmede önerilerini belirtmiştir. Süryanilere ilişkin bilgi toplanırken 07.05.2006’da, İstanbul Süryani Kadim Kilisesi Müdürü Zeki Demir ile de görüşülmüştür. Etnik gruplarla ilgili Kaynaklar’da verilen ilgili literatürde okunmuştur.

Bununla birlikte Andrews, 2006 da incelenmiş ve Şener’in bilgilerinden çok farklı olduğu görülmüştür. Bu nedenle tez, Dipnot 93’te Ortaylı’nın (2007) söylediklerine katılmaktadır.

gösterilmesi ve incelenmesinin söylenmiş olmasıdır. TC için incelenen kitaplarda Şener'in fikirlerine karşı eleştiri getirilmediği görülmüştür. Şener bütün etnik grupları incelemiş, bunları doğrudan yaşadıkları yer ve nüfus kapsamında ele almıştır.

Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin etnik gruplara ilişkin yer ve nüfus bilgileri için McCarthy, TC için Şener kaynak kişi kabul edilmiştir²⁴⁹. Bu haliyle **Nusayriler dışında etnik grupların yaşam alanlarının çok değişmediği ve Osmanlı'daki yaşam alanlarının çevre illerine doğru yayıldığı görülmektedir. Buna ek olarak etnik grup nüfusunun 4,6 kat arttığı ortaya çıkmaktadır. Osmanlı'nın verilen döneminden TC'nin bugününe toplam nüfusta yaklaşık 3 katlık bir artış yaşanmıştır. Sonuçta, etnik gruplardaki nüfus artışının TC nüfus artışına yakın/paralel olduğu ortaya çıkmaktadır.**

Azınlıkların ve etnik grupların bugünkü yaşama alanları, TC'nin ulusal ve uluslararası ilişkileri de düşünülerek tezin Nuts 2 bölgelerinin belirlenmesinde temel verilerden biri olmuştur.

3.3.3 Ekonomik Veriler

Tezin temel ekonomik verisini²⁵⁰ sektörel yapı oluşturmuştur. Çünkü, ekonomi bir bilim ve eylem alanı olarak coğrafyadan etkilenmekte ve beslenmektedir. Bu nedenle, **kaynaklarını elde edebilecekleri alanları seçerken** doğal çevreyi [kısıtlayıcılar (havza sınırları ve bu sınırlara ilişkin kararlar vb.), iklim, yüzey şekilleri, bitki örtüsü vb.], **malın üretileceği ve tüketileceği alanları belirlerken** kültürel çevreyi (ulaşım bağlantıları, yerleşim hiyerarşisi, üretim-tüketim alışkanlıkları/ilişkileri vb.) analiz etmekte ve mekânda konumlanmaktadır. Analizde doğal çevre ele alınıyor olmakla birlikte, ekonomiler ağırlıklı olarak kültürel çevreyi önemsemektedir. Bir diğer deyişle ekonomi, doğal çevreyle doğanın korunması

²⁴⁹ Etnik gruplarla ilgili Bilge (2001) ve Macar (2003)'in kitapları da okunmuş ayrıca Süryanilerin internet sitesi editörü Şabo Boyacı'dan 18.04.2006'ta mail yoluyla bilgi alınmıştır.

²⁵⁰ Bu bölüm, 20-21.03.2009'da 21. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi'nde "Geographical Distribution Of All Sectors In Turkey And Their Relationship With Ecology" başlıklı bildiri ile sunulmuştur. Bkz. Bildiri Kitabı, 504-511, Bursa. Bununla birlikte, 04.06.09'da Hükümet Partisinin Yeni Teşvik Paketi'ni açıklaması ile, buna ilişkin bilgi ve yorumlar eklenmiştir.

ve/veya döngülerinin devamına etkileri açısından değil, kültürel çevreyle bağlantılı olarak hammadde ve ekonomik ilişkiler kapsamında ilgilenmektedir. Ekonomik aktivitelerin oluşturduğu kirlenmelere karşı düzenlenen yasalar, durumu açıklamaktadır (Havza Koruma, Su kirliliği, Toprak vb. doğal çevreyle ilgili yasalar).

Görüldüğü gibi, ekonomiler, yatırım maliyetlerini karşılayabilmek ve bilinen ekonomik kalıplara göre kâr edebilmek için üretim ve tüketim alanlarını öncelikle altyapı potansiyelleri araştırması ile mevcudu kavrayarak belirlemektedir. Geleceğe yönelik yatırımlar ise aynı kapsamda şekillenmektedir. Dolayısıyla, **bir sektör yer seçerken kaynağa bağlı konumlanmak yerine, altyapı varlığı ve/veya artırımı yoluyla kaynağa ulaşabilir olmayı tercih etmektedir.**

Bu durumun nedeni

- ülkemizde ekonomik kararların mekânsal sınırlarının belirlenmemiş olması ve yatırımların doğaya değil altyapıya göre şekillenmesi,

sonucu ise

- doğanın taşıma kapasitesinin aşılması ve dolayısıyla doğal döngülerin zarar görmesidir.

AB'ye uyum sürecinde olan Türkiye, bu sürecin gereği olarak “sürdürülebilir kalkınma” temelli pek çok anlaşmaya imza atmış ve bu doğrultuda Ulusal Eylem Planı ve en sonunda Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planını hazırlamıştır. Ancak, bunların hiçbirinde, sektörlerin mevcut ve olması gereken sınırları bulunmamaktadır. Bir başka anlatımla, kalkınma sürdürülebilir dolayısıyla doğayla uyumlu yürütülmek istenirken, temel bir belirleyici olarak **doğanın kullanılma biçimi ve eylemlerin ekolojik etkileri düşünülmemektedir.** Dolayısıyla, **eylem amaç dışına taşmaktadır.** Sürdürülebilir kalkınmanın tek yolu, doğayı koruyarak gelişmek olarak tanımlandığından, Türkiye’de sektörlerin bulunduğu/bulunması gereken sınırların belirlenmesi kaçınılmazdır.

Bu belirlemeyle **bir taraftan ekonominin yapılanmasıyla ilgili olarak,**

- sektörlerin konumlandığı alanlar ortaya çıkacak,
- bu konumlanmanın rasgele ve/veya varsa kriterler doğrultusunda oluşmuş olma durumu incelenecek,
- ve sonuçta, gerçekte olması gerekenlerin belirlenmesi sağlanırken gelecekteki oluşumlarla ilgili kestirimlerin yapılması kolaylaşacak;

bir taraftan da doğal yapının korunabilmesi için sektörlerin,

- hangilerinin kaynağa bağlı olduğu,
- hangilerinin devletin gerek merkezi ve gerekse yerel yönetimler aracılığıyla zorunlu götürmesi gereken hizmet olduğu ve
- hangilerinin çevresindeki sektörlerle bağlantılı olduğu gözetilecektir.

Dolayısıyla, doğayı mekân ve hammadde kaynağı olarak kullanan ekonominin bunları **nasıl ve nerede kullanma izni olduğu** belirlenmiş olacaktır. Doğal döngülerin bu kazanımının yanı sıra yatırımcı da kazançlı olacaktır. Çünkü, her bir sektör için gereken altyapı farklıdır ve yatırım için ise altyapıların sağlanması ve altyapı maliyetlerinin karşılanması gerekmektedir. Bu maliyetlerin karşılanması ve fazlasıyla kazanılması gerek noktasal anlamda yatırımcı ve gerekse büyük ölçekte ülke ekonomisi için kârlı olandır. Dolayısıyla mevcut altyapı sınırlarının bilinmesiyle yatırımcı, altyapının hazır olduğu/altyapı kurması gerekmeyen alanları seçerek **ekonomik davranacaktır.**

Hangi sektörlerin nerelerde olduğu ve olabileceğinin bilinmesinin diğer faydaları ise şöyledir:

- Ekolojide (havzalar, tarım bölgeleri vb.) olduğu gibi ekonomide de sınırlar belirlenmiş olacak ve bu sayede ekoloji verileri ile ekonomi verileri bir araya getirilebilecektir.
- Yatırımcı, yatırım yapmak istediği sektörü hangi coğrafyada konumlayacağını önceden bilecektir. Bu sayede bir gün götürülmesi beklenen altyapıyı beklemeyerek faaliyetine başlayacaktır. Dolayısıyla, kazanılan zamanla hem yatırımcı hem de ülke ekonomisi kazanç sağlayacaktır.

Sektörlerin sınırlarını belirleyen çalışmanın yöntemi ve sonuçları aşağıda anlatılmıştır.

Yöntem: Bu inceleme için, TÜİK'ten, yaptıkları tüm Genel Sanayi ve İş Yerleri Sayımı Sonuçları istenmiş ve kurumdan 1985, 1992 ve en son 2002 yılı geçici sonuçları gönderilmiştir.²⁵¹ Her ilin sanayi kollarına göre, iş yerleri ve istihdam sayıları olarak alınan veriler Microsoft Excel Programında düzenlenmiştir. Ardından, her ilin temel ve yerel sektörlerinin saptanabilmesi amacıyla LQ²⁵² uygulanmıştır. Yönteme göre elde edilen 1 (Bir)'ler ve 0 (Sıfır)'lar Autocad Programı'nda her bir il sınırı polyline olarak çizilen Türkiye haritasında ArcView Programı kullanılarak eşleştirilmiştir. Bu sayede, hangi sanayi dallarının hangi illerde temel ve hangi illerde yerel sektör olduğu haritalandırılmıştır. Bu işlemde önce veri tabanlarının farklılıklarından kaynaklı iki konu saptanmış ve çözülmeye çalışılmıştır:

1. TÜİK'in 1985 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, 67 ile göre yapılmıştır. 1985 yılından 2002 yılına kadar geçen sürede 14 ilçe²⁵³ il olmuştur. 1985, 1992 ve 2002 sayımlarının bir arada değerlendirilebilmesi için, kullanılan Türkiye haritasında, bu 14 il daha önce ilçesi oldukları illere dahil edilmiştir. Çalışma, sektörlerin coğrafya (yer) ile ilişkisini aradığından bu dönüşümde bir sakınca görülmemiştir. Bu nedenle analizler tamamlandıktan sonra bu 14 ilçe için tekrar il sınırları verilmiştir. Ancak bu il sınırları, il sınırlarının değişebilirliğini ortaya koyan ve ardından bunun havzalara göre yapılmasını öngören bir araştırmanın²⁵⁴ kabulüne göre çizilmiştir.

²⁵¹ TÜİK, 09.10.2006 tarih ve 47A54I-7157 sayılı e-posta ile gönderilen KCLASS01.doc , 5596.xls, hammadde_il.zip adlı dosyalar.

²⁵² LQ değeri 1'e eşit olan endüstrilerin yerel işgücü, ulusal paylarına tam olarak eşittir. Bu endüstrilerdeki yerel üretimin yerel arzı karşıladığı kabul edilir ve bu endüstrinin temel işgücünün olmadığı varsayılır. LQ'nun 1'den küçük olduğu endüstrilerin yerel işgücü, ulusal paylarından küçüktür. Bu endüstrilerdeki yerel üretimin yerel arzı karşılamadığı ve ithalata gerek olduğu, yani yerel üretimin yerel arzı karşıladığı ve temel sektör aktivitesi olmadığı kabul edilir. LQ'nun 1'den büyük olduğu endüstrilerin yerel işgücü, ulusal paylarından büyüktür. Yerel üretim bu endüstrilerde uzmanlaşmıştır, ulusla ilişkilidir ve yerel arzı aştığı ve bu nedenle ihracatına izin verildiği kabul edilir. Sonuç olarak, bu endüstrilerdeki yerel ekonomik aktivitenin, yerel olmayan temel sektör aktivitesi olduğu varsayılır (Klosterman, 1990, ss.128-129).

²⁵³ Bugün il olmalarına karşın 1985'de ilçe olan ve bu yıla göre tekrar dahil edildikleri iller şöyledir: Yalova-İstanbul, Düzce-Bolu, Kırıkkale-Ankara, Karaman-KONYA, Osmaniye-Adana, Aksaray-Niğde, Bartın-Zonguldak, Karabük-Zonguldak, Bayburt-Gümüşhane, Ardaha-Kars, Iğdır-Kars, Kilis-Gaziantep, Batman-Siirt, Şırnak-Siirt.

²⁵⁴ Bu çalışmanın detayları için Bkz. Sılaydın, M.B ve Efe, M. (2006), "Türkiye'de İl Sınırlarını Belirleme Kriterlerinin Saptanması", PLN 698 Research dersi ödevi, DEÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı.

2. Kurumdan, 1985 ve 1992 sayımları ISIC.REV.2²⁵⁵ sınıflaması, 2002 sayımları ise, Nace.Rev.1.1 sınıflaması kapsamında gönderildiğinden, Kurumla yapılan yazılı ve sözlü görüşmeler sonucunda, internet sitelerinde mevcut olan “Dönüşüm Tabloları” kullanılarak, ISIC.Rev.2 sınıflaması, Nace Rev.1.1’e dönüştürülmüştür. Diğer taraftan, dönüşüm tablolarının kullanılması sonucunda, 1985 ve 1992 yıllarında kullanılan sektör sınıflama adları ile 2002 yılı sektör sınıflama adları örtüşmemiştir. Dolayısıyla, 2002 yılında mevcut olan bazı sektörler, 1985 ve 1992 yıllarında verilerine ulaşamadığı için yok sayılmıştır. Ancak, Madencilik ve Taşocakçılığı gibi, uzun yıllardan beri varlık gösterdiği bilinen sektörler için yorum yapılmaya çalışılmıştır²⁵⁶. Yapılan incelemeler sonucunda her bir yıl için verilerine ulaşılan sektörler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.8 Yıllara göre verilerine ulaşılan sektörler

Yıllar	Sektörler	Toplam Sektör Sayısı
1985	15, 17, 20, 21, 23, 26, 27, 28, 36, 45, 50, 52, 55, 60, 65, 66, 70, 80, 92, 93	20
1992	10, 11, 13, 14, 15, 17, 20, 21, 23, 26, 27, 28, 36, 40, 41, 45, 50, 52, 55, 60, 64, 65, 66, 70, 80, 90, 92, 93	28
2002	10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 41, 45, 50, 51, 52, 55, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 80, 85, 90, 92, 93	52

Çalışmada hangi sektörün ne kadar ilde yaygın olduğu, aşağıdaki tabloda verilmiştir. Burada, hangi sektörün kaç ilde temel sektör olduğuna bakılmıştır. Bir sektörün kaç ilde görüldüğünü veren bu tabloda birer büyük şehir olan İstanbul, İzmir, Ankara ve Kocaeli'nin verilen sırayla çok sayıda sektörü bulundurduğu görülmüştür.

²⁵⁵ Adı geçen sınıflamalara TUİK'in resmi internet sitesinden ulaşılabilir.

²⁵⁶ Verilerin toparlanmasından sonra kullanılan LQ Yöntemi, çalışan sayısını esas almaktadır. Bu nedenle, bu çalışma da çalışan sayısı kullanılmıştır. Fakat iş yeri sayılarının yöntemine uygulanması ile de haritalar oluşturulmuş ve karşılaştırılma yapılabilmesi amaçlanmıştır. Sonuçta, elde edilen haritaların büyük bölümünde çalışan sayısına göre oluşan kümelenmelerin, iş yeri sayısına göre oluşan kümeleri kapsadığı görülmüştür.

Tablo 3.9 Sektörlerin temel sektör olduğu il sayısı

Sektör	Yıllara Göre Temel Sektör Olduğu İl Sayısı			Sektör	Yıllara Göre Temel Sektör Olduğu İl Sayısı		
	1985	1992	2002		1985	1992	2002
10		15	7	37			2
11		6	1	40		49	44
13		18	4	41		48	46
14		39	25	45	10	5	15
15	57	57	43	50	3	4	46
16			4	51	36		9
17	13	8	14	52	49	35	55
18			11	55		40	21
19			9	60	13	14	52
20	32	31	48	61			5
21	20	5	9	62			2
22			3	63			9
23	11	9	4	64		5	47
24			12	65	11	3	19
25			15	66	2	1	1
26	35	29	22	67			6
27	16	13	9	70	13	17	6
28	31	19	12	71			16
29			18	72			3
30			5	73			1
31			8	74			8
32			3	80	27	10	20
33			8	85			19
34			8	90		9	4
35			6	92	23	11	24
36	9	6	9	93	46	49	57

Bu verilere göre, sektörlere göre bölgeleme yapılabilmesi ve/veya sektörlerin çökme alanlarının saptanabilmesi amacıyla, iki yaklaşım uygulanmıştır:

1. Yıllara göre oluşan haritalarda sektörler için öbekler saptanarak, her bir sektördeki öbek sayısı tablosu elde edilmiştir.

Öbeklerin tanımlanmasında ise, il sınırlarının çakışık olması esas alınmıştır. Bununla birlikte, sınırlarının çakışık olmasına karşın, dağınık halde bulunan öbekler söz konusu olduğunda ise, Atalay ve Mortan'ın²⁵⁷ öneri coğrafi bölgeleri baz alınarak, gerekli bölünmeler yapılmıştır. Oluşan tabloda ortalama öbek sayısı ve standart sapması hesaplanmıştır.

²⁵⁷ Atalay ve Mortan, Türkiye'yi 8 ekolojik bölgeye ve bu bölgeleri de bölüm ve yörelere ayırmıştır. Ayrıntılar için Bkz. Atalay, İ. ve Mortan, N., "Türkiye Bölgesel Coğrafyası", İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2002.

Hesaplama standart sapma veri kümesine göre büyük çıktığından, değer ikiye bölünmüştür. Ardından, kabul edilen bu standart sapmanın bir üst ve bir alt aralığı belirlenerek, üst aralığında bulunan öbek sayısına sahip olan sektörler yaygın (Y), alt aralığında olan öbek sayısına sahip olan sektörler kümeleşmiş (K) ve 1985 ve 1992 yılları için bilgisine ulaşılamayan sektörler ve/veya standart sapmaya denk düşen öbek sayısına sahip sektörler nötr (N) kabul edilerek 1985–1992–2002 sürecindeki değişimleri incelenmiştir. Yapılan, harflendirmelerin ardından, zaman içerisinde, kümeleşenler, yayılanlar ve her zaman küme ve her zaman yaygın olanlar saptanmıştır. Buna göre yapılan gruplama aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.10 Sektörlerin zamanla değişimine yönelik gruplama

Gruplar	Sektörler
Zaman içinde Kümelendi Olanlar	10, 11, 13, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 70
Zaman İçinde Yaygınlaşmış Olanlar	25, 29, 45, 60, 65
Her Zaman Kümelendi Olanlar	21, 61, 62, 63, 66, 67, 72, 73, 74, 90
Her Zaman Yaygın Olanlar	14, 15, 20, 26, 28, 36, 40, 41, 50, 51, 52, 55, 71, 80, 85, 92, 93

2. Sınırları bitişik olan illerde, benzer temel sektörlerle sahip olup olmadıkları değerlendirilmiştir.

Her iki incelemede de temel sektörlerin bulunduğu ilin kaynağına bağlı olma durumu, temel veri olarak kullanılmıştır.

Çalışma, kendi içerisinde yaptığı bu analizlerin yanı sıra konu ile ilgili geçmiş çalışmaları²⁵⁸ da incelemiştir. Bunlara ilişkin değerlendirme aşağıda yapılmıştır.

Sonuçlar: Sektörlerin mekânla ilişkisini inceleyen çalışmalardan Tekeli'nin çalışması, ülkenin ekonomik açıdan önemli değişimler yaşadığı 1980 öncesine ait olduğundan günümüz için kullanılabilir bulunmamıştır. DPT'nin çalışması ise, gerek Nace.Rev.1.1'i ve gerekse LQ yöntemi kapsamında geliştirdiği düşünülen (istihdamı ve işgücünü eşit ağırlıkla formüle ettiği için) bir formülü kullanması bakımından, bu

²⁵⁸ Bunlar, kaynakçada detayları verilen Tekeli'nin 1979 tarihli "Mekân Organizasyonlarına Makro Yaklaşım" ve DPT'nin 2006b tarihli "İllerde Öne Çıkan Sanayi Sektörleri" çalışmalarıdır.

çalışmaya benzemektedir, ancak 1 ve 2. sayfalarında belirttiği gibi sadece illerdeki imalat sanayilerini incelemiş ve yeni verilerle desteklenmeye açık bırakılmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmanın sonuçları kullanılmamıştır. Bununla birlikte, Tekeli'nin çalışmasından sonra bugüne ilişkin bir yorum yapmak mümkündür: 1960'lı yıllardan itibaren farklı illerde farklı sektörler öne çıkmıştır. Dolayısıyla, günümüze değin ekonomilerin belirli yer seçme alanları bulunmamaktadır. Bir diğer deyişle, planlı bir yer gösterme politikası olmadığından, sektörler kimi zamanlarda kimi illerde öne çıkmışlardır. 1960'larda ve 1985–1992 aralığında daha çok ülkenin batısında gözlenen sektörel çeşitlilik zamanla ülkenin doğusunda da görülmeye başlanmıştır.

Tablo 3.10'a göre iki saptama yapılmıştır:

1. Çalışma, sektörlerin doğal ve kültürel çevre ile ilişkisini aradığından, yukarıdaki tabloya göre her zaman yaygın ve zaman içerisinde yaygınlaşmış olan sektörler önemli bir girdi oluşturmaktadır. Haritaları ile tekrar yapılan eşleştirmeler doğrulamaktadır ki bu sektörler, ülkenin büyük bir kısmında temel sektör konumundadır. Dolayısıyla, değinilen grupta yer alan sektörün bulunduğu iller,
 - bu sektörlerin kapsamına giren altyapıya sahip olmaları,
 - çevre illere ve/veya ülkeye sektörün ürünlerini ihraç edebilmeleri (LQ Yöntemi'nin varsayımı) ve
 - 64, 80, 85 No'lu sektörler gibi merkezi ve/veya yerel yönetimlerin zorunlu hizmetleri arasında yer almaları

nedenleriyle yapılacak sınır haritası kapsamı dışında tutulabilirler. Bir diğer deyişle, **bu sektörler, öneri sınırlar içerisinde istedikleri alanda yer seçebilirler.**

2. Sektörlere ilişkin öneri sınırlar, her zaman kümelenmiş ve zaman içerisinde kümeleşen sektörlerle göre çizilmiştir. Ancak, burada yukarıda da değinildiği gibi bu sektörlerin,
 - hangilerinin kaynağa bağlı,
 - hangilerinin devletin gerek merkezi ve gerekse yerel yönetimler aracılığıyla zorunlu götürmesi gereken hizmet ve

- hangilerinin çevresindeki sektörlerle bağlantılı olduğu temel etkenler olarak kabul edilmiştir.

Bunlara ek olarak son 10 yıllık süreçte gıda, otomotiv, demir-çelik, metal, tekstil ve enerji sektörlerinin gelişerek bugün verilen sırayla önemli sektörler haline geldiği (Mavi, 2008, ss.38, 61) veri alınmıştır. Sonuçta, zaman içerisinde kümeleşenlerden kaynağa bağlı olduklarından 10, 11, 13 ve 23 ile yerel ve merkezi hükümetlerin hizmeti kapsamında yürütüldüğünden 37 no'lu sektörler; her zaman küme olanlardan ise yine merkezi ve yerel yönetim kapsamında olduğundan 61 ve 62 no'lu sektörler çıkarılmıştır. Tüm bu sonuçlara göre oluşan harita 3.6 aşağıda verilmiştir.²⁵⁹

Sektörlerin yatırım sınırlarının belirlenmesinin ardından, 04.06.09 tarihinde hükümet partisi tarafından açıklanan Yeni Teşvik Paketi incelenmiştir.²⁶⁰ Pakette Türkiye sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine göre 4 bölgeye ayrılmış ve 81 ilin tümüne teşvik öngörülmüştür.

Pakette önerilen yatırımlar on iki başlıkta toplanmıştır.²⁶¹ Bölgelerine göre iller ve önerilen yatırımları Tablo 3.11'de verilmiştir

²⁵⁹ Haritada verilen bu benzer sektörel yatırım sınırlarında Edirne'de 27, 40, 70; İstanbul'da 22, 30, 35, 63, 65, 67, 70, 72, 74; Ankara'da 22, 32, 33, 63, 67, 70, 72, 73, 74; Eskişehir'de 21, 24; Bilecik'te 18, 30, 31, 33; Konya'da 24; Kırıkkale'de 22, 24, 31, 32, 33, 63, 67, 70; Çankırı'da 24, 74; Kastamonu'da 19; Samsun'da 24, 27, 33; Adıyaman'da 17, 18; Muş'ta 74; Elazığ'da 67; Malatya'da 17; Gaziantep'te 17, 19, 24 ve Urfa'da 67 no'lu sektörler de bulunmaktadır.

Buna ek olarak, sadece 2002 yılı verileri kapsamında Aydın'da 10, 14, 15, 20, 50, 52, 55, 60, 64, 71, 93; Nevşehir'de 14, 15, 26, 41, 50, 52, 55, 60, 64, 65, 71, 93; Ordu'da 15, 20, 41, 45, 50, 52, 60, 64, 80, 93 ve Rize'de 15, 20 ve 60 No'lu sektörlerle yatırım yapılabilir.

²⁶⁰ Vergi paketine ilişkin bilgiler Milliyet, 2009 ve Radikal, 2009'dan derlenmiş, inceleme ve yorumlar tarafından yapılmıştır.

²⁶¹ Bunlar: Kimyasal madde imalatı, rafine petrol ürünleri imalatı, transit boru hattıyla taşımacılık, motorlu kara taşıtları imalatı, demiryolu ve tramvay lokomotifleri ve/veya vagon imalatı, liman ve liman hizmetleri, elektronik sanayi yatırımları, tıbbi aletler, hassas ve optik aletler imalatı, ilaç imalatı, hava ve uzay taşıtları imalatı, makine imalatı yatırımları, madencilik yatırımlarıdır (altın, gümüş, platin, bakır, kurşun, çinko, pirit, krom, civa, antimuan, kalay, vanadyum, arsenik, molibden, tungsten, kobalt, nikel, kadmiyum, bizmut, titan, alüminyum, nadir toprak elementleri ve nadir toprak mineralleri, sezyum, rubidyum, berilyum, indiyum, galyum, talyum, zirkonyum, hafniyum, germanyum, niobyum, tantalyum, selenyum, telluryum, renyum).

3. ve 4. Bölgelere aynı yatırımlar önerilmiş ve bunun yanı sıra sistemde, en geniş imkânlar sosyoekonomik anlamda en az gelişmiş bölge olan 4. bölgeye verilmiştir.

Tablo 3.11 Bölgelerine göre iller ve teşvik edilen yatırımlar

Bölgeler	İller	Teşvik Edilen Yatırımlar
1	Ankara, Bilecik, Bolu, Bursa, Düzce, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Yalova, Tekirdağ	Motorlu kara taşıtları ve yan sanayi, elektronik, ilaç, makine imalat ve tıbbi, hassas ve optik alet yatırımları gibi ileri teknoloji
2	Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale Bozcaada, Gökçeada hariç), Denizli, Isparta, Mersin, Muğla	Makine imalat, akıllı çok fonksiyonlu tekstil, metalik olmayan mineral ürünler (cam, seramik, karo, yalıtım malzemeleri vb.), kağıt, gıda ve içecek imalatı
3	Adıyaman, Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Bartın, Çorum, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Niğde, Osmaniye, Samsun, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak	Tarım ve tarıma dayalı imalat sanayi, konfeksiyon, deri, plastik, kauçuk metal eşya gibi emek yoğun sektörlerin yanı sıra turizm, sağlık ve eğitim
4	Ağrı, Ardahan, Artvin, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada), Çankırı, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kars, Kastamonu, Malatya, Mardin, Muş, Ordu, Rize, Siirt, Sinop, Şanlıurfa, Şırnak, Trabzon, Tunceli, Van	Tarım ve tarıma dayalı imalat sanayi, konfeksiyon, deri, plastik, kauçuk metal eşya gibi emek yoğun sektörlerin yanı sıra turizm, sağlık ve eğitim

Yapılan incelemede, yatırım teşvikleri ve buna göre vergi düzenlemesini içeren önerinin TUIK'in sınıflandırmasıyla birebir örtüşmediği gözlenmiştir.²⁶² Ek olarak, teşvik önerisi, sektörlerin yatırım sınırlarıyla karşılaştırıldığında sadece birkaç ilde ve bunların birkaç sektöründe uyum olduğu saptanmıştır. Bu iller ve sektörleri şunlardır: Ankara, 24, 31; Aydın, 15; Balıkesir, 31; Bolu, 24; Bursa, 24, 34; Denizli, 21; Düzce, 24; İzmir, 33; Kahramanmaraş, 17; Kayseri, 17; Kocaeli, 24, 31, 33, 34; Manisa, 19; Mersin, 21; Muğla, 21; Ordu, 80; Osmaniye, 17; 21; Sakarya, 24, 31; Uşak, 17, 19.

²⁶² Durum, kurumların birbirlerinin verilerinin kullanmadığını ve kararlarını kendi bünyeleri içerisinde ve dolayısıyla birbirlerinden bağımsız aldıklarını gösteren örneklerden biridir.

Öneri yatırım adları, TUIK'in sınıflandırmasıyla örtüşmediğinden, değerlendirme yapabilmek için isimlerin yakınlığı ve olası kapsamaları düşünülerek verilen adlar TUIK'in ilgili sınıflandırma numaralarına dönüştürülmüştür. Buna göre, Motorlu kara taşıtları ve yan sanayi, 34; elektronik, 31, 32; ilaç, 24; tıbbi hassas ve optik alet, 33; makine imalat, 31, çok fonksiyonlu tekstil, 17, 18; metalik olmayan mineral ürünler (cam, seramik, karo, yalıtım malzemeleri vb), 26; kâğıt, 21; gıda ve içecek, 15; tarım ve tarıma dayalı imalat sanayi, 1, 2, 5; konfeksiyon, 17-18; deri, 19; plâstik, kauçuk, metal eşya, 25; turizm, 92, sağlık, 85 ve eğitim 80 No'lu sektörlerin kapsamında değerlendirilmiştir.

Görüldüğü gibi, Türkiye'deki illerin sadece %22'sinde ve bunların ise sadece birkaç sektöründe, sektörlerin yatırım sınırıyla uyum söz konusudur. Dolayısıyla, **uzun vadeli bir oluşumu vergi indirimiyle de teşvik eden bu uygulamanın, tezin önerdiği sektör yatırım sınırlarına göre değiştirilmesi/yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Çünkü ekoloji veri alınmadığı gibi sektörlerin altyapı oluşumları da önemsenmemiştir.**

3.4 Öneri Sınırlar ve Uygulanabilirliği

Bölgelemeye ilişkin gerekçeler ve kullanılan verilere göre belirlenen bölge sınırları aşağıda Harita 3.7'de verilmiştir. Bunlar Bölüm 3.3.1'de verilen Nuts 1 bölgelerinin alt ölçekleridir. Bir başka anlatımla, Nuts 1 bölgeleri kalkınma planlarının karar alanları olarak kullanılacak, Nuts 2 bölgeleri ise doğrudan mekânsal planlama alanları olacaktır.

Ülkemizde **belirlenmiş bölgeler olmadığından bu öneri uygulanabilir. Çünkü, tez, Ağustos 2009 tarihi itibarıyla ülkemizde planlama alanında sınırları belirlenen ilk bölgeleme denemesidir.**

Tezde verilen tüm gerekçeler, TC'nin "Sosyo-Ekonomik ve Ekolojik Temelli Bölgeleme" yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bölgelemede kullanılması öncelikli görülen veriler de sıralanmıştır. Ancak, haritasıyla verilen bölge sınırları yukarıdaki tüm bölümlerde farklı açılardan ele alınan **koşullarının farkındalığı, kabullerinin öngörülmesi ve gerekliliklerinin yerine getirilmesi** ile planlamanın hali-hazır haritaları olarak kullanılabilir.

Diğer taraftan, 2003 yılından başlanarak bilgi istenen ve 2007 yılına kadar istenilen bilgilerin ellerinde bulunmadığını belirten TÜİK, bugün hâlâ belirtilen bilgilere sahip değildir. Gerek ülke güvenliği ve gerekse ekonomisi ile doğrudan ilişkili olduğundan ulaşılmak istenen bilgiler illere göre;

Harita 3.7 Türkiye'nin Nuts 2 bölgeleri

- ödenen dolaylı ve dolaysız vergi miktarları ve
- yaşayan azınlıklar, etnik gruplar, bunların sayıları ve ekonomik aktivite alanları olup ilki tezde kurumun verdiği bazı bilgilerin yukarıda ilgili başlıkta verilen yöntem ve yorumlamasıyla kullanılabilir hale gelmiştir.

Ayrıca kurumun, böyle bir bilginin zaten kendilerinde mevcut olmadığını belirtmesi nedeniyle bu bilgiler, tam sayıları vermeyen ve tezde adları geçen literatürden elde edilmiştir. Vergiyle ilgili bilginin Maliye Bakanlığında alınamaması da planlamanın gereksindiği verilerin ilgili kurumlarından alınamadığını netleştirmektedir. Aynı bilgiler, Sanayi ve Ticaret Odaları ve Esnaf ve Sanatkârlar Odalarından da istenmiş, ancak onlar da kendilerinde olmadığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla **yapılması ve artık acil biçimde uygulanması gereken bölgelemeyi ve sınırlarını, olması gereken bakış açısı ve yöntemiyle ortaya koyan bu tez, öne sürdüğü planlama bölgelerinin işlerliğinin sağlanması için adı geçen ve doğrudan planlamanın bilgi kaynakları olan bu kurumların değinilen bilgileri netleştirmesi gerektiğinin farkındadır.** Bir başka anlatımla, **tezde yakın tarihli bilgi ve belgelerin kullanılmamış olması bugün için öneri sınırlara göre alt ölçeklerde planlama yapılmasına engel değildir.** Ancak, burada kullanılan ve ilgili kurumlarca net sayılarla açıklanması arzu edilen bilgilerin oluşturulmaması, yakın bir gelecekte bu tezin kendisinin alt ölçekli planlama alanları olarak gördüğü Sılaydın'ın tezinde önerdiği alt ölçekli yöre planlarının ve Çelik'in önerdiği kırsal planlamanın uygulanamamasına neden olacaktır. Dolayısıyla, uygulanabilirliğin ilk koşulu ilgili kurumların kendi görev alanlarındaki bilgileri en kısa sürede bulundurmasıdır.

Uygulanabilirliğin ikinci ve temel koşulu tezde ayrıntılı verilen modernizmin ve onun bugünkü adı olan postmodernizmin mücadele ruhunun farkında olunmasıdır. Tabiat anayı vahşi doğa olan algılatan ve doğayı kendine üretimi için kaynak alanı olarak gören bu anlayış, kendisinin hem nedeni ve hem de sonucu olarak kurguladığı sistemi ve onun ekonomisini sürdürmektedir.

Buradaki sorun, “insanın durumunu doğa belirlemez, çünkü insan doğayı dönüştürür” (Acar, 2008, s.150) düşüncesinin giderek pekiştirilmesidir. Egemen iktisat teorisi kapitalizmin iktisadidir ve sistemi ayakta tutmaya odaklanmakta ve başka bir toplumsal düzeni düşünmenin de önüne geçmektedir.

Günümüzde iktisat bilimi, dünyayı daha güzel hale getirmek için yaptıklarının geçersiz olduğunun, küresel ısınmanın, temiz su kaynaklarının yok olmasının vb. pek çok doğal yıkımın çağdaş ekonominin bir sonucu olduğunu farketmiştir. Sosyal yapılanmayı tümden gelim yöntemine göre kurgulayan bu sistemin, kurgusunu tümevarımla açıklaması gerekmektedir.²⁶³ Türkiye de bu sisteme uyan yapılanmasıyla 2000’li yıllardan sonra IMF’den ciddi borçlar alır olmuş ve yaşadığı süreç sonucunda kendine dönerek sorundan kurtulabileceği adımları atamaz hale gelmiştir. Dolayısıyla, doğayı meta olarak gören ekonomik bakış açısının çözüm olmadığı ortadadır ve bundan sonra uygulanması gereken doğayla **mücadele eden değil doğaya uyum gösteren ekonomik yapılanmadır. Dolayısıyla, bu kapsamda** havza sınırlarını temel alan sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgelemenin uygulanabilir olduğu görülmektedir.

Bölgelemenin uygulanabilir olması, Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi **verilen sınırlar içinde ve yukarıda verilen kapsamda her bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarına uygun İskân politikalarının oluşturulmasına da bağlıdır.** Bu politikalar, Devletin resmi planlama kurumu olan DPT tarafından uygulanmaya konmalıdır. Buna ek olarak **planlamanın doğadan taraf olması gerekliliği nedeniyle ideolojiler ve siyasetle ilişkisinin önüne geçilmesi sağlanmalıdır.** İlgili başlıkta anlatıldığı gibi, ideolojiyi mekânsallaştırmanın yolu planlamadan, plan yapabilmenin yolu ise belediye olmaktan geçmektedir. Bu nedenle yerel seçimler giderek önemsenmekte ve hangi siyasi partinin hangi illerde öne çıktığı/erk kazandığı haritalarla gösterilmektedir. Dolayısıyla, **belediyelerden plan yapma yetkisi alınmalıdır.** Böylelikle, 5747 Sayılı “Büyükşehir Belediyesi Sınırları

²⁶³ İktisatın günümüze kadar süren bakış açısını, yanlışlarını ve bunları farketmesini Acar (2008), “İktisadi Değiştirmek” adlı kitabında anlatmıştır.

İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” gibi yasalarla güdülen amaçların²⁶⁴ da önüne geçilebilecektir.

Nuts uygulanabilir ve verimli bir sistemdir. Ancak bu sistemin, belirtilen amaçlarına ulaşabilmesi doğru sınırlarda mümkündür. Dolayısıyla, tez, TC’nin AB’ye girmekte ve yaşadığı sürecin devamlılığında ısrar etmesi halinde, 2002 yılında kabul ettiğini değil, burada önerdiği sınırları sunmasını doğru görmektedir. Özetle, ulusal güvenlik ve doğaya uyumlu ekonomik kalkınma için **önerilen bu planlama sınırları**, amacın her şekilde AB’ye girmek olduğu süreçte **Nuts sınırları olarak kullanılmalıdır**. Bu şekliyle yasada belirtilen rakamlar değişecek ve 26 Nuts 1 ve 28 Nuts 2 bölgesi oluşturulduğu belirtilecektir. Buna ek olarak oluşturulan 26 bölgede, Nuts sisteminin öngördüğü tüm veriler toplanacaktır.²⁶⁵

Tez, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın kendi önerisi için topladığı tüm verileri, öneri bölgelerinin verileri olarak görmektedir. Ayrıca, bölgelerini DPT’nin yanı sıra bu Bakanlığın da uygulama sınırları olarak sunmaktadır.

²⁶⁴ TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesi Yerel Yönetimler Komisyonu (Mercan Efe, Aslı Özaylak, Mediha Burcu Silaydın, Özlem Şenyol, Nehir Yüksel, Sabri Yüksel) adı geçen kanuna itiraz metni hazırlamış ve metin, basın duyurusu olarak yayınlanmıştır.

²⁶⁵ Bkz. Tezin 86. sayfası.

BÖLÜM DÖRT

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Planlamanın eylemli olduğu ilk ölçek bölgedir. Çünkü bölge, plan kararlarının verildiği ve uygulama alanlarını gösteren birimdir. Bugünü tanıma bölge üzerinden gerçekleştirilirken gelecek de bölgeye göre belirlenmektedir. Bu nedenle, tüm dünya da bölge planlama çalışmaları önemsenmiş ve bu konuda örgütlenmelere gidilmiştir.

Bölge, TC'nin de kuruluşundan bugüne farklı konular kapsamında önemsenmiştir. Bununla birlikte, özellikle DPT'nin kuruluşundan sonra, ekonomiye yön verecek bölgesel planlama çalışmaları sürdürülmüş ve bölgeler ekonominin koşullarına göre belirlenmiştir. Özetle, bölgeler giderek sürdürülebilir kalkınmanın hizmetinde belirlenen ve dolayısıyla sınırları sürekli değişen alanlar haline gelmiştir.

Sürdürülebilirlik, planlama alanında en çok yankı bulan kavram olduğundan, onun öngörülerine göre, sürdürülebilir planlama arayışlarına gidilmiştir. Bu, kalkınmanın doğadan değil, ekonomiden yana olmasıdır. Dolayısıyla, planlama eylemi kendine ekolojiyi de hatırlatacak çalışma başlıkları aramıştır. Bunlar, sürdürülebilir planlama, ekolojik duyarlı planlama yaklaşımı, çevre duyarlı planlama gibi kavram öbekleridir. Ancak bu çalışma alanlarında da doğal dengelerin korunması/sürdürülmesi anlayışının yerini, yer seçimi sorunlarının çözümü almıştır. Ulusal çalışmalarda bu net biçimde görünmektedir (Sılaydın, Ergin, Efe, 2001).

Dolayısıyla Türkiye'de planlama, ekonomiyi bir etken olarak alıp yön vermesi gerekirken, ekonominin güdümünde yürüten bir eylem alanı haline gelmiştir. Bu ise, ekonominin koşullarının değişmesiyle, sürekli planlanacak bölge sınırlarının ve planlamayı da etkileyen yasal çerçevenin değişmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu nedenle de bugüne kadar ülkemizde bölge planı yapılamamıştır.²⁶⁵

²⁶⁵ Aynı saptama MGK (1993), s.421'de de yapılmıştır.

Bu tezde önerilen bölge sınırları, ülkemizde fiziki planlama alanındaki bir açığı kapatan ilk eyleme sınırları olacaktır. Bir diğer deyişle, planlamanın çalışma disiplini gereği, TC'nin potansiyelleri, ulusal ve uluslararası sorunları gözetilerek karar verilecek ve uygulamaları belirleyecek ilk ölçeklerin sınırları oluşturulmuştur:

Bunlar,

- DPT'nin planlama kararlarını doğanın sınırlarına uygun alacağı bölgeler – Nuts 1 Bölgeleri
- TC tarihinde Umum Müfettişlikleri ve DPT'nin geçmiş bölgeleme çalışmalarını da veri alarak ülkenin ulusal güvenliğini gözetin ve bundan sonra DPT'nin kararlarını mekânsallaştırılacağı bölgeler - Nuts 2 Bölgeleri,
- Bu bölgelerde sektörel yatırımlara yön veren bölgeler- Sektörlerin Yatırım Sınırlarıdır.

Planlama amacı ile yapılacak bölge tanımlamalarında bölgenin, planlama sonunda ulaşılmaması istenen hedeflere göre çizilmesi gerekir (Tekeli,2008, ss.176, 177). Tezin ulaşmak istediği ise, ulusal güvenliğini sağlanmış sınırlardır. Bu sağlanmazsa, gerek ulusal ve gerekse uluslararası hiç bir alanda güçlü olunamaz. Bir başka deyişle, ancak güçlü bir ekonomi ile uluslararası; potansiyel ve sorunları saptayarak da ulusal güvenlik sağlanır. Tez, ekonominin yön verileceği alanları doğa ve sosyolojik yapıyla uyumlu saptayarak, bölgeleri TC'nin kendi koşullarında belirlemiştir (Bkz Harita 3.6). Bu, dünya literatüründe de bölge bilimi açısından doğru kabul edilen yöntemdir.

TC'nin bugüne kadar ekonomik ve siyasi alanda bir bölgeleme problemi olmuştur. Tez, bir ülkenin problemini uluslararası birlik ve güçlerin etki alanına bırakmadan²⁶⁷ ancak kendisi çözerek, uluslararası arenada güçlü ve prestijli olabileceği kabulüyle, TC'nin sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgelerini belirlemiştir. Bu sınırlar şimdi devletin imaj alanlarıdır. Çünkü, **doğayı veri alan ekonomik yatırım alanları belirlenmiştir.**

²⁶⁷ Sorunların, uluslar arası birliklerin etki alanına bırakılmaması Usiad (2008), s.5'te de belirtilmiştir.

Yukarıda yapılan yaşama alanları incelemesi göstermiştir ki TC'nin etnik grupları yaklaşık 80 yıldır yaşam alanlarını değiştirmemiştir. Dolayısıyla, onların buralarda yaşamak istedikleri ortaya çıkmaktadır. Bu isteğin nedenleri planlama kapsamında doğru ele alınırsa bir taraftan planlama, yapması gereken mekânsal talepleri karşılama işini tamamlamış bir taraftan da uluslararası ilişkiler/amaçlar kapsamında ulusal sınırların bir parçası/toprağı olarak o mekânın dış etkilere karşı korunması/güvenliği sağlanmış olacaktır. Tüm bunların yanı sıra, ulusal güvenliğini sağlayamayan bir ülkenin ekonomisini yönlendiremeyeceği ve vatandaşları arasındaki bütünlüğü koruyamayacağı gerçeği göz önüne alınırsa, planlamanın bir eylem alanı olarak öncelikle, ulusal güvenliği ve dolayısıyla etnik grupları gerek yaşam alanları ve gerekse olası hedefleri kapsamında bilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. **Planlama bu gereği ancak üst ölçekli planları yani bölgelemeyi yaparak gerçekleştirebilir. Tez, bu gereksinimi karşılamıştır.**

TC'nin ulusal ve uluslararası siyaset gündeminde iki etnik grup öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi demokratikleşme söylemleri ile Kürt vatandaşlar, diğeri ise tehcirle ilgili olarak Ermenilerdir. TC, Kürtlerin vatandaşlık hakları üzerinde dururken bir taraftan da 1915'te yaşananların soykırım değil tehcir olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır²⁶⁸. Her iki konunun da gündemde kalması ve/veya gündem oluşturması devletin **kendi isteği dışında bir seçim, hatta zorunluluk** haline gelmiştir. **Her iki sorunun çözümü için güçlü bir ekonomi ve bunun için de doğru bir bölgeleme gerektiğinden, tez bunu başarmaya çalışmıştır.**

²⁶⁸ Soykırım yapılmadığına ilişkin verilen bu kanıtların yanı sıra en büyük kanıt olarak Osmanlı arşivinin incelenmeye açık bırakılmıştır (AA, 2005a). Bir diğer deyişle devlet, **arşivlerini herkese açık tutarak soykırım olmadığını ispatlamaktadır.** Bunun yanı sıra, soykırım ancak yakın bir tarihte yani 1948'de BM Genel Sekreterliği tarafından tanımlanmıştır²⁶⁸, dolayısıyla ceza hukukunun temel prensiplerinden biri olan **'Kanunsuz suç olmaz' prensibine göre (AA, 2006) 1915'te yaşananlar da soykırım değildir.** Konuyu aydınlatmak için, 2000 yılında Türk-Ermeni barışma komitesi Cenevre'de bir araya geldiğinde iki ülke daha doğrusu iki ulus arasındaki meselenin yoluna gireceğini düşünülüyordu: Önce Ermenistan'daki siyasi partiler, sonra da diaspora Ermenilerinin tepkileri yüzünden kuruluşundan sadece altı ay sonra Ermeni üyeler komiteden ayrıldılar. Bu girişimden dört yıl sonra, iki ülkenin resmi kurumlarında çalışan tarihçileri bir araya getiren Viyana Türk-Ermeni Platformu (VAT) girişimi de benzer bir hayal kırıklığı ile bitti. VAT, Ermeni tarihçilerin bahar randevusuna gelmeyeceklerini açıklamasıyla sekteye uğradı (Erdinç, 2005). 2005 yılında ise, "Tarihte Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermeni Soykırımı İddiaları" konulu genel görüşme başlatıldı (AA, 2005b) ancak hala sonuçlanamadı. Görüşmelerden kaçan, görüşmeleri istemeyen tarafın Ermeni tarafı olması da **soykırımı ilişkin söylemlerin gündemde kalmasını istediklerini, bunun yanı sıra soykırımın olmadığına ilişkin ispatlarda da adlarının geçmesini istemediklerini göstermektedir.**

TC toprakları bir vatandır. Bu yüzden, her vatandaşın kimliklerini eşit haklı olarak gösterebileceği, herkesin yaşamak istediği/yaşadığı/yaşayabileceği alanda, kendi ulusal kültürü ve bunun kurumlarıyla varlık gösterebileceği, devletin de dinlere ve milliyetlere eşit mesafede durduğu ulusal bir yapılanma gösterdiği örnek bir beraberliktir. Ancak bu beraberlik, TC'nin ulusal bütünlüğü ve tüm etnik gruplarıyla birlikte oluşturduğu tek kültürünün devamıyla sağlanabilir.

Devletin kurumlarıyla birlikte yürüttüğü planlama da bu eylem alanlarındandır. Bu nedenle, yapılması gereken, ekonomi ve bununla ilişkili üretim ilişkileri, tarihten gelen toprağa bağlılık ve/veya bu toprakla ilgili siyasi arena düşünülerek sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgeleme yapılmasıdır. Bu bölgeleme, yukarıda incelenen vergi konusunun düşündürdükleri, yukarıda sınırları verilen sektörlerin yatırım alanları, etnik grupların nüfusları ve yaşadıkları yerler ve bunlara ek olarak bu bölgelemenin diğer gerekçeleri gözetilerek yapılmalıdır. **Tez, öneri sınırlarının her biri için devletin farklı vergi vb. açıdan uygulamalar geliştirmesini beklemektedir.** Bunun yanı sıra, Dünyada birçok ülkenin yaptığı gibi Türkiye de bilgi çağının gereği olarak yeni bir sanayi stratejisi belirlemelidir. Bu kapsamda verilen sınırlarda Sılaydın'ın (2006) yöre planları ile Erkan'ın (2007) ulaşım akslarının alt ölçeklerde kullanılmasını gerekli görmektedir.

Bugüne kadar, ülkede önemli bir planlama ölçeği görülen Çevre Düzeni planları bile ülkenin yaklaşık %60'ı için yapılabilmıştır. Üst ölçekli plan paftası olan bu planların hâlâ tamamlanmamış olması ülkenin önünü görmesine de engel olmaktadır.

Tez, ülkenin tümü için sınırlar belirlemekte ve verilen sınırlarda bölge planları yapılmasıyla, **ülkenin doğayla uyumlu kalkınmasını sağlamının yolunu göstermektedir.** Tez, bugününü değerlendirerek geleceğini gören bir TC'nin bölge sınırlarını vermiştir.

KAYNAKLAR

- Acar, G, T. (2008). *İktisadî değiştirmek-neoklasik iktisada eleştirel bir yaklaşım*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Akdeniz Üniversitesi Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi İçin Uzaktan Eğitim Paketi. Sürdürülebilir Turizm*, (b.t). 11.10.2005, <http://www.akdeniz.edu.tr/muhfak/cevre/coastlearn-r/tourism/glossary.htm>.
- Anadolu Ajansı (AA). (2005a). *Sabah Gazetesi*. Gül: Türkiye örgütlü kampanyayla karşıkârşıya. 13 Nisan 2005, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/04/13/siy91.html>.
- Anadolu Ajansı (AA). (2005b). *Sabah Gazetesi*. TTK'dan Ermeni iddialarına yanıt. 15 Nisan 2005, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/04/15/gnd92.html>.
- Anadolu Ajansı (AA). (2006a). *Sabah Gazetesi*. Osmanlı belgelerinde Ermeni-Rus ilişkileri. 18 Ekim 2006, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/10/18/siy118.html>.
- Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler-milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. (2. Basım). İstanbul: Metis Yayınları. (İngilizce ilk basım 1983).
- Andrews, P. A. (2006). *Türkiye'deki etnik gruplar*. Kitap Özeti. 17 Nisan 2006, http://www.netoffice.gen.tr/turkiyede_etnik_guruplar.htm.
- ANKA. (2006). *Sabah*. Ermeni yasa teklifi kabul edildi. 12 Ekim 2006, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/10/12/siy100.html>.
- Arbia, G. and Fingleton, B. (2008). New spatial econometric techniques and applications in regional science. *Papers in Regional Science*, 87 (3), 311-317.
- Arı, K. (2009). *Atatürk ve aydınlanma* (2. Baskı). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.

- Arıboğan, D. Ü. (1997). *Globalleşme senaryosunun aktörleri-uluslararası ilişkilerde güç mücadelesi* (2. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Aslanoğlu, R. A. (2000). *Kent, kimlik ve küreselleşme* (2. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Atalay, İ. ve Mortan, K. (2002). *Türkiye bölgesel coğrafyası* (2. Baskı). İstanbul: İnkılap Yayınevi, Anka Basım.
- Atay, F. (2005). *BKA tasarımının kalkınma anlayışı üzerine*. Paragraf Yayınları, No: 6, (15-33), Ankara.
- Atzema, O., Rietveld, P., Shefer, D. (2006). Regions, Land Consumption and Sustainable Growth. *Papers in Regional Science*, 85 (2), 333- 335.
- Ay, İ. (2003). *Maliye tarihi dersi notları*, D.E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, İzmir.
- Ayan, M. (1996). *Yerleşmeler Tarihi I ders notları*, D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir.
- Aydın, E. (2002). *Milliyetçilik Türkiye'nin çıkmazı*. İstanbul: Kaya Matbaacılık.
- Bailly, A. and Gibson, L. J. (2004). Regional science: Directions for the future. *Papers in Regional Science*, 83 (1), 127-138.
- Benhabib, Ş. (1999). *Modernizm, evrensellik ve birey*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bernasconi, R. (2000). *İrk kavramını kim icat etti? Felsefi düşüncede ırk ve ırkçılık*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Berry, C. and Glaeser, E. (2005). The divergence of human capital levels across cities. *Papers in Regional Science*, 84 (3), 407- 444.
- Bilge, Y. (2001). *Geçmişten günümüze Süryaniler* (3. Baskı). İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları.
- Bilgin, İ. (1995). Modernizmin şehirdeki izleri. *Defter*, 23, 85-101.
- Blazyca G., Heffner K. ve Hughes, E. (2002). Poland-can regional policy meet the challenge of regional problems. *European Urban and Regional Studies*, 9(3), 263-274.
- Boyacı, Ş. (18 Nisan 2006). *Re:acıklama*. 2006, <http://www.suryaniler.com> adresine gönderilen e-mail.
- Bulaç, A. (1998). *Modern ulus devlet* (II. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bumin, K. (1990). *Demokrasi arayışında kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Candabak, E. (Yapımcı). (25 Şubat 2009). *Fox Soruyor* [Televizyon programı]. İstanbul: Fox TV. (Osman Baydemir'in konuk olduğu program)
- Caymaz, B. (2007). *Türkiye'de vatandaşlık resmi ideoloji ve yansımaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clement, K. Bradley, K. ve Hamsen, M. (2004). *Environment and sustainable development integration in the nordic structural funds: an appraisal of programing documents*. 10 Şubat 2006, <http://www.nortregio.se/Files/r0407.pdf>.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve farklılık, siyasetin açmazlarına dair demokratik çözüm önerileri*. (F. Lekesizalın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1991)

- Cooke, P. and Lazzeretti, L. (Eds.) (2008). Creative cities, cultural clusters and local economic development. *Papers in Regional Science*, 87 (4), 626-628.
- Corbusier, L. (2003). *Bir mimarlığa doğru* (3. Baskı). (S. Merzi Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1999).
- Çelebi, D. ve Saral, G. (2002). *AB ile bütünleşme sürecinde Türkiye: Bölgelerin buluş yapma kapasiteleri ve öğrenebilirlikleri*. 10. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi, İstanbul.
- Çelik, Z. (2006). *Türkiye’de kırsal planlama politikalarının geliştirilmesi*. yayınlanmamış doktora tezi, (255 sayfa). D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir.
- Demirci, M., Genç, F.N. (2007). Planlamanın Avrupa Birliği Boyutu, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (Aralık), 53-74.
- Demiröz, N. (1990). Bölge valiliği üzerine. *Amme İdaresi Dergisi.*, 4, 55-70.
- Demokratik Toplum Partisi (DTP). (2008). *Demokratik toplum partisinin kürt sorununa ilişkin demokratik çözüm projesi*. DTP Genel Merkezi. Ankara.
- D.P.T. (1963). *Kalkınma planı (birinci beş yıl 1963-1967)*. Ankara. 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.
- D.P.T. (1968). *İkinci beş yıllık kalkınma planı 1968-1972*.Ankara. 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.
- D.P.T. (1973). *Üçüncü beş yıllık kalkınma planı 1973-1977*.Ankara. 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.

D.P.T. (1979). *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı 1979-1983*.Ankara. 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.

D.P.T. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı (1982). *Türkiye’de yerleşme merkezlerinin kademelenmesi, ülke yerleşme merkezleri sistemi - cilt I*, (DPT:1806-KÖYB:27). Ankara: DPTKÖYB Yayınları.

D.P.T. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı (1982). *Türkiye’de yerleşme merkezlerinin kademelenmesi, ülke yerleşme merkezleri sistemi - cilt II*, (DPT:1806-KÖYB:27). Ankara: DPTKÖYB Yayınları.

D.P.T. (1985). *Beşinci beş yıllık kalkınma planı 1985-1989*.Ankara. 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.

D.P.T. (1990). *Altıncı beş yıllık kalkınma planı 1990-1994*.Ankara. 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.

D.P.T. (1996). *Yedinci beş yıllık kalkınma planı 1996-2000*.Ankara. 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.

D.P.T. (2000). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı bölgesel gelişme özel ihtisas komisyonu raporu*, (2502-OİK:523) 02 Temmuz 2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf>.

D.P.T. (2001). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı 2001-2005*.Ankara. 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.

D.P.T. (2002). 2002/4729 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı, *Resmi Gazete*, 24884.

D.P.T. (2004). Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, *Bölgesel gelişmede değişen yaklaşımlar ve bölgesel kalkınma ajansları*. Ankara: T.C.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayını.

D.P.T. Özel İhtisas Komisyonu. (2006a). *Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı (2007–2013), bölgesel gelişme politikaları ve AB'ye ekonomik sosyal uyum özel ihtisas komisyonu raporu*, 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr>.

D.P.T. (2006b). *İllerde öne çıkan sanayi sektörleri*. (DPT: 2693). Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü yayını.

D.P.T. (2006c). Dokuzuncu Kalkınma Planı. (2007-2013). *Bölgesel Gelişme Politikaları ve AB'ye Ekonomik Sosyal Uyum Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.gov.tr>.

D.P.T. (2006d). Kalkınma ajanslarının kuruluşu, koordinasyonu ve görevleri hakkında kanun, (No:5449), *Resmi Gazete*, 26074, 08 Şubat 2006, <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/5449SayiliKanun.pdf>.

D.P.T. Özel İhtisas Komisyonu. (2007). *Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı (2007-2013) Yerleşme-şehirleşme özel ihtisas raporu*, (DPT:2708-ÖİK 661), 02 Temmuz 2006, <http://www.dpt.org.tr>.

Dinler, Z. (1978). *Bölgesel İktisat*. Bursa: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

Dupont, V. (2007). Do geographical agglomeration, growth and equity conflict? *Papers in Regional Science*, 86 (2), 193-213.

Duyguluer F. (1992). *Post-modern düşünce ortamında planlama*. 2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu bildiri kitabı, 17-19. İstanbul.

Dündar, C. (Yapımcı). (2 Haziran 2006). *Neden?:* Radikalizm ve aşırıçık [Televizyon programı]. İstanbul: NTV. (Nur Vergin'in konuk olduğu program)

Dünder, C. (Yapımcı). (26 Eylül 2006). *Neden?:* 301. Madde ve düşünce özgürlüğü [Televizyon programı]. İstanbul: NTV. (Adem Süzer, Baskın Oran, Hrant Dink, Kemal Kerinçsiz, Vural Savaş'ın konuk olduğu program)

Dünder, C. (Yapımcı). (3 Ekim 2006). *Neden?:* Asker ve siyaset [Televizyon programı]. İstanbul: NTV. (Fikret Bila, Osman Özbek, Ümit Özdağ'ın konuk olduğu program)

Dünder, C. (Yapımcı). (10 Ekim 2006). *Neden?:* PKK ile mücadele [Televizyon programı]. İstanbul: NTV. (Şerafettin Elçi, Özcan Kuloğlu'nun konuk olduğu program)

Dünder, C. (Yapımcı). (17 Ekim 2006). *Neden?:* Milliyetçilik neden yükseliyor? [Televizyon programı]. İstanbul: NTV. (Anıl Çeçen, Orhan Kavuncu'nun konuk olduğu program)

Dünder, C. (Yapımcı). (25 Aralık 2007). *Neden?:* 2007'de neler oldu? [Televizyon programı]. İstanbul: NTV. (Ahmet İnsel'in konuk olduğu program)

Dünder, C. (Yapımcı). (6 Ocak 2009). *Neden?:* TRT Şeş ve Kürtçe yayın tartışması [Televizyon programı]. İstanbul: NTV. (Mehmet Metiner, Özcan Yeniçeri'nin konuk olduğu program).

Dünya Online, Ekonomi: Özelleştirme, OECD Genel Sekreteri Donald Johnston. (29.11.2004). *DÜNYA'ya Türkiye ekonomisini değerlendirdi/En büyük sorun işsizlik.* 27 Mart 2007, http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=198538&dept_id=320.

Ecemiş, S. (2002). *Türkiye'de Tarıma Yönelik Politikalar ve Tarım Bölgeleri.* PLN 698 Research dersi ödevi. D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir.

- Ecemiş, S. (2004). *Şehirsel kademelenmenin mekânsal boyutta dağılımı ve kademelenmenin ortaya çıkardığı kentsel gruplaşmanın analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, (200 sayfa). D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir.
- Efe, M. (2007). *Sosyo-ekonomik ve ekolojik temelli bölgeleme: Olanak ve sınırları*. S.D.Ü. 15. Yıl Mühendislik ve Mimarlık Sempozyumu bildiri kitabı, 251-260. Isparta.
- Efe, M. (2009). *Geographical distribution of all sectors in Turkey and their relationship with ecology*. 21. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi bildiri kitabı, 504-511. Bursa.
- Efe, M. (2009). Çözümü kendinde olan bir sorun alanına yeniden bakmak: Bölgesel eşit(siz)lik anlayışı ve bölgelemenin potansiyellere göre tanımlanması, *Planlama*, (2008/3), 61-69.
- Erdinç, C. (2005). Meseleyi tarihçilere de bırakmayı başaramadık. *Sabah Gazetesi*. 30 Mart 2005, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/01/30/cpsabah/gnc108-20050130-102.html>.
- Ergin, Ş. (1996). *Ekolojik denge sorununda ekolojik bir parametre karbon bağlanması ve mekâna yansıtılması olanaklarının araştırılması*. Ekolojik Dengenin Korunması ve Sürdürülmesi Açısından Kentsel Sistemlerin Planlanması başlıklı güdümlü proje. DEÜ-ODTÜ-İTÜ.TÜBİTAK7DEBAG/Proje no: 127-G. İzmir.
- Ergin, Ş. ve Çukur, D. (2007). Şehir Planlamada Modül Kullanımı ya da Bir Öncekine Yanıt, *Egemimarlık*, 2007(2), 22-25.
- Erinç, S. ve Tunçdilek, N. (1952). The agricultural regions of Turkey. *The Geographical Review*, XLII (2).

- Erkan, H. (1987). *Sosyo-Ekonomik bölgesel gelişme-teorik ve uygulamalı bir yaklaşım*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, H., Uysal, Y., Erkan, C., Çetinkaya, M., Şanlısoy, S., Başer, N., E., Afşar, K., E., Aydın, Ü. (2007). *Türkiye için bilgi bazlı sürdürülebilir yenilikçi sanayileşme stratejisi*, (Girişimcilik-yönetim-ekonomi araştırmalar dizisi-5). İzmir: Ege Genç İş Adamları Derneği Yayınları.
- Erol, O. (1993). Türkiye'nin doğal yöre ve çevreleri. *Ege Coğrafya Dergisi*. 7, 13-41.
- Ersoy, Z. (2002). *Konut ve ev kavramlarının karşılaştırmalı analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, (226 sayfa). D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir.
- European Commission (EC). (1999). *ESDP European spatial development perspective (Avrupa Birliği mekânsal gelişme perspektifi)*, Potsdam. 10 Haziran 2008, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf.
- Eurostat, European Commission. (16 Nisan 2008). *European Regional and Urban Statistics-Reference Guide-Methodologies and Working Papers*, Üretim Kodu: KS-RA07-024. 07 Haziran 2008, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page_pagied=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-RA-07-027.
- European Commission (EC). Basic Principles of the NUTS*. (b.t). 07 Haziran 2008a, http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nuts/basicnuts_regions_en.html.
- European Commission (EC)*. (b.t). 07 Haziran 2008b, http://ec.europa.eu/ramon/nuts/application_regions_en.html.

- European Commission (EC). (b.t). *Introduction to the NUTS and the statistical regions of Europe*. 07 Haziran 2008c, http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nuts/introduction_regions_en.html#foot.
- European Commission (EC). (2004). *Directorate-General for Regional Policy Factsheet 2004, Cohesion policy: the 2007 watershed Legislative proposals by the European Commission for the reform of cohesion policy (2007–13 period)*, KN-61-04-274-EN-J, 07 Haziran 2008d, http://europa.eu.int/comm/regional_policy/index_en.htm.
- Evans, A., W. (2006). Economics and Land Use Planning. *Papers in Regional Science*, 85 (1), 165- 167.
- Eygi, M. Ş. (2003). *Yahudi Kürtler yahut Sabetaycılar* (6. Baskı). İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları.
- Fırat, G. (2007). *İstila, Kürt sorununda gizlenen gerçekler ve Kürt istilası*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Fingleton, B. (ed). (2008). New Directions in Economic Geography. *Papers in Regional Science*, 87 (3), 481- 482.
- Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe bakmak*. (S. Coşar, S. Özentürk, N. Soyarık, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994).
- Geppert, K. and Stephan, A. (2008). Regional disparities in the European Union: Convergence and agglomeration. *Papers in Regional Science*, 87 (2), 193-217.
- Giddens A. (1998). *Modernliğin sonuçları* (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji - toplum bilim - siyaset bilim/06*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

- Griffith, D. A. (1999). Statistical and mathematical sources of regional science theory: Map pattern analysis as an example? *Papers in Regional Science*, 78 (1), 21-45.
- Gökalp, Hikmet. (1998). *Devlet-ulus*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Göney, S. (1993). *Siyasi coğrafya*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Günaydın, E. (2003). *Yahudi Kürtler-Babil'in kayıp çocukları* (3. Baskı). İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Gürel, S. (1978). *Kent planlama kuramına doğru, kent olgusuna bütüncül bir yaklaşım*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- GTZ. (b.t). *Partner for the Future. Worldwide*. 10 Şubat 2006a, <http://www.gtz.de/en/857.htm>.
- GTZ. (b.t). *Partner for the Future. Worldwide*. 10 Şubat 2006b, www.gtz.de/en/weltweil/europa-kqukqsus-zentralasien/663.htm.
- Harvey D. (1990). *Postmodernliğin durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1995). *1780'den günümüze milletler ve milliyetçilik-program, Mit, gerçeklik*. (2. Baskı). (O. Akınhay Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1992).
- Hürriyet Gazetesi. (b.t). *İşte Ermeni soykırımını kabul eden ülkeler*. 20 Temmuz 2005, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?viewid=606729>.
- Isard, W. (1956). The concept of region and regional structure, *Papers in Regional Science*, 2 (19), 13-26.

İç İşleri Bakanlığı. (1947). *1. İdareciler kongresi*, Ankara: İç İşleri Bakanlığı Yayını.

2000 Genel Nüfus Sayımı kesin sonuçlarına göre nüfus yapısındaki değişimler, (b.t.).
22 Haziran 2007, http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo5.xls (2000).

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), (b.t). 01 Şubat 2009, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1260>.

Jonas, A. E. G. and Pincetl, S. (2006). Rescaling regions in the state: The new regionalism in California. *Political Geography*, 25, 482-505.

Karabağ, S. (2002). *Mekânın siyasallaşması*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kentges. (2008). *Bütünleşik kentsel gelişme stratejisi dokümanı araştırma raporu*,
Bayındırlık ve İskân Bakanlığı AB Birimi, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel
Müdürlüğü, Dış İlişkiler ve Mesleki Eğitim Dairesi Başkanlığı, Stratejik Fiziki
Planlama Dairesi Başkanlığı. Ankara.

Kentleşme Tematik Grubu. (2007). *Sürdürülebilir kentleşme bakış açısı ile
Türkiye’de kentleşme sektörüne ilişkin tespit ve değerlendirmeler*. Sürdürülebilir
kalkınmanın sektörel politikalara entegrasyonu projesi kentleşme tematik grubu 1.
raporu. Ankara.

Kıray, M. (1998). *Az gelişmiş ülkelerde metropolitanlaşma süreçleri*. 75. Yılda
Değişen Kent Ve Mimarlık. İş Bankası Kültür Yayınları (Tarih Vakfı Ortak
Yayını), 99-106: Ankara.

Kışlalı, M., Kaplan, E. (2007). *Cumhuriyet Gazetesi*. Federasyona doğru. Sayı:
29923. 10 Eylül 2007.

- Klosterman, R. E. (1990). *Community analysis and planning techniques*. A.B.D.: Rowman&Littlefield Publishers, Inc.
- Koç, H. (1999). *Mimarlık Bilgisi I ders notları*. D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir.
- Kongar, E. (b.t). *Aydınlanma*. 15 Kasım 2006, http://www.kongar.org/aydinlanma/2005/499_Alt_Kimlik-Ust_Kimlik.php.
- Kün, Genç, ve Diğerleri, (1981). *Nadas alanlarının azaltılması olanakları*. Türkiye II. Tarım Kongresi. Ankara.
- Macar, E. (2003). İstanbul Bulgarları-toplumsal tarih *Toplumsal Tarih Vakfı Aylık Dergisi*, 117, 94-97.
- Mavi, B. (2008). Son 10 Senenin büyüme şampiyonları-en hızlı büyüyen 250 şirket. *CNBC-e Business*, Kasım (25). 38-61.
- McCann, P. ve Shefer D. (2005). Agglomeration, economic geography and regional growth. *Papers in Regional Science*. 84, 301-309.
- McCarthy, J. (1998). *Müslümanlar ve azınlıklar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği (MGK). (1993). *Türkiye'de bölge planlamasının evreleri*. Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları.
- Milliyet Gazetesi. (b.t). *Büyük yatırıma ve bölgelere göre teşvik, istihdama destek*. 05 Haziran.2009, <http://www.milliyet.com.tr>.

- Mutluer, M. (1989). *Bölge planlaması açısından coğrafi sınırlar konusunda yeni yaklaşımlar ve sorunlar*. 2. Ulusal Bölge Planlaması Kongresi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Nalbant, A. (1997). *Üniter devlet-bölgeselleşmeden küreselleşmeye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Odyakmaz, N. (1996). *İmar kanunu ve ilgili mevzuat* (2. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Olejnik, A. (2008). Using the spatial autoregressively distributed lag model in assessing the regional convergence of per-capita income in the EU25. *Papers in Regional Science*, 87 (3), 371-384.
- Oran, B. (2003). Türkiye’de azınlık hukuku. *Toplumsal Tarih Vakfı Aylık Dergisi*. 117, 74-79.
- Oran, B. (2004). *Türkiye’de azınlıklar; kavramlar; Lozan, iç mevzuat, içtihat uygulama*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Ortaylı, O. (2007). Uysal N. (Söyleşi). *Zaman kaybolmaz “İlber Ortaylı kitabı”* (3. Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önder, A. T. (2002). Türkiye’nin Etnik Yapısı (4. Baskı). İstanbul: Kripto Basım Yayın.
- Özakıncı, C. (b.t). “Ulus” ve “Millet”. 13 Şubat 2005, http://www.antitemperyalizm.org/gercek/gazete/printer_84.shtml.
- Özcan, Ü. (2000). *Günümüzde ve gelecekte planlamanın yeni rolü ve kurumlar*. Dünya Şehircilik Günü 24. kolokyumu, Geleceği Planlamak, Yeni Planlama Yöntemi/Dili, Yasal Düzenlemeler. Ankara.

- Özdinç, H. K. (2007) *Neoliberal politikalar ve bölge yönetimi sorunu: Türkiye deneyimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, (313 sayfa). A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu yönetimi ve Siyaset Bilimi (Yönetim Bilimler) Anabilim Dalı. Ankara.
- Öztürk, S. (2007). *İsmet Paşa'nın Kürt raporu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özyavuz, T. (1997). *Osmanlı-Türk Anayasaları*. Kocaeli: Alkım Yayınevi.
- Pardo, S. (1992). *Tarih İçinde Türkiye Yahudilerine Genel Bakış*. İzmir: Basılmamış kitap.
- Parıltı, A. (2009). *600 yıldır yaşayan bir edebiyat*. 9 Ocak 2009 tarihli Radikal Kitap ss.16-18.
- Paluzie, E. (2001). Trade policy and regional inequalities. *Papers in Regional Science*, 80 (1), 67- 85.
- Polèse, M. and Shearmur, R. (2006). Why some regions will decline: A Canadian case study with thoughts on local development strategies. *Papers in Regional Science*, 85 (1), 23-46.
- Radikal Gazetesi*. (2009). Yatırıma büyük teşvik. 05 Haziran 2009, <http://www.radikal.com.tr>.
- Rupasingha, A., Goetz, S. J. and Freshwater, D. (2002). Social and institutional factors as determinants of economic growth: Evidence from the United States counties. *Papers in Regional Science*, 81 (2), 139-155.
- Santolini, R. (2008). A spatial cross-sectional analysis of political trends in Italian municipalities. *Papers in Regional Science*, 87 (3), 431- 451.

- Seyyar, A. (b.t). *Sosyoloji nedir?* 20 Nisan 2006, <http://www.sosyalsiyaset.com/documents/sosyoloji.htm>.
- Sılaydın, M., B. (2006). *Şehir planlamanın paradigmat sorgulanması ve ekolojik dengenin korunması bağlamında yeni bir süreç önerisi*. yayınlanmamış doktora tezi, (200 sayfa). D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir.
- Sılaydın, M., B. ve Efe, M. (2006). *Türkiye’de il sınırlarını belirleme kriterlerinin saptanması*. PLN 698 Research dersi ödevi, D.E.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir.
- Sılaydın, M., B., Ergin, Ş. ve Efe, M. (2001). *Ekolojik planlama kavramının teorik ve pratik anlamı*. IV. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi bildiri kitabı, 647-650. Bodrum.
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP). (1990). *Sosyal demokrat halkçı partinin doğu ve güneydoğu sorunlarına bakış ve çözüm önerileri*. SHP Merkez Yürütme Kurulu. Ankara.
- Şaylan G. (2002). *Postmodernizm* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Şen, Y. F. (2004). *Globalleşme sürecinde milliyetçilik trendleri ve ulus devlet*. Ankara :Yargı Yayınevi.
- Şener, C. (2004). *Türkiye’de yaşayan etnik ve dinsel gruplar*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Talu, N. (2007). *Sürdürülebilir kalkınma durum değerlendirme raporu*. Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu projesi, (TR 0402.11). DPT. Ankara.
- Tanyol, C. (1999). *Türkler ile Kürtler* (2. Baskı). İstanbul: Gendaş Yayınları.

- TBMM. “Umumi Mufettişlikler Teşkiline Dair Kanun”, Sayı:1164, Yıl: 1927.
- TBMM. (28 Ağustos 2002). 2002/4720 sayılı kararname eki. *Resmi Gazete*. 24884
22.09.2002.
- T.B.M.M. (b.t). *Kütüphane - Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü*. 01 Ocak 2008,
<http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/index.htm>.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı (ÇOB). (b.t). *Biyolojik çeşitliliğin korunması*. 12
Ağustos 2006a, <http://www.cevreorman.gov.tr/ekitap/01.pdf>.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, (b.t). 12.
Ağustos 2006b, <http://www.ockkb.gov.tr>.
- Tekeli, İ. (1979). *Mekân organizasyonlarına makro yaklaşım*. Ankara: Ortadoğu
Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını.
- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye’de bölgesel eşitsizlik ve bölge planlama yazıları*. İstanbul:
Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- The European Association of Development Egencies (EURADA*, (b.t). 07 Haziran
2008, <http://www.eurada.org>.
- Timur, T. (2001). *1915 ve sonrası Türkler ve Ermeniler*. (2. Baskı). İstanbul: İmge
Kitabevi.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (Ş.P.O). (2004). *Türkiye’de bölgesel eşitsizlikler
konulu komisyon çalışması 2004*. 12 Ağustos 2006,
http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=86&tipi=15&sube=0.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (Ş.P.O.). (2007). *Oda Mevzuatı*. 11 Kasım 2005,
<http://www.spo.org.tr/mevzuat/index.php>.

- Tomaney J. ve Ward N. (2000). England and new regionalism. *Regional Studies*, 34 (5), 471-478.
- Tosun, M. (2008). *Hürriyet Gazetesi*. Türkiye bölünebilir. 20 Ocak 2008, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=8063827>.
- Tosuner, M. (1989). *1980 sonrası Türk vergi sisteminin yapısı ve gelişimi*. İzmir: Bayraklı Matbaacılık.
- Tosuner, M., Arıkan, Z. ve Yereli, B. (2004). *Türk vergi sistemi*. (9. Baskı). İzmir: Masaüstü Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (b.t). *Güncel Türkçe Sözlük*. 17 Ekim 2006a, <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (b.t). *Güncel Türkçe Sözlük*, 17 Kasım 2006b, <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (b.t). *Güncel Türkçe Sözlük*, 03 Nisan 2006c, <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (b.t). *Güncel Türkçe Sözlük*, 23 Aralık 2007, <http://www.tdk.gov.tr/>.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (b.t). *Güncel Türkçe Sözlük*,. 02 Ocak 2009, <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=anas%FDr&ayn=tam>.
- Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Genelkurmay Başkanlığı*, (b.t). 10 Aralık 2006, <http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2004/a03.htm>.

Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği (USİAD). (Temmuz, 2006). *Bölgeler arası gelişmişlik farkları açısından Türkiye*, 6 Nisan 2009, http://www.usiad.net/images/icerik_res/haberler/raporlar/turap.pdf.

Uygun, O. (2002). *Federal devlet-temel ilkeler, kurumlar ve uygulama*. (2. Baskı). Ankara: Ayyıldız Yayınları.

Van Oort, F. G. (2007). Spatial and sectoral composition effects of agglomeration economies in the Netherlands. *Papers in Regional Science*, 86 (1), 5-30.

Wallerstein P. (1992). *Tarihsel kapitalizm*. İstanbul: Metis Yayınları.

Wikipedia, (b.t). 23 Aralık 2007, http://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%BCz%C3%B6l%C3%A7%C3%BCmlerine_g%C3%B6re_%C3%BClkeler.

World Wild Fund for Nature (WWF), (b.t). 07 Ocak 2006, http://www.wwf.org.tr/tr/ormanlar_kafkas_nsk.asp.

Yahya, H. (2006). *Atatürk'ün vatan ve millet sevgisi*. 13 Kasım 2006, <http://www.harunyahya.org/kitap/vatanvemillet/vatanvemillet1.html>.

Yarın Dergisi, (b.t). 05 Aralık 2006, <http://www.yarindergisi.com/yarindergisi2/yazilar.php?id=515>.

Yazır, E. H. (1997). *Felsefe, din, ümmet, millet*. Anadolu. 05 Aralık 2006, http://www.wakeup.org/anadolu/07/2/felsefe_din.html.

Yıldırım, A.E. (2009). *Tarımda Havza Devrimi*. 06 Temmuz 2009, <http://www.tarimdunyasi.net/?p=317#more-31>